JORGE AMADO

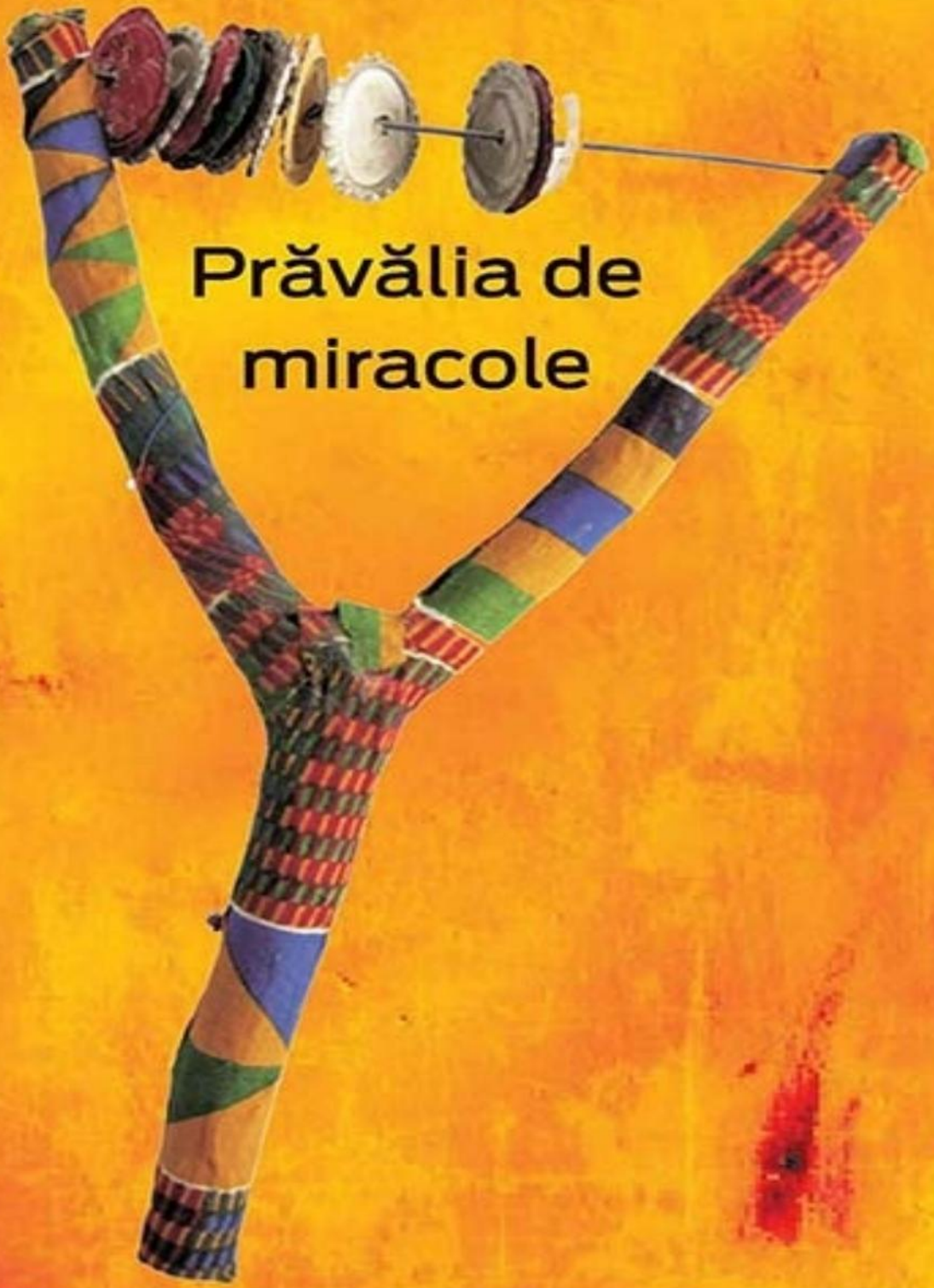

Prăvălia de miracole

ROMANUL SECOLULUI XX

UNIVERS

JORGE AMADO

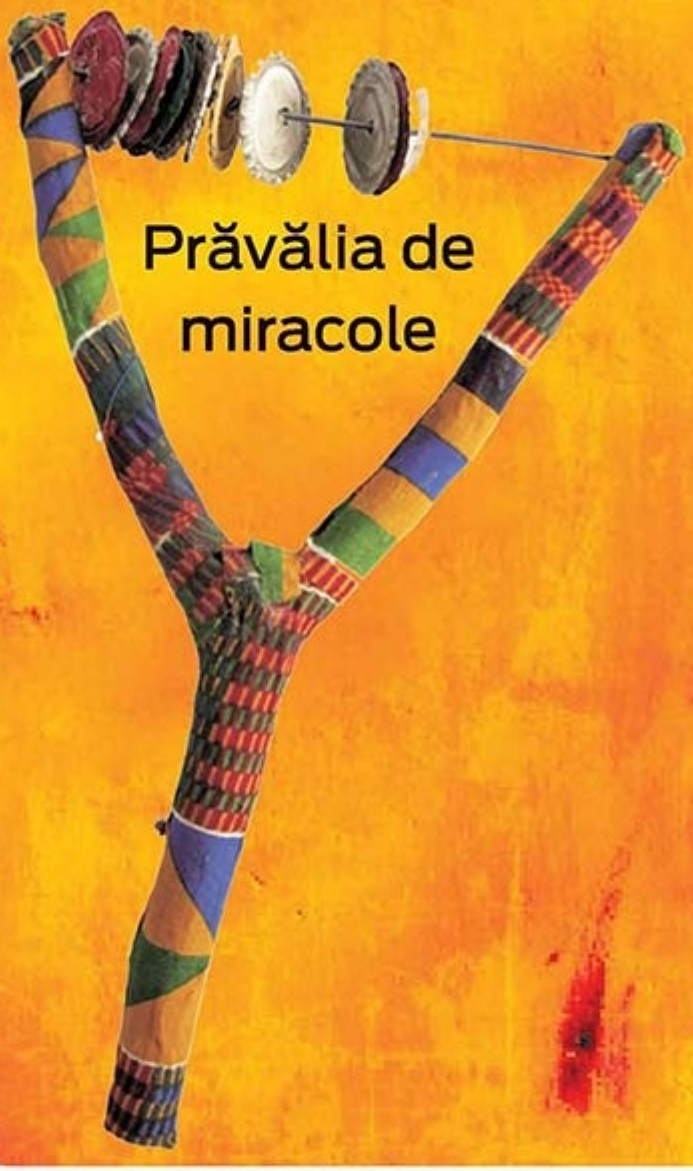

Prăvălia de miracole

ROMANUL SECOLULUI XX

UNIVERS

Jorge Amado

Prăvălia de miracole

Traducere din limba portugheză, note și glosar

Georgiana Bărbulescu

UNIVERS

2013

Pentru Zélia, trandafirul și vrăjitoria.

În timp ce scriam această carte, mi-am amintit

de multe ori de regretatul profesor Martiniano

Eliseu do Bonfim, Ajimuda, înțelept *babalaô*

și prieten al meu; vreau să marchez aici amintirea

numelui său – alături de numele lui Dulce și

Miécio Tati, al lui Nair și Genaro de Carvalho, al lui

Waldeloir Rego și al lui Emanoel Araújo, *axé*.

Asta ești, Bahía mea,

Asta se petrece în orașul tău.

GREGÓRIO DE MATOS

Brazilia are două măreții reale: fertilitatea solului și talentul metisului.

MANUEL QUERINO, *Colonul negru ca factor al civilizației braziliene*

Îi rămâne, deci, o cale aflată la mare modă: să-l adapteze unei alte imagini […] Vor face un robot imens, docil, instituționalizat. O

invenție modernă, integrată în sistemul aflat pe moarte sau în cel care va veni. Asemănător cu GM, desigur, mai frumos și mai civilizat.

Și-l vor distribui prin școlile primare, prin licee și universități, prin librării și chioșcuri de ziare. Cu forța comunicării, utilizată în cursurile facultăților și prin agențiile de propagandă, îl vor răspândi prin toate categoriile de vârstă, de la copii la bătrâni, și-l vor institui cu eficiența adevărului lor prudent

[…] ca pe orice marfă industrială.

[…]

Acești literați ar trebui să dea atenție adevărului că Poetul a preferat să nu fie drept, nici nedrept, important sau anonim, nu s-a recules la sanctuarul pustnicului, nici nu și-a permis să se refugieze la

țară, ci, mai degrabă, a fost nostalgic. GM nu s-a pierdut în reținerea de la acțiune, nici în pacea contemplației lipsite de angajament. A trăit viața pe care a învățat-o de la poezia sa, iubirea și libertatea omului dincolo de măsura obișnuită.

[…]

Această imagine e reprodusă aici în toată puritatea ei – sau impuritatea, dacă așa preferați.

JAMES AMADO, „Fotografia interzisă acum treizeci de ani” – note pe marginea redactării textului *Operelor complete ale lui Gregório de Matos*

*

Negru, civil și sărac – face pe savantul și pe grozavul.

(dintr-un raport al poliției asupra lui Pedro Archanjo, în 1926)

Iabá e o diavoliță fără coadă.

CARYBÉ, *Iabá*, scenariu pentru un film

PE ÎNTINSUL TERITORIU NUMIT PELOURINHO[1], BĂRBAȚI ȘI FEMEI ÎNVAȚĂ ȘI îi învață pe alții. Universitate vastă și variată, se întinde și se ramifică în Tabuão, în Portas do Carmo și în Santo Antônio Além-do-Carmo, în Baixa dos Sapateiros, în piețe, în Maciel, în Lapinha, în Largo da Sé, în Tororó, în Barroquinha, în Sete Portas și în Rio Vermelho, în toate părțile unde bărbați și femei prelucrează metalele și lemnul, folosesc ierburi și rădăcini, amestecă ritmuri, pași și sânge; și, amestecând, au creat o culoare și un sunet, o imagine nouă, originală.

Aici răsună instrumente precum *atabaque*, *berimbau*, *ganzá*, *agogô*[2]; tamburine, *adufe*, *caxixi*, *cabaça* – instrumente sărace, dar atât de bogate în ritm și în melodie. În acest spațiu popular s-au născut muzica și dansul:

Tovărășele ê

Tovărășele, tovărășé

Lângă biserica Rosário dos Pretos, la primul etaj, care are cinci ferestre deschise ce dau spre piața

Pelourinho, *mestre* Budião își înființase Școala de *capoeira** Angola; elevii veneau după-amiaza și seara, obosiți de munca de peste zi, dar gata să se joace. *Berimbau*-urile comandă loviturile, variate și teribile: semiluna, capcana, lovitura cu capul, biciul, bananierul, galopanta, ciocanul și altele – *rabo-de-arraia*, *aú com rolê*, *aú de cambaleão*, *escorão*, *chibata armada, cutilada*, *boca-de-siri*, *boca-de-calça*, *chapa de frente*, *chapa de costas e chapa-de-pé*. Băieții se joacă în sunet de *berimbau*, în geografia nebună a ritmurilor: *São Bento Grande*, *São Bento Pequeno*, *Santa Maria*, *Cavalaria*, *Amazonas*, *Angola*, *Angola Dobrada*, *Angola Pequena*, *Apanhe a Laranja no Chão Tico-Tico*, *Iúna*, *Samongo* și *Cinco Salomão*; și mai sunt și altele, *oxente*[3], ba bine că nu; aici, pe acest pământ, *capoeira* angoleză s-a îmbogățit și transformat – fără să înceteze să fie luptă, a devenit balet.

Agilitatea lui *mestre* Budião e nemaipomenită, nu cred că există vreo pisică atât de agilă, ușoară și imprevizibilă. Sare în lături și înapoi, nici un adversar n-a reușit vreodată să-l atingă. În incinta școlii și-au demonstrat valorarea și competența, toată cunoașterea, marii *mestres*: Querido de Deus, Saveirista, Chico da Barra, Antônio Maré, Zacaria Grande, Piroca Peixoto, Sete Mortes, Bigode de Seda, Pacífico

do Rio Vermelho, Bom Cabelo, Vicente Pastinha, Doze Homens, Tiburcinho de Jaguaribe, Chico Me

Dá, Nô da Empresa, și Barroquinha:

Băiete, cin' ți-a fost maestru?

Maestru mi-a fost Barroquinha

Care barbă nu avea

În polițai cuțitu' băga

Da' cu civilu' blând se purta

Într-o zi au venit coregrafii și au descoperit pașii baletului. Au venit compozitorii, de toate orientările, și din cei decenți, și potlogari, și sunt destui din toate categoriile, nu-i așa? Aici, pe acest teritoriu numit Pelourinho, în această universitate liberă, în creația populară, se naște arta. Târziu în noapte, elevii cântă:

Ai, ai, Aidé

Joc frumos să-nvăț aș vré

Ai, ai, Aidé

Profesorii sunt în fiecare casă, în fiecare prăvălie, în fiecare atelier. În aceeași clădire cu școala lui

Budião, într-o curte interioară, a repetat și s-a pregătit pentru defilare *Afoxé*-ul Fiilor Bahiei și acolo își are sediul Grupul Sirena, sub comanda tânărului Valdeloir, un as în ale tradițiilor de Crăciun și de Regii

Magi, precum și de Carnaval; știe totul despre *capoeira* și i-a adăugat lovituri și ritmuri noi atunci când și-a deschis propria școală în Tororó. Tot în curtea aceea mare s-a stabilit și un grup de samba, sâmbăta

și duminica, și acolo se produce negrul Ajaiy, rival al lui Lídio Corró la postul de ambasador al *afoxé-*

ului, dar unic și absolut în grupul de samba, ritmistul4 său principal, cel mai mare coregraf.

Sunt mulți cei care zugrăvesc miracole**,** le zugrăvesc în ulei, în acuarele și în creioane colorate. Cei care au făcut promisiuni Domnului Isus din Bonfim, Fecioarei Luminii sau altui sfânt, și ruga le-a fost

împlinită, au primit grația, ajutorul, vin la prăvăliile zugrăvitorilor de miracole ca să le comande un tablou ce va fi agățat în biserică drept mulțumire. Acești pictori naivi se numesc João Duarte da Silva,

meșterul Licídio Lopes, meșterul Queiroz, Agripiniano Barros, Raimundo Fraga. Meșterul Licídio face

și gravuri în lemn și coperți pentru broșuri de literatură populară.

Trubaduri, chitariști, cupletiști, autori de mici broșuri, compuse și tipărite la tipografia meșterului

Lídio Corró și în alte ateliere sărace, vând, în acest spațiu liber, romane și poezii cu cincizeci de *réis* 5 și o para .

Sunt poeți, pamfletari, cronicari, moraliști. Informează despre viața orașului și o comentează,

punând în rime fiecare întâmplare, dar și povești inventate, și unele, și altele de rămâi cu gura căscată:

„Fecioara cu barbă care a vârât o banană” sau „Prințesa Maricruz și cavalerul din aer”. Protestează și

critică, oferă învățăminte și distrează; din când în când creează câte un vers surprinzător.

În prăvălia lui Agnaldo, diferitele varietăți de lemn de calitate – *jacarandá*, *pau-brasil*, *vinhático*, *peroba*, *putumuju*, *maçaranduba* – se transformă în *oxê* ai lui *Xangô*, în zeități *Oxum* sau *Iemanjá*, în figuri de *caboclo*, Rompe-Mundo, Três Estrelas, Sete Espadas[6], cu spadele sclipind în mâinile lui puternice. Puternică era și mâna lui Agnaldo; când inima i-a slăbit, condamnat de boala Chagas (în vremea aceea boala asta fatală nici nume nu avea, era doar o moarte lentă și sigură), mâinile neobosite

creau statuete de *orixá* și *caboclo* cu un anumit mister, nimeni nu știa ce era, ca și cum Agnaldo, atât de aproape de moarte, le-ar fi transmis un suflu nemuritor de viață. Sunt personaje incitante, care amintesc

în același timp de ființe legendare și de oameni cunoscuți. Odată, un *tată-de-sfânt*[7] din Maragogipe i-a comandat un *Oxóssi* imens și pentru asta a luat un trunchi de arbore de pâine; a fost nevoie de șase oameni ca să-l transporte. Deja bolnav, cu respirația șuierătoare, Agnaldo a zâmbit când a văzut copacul

– așa un trunchi, puțin obișnuit, îi plăcea să modeleze. L-a cioplit din lemn, într-o încântare fără

margini, pe *Oxóssi*, marele vânător; dar nu cu arc și săgeți, ci cu pușcă. Era un *Oxóssi* diferit – deși era, cu siguranță, acel rege al poporului Queto și stăpân al pădurii, semăna cu Lucas da Feira[8], cu un bandit din *sertão*[9] sau cu un soldat, cu Besouro Cordão de Ouro[10]:

Besouro înainte de-a muri

Deschise gura și vorbi

Fiule să nu-ncasezi vreodat'

Căci tatăl tău nicicând n-a încasat.

Așa l-a văzut Agnaldo pe *Oxóssi* și așa l-a făcut – cu pălărie de piele, cu cuțit și pușcă și cu steaua de soldat pe borul pălăriei. *Babalorixá* l-a refuzat, era o imagine profană: *Oxóssi* a rămas să păzească

prăvălia multe luni până când, într-o zi, un călător francez a venit pe acolo și, văzându-l, i-a oferit imediat o sumă frumușică pentru el. Se zice c-ar fi ajuns într-un muzeu din Paris. Se povestesc multe în

teritoriul liber.

În mâinile lui Mário Proença, un cetățean subțirel, mulatru aproape alb, staniolul, zincul, cuprul devin spade ale lui *Ogum*, evantaie ale lui *Iemanjá*, *abebé* ale lui *Oxum*, *paxorô* ale lui *Oxalá*. Emblema atelierului său este o *Iemanjá* mare din cupru – Prăvălia Mamei-Apelor. Meșterul Manu, încruntat, inspirând teamă și intrigant, cu vorbe precise și o fire exigentă, modelează în forja sa tridentul lui *Exu*, armele cele multe ale lui *Ogum*, arcul întins al lui *Oxóssi*, șarpele lui *Oxumarê*. În foc și în mâinile violente ale lui Manu se nasc divinități *orixá* și simbolurile lor. În mâinile creatoare ale acelor oameni fără carte se naște sculptura.

Locuind în Portas do Carmo, meșterul Didi lucrează cu mărgele, paie, cozi de cal, piei; creează și

recreează *ebiri*-uri, *adê*- uri, *eruexim* si *eruquerê*-uri, *xaxará*-uri ale lui *Omolu*. Vecinul lui e Deodoro, un mulatru cu un râs strident, specialist în *atabaque*-uri, de toate tipurile și ale tuturor popoarelor: *nagô* și *jeje*, din Angola și Congo, și în *ilus* al poporului *ijexá*. Fabrică

și *agbê*-uri și *xeré*-uri, dar cele mai bune *agogô*-uri sunt cele ale lui Manu.

Pe strada Liceului, la o ușă unde se poartă o conversație veselă și deschisă, iconarul Miguel face și

întruchipează îngeri, arhangheli și sfinți. Sfinți catolici, devoțiune religioasă, Fecioara din Conceição și Sfântul Anton din Lisabona, arhanghelul Gabriel, Pruncul Isus; care era înrudirea ce-i lega pe aceștia atât de intim de divinitățile *orixá* ale meșterului Agnaldo? Există între acei aleși ai Vaticanului și acei *curinga* și *caboclo* de pe coastă o trăsătură comună – sângele amestecat. *Oxóssi* al lui Agnaldo e un soldat din *sertão*. N-o fi oare și Sfântul Gheorghe al iconarului? Coiful lui pare mai degrabă o pălărie de piele, iar dragonul seamănă cu crocodilul și cu *caipora*11 din dansurile tradiționale de Ziua Regilor Magi.

Din când în când, atunci când are timp și inima îi dă ghes, Miguel sculptează, pentru plăcerea lui, o

negresă goală, plină de senzualitate, și o oferă unui prieten. Una dintre ele a ieșit un adevărat portret al negresei Dorotéia, era leită ea – sânii înalți, fundul obraznic, burta fragedă și picioarele rotunde. La cine ar fi stat mai bine decât la Archanjo? N-a nimerit-o, însă, pe Rosa de Oxalá, n-a reușit să-i „învețe semeția”, cum zicea el.

Argintarii lucrează cu metale nobile – argintul și arama capătă o frumusețe sobră în formă de fructe,

pește, smochine, pandantive. La Catedrală și în Baixa dos Sapateiros modelează aurul și-l transformă în

coliere și brățări. Cel mai vestit dintre argintari a fost Lúcio Reis; tatăl lui, un portughez priceput, l-a învățat meseria, dar el a disprețuit filigranul în favoarea alunelor caju, a ananasului, a cireșelor braziliene, a annonelor, a amuletelor de toate mărimile. De la negresa Predileta, mama lui, a moștenit

plăcerea de a inventa și a inventat cercei, broșe, inele care azi valorează adevărate averi în magazinele

de antichități.

În dughenele de ierburi, *obi*-urile și *orobô*-urile, semințele magice rituale, se alătură medicinei.

Dona Adelaide Tostes, gălăgioasă, gură spurcată și grosolană după o dușcă de rachiu, cunoaște fiecare

fruct și fiecare frunză, puterea lor de *ebó* și neplăcerile pe care le pot provoca. Știe despre rădăcini, despre scoarțe de copac, despre plante și buruieni și despre calitățile lor curative: vernonia pentru ficat, roiniță pentru calmarea nervilor, *carqueja* pentru mahmureală, sparge-pietre pentru rinichi, iarbă de lămâie pentru dureri de stomac, barba-țapului pentru întărirea mădularului și poftă de viață. Dona Filomena e o altă somitate; dacă i se cere și i se plătește, se roagă și închide corpul clientului contra deochiului și vindecă, de-adevăratelea, catarul cronic, boala de piept, cu o anumită licoare făcută din talpa gâștii, miere, lapte și lămâie și nu se știe ce. Nu există tuse, oricât de convulsivă, care să reziste.

Un medic a învățat de la ea o rețetă de curățat sângele, s-a mutat în São Paulo și s-a îmbogățit vindecând

sifilisul.

În *Prăvălia de miracole*, de pe strada Tabuão, numărul 60, o stradă în pantă, se află rectoratul acestei universități populare. Acolo stă meșterul Lídio Corró, zugrăvind miracole, făcând să se miște umbre magice, scrijelind o gravură primitivă în lemn; acolo se află Pedro Archanjo, rectorul, cine știe?

Aplecați asupra unor litere vechi și uzate și o tiparniță belalie, în atelierul arhaic și foarte sărac, compun și tipăresc o carte despre viața baiană[12].

Foarte aproape de acolo, în Terreiro de Jesus, se înalță Facultatea de Medicină, unde se predau tot

vindecarea bolilor și îngrijirea bolnavilor. Asta pe lângă alte materii – de la retorică la sonet și la teorii suspecte.

1 Piața publică în care se afla, pe vremuri, stâlpul infamiei (*pelourinho*).

2 Semnificația termenilor de origine africană se găsește în glosarul de la sfârșitul cărții.

3 O, Doamne!

4 Percuționist care marchează ritmul în școlile de samba.

5 Monedă braziliană.

6 Sfarmă-Lume, Trei Stele, Șapte Spade.

7 V. *Babalorixá*.

8 Sclav fugit, devenit soldat și simbol al mișcării de rezistență împotriva sclaviei.

9 Una dintre cele patru subregiuni ale zonei de nord-est a Braziliei, având o climă și o vegetație semi-aride.

10 Capoeirist vestit de la începutul secolului XX.

11 Ființă fantastică din mitologia Tupi.

12 Din Bahia sau caracteristic Bahiei.

DESPRE CUM A FOST ÎNSĂRCINAT CU O ACTIVITATE DE CERCETARE

POETUL FAUSTO PENA, ABSOLVENT DE ȘTIINȚE SOCIALE, ȘI CUM A

DUS-O LA BUN SFÂRȘIT

ÎN PAGINILE CARE URMEAZĂ, CITITORII VOR AFLA REZULTATUL cercetării pe care am

făcut-o în legătură cu viața și opera lui Pedro Archanjo. Această lucrare mi-a fost comandată de marele

James D. Levenson și plătită în dolari.

Se impun câteva lămuriri preliminare, căci acest subiect s-a dovedit, de la început până la sfârșit,

oarecum absurd, un joc imprudent de ambiguități. Revăzându-mi însemnările, nu pot fugi de realitatea

pe care o exprimă ele, căci, sub multe aspecte, absurdul și exagerarea persistă, totul e confuz și obscur,

în ciuda efortului meu, real și intens, fie că mă credeți, fie că nu.

Când vorbesc de îndoieli și incertitudini, de imprecizii și minciuni, nu mă refer numai la viața acelui *mestre* 13 baian, ci și la ansamblul de fapte, în toată complexitatea sa, de la succesele din trecutul îndepărtat la întâmplările din zilele noastre, între care senzaționala întrevedere cu Levenson; de la nemaipomenita beție de la petrecerea de cincizeci de ani până la noaptea încheierii solemne a aniversării

centenarului. În ce privește reconstituirea vieții lui Pedro Archanjo, asta nu mi-am propus și nici nu mi-

a cerut-o savantul de la Columbia, al cărui interes se reducea la metodele de cercetare și de studiu și la

condițiile de lucru capabile să genereze și să permită crearea unei opere atât de vii și originale. Mi-a comandat doar o culegere de date cu ajutorul cărora să-și poată face o idee cât mai completă asupra

personalității lui Archanjo, despre care urma să scrie câteva pagini, un fel de prefață la traducerea operelor lui.

Din existența lui Archanjo mi-au scăpat nu numai detalii, ci și fapte importante, poate chiar vitale.

Adesea m-am aflat în fața unui vid, a unui hiat în spațiu și timp, sau în fața unor întâmplări inexplicabile, versiuni multiple, interpretări deplasate, o totală dezordine în materialul adunat, informații și surse contradictorii. N-am ajuns niciodată să aflu, de exemplu, dacă negresa Rosa de Oxalá a fost sau

nu una și aceeași cu mulatra Risoleta, descendentă de malieni, sau acea Dorotéia care a făcut pact cu diavolul. Unii o personificau în Rosenda Batista dos Reis, venită din Muritiba, în timp ce alții atribuiau

povestea frumoasei Sabina dos Anjos, „cel mai frumos dintre toți îngerii” 14, un compliment al lui *mestre* Archanjo. La urma urmelor, era o singură femeie sau erau creaturi diferite? Am renunțat să

încerc să aflu și, în plus, nu cred că știa cineva.

Mărturisesc că am renunțat, din pricina oboselii sau a enervării, să elucidez anumite ipoteze, să

clarific amănunte poate hotărâtoare, atât de mari erau harababura relatărilor și neconcordanța

informațiilor. Totul se rezuma la „poate”, „s-ar putea”, „dacă n-a fost așa, a fost altminterea” – o absolută lipsă de consistență și certitudine, ca și cum oamenii aceia n-ar fi fost cu picioarele pe pământ

și ar fi văzut în răposat nu o ființă făcută din carne și oase, ci o cohortă de eroi și vrăjitori, atâtea și atâtea isprăvi îi atribuiau. Niciodată n-am reușit să stabilesc limita dintre informație și invenție, dintre realitate și fantezie.

În ce privește cărțile lui, le-am citit de la cap la coadă, treabă de altfel puțin solicitantă – doar patru cărticele, și cea mai voluminoasă nu ajungea nici măcar la două sute de pagini (un editor din São Paulo

a reunit trei dintre ele într-un singur volum, lăsând-o separată numai pe cea de rețete culinare, având în

vedere caracterul ei special care i-ar fi adus un public mai larg). Nu voi emite păreri asupra operei lui

Archanjo, aflată azi mai presus de orice dezbatere sau restricții; nimeni nu îndrăznește s-o nege după ce

Levenson i-a adus consacrarea definitivă, iar diferitele ei traduceri au avut succes pretutindeni. Chiar ieri am citit la serviciul telegrafic al ziarelor: „Archanjo, publicat în Moscova cu elogii în ziarul *Pravda*”.

Pot, cel mult, să adaug laudele mele la elogiul universal. Voi spune că lectura mi-a făcut plăcere;

multe lucruri relatate de Archanjo fac parte și azi din viața noastră, din traiul zilnic al orașului. M-a amuzat, și încă mult, penultima dintre cele patru cărți ale lui (când a murit, pregătea un nou volum), aceea care i-a dat atâta bătaie de cap, care i-a pricinuit atâtea probleme. Acum, văzându-i pe anumiți indivizi trâmbițându-și sângele albastru, arborele genealogic, blazoanele, strămoșii nobili și alte prostii, îi întreb numele de familie și-i găsesc pe lista întocmită de Archanjo, atât de meticulos și de serios, atât de pasionat de adevăr în munca lui.

Mai rămâne să explic cum am intrat în contact cu savantul nord-american și m-am trezit că mi s-a

făcut onoarea să fiu ales de el. Numele de James D. Levenson face inutilă orice prezentare sau comentariu, iar faptul că mi-a încredințat greaua misiune m-a făcut să mă simt mândru și recunoscător.

Păstrez o amintire plăcută a scurtei noastre întrevederi, în ciuda regretelor. Simplu, vesel și cordial, aranjat și elegant, reprezintă opusul savanților din caricaturi, bătrâni, mucegăiți, plictisitori.

Profit ca să pun punctul pe i în legătură cu un aspect al acestei colaborări ale mele cu ilustrul profesor de la Columbia, mizerabil exploatată de cleveteala invidioșilor și a indolenților. Nu le-a ajuns

că s-au băgat în viața mea intimă și au târât în noroi, unde se complac să trăiască, numele Anei Mercedes, ci au încercat să mă discrediteze față de stânga, trâmbițând că m-aș fi vândut, pe mine însumi

și memoria lui Archanjo, imperialismului nord-american, pentru un pumn de dolari.

Acuma, care e legătura dintre Levenson și Departamentul de Stat sau Pentagon? Departe de așa

ceva, poziția lui Levenson e considerată prea puțin ortodoxă de reacționari și de conservatori, numele

lui fiind legat de mișcările progresiste, de manifestările contra războiului. Când i s-a atribuit Premiul Nobel pentru contribuția sa la dezvoltarea științelor sociale și umane, presa europeană a scos în evidență

tocmai tinerețea – abia împlinise patruzeci de ani – și independența politică ale laureatului, independență care-l făcea suspect în anumite medii oficiale. De altfel, opera lui Levenson se află la îndemâna oricui, această imensă panoramă a vieții popoarelor primitive și subdezvoltate, pe care cineva

a catalogat-o drept un „dramatic strigăt de protest la adresa unei lumi nedrepte și prost croite”.

N-am contribuit cu nimic la promovarea cărților lui Archanjo în Statele Unite, dar consider această

promovare o victorie a gândirii progresiste, baianul fiind, așa cum fost, un luptător pentru libertate, fără

vreo ideologie și, desigur, nutrind o incomparabilă dragoste pentru popor, stindard al luptei contra rasismului, prejudecăților, mizeriei și tristeții.

Am ajuns la Levenson prin intermediul Anei Mercedes, o autentică valoare a poeziei tinere, azi dedicată în totalitate muzicii populare braziliene, la vremea respectivă redactor al unui ziar local de dimineață și având misiunea să relateze scurta ședere a savantului în orașul nostru. A îndeplinit atât de

bine mandatul încredințat de directorul ei, încât a devenit nedespărțită de american, însoțitoare și interpretă, zi și noapte. Recomandarea ei a cântărit cu siguranță în alegerea mea, dar de aici până la a se spune despre ea și despre mine ce au spus unele canalii e mare distanță și un ocean de infamie; înainte

de a mă angaja, Levenson a avut ocazia să-mi aprecieze capacitatea.

Am fost împreună, toți trei, la sărbătoarea zeiței *Iansã* la Alaketu și acolo am putut să-mi expun cultura specializată, demonstrându-i cunoștințele și potențialul meu. Într-un amestec de portugheză și spaniolă, adăugând engleza mea limitată la cea a Anei, și mai limitată, i-am explicat diferitele ceremonii, i-am spus numele divinităților *orixá*, motivația mișcărilor, gesturilor și pozițiilor, am vorbit despre dansuri și cântece, despre culorile costumelor și despre atâtea alte lucruri – când sunt bine dispus, sunt un bun vorbitor și, ce nu știam, am inventat, căci nu-mi dădea mâna să pierd dolarii promiși, dolari, și nu *cruzeiros*15 devalorizați, jumătate din ei fiindu-mi plătiți puțin după aceea, în holul hotelului, unde, cam împotriva voinței mele, ne-am despărțit.

Nu mai am nimic de explicat, am spus totul. Mai adaug doar, cu o anumită tristețe, faptul că

lucrarea mea, această muncă a mea, n-a fost luată în considerație de marele Levenson. Cum am terminat-o, i-am trimis o copie bătută la mașină, după cum fusese stabilit, anexând unul dintre cele două

documente fotografice unice pe care am putut să le descopăr și să le obțin – într-o fotografie decolorată

se vede un mulatru cu pielea închisă, tânăr și robust, îmbrăcat în haine de culoare închisă și plin de el –

acesta e Archanjo, de curând numit ajutor de secretar la Facultatea de Medicină din Bahia. Am considerat că era bine să nu trimit cealaltă fotografie, unde *mestre* Pedro, deja bătrân și neîngrijit, o zdreanță, se vede în compania unor femei dubioase, ridicând paharul, într-o evidentă destrăbălare.

După vreo cincisprezece zile, am primit prin poștă o scrisoare semnată de secretara lui Levenson,

prin care confirma primirea textului meu și trimitea un cec în dolari, corespunzător celeilalte jumătăți care mai era de plătit și unor cheltuieli pe care le-am făcut sau le-aș fi putut face, pentru succesul cercetării. Au plătit totul, până la ultimul cent, fără să discute și, cu siguranță, ar fi plătit și mai mult, dacă n-aș fi fost eu atât de modest în pretențiile mele, atât de timid în lista mea de cheltuieli.

Din tot materialul trimis, savantul a folosit doar fotografia la publicarea în engleză a traducerii unei

bune părți din opera lui Pedro Archanjo, într-unul dintre volumele monumentalei sale enciclopedii despre viața popoarelor din Africa, din Asia și din America Latină (*Encyclopedia of life in the tropical and underdeveloped countries*16), la care au colaborat cele mai mari nume ale timpului nostru. În paginile introductive, Levenson practic nu s-a ocupat de analiza cărților autorului din Bahia; prea puține

sunt referirile la viața lui. Destul, totuși, ca să-mi demonstreze că nici măcar n-a aruncat o privire prin textul meu. În prefața lui, Archanjo e

promovat la funcția de profesor, la gradul de membru eminent al

Consiliului Profesoral al Facultății de Medicină („ *distinguished Professor, member of the Teacher's Council*”17), pe seama și din însărcinarea căruia își realizase cercetările și își publicase cărțile, imaginați-vă! Cine i-a servit asemenea gogoși lui Levenson nu știu, dar, dacă ar fi răsfoit cel puțin originalele mele, n-ar fi căzut într-o greșeală atât de grosolană – de la ajutor de secretar la profesor, ah!

Bietul meu Archanjo, numai asta îți mai lipsea!

Nici măcar o singură dată nu e citat numele meu și nici nu există referiri la această lucrare în paginile lui James D. Levenson. Așa stând lucrurile, mă simt liber și nestingherit să accept propunerea

pe care mi-a făcut-o dl Dmeval Chaves, prosperul librar de pe strada Ajuda, acum și editor, de a edita și

comercializa aceste pagini lipsite de orice pretenție. Am pus o singură condiție: încheierea unui contract, căci, după cum se spune, dl Chaves, atât de bogat și de opulent, e dur când e vorba să plătească

drepturile de autor, conform, de altfel, unei tradiții locale – Archanjo al nostru a fost și el victima unui oarecare Bonfanti, tot librar și editor, având, pe vremuri, un magazin în Largo da Sé18, după cum se va vedea.

13 Învățător (neprofesionist), dar și maestru, priceput, înțelept.

14 Termenul portughez *anjo* (la plural *anjos*) înseamnă *înger*.

15 Monedă braziliană din vremea evenimentelor relatate.

16 *Enciclopedia vieții în țările tropicale și subdezvoltate* (engl.).

17 Distins profesor, membru al Consiliului Profesoral (engl.).

18 Piața Catedralei.

DESPRE SOSIREA ÎN BRAZILIA A SAVANTULUI NORD-AMERICAN

JAMES D. LEVENSON ȘI DESPRE IMPLICAȚIILE ȘI CONSECINȚELE

ACESTEIA

1

– DAR E O BOMBOANĂ! O, DOAMNE, E ATÂT DE DULCE! – EXCLAMĂ Ana Mercedes, făcând

un pas înainte, ca să se detașeze – palmier tropical – din masa de ziariști, profesori, studenți, protipendadă, literați, haimanale, reuniți acolo, în salonul spațios al marelui hotel, în așteptarea lui James D. Levenson pentru un interviu colectiv.

Microfoane ale posturilor de radio, camere de televiziune, reflectoare, fotografi, cineaști, o grămadă

de fire electrice și, printre ele, tânăra reporteră de la ziarul *Diário da Manhã*19 a traversat, zâmbitoare și fâțâită, ca și cum ar fi fost desemnată de oraș să-l primească și să-l salute pe marele om.

Fâțâită e un termen grosolan și fals, adjectiv meschin pentru unduirea de șolduri și sâni, în ritm de

samba, de portdrapel de grup folcloric. Foarte sexy, cu fusta mini lăsându-i la vedere coloanele oachește

ale coapselor, cu privirea tristă, surâsul buzelor întredeschise, puțin cam groase, dinții avizi și buricul la vedere, toată parcă făcută din aur. Nu, nu trebuia să se fâțâie, căci era dansul în sine, invitație și ofertă.

Americanul a coborât din ascensor și s-a oprit să privească sala și să fie văzut: un metru nouăzeci

înălțime, un fizic de sportiv, alură de actor, părul blond, ochi albaștri ca cerul, cu pipă, cine i-ar fi dat cei patruzeci și cinci de ani din CV-ul său? Fotografiile care apăruseră pe pagină întreagă în revistele din

Rio de Janeiro și din São Paulo erau răspunzătoare pentru mulțimea de femei prezente, însă toate au constatat imediat că, pe viu, materialul depășea cu mult fotografiile. Ce bărbat!

– Nerușinato! a zis una dintre ele, cu sânii mișcându-i-se la întâmplare; se referea la Ana Mercedes.

Fascinat, savantul a fixat-o cu privirea pe tânără, care venea hotărâtă spre el, cu buricul descoperit;

niciodată nu văzuse un astfel de mers atât de dansat, un trup atât de flexibil, un chip exprimând concomitent inocența și maliția, albă neagră mulatră.

A venit și s-a oprit în fața lui – nu era voce, era gângurit:

– Alô, boy!

– Alô! a gemut Levenson, scoțându-și pipa din gură ca să-i sărute mâna.

Femeile au fost străbătute de fiori și au oftat la unison, agitate, în panică. Ah! Ana Mercedes asta

chiar nu era decât o curvișteină afurisită, o jurnalistă de ocazie, o poetă de rahat, de altfel cine nu știe că

versurile ei sunt scrise de Fausto Pena, amantul ei actual?

„Șarmul, clasa și cultura femeii din Bahía erau reprezentate *comme il faut* 20 în interviul genial al lui James D., păpușile consumându-și energia cu etnologia, cele aiurite având snoaba profesie de sociolog…”, așa a scris în rubrica sa excelentul Silvinho; unele dintre acele *donas* aveau anumite merite, altele, în afară de frumusețe, de eleganță, de peruci și de pricepere în pat, aveau și diplome de

absolvire a unor cursuri de „costume și obiceiuri folclorice”, „tradiție, istorie și monumente ale orașului”, „poetă concretistă”, „religie, sex și psihanaliză”, organizate la Turism sau la Școala de Teatru.

Dar, cu diplomă sau simple amatoare, adolescente neascultătoare sau matroane intransigente aflate în ajunul celei de-a doua sau a treia operații estetice, toate au simțit sfârșitul concurenței leale, inutilitatea oricărui efort, căci, îndrăzneață și cinică, Ana Mercedes o luase înainte și-l pusese pe masculul exponent

al științei sub controlul ei, proprietate privată și exclusivă. Posesivă și insațiabilă – „vacă nesătulă, stea copulativă”, în versul liricului și resemnatului Fausto Pena –, nu avea să-l împartă cu nici una, erau zadarnice speranțele oricărei competiții.

De mână cu poeta și jurnalista, profesorul de la Columbia University a venit până în centrul sălii, la

fotoliul care îi era rezervat. Fotografii au făcut să explodeze blițurile, lumini care semănau cu niște flori; dacă s-ar fi deschis pianul și s-ar fi cântat marșul nupțial, Ana Mercedes, în fustă mini și bluză mini, și James D. Levenson, în albastru tropical, ar fi fost mirii anului, în drum spre altar. „Miri”, a murmurat

Silvinho.

Savantul s-a așezat și numai atunci li s-au despărțit mâinile. Dar Ana a rămas în picioare alături de

el, de pază, doar nu era proastă să-l lase liber, în mijlocul aviditătii atâtor cățele în călduri. Cunoștea toate iepele alea, care mai de care mai ușuratică și mai disponibilă. A râs către ele, numai așa, ca să le

amărască. Fotografii, zăpăciți cu totul, se urcau pe scaune, se suiau cu picioarele pe mese, se târau pe

podea, într-o nebunie de unghiuri și poziții. La un semn discret al intendentului-șef de la Turism, ospătarii au servit băuturi și a început

interviul.

Punând paharul pe masă, plin de importanță și erudiție, de suficiență și orgoliu, s-a ridicat redactorul de la ziarul *Jornal da Cidade*21 și criticul literar Júlio Marcos. Au urmat un moment de tăcere și o aură de admirație. În aripa feminină cineva a respirat adânc – în lipsa savantului blond, a produsului străin, arogantul Marcos va lecui ușor, avea și el farmecul lui. În numele ziarului *Jornal da Cidade* – și al intelectualilor mai înaintați –, a pus prima întrebare, prima și zdrobitoare:

– Am vrea să auzim, în câteva cuvinte, părerea ilustrului profesor despre Marcuse, opera și

influența lui. Nu vi se pare că, după Marcuse, Marx e o vechitură inutilă? Sunteți de acord sau nu?

A spus și a străbătut salonul cu privirea victorioasă, în timp ce traducătorul desemnat de rectorat –

pronunție perfectă, bineînțeles – convertea întrebarea în engleză, iar rebela Mariucha Palanga, cu două

operații estetice pe chip și una la sâni, tristă caricatură de tinerică, îl lăuda cu glas scăzut, totuși audibil:

– Ce talent!

James D. Levenson a aspirat fumul din pipă, s-a uitat cu tandrețe la buricul Anei Mercedes, floare

pe un câmp de vis, puț ascunzând un secret adânc, și a răspuns într-o spaniolă guturală, cu acea grosolănie care le șade atât de bine artiștilor și învățaților:

– Întrebarea e idioată și numai un om superficial sau un cretin și-ar spune părerea despre opera lui

Marcuse sau ar discuta actualitatea marxismului în cadrul unui interviu acordat presei. Dacă aș avea timp pentru o conferință sau o oră de curs despre aceste subiecte, foarte bine; dar nu am timp și nici n-am venit la Bahia ca să vorbesc despre Marcuse. Am venit până aici ca să cunosc orașul unde a trăit și a

lucrat un om remarcabil, cu idei profunde și generoase, un creator de umanism, concetățeanul vostru Pedro Archanjo. Pentru asta și numai pentru asta am venit la Bahia.

A tras din nou din pipă, a zâmbit pentru întreaga asistență, relaxat, calm, un amor de *gringo*, și, fără

să dea atenție cadavrului jurnalistului Marcos, înfășurat în lințoliul înfumurării lui, a privit-o din nou pe Ana Mercedes, măsurând-o de sus până jos, de la părul negru lăsat liber până la unghiile extraordinare

de la picioare, vopsite în alb, găsind-o tot mai pe măsura și gustul său. Într-una dintre cărțile lui, Archanjo scrisese: „Frumusețea femeilor, a femeilor simple din popor, e un atribut al orașului metis, al

iubirii dintre rase, al dimineții limpezi lipsite de prejudecăți". A fixat încă o dată buricul acela în floare, buricul lumii, și a spus în spaniola sa corectă și dură de universitate nord-americană:

– Știți cu ce aș compara opera lui Pedro Archanjo? Cu *señorita* aci de față. Ea pare o pagină scrisă

de Mister Archanjo, la fel („ *igualita*"), nici mai mult, nici mai puțin.

Așa a început în Bahia, în după-amiaza aceea blândă de aprilie, gloria lui Pedro Archanjo.

2

NOTORIETATEA, RECUNOAȘTEREA PUBLICĂ, LAUDELE, ADMIRAȚIA din partea erudiților,

gloria, succesul – inclusiv cel monden, cu citarea numelui său în rubricile sociale și țipete isterice de femei de primă clasă, distinse și generoase –, toate acestea Pedro Archanjo le-a avut doar post-mortem,

când nu i-au mai folosit la nimic, nici măcar femeile, care-i plăcuseră atât de mult când era în viață.

Acela a fost „anul lui Pedro Archanjo”, a scris, într-un bilanț de sfârșit de an, un jurnalist cu faimă,

enumerând evenimentele culturale. Într-adevăr, nici o figură de intelectual nu s-a bucurat de o asemenea

recunoaștere, nici o altă operă n-a primit elogiile aduse celor patru volumașe ale sale, retipărite în mare grabă, cărți uitate atâta amar de ani, sau mai exact: necunoscute nu numai de masele de cititori, ci și de

specialiști, cu obișnuitele și onorantele excepții despre care voi vorbi îndată.

Totul a început cu venirea în Brazilia a vestitului James D. Levenson, „unul dintre cele cinci genii

ale secolului nostru”, conform Enciclopediei Britanice – filozof, matematician, sociolog, antropolog, etnolog și multe altele, profesor la Columbia University, Premiul Nobel pentru Știință – și, ca și cum toate astea n-ar fi fost de ajuns, și nord-american. Polemic și îndrăzneț, revoluționase știința contemporană cu teoriile lui; studiind și explicând din unghiuri nebănuite dezvoltarea umanității, a ajuns la concluzii noi și îndrăznețe, într-o reformulare de teze și concepte. Pentru conservatori era un eretic periculos; pentru studenții și partizanii lui, un zeu; pentru jurnaliști, o binecuvântare a cerului, căci James D. nu-și măsura cuvintele și nici ideile.

A venit la Rio de Janeiro la invitația Universității din Brazilia pentru un curs de cinci conferințe la

Facultatea de Litere. A avut succesul imens pe care-l știm cu toții – după prima conferință stabilită

pentru salonul nobil al facultății, a trebuit ca celelalte să fie transferate degrabă în marea aulă a rectoratului și, chiar și așa, au rămas auditori pe coridoare și pe scări. Ziarele și revistele, reporterii și fotografii au avut un subiect generos: Levenson nu era numai genial, era și fotogenic.

Conferințele, urmate de întrebări și dezbateri aprinse, uneori acide, au dat prilej unor manifestări studențești violente de apreciere față de savant și de repudiere față de dictatură. În picioare, timp de câteva minute lungi, și nu o dată, studenții l-au ovaționat în delir. Anumite fraze ale lui au cucerit publicul și au străbătut țara de la un cap la altul: „Mai bine zece ani de conferințe internaționale interminabile decât o singură zi de război; și costă și mai puțin”; „Închisorile și polițiștii sunt sordizi, și toți la fel, în toate regimurile, fără nici o excepție”; „Lumea va fi cu adevărat civilizată atunci când uniformele vor deveni obiecte de muzeu”.

Înconjurat de fotografi și vedete, cu un slip minuscul, Levenson și-a rezervat diminețile în

întregime pentru plajă.

Refuza sistematic invitațiile venite de la academii, institute, asociații, consilii culturale, profesori –

avea din plin toate acestea în New York și era sătul, dar când avea să se mai întâlnească oare cu soarele

Braziliei? Pe plajă a jucat chiar și fotbal și a fost fotografiat încercând să marcheze un gol, deși femeile erau, fără îndoială, sportul lui preferat. A devenit intim cu câteva exemplare autohtone excelente, pe plajă și în discoteci.

Divorțat de curând, ziariștii rubricilor sociale se întreceau în a-i atribui relații și logodnice. O

maimuță zăpăcită, specialistă în știri de scandal, a prevăzut destrămarea unui cămin select; dar s-a înșelat – soțul, un om onest, a devenit un apropiat al savantului muieratic. „Ieri, la terasa lui Copa, întrun costum de baie de la Cannes, Katy Siqueira Prado își privea cu tandrețe soțul, pe Baby, și pe marele

James D., inseparabili”, dezmințise Zul, care era o autoritate. O anumită revistă de largă circulație a tipărit pe coperta numărului din săptămâna aceea goliciunea atletică a Nobel-ului alături de goliciunea

promoțională a Nádiei Silvia, actriță de mare talent care avea să fie revelat când i se va da, în film și pe scenă, șansa care, până acum, i-a fost refuzată în mod inexplicabil; iar Nádia, intervievată în reportaj, a râs mult, n-a făcut nici o mărturisire și nici n-a negat existența unor sentimente și logodna. „Levenson e

a șasea celebritate mondială care-și pierde capul pentru Nádia Silvia, irezistibila”, a apărut într-o știre dintr-un ziar, la modul serios, și erau înșiruite cele cinci anterioare: John Kennedy, Richard Burton, Aga

Khan, un bancher elvețian și un lord englez. Fără să mai vorbim despre contesa italiancă, nobilă, milionară și bărbătoasă.

„Ieri, genialul Levenson, din nou pe ringul de dans al restaurantului *Le Bateau*, *in love* cu încântătoarea Helena von Kloster”, se putea citi în *Crônica da Noite* 22, a lui Gisa; „A învățat să danseze samba și nu acceptă alte ritmuri”, dezvăluia Robert Sabad în optsprezece ziare și la câteva posturi de TV, făcând cunoscută maselor fraza celebrei Branquinha do Val Burnier, gazdă magnifică, masă și pat

incomparabile: „Dacă James n-ar fi deținătorul Premiului Nobel așa cum e, și-ar putea câștiga existența

ca dansator profesionist”. Ziarele și revistele s-au întrecut în a publica materiale despre savant.

Nimic n-a fost, însă, atât de senzațional ca declarația despre Pedro Archanjo, bombă ce avea să

explodeze pe aeroport, în momentul îmbarcării spre Bahia. Într-adevăr, la primul contact cu presa, la sosirea de la New York, Levenson făcuse o scurtă referire la scriitorul din Bahía, pomenindu-i numele:

„Mă aflu în patria lui Archanjo, sunt fericit". Reporterii, însă, nu consemnaseră fraza, ori pentru că n-o

înțeleseseră, ori pentru că nu-i atribuiseră o prea mare însemnătate. Când a plecat din Bahia, însă, a fost altfel, căci tulburătorul laureat Nobel a declarat că a rezervat două zile din scurta sa ședere în Brazilia ca să se ducă la Salvador, „să cunoască orașul și oamenii care au făcut obiectul studiilor fascinantului Pedro Archanjo, în ale cărui cărți știința e poezie", autor care ridicase la un nivel atât de înalt cultura braziliană. A fost un Dumnezeu-să-ne-ajute.

Cine e acest Pedro Archanjo, de care n-am auzit niciodată? – se întrebau jurnaliștii, cu gura căscată.

Unul dintre ei, în speranța găsirii unui punct de sprijin, a vrut să știe cum aflase Levenson de acest autor brazilian. „Citindu-i cărțile" – a răspuns savantul –, „cărțile sale nepieritoare."

Întrebarea fusese a lui Ápio Correia, un presupus atotștiutor, editor al caietului de știință, artă și literatură al unui escroc matinal, versat și temerar.

Își duse bluful mai departe spunând că nu are știre de existența vreunei traduceri a cărților lui Archanjo în engleză.

Nu citise acele cărți în engleză, ci în portugheză, a informat teribilul american, adăugând că putuse

s-o facă, deși avea cunoștințe minime de limba noastră, datorită faptului că știa spaniola și mai ales latina. „N-a fost greu", a

completat el, explicând că descoperise cărțile lui Archanjo în biblioteca de la

Columbia, în cadrul unei cercetări recente despre viața popoarelor tropicale. Avea intenția să inițieze traducerea și publicarea în Statele Unite a „operei marelui vostru compatriot”.

„Trebuie să acționez rapid”, s-a gândit Ápio Correia, retrăgându-se ca să caute un taxi care să-l ducă la Biblioteca Națională.

A fost un du-te-vino până când jurnaliștii l-au descoperit și localizat pe profesorul Ramos, bine-cunoscut datorită lucrărilor publicate, iar acum, pentru cunoașterea operei acelui Archanjo, a cărei valoare o afirmase nu o dată și pe care o proslăvise în articole din reviste specializate, din nefericire aproape fără circulație și prea puțin citite.

„Ani întregi” – povestea el – „am umblat din editor în editor, într-o adevărată *via crucis*, propunând cărțile lui Archanjo pentru reeditare. Am scris prefețe, note de subsol, explicații – nici o editură n-a fost interesată. M-am dus la profesorul Viana, decan al Facultății de Filozofie, sperând că, la intervenția lui, universitatea ar fi dispusă să colaboreze la publicare. Mi-a răspuns că «pierdeam timpul cu prostiile unui negru bețiv. Bețiv și subversiv». Poate că acum își dau seama de măreția operei lui Archanjo, dat

fiind că Levenson îi acordă importanța cuvenită. De altfel, în treacăt fie spus, opera lui Levenson e la fel de puțin cunoscută în Brazilia, iar ăștia care îl laudă și-l ridică atâta în slăvi n-au citit nici măcar cărțile lui cele mai importante și nu înțeleg esența gândirii lui, sunt niște șarlatani.”

Cam amar, după cum se poate observa, interviul profesorului Ramos, dar trebuie să fim de acord că

avea destule motive să nu fie prea bucuros – atâția ani în care luptase pentru un loc sub soare pentru bietul Archanjo, fără nici un rezultat, primind doar refuzuri din partea editorilor, nerozii și

amenințări de la Viana Dedo-Duro23, în timp ce, cu un singur interviu, un străin pusese în mișcare toată presa și toată

haita de intelectuali îi adulmecau cărțile, scurmând prin amintirea baianului necunoscut – intelectuali de

toate tendințele și curentele, fără deosebire de ideologie, și cei veseli, și cei sobri, căci Pedro Archanjo ajunsese la modă și cine nu cunoștea și nu cita scrierile sale nu se putea considera în pas cu vremea și

așa mai departe.

Cu adevărat senzațional a fost articolul lui Ápio Correia, apărut trei săptămâni mai târziu, „Pedro

Archanjo, poetul etnologiei”. În el se află o curioasă și strălucită versiune a dialogului, purtat în aeroport, între savantul Levenson și eruditul Correia, unde și unul, și celălalt demonstrau o profundă

cunoaștere a operei lui Archanjo. Că aceea a criticului era mai veche și mai amplă, era firesc, fiind vorba de un brazilian.

3

ÎN BAHIA, ȚINUTUL LUI ARCHANJO, LOC ȘI MOTIV AL STUDIILOR SALE, sursă a

cercetărilor, cauză a operei sale, bâlciul a fost mult mai mare.

Necunoașterea numelui consacrat de Levenson nu era aici atât de totală ca în Rio și în São Paulo. În

São Paulo, merită subliniat, jurnaliștii au obținut, cu mare greutate, un material referitor la baian, unul de cea mai mare însemnătate – un articol de Sérgio Milliet, scris în 1929 pentru Statul S. Paulo.

Comentând cu maximă simpatie și ample elogii cartea lui Archanjo despre bucătăria baiană (*A culinária*

da Bahia – Origens e preceitos[24]), marele critic modernist a văzut în autor o personalitate, „și dintre cele mai mari, dintre cele mai autentice” ale Antropofagiei, „mișcare revoluționară și mult discutată

lansată de curând de Tarsila, Oswald de Andrade și Raul Bopp”. Prin calitatea braziliană a conținutului

și prin savoarea prozei, „deliciosul volum” i se părea „exemplul perfect al adevăratului eseu

antropofag”. Milliet încheia regretând că nu cunoștea și cărțile anterioare ale eseistului atât de savant,

care, neauzind cu siguranță de antropofagii paulișt[25], le-o luase înainte.

În Bahia, au apărut chiar unii care l-ar fi cunoscut și ar fi vorbit cu el personal, după cum atestă

ziarele. Această cunoaștere se reducea, însă, la câteva persoane și la câteva relatări. Opera lui Pedro Archanjo, cele patru volumașe despre viața poporului baian, publicate cu mare greutate și în tiraje reduse, în atelierul manual precar al prietenului său Lídio Corró, de pe strada Tabuão, această operă ale

cărei merite l-au incitat pe savantul american, era aici la fel de ignorată și inexistentă ca în restul țării.

Dacă Archanjo n-ar fi trimis câteva exemplare la instituții, universități, biblioteci naționale și străine, nu s-ar mai fi vorbit despre cărțile sale, căci Levenson nu le-ar mai fi descoperit. În Salvador,

doar câțiva etnologi și antropologi știau de ele, majoritatea din auzite.

Acuma, brusc, nu numai jurnaliștii, ci și autoritățile publice, universitatea, intelectualii, institutul, academia, Facultatea de Medicină, poeții, profesorii, studenții, breasla teatrală, numeroasa

falangă a etnologiei și a antropologiei, Centrul de Studii Folclorice, cei din turism și alții fără ocupație, toți și-au dat seama că aveam un om mare, un autor ilustru, și nu-l cunoșteam, nu pomeneam de el nici măcar în

discursuri, îngropat în anonimatul cel mai întunecat, fără nici o promovare. A început atunci forfota în

jurul lui Archanjo și a operei sale. S-au consumat multă hârtie, multă cerneală și mult spațiu în ziare pornind de la interviul lui Levenson, salutând, analizând, studiind, comentând, lăudându-l pe scriitorașul

nedreptățit. Era necesar să se recupereze întârzierea, să se corecteze greșeala, să se înlăture tăcerea care dura de atâția ani.

Opera lui Archanjo a obținut, în sfârșit, promovarea și reliefarea pe care le merita și, printre lași și

șmecherii care au profitat de ocazie și de subiect ca să iasă în față, s-a scris și câte ceva serios, pagini demne de memoria celui care a trudit indiferent față de succes și de profit. Unele mărturii ale contemporanilor, oameni care l-au cunoscut pe Archanjo și au vorbit cu el, purtau și marca unei reale

emoții, iar chipul omului a fost astfel scos la lumină. Archanjo nu era atât de îndepărtat în timp precum

s-a crezut la început – decedase în 1943, cu douăzeci și cinci de ani în urmă, la șaptezeci și cinci de ani, și, după cât se pare, în împrejurări singulare – l-au găsit mort, căzut într-un șanț, noaptea târziu. În buzunare, doar un carnețel de însemnări și un ciot de creion, nici un document de identitate.

Dispensabil, de altfel, în zona aceea săracă și imundă a orașului vechi, unde toți îl cunoșteau și-l stimau.

19 *Ziarul de dimineață*.

20 Cum se cuvine (fr.).

21 *Jurnalul Orașului*.

22 *Cronica de Seară*.

23 Viana Deget-Dur.

24 *Arta culinară din Bahía – Origini și precepte*.

25 Din São Paulo.

DESPRE MOARTEA LUI PEDRO ARCHANJO, OJUOBÁ, ȘI DESPRE

ÎNMORMÂNTAREA SA ÎN CIMITIRUL QUINTAS

1

URCÂND STRADA ÎN PANTĂ, ÎMPLETICIT, BĂTRÂNUL SE SPRIJINĂ DE ZIDURILE

CASELOR CELOR MARI, cine l-ar fi văzut ar fi crezut că e beat, mai ales dacă-l cunoștea. Era întuneric beznă, toate becurile de pe străzi și din case erau stinse, nu era nici măcar o geană de lumină –

măsură impusă de război, întrucât submarinele germane dădeau târcoale coastelor braziliene, unde erau

scufundate nave pașnice de marfă și de pasageri.

Bătrânul simte cum îi crește durerea în piept și încearcă să grăbească pasul; dacă ar ajunge acasă, ar

aprinde opaițul și ar nota dialogul în carnețel, fraza aceea minunată; memoria nu-i mai era la fel ca înainte, când reținea o discuție, un gest, un fapt, cu toate amănuntele, timp de luni și chiar ani de zile, fără să fie nevoie de însemnări. După ce nota dezbaterea, putea să se odihnească, durerea aceea venise și

plecase nu o dată. Niciodată atât de puternică, însă. Ah! Dacă ar mai trăi câteva luni, nu multe, atât cât

să-și completeze însemnările, să pună hârtiile în ordine și să i le dea acelui tânăr simpatic, care e asociat la tipografie! Doar câteva luni.

Pipăie zidul, caută să vadă în jur, vederea îi scăzuse, nu avea bani pentru o pereche de ochelari noi,

nici pentru o dușcă de rachiu n-avea bani. Durerea tot mai profundă îl face să se sprijine de casa cu etaj, gâfâind. E suficient, cu toate astea, un efort ca să ajungă acasă, e la câteva cvartale mai încolo, în cămăruța din fund a bordelului lui Ester. La lumina opaițului va scrie cu scrisul său mărunt – dacă

durerea se va liniști și-i va permite. Își aduce aminte de cumătrul Corró, care a căzut mort peste miracolul pe care-l picta, cu o dâră de sânge în colțul gurii. Făcuseră atâtea împreună, el și zugravul de

miracole, atâta alergătură prin străzile astea în pantă, mulatre înghesuite pe la porți. Lídio Corró murise de multă vreme, de vreo cincisprezece ani, poate mai mult. De câți ani, Doamne? Optsprezece,

douăzeci? Memoria îi joacă feste, dar fraza fierarului încă o reține, întreagă, cuvânt cu cuvânt. Rezemat

de zid, încearcă s-o repete, nu se poate s-o uite, trebuie s-o noteze cât mai degrabă în carnețel. Doar câteva cvartale, câteva sute de metri. Murmură, cu un efort, imprecația finală a fierarului, pe care o întărise cu un pumn în masă, dat cu mâna lui neagră, ca un baros pe o nicovală.

Fusese să asculte la radio posturile străine, BBC de la Londra, Radio Central de la Moscova, Vocea

Americii; Maluf, prietenul lui, făcuse rost de un aparat care prindea toată lumea. Veștile din seara aceea

meritau ascultate, „arienii” o încasaseră zdravăn. Toată lumea îi înjura pe nemți, „naziștii germani”,

„monștrii germani”, bătrânul, însă, se referea numai la „bandiții arieni”, asasini de evrei, negri și arabi.

Cunoștea germani cumsecade, domnul Guilherme Knodler s-a însurat cu o negresă și a avut opt copii.

Într-o zi i-au vorbit de arianism, el și-a scos mădularul din pantaloni și a replicat:

– Numai dacă-mi tai scula.

Când Maluf, ca să sărbătorească victoriile din ziua aceea, a băut un păhărel, a început discuția –

dacă Hitler câștiga războiul, putea să omoare tot ce nu era alb pur, terminând pentru totdeauna cu restul

populației? O părere de ici, o părere de colo, poate, nu poate, și dacă poate… Fierarul și-a ieșit din pepeni:

– Nici Dumnezeu, care a făcut poporul, nu poate să-i omoare pe toți deodată, îi omoară unul câte

unul; și cu cât omoară el mai mulți, cu atât se nasc și cresc mai mulți oameni, și-or să se nască, să

crească și să se amestece, nici un fiu de cățea n-o să-i împiedice!

Izbind în tejghea, a apucat paharul și a dat pe gât și restul de rachiu. Dar turcul Maluf, băiat de comitet, a venit cu încă un rând înainte de plecare.

Bătrânul încearcă să-și continue urcușul, rumegând vorbele fierarului, „or să se nască, să crească și

să se amestece…”. Cu cât se amestecă mai mult, cu atât mai bine – bătrânul aproape zâmbește, cu toată

durerea ca un pumnal din spate, atât de greu de îndurat. Zâmbește amintindu-și de nepoata Rosei, care

seamănă atât de mult cu bunică-sa în frumusețea ei și e atât de diferită – părul drept și mătăsos, trupul

subțire, ochii albaștri, pielea oacheșă, se adunaseră mulți ca s-o facă atât de perfectă. Rosa, Rosa de Oxalá, o femeie fantastică, bătrânul iubise și avusese multe, dar nici una nu se compara cu ea; pentru ea

trecuse prin suferințe de nedescris, făcuse multe prostii, se băgase în situații ridicole, îi trecuse prin minte să moară și să omoare.

Ce n-ar da s-o mai vadă pe nepoata Rosei, râsul, grația, seducția bunicii – și ochii albaștri; ai cui

erau? Să vadă și câțiva prieteni, să se ducă la casa de cult și să-l salute pe sfânt, un pas de dans, un cântecel, să mănânce friptură de găină cu sos și cu crevete, alune și caju și plachie de pește la masa de la bordel, cu Ester și cu fetele. Nu, nu voia să moară, la ce să moară? N-avea nici un rost. Cum a zis fierarul? Trebuia să noteze în carnețel ca să nu uite, era pe cale să uite. Cartea era la jumătate, trebuia s-o termine, să selecteze fapte și întâmplări, fraze, povestiri, cazul acelei *iabá* care a venit pe nepusă masă

ca să-l termine pe muieratic și s-a îndrăgostit de omul bun și vesel de a ajuns o cârpă în mâinile lui; el e cel care știe cel mai bine de cazul acela extraordinar. Ah! Dorotéia! Of, Tadeu!

Durerea îl taie în două, îi sfâșie pieptul, ah, n-o să ajungă acasă la Ester, o să se piardă fraza fierarului, atât de frumoasă și de adevărată, ah, nepoata Rosei…

Cade pe trotuar și se rostogolește încetișor spre șanț. Acolo i-a rămas trupul, mai întâi acoperit doar

de întuneric; apoi au venit razele aurorei și l-au îmbrăcat în lumină.

2

ICONARUL ARATĂ SPRE CORPUL ÎNTINS PE JOS, RÂDE ȘI, ÎNȚEPENINDU-SE PE

PICIOARE, face constatarea amuzantă:

– Amicul de colo e mai plin de trăscău decât noi trei la un loc. A căzut cu gura-n jos și și-a vărsat

mațele – râde iar și dă un șut în aer, într-o piruetă de circ.

Maiorul Damião de Souza, fie pentru că băuse mai puțin rachiu, fie pentru că avusese mai mult de-a

face cu moartea – de profesie avocat fără diplomă, era mereu în contact cu crime și cadavre, un obișnuit

al morgii –, nu prea crede; se apropie, observă sângele și atinge cu vârful cizmei spatele bătrânului, sacoul zdrențuit:

– Mortinho da Silva. Veniți de ajutați.

Ce cantitate de alcool putea ingera maiorul fără să se îmbete? – se întreabă iconarul repetând întrebarea unanimă a beților din ținut, umiliți și perplecși în fața acelui mister, dincolo de orice înțelegere. Până acum, alambicurile din oraș și din Recôncavo se dovediseră insuficiente și, după

părerea lui Mané Lima, maiorul putea să „epuizeze întregul stoc din lume”. Lucid până la sfârșit.

Iconarul și Mané Lima vin poticnindu-se și râzând și toți trei dau roată corpului. Chiar înainte de a-l

vedea la față, de a-i privi chipul, maiorul îl recunoscuse, de la început ceva i s-a părut familiar, poate

sacoul. Mané Lima, luat prin surprindere, la început rămas fără grai, scoate apoi un strigăt

înspăimântător:

– E Pedro Archanjo!

În picioare, încordat, doar o umbră trece pe chipul de aramă al maiorului. Nu se înșelase, era bătrânul; iar maiorul, la cei patruzeci și nouă de ani bine trăiți, se simte părăsit, orfan de tată și de mamă. Da, era bătrânul, și acolo; era fără sens acolo; de ce nu altul, un oarecare, un necunoscut, de preferință? Sunt atâția oameni de nimic în lume, drojdie a omenirii, și tocmai bătrânul Archanjo trebuia

să moară așa, noaptea, pe stradă, fără să anunțe pe nimeni, unde s-a mai pomenit?

– Ah, e chiar bătrânul, ce nenorocire! – Tot rachiul coboară în picioarele iconarului și el se lasă pe

caldarâm, mut și neputincios. Abia a putut să scoată din noroi mâna defunctului și s-o strângă într-ale

lui.

O dată pe săptămână, miercurea, invariabil, pe soare sau pe ploaie, Archanjo venea să-l caute la prăvălia lui de imagini, la început pentru bericile înghețate de la barul lui Osmário, apoi pentru o *amalá* 26 de la *candomblé*-ul Casa Branca. Conversație domoală, presărată cu întâmplări, o conversație veche:

– Deșartă sacul, dragul meu27, povestește peripețiile.

– Nu știu nimic, *mestre* Archanjo, n-am nici o noutate.

– Dar se știe, dragul meu, că în orice moment se întâmplă ceva, ceva frumos, ceva de râs, ceva de

plâns. Hai, dezleagă-ți limba, camarade, gura e făcută să vorbească.

Ce om, ce dar al vorbirii, ce putere avea să-i facă pe ceilalți să deschidă gura și inima? Nici *mamele-de-sfânt* 28 cele mai riguroase și stricte, tușa Maci, dona Menininha, Mama Senhora, cea de la *Opô Afonjá*, respectabile matroane, nici ele nu aveau secrete față de bătrân, totul îi era dezvăluit de bunăvoie – de altfel, divinitățile *orixá* așa porunciseră, „pentru *Ojuobá* nu există ușă închisă”. *Ojuobá*, ochii lui *Xangô*, era acum întins acolo, mort, lângă trotuar.

S-au terminat berile, *mestre* Archanjo, trei sau patru sticle; într-o miercuri plătea bătrânul, în cealaltă plătea iconarul – deși în ultima vreme bătrânul era lefter, fără parale. Merita să-i vezi mulțumirea în săptămâna în care făcea rost de câteva monede, niscai mărunțiș – bătând cu putere în masă ca să-l facă atent pe ospătar:

– Adu nota, dragul meu.

– Las’ că plătesc eu, *mestre* Archanjo, păstrează-ți banii.

– Cu ce te-am jignit ca să mă desconsideri, camarade? Când n-am bani, plătești, nu mă supăr, că nu

e din vina mea sau pentru că așa vreau. Dar azi sunt bogat, de ce să plătești dumneata? Nu mă scuti de

datorie și nici nu-mi lua dreptul, nu-l știrbi pe bătrânul Archanjo, lasă-mă întreg, dragul meu.

Râdea dezvelindu-și dinții albi, își păstrase intacți toți dinții, sugea bucăți de trestie de zahăr, mesteca pastramă:

– Nu sunt bani furați, i-am câștigat prin munca mea.

Servind drept curier la casa de prostituție, ultimul lui serviciu, cine-l vedea, atât de vesel și de mulțumit, nu și-ar fi închipuit în ruptul

capului restricțiile, strâmtoarea, infinita sărăcie din ultimii săi ani. Chiar în ultima miercuri nu-și încăpea în piele de mulțumire, întrucât la pensiunea lui Ester cunoscuse un tânăr student, asociat la o tipografie, dispus să-i tipărească noua carte – le citise pe cele

dinainte și zisese tare și răspicat că Archanjo era un om formidabil și demascase toată clica de șarlatani

de la facultate.

În tramvai, pe când se lăsa noaptea înstelată și briza sufla dinspre mare, în drum spre Rio Vermelho

de Baixo, unde se înalță pe colină *Casa Branca do Engenho Velho*29, *mestre* Archanjo îi povestise despre noua sa carte, cu ochii strălucind, zglobii și malițioși. Câte adunase și însemnase în carnețele pentru lucrarea aceea, „o traistă de africanisme”, înțelepciunea poporului:

– Numai câte am adunat prin casele de prostituție, dragul meu, nici nu-ți imaginezi. Află, camarade,

că nu e loc mai potrivit în care să locuiască un filozof decât casa unei femei ușoare.

– Dumneata chiar ești un filozof, *mestre* Archanjo, cel mai mare pe care l-am văzut, n-ai pereche

când e vorba să privești viața cu filozofie.

Se duceau la *candomblé* pentru o *amalá* făcută pentru *Xangô*, ritual al zilelor de miercuri. Tușa Maci îi dădea de mâncare sfântului, în altar, în sunet de *adjá* și în cântul inițiatelor. Apoi, în jurul mesei celei mari din salon, mâncau *caruru*, *abará*, *acarajé* 30, uneori și o friptură cu sos de broască țestoasă.

Mestre Archanjo era un mâncăcios, un mâncăcios și un băutor. Conversația se prelungea până noaptea

târziu, însuflețită și cordială în atmosfera caldă de prietenie; a-l asculta pe Archanjo era un privilegiu al săracilor.

S-a terminat cu cartea, cu *amalá* și cu rachiul, cu călătoria cu tramvaiul și cu situațiile neprevăzute; bătrânul cunoștea fiecare ungher al drumului, casele și pomii îi erau familiari, de o familiaritate seculară, căci știa despre fiecare, din prezent și din trecut, al cui era și al cui fusese, fiul și tatăl, tatăl tatălui și tatăl bunicului și cu cine se amestecase. Știa de negrul venit ca sclav din Africa, de portughezul surghiunit de Curte, de evreul botezat fugit de Inchiziție. Acum toată știința s-a terminat, la fel și râsul și farmecul, s-au închis ochii ochilor lui *Xangô*, *Ojuobá* nu mai e bun decât pentru cimitir.

Iconarul izbucnește în lacrimi, singur și pustiit.

Așa cum nu se îmbată, tot așa maiorul nu poate să plângă, decât numai – și cât de ușor! – în sala de

judecată sau la vreun discurs, dacă e nevoie să emoționeze auditoriul, să-l câștige de partea lui. Dar durerea adevărată, asta îl roade pe dinăuntru, în măruntaie, nu se arată pe față.

Mané Lima a adus la cunoștința întregii lumi numele și moartea bătrânului, postat în mijlocul străzii din Pelourinho, loc potrivit și sigur, dar la ceasul tulbure al zorilor numai câțiva șobolani și un cățeluș prăpădit i-au auzit strigătul.

Maiorul se desprinde de imaginea fatală și o ia pe stradă spre casa lui Ester; povara veștii pe care o

duce îi apa**s**ă greu umerii. Acolo va da pe gât băutura tare și atât de necesară.

3

DEODATĂ, STRADA ÎN PANTĂ A ÎNCEPUT SĂ PRINDĂ VIAȚĂ. DINSPRE LARGO DA SÉ,

dinspre Baixa dos Sapateiros, dinspre Carmo, au apărut bărbați și femei grăbiți și îndurerați. Nu veneau

din pricina morții lui Pedro Archanjo, înțelept autor de cărți despre miscegenație, poate decisivă, ci din

pricina morții lui *Ojuobá*, ochii lui *Xangô*, un părinte pentru oamenii aceia. De la bordelul lui Ester, vestea se răspândise din gură în gură, din ușă în ușă, de la o curte la alta, pe stradă și pe scări[i31] în și-n jos și prin fundături. A ajuns în Largo da Sé tocmai când oamenii se urcau în primele tramvaie și autobuze.

Femei smulse din brațele somnului sau din brațele unor clienți întârziați spre a cădea pradă

lacrimilor și jelaniei. Muncitori cu orar fix, vagabonzi fără oră de semnat condica, bețivi și cerșetori, locuitori ai vilelor, ai barăcilor infecte, negustori, tineri și bătrâni, oameni de la casele de cult și negustori din Terreiro de Jesus, un căruțaș cu căruța lui, și Ester, cu un chimono aruncat peste trupul gol, arătând tot cui voia să vadă. Dar cine ar fi profitat de ocazie când ea își smulgea părul din cap și se bătea cu pumnii în piept:

– Archanjo, sfântul meu, de ce n-ai spus că erai bolnav? De unde era să știu? Acuma cum o să fie,

Ojuobá? Tu erai lumina noastră, ochii cu care vedeam, gura cu care vorbeam. Tu erai curajul și puterea noastră de înțelegere. Tu știai și ce-a fost ieri, și ce-o să fie mâine, acuma cine-o să mai știe?

Cine, vai, cine? În ceasul de uimire, bărbați și femei priveau moartea în față, goală-goluță, acolo în

șanț, lipsită de orice podoabă, fără cea mai slabă mângâiere. Pedro Archanjo *Ojuobá* încă nu devenise amintire, era doar moarte și atât.

Ușile și ferestrele se deschideau, sacristanul a venit cu o lumânare aprinsă de la biserică, Ester l-a

cuprins în brațe cu lacrimile șiroind. Erau mulțime de oameni în jurul trupului, precum și un soldat de la

Poliția Militară, cu arme și autoritate. Ester s-a așezat lângă iconar și a cuprins capul lui Archanjo. Cu

poala chimonoului i-a șters sângele dintre buze. Maiorul i s-a adresat, uitându-se în altă parte ca să nu

vadă sânii goi, întrucât nu era momentul potrivit – oare pentru asta există un moment de interdicție, Archanjo? Dumneata ziceai că nu, că „orice moment e bun ca să distrezi corpul”.

– Hai să-l ducem acasă, Ester.

– Acasă? – Ester s-a oprit din plâns și l-a privi pe maior, necunoscându-l. – Ai înnebunit? Nu vezi

că nu se poate? E înmormântarea lui *Ojuobá*, nu e înmormântarea vreunei târfe sau a vreunui poponar

ca să iasă din casa unei matroane.

– Nu ca să plece înmormântarea de acolo, ci doar ca să-i schimbăm hainele, că doar n-o să-l înmormântăm cu pantalonii ăștia murdari și cu sacoul ăsta cârpit.

– Nici fără cravată, el nu s-a dus niciodată la o petrecere fără cravată – a sărit Rosália, cea mai bătrână dintre fete, pe vremuri iubită a lui Archanjo.

– N-are alte haine.

– Asta nu se poate. Dau hainele mele albastre, de cașmir, le-am făcut pentru nuntă și sunt ca noi –

s-a oferit João dos Prazeres, un băcan care locuia în apropiere. Asta nu se poate – a repetat și s-a dus să

aducă hainele.

– Și pe urmă unde-l ducem? – a întrebat Rosália.

– Nu mă-ntreba nimic, fata mea, nu sunt în stare să gândesc sau să rezolv ceva, întreabă-l pe maior,

lasă-mă cu bătrânul meu – a murmurat Ester, cu capul lui în poală, în căldura cărnii ei.

Maiorul a fost luat prin surprindere. Unde? Ei, asta-i, nu mă sâcâi cu prostii, acum important e să-l

luăm de aici, din mijlocul străzii. După aia, o să se găsească o casă. Dar sacristanul bisericii Fecioara

Rozariului Negrilor, vechi partener de distracții, și-a adus aminte că Pedro Archanjo era un membru vechi al Confreriei, unul merituos și scutit de taxe, având drept la priveghi în templu, slujbă de înmormântare, slujbă de șapte zile și loc de veci în Cimitirul Quintas.

– Haidem – a ordonat maiorul.

Au vrut să ridice corpul, dar soldatul s-a îmbățoșat – să nu se atingă nimeni de cadavru înainte să

vină poliția, șeful de post și doctorul. Era un soldat tânăr, încă adolescent, aproape un copil; îl îmbrăcaseră într-o uniformă, îi puseseră în mână arme și ordine drastice și întrupaseră în el forța și puterea, ce-i mai rău în lume.

– Să nu-ndrăznească cineva.

Maiorul a examinat situația și pe soldat: era un recrut din interiorul țării, un mistic al disciplinei, greu de urnit dintr-ale lui. Maiorul a încercat:

– Ești de pe-aici, băiete? Sau din *sertão*? Știi cine-i omul ăsta? Dacă nu știi, am să-ți spun…

– Nu vreau să știu. Nu pleacă de aici decât cu poliția.

Maiorul s-a oțărît. Nu admitea ca trupul lui Archanjo să rămână expus în mijlocul străzii, ca un corp

de criminal, fără drept la priveghi.

– Va pleca, și chiar acum.

Din multe motive, toate de maximă importanță, îl porecliseră pe maiorul Damião de Souza

„Avocatul Poporului”; o făcuseră ca răsplată a multor merite. Înainte de asta, îi atribuiseră titlul de maior – maior fără brevet, fără batalioane, fără galoane, fără uniformă, fără ordine sau comandă, un maior de toată isprava. Avocatul Poporului s-a urcat pe marginea trotuarului și a perorat cu glas tremurător și indignat:

– Oare poporul din Bahia va consimți ca trupul lui Pedro Archanjo, al lui *Ojuobá*, să rămână în mijlocul străzii, în mocirla canalelor, în putreziciunea asta pe care prefectul n-o vede și nu pune să fie

curățată, să rămână aici așteptând să vină un doctor al poliției? Până la ce oră? Până la prânz, la patru

după-masă? Poporul, oh! poporul glorios din Bahia, care i-a expulzat pe olandezi și i-a învins pe șmecherii de lusitani, îl va lăsa el pe tatăl nostru *Ojuobá* să putrezească în mizerie? Oh! popor din Bahia!

Poporul din Bahia – vreo treizeci de oameni, fără să-i punem la socoteală pe cei care apăreau în susul și în josul străzii – a urlat, mâinile s-au ridicat și femeile scăldate în lacrimi s-au îndreptat spre soldatul venit de la Briosa32. A fost un moment periculos, urât și dificil; soldatul, așa cum prevăzuse maiorul, era duritatea întruchipată. Obedient, sinistru, inflexibil pentru că era atât de tânăr și pentru că

autoritatea nu permite să fie desconsiderată, a scos arma: „Cine se apropie, moare!” Ester s-a ridicat ca

să moară.

Mai sus, însă, s-a auzit fluierul aproape civil al paznicului de noapte Everaldo Fode-Mansinho, care

se întorcea acasă după noaptea datoriei împlinite și câteva picături de tărie: ce însemna învălmășeala aia

în zorii zilei? l-a văzut pe soldat cu sabia în mână și pe Ester cu sânii expuși – ceartă de curve, s-a gândit el, dar Ester era o mare simpatie a lui:

– Soldat – a strigat la recrut –, drepți!

Autoritate versus autoritate, de o parte paza de noapte, ultimul dintre cei în uniformă, cu fluierul lui

de avertizare și mitocănia, flexibilitatea, șiretenia; de cealaltă parte, soldatul de la Briosa, cătană de-adevăratelea, cu sabia lui, cu revolverul lui, cu regulamentul lui, cu violența lui, cu forța lui brută.

Everaldo a dat cu ochii de defunct pe caldarâm:

– Archanjo, ce face el aici? E numai de la rachiu, nu-i așa?

– Din păcate, nu e.

Maiorul i-a explicat descoperirea corpului și că încăpățânatul de soldat nu voia să permită să fie ridicat și dus acasă la Ester. Everaldo, zis Fode-Mansinho33, de la uniformă la uniformă, a încercat să

aplaneze situația.

– Soldat, e mai bine să dispari cât mai e timp; ai întrecut măsura și ai fost nerespectuos cu maiorul.

– Maior? Nu văd nici un maior.

– Cel de colo, maiorul Damião de Souza, n-ai auzit de el?

Cine nu auzise de numele maiorului? Până și tânărul soldat îl auzise, chiar în Juazeiro și în garnizoană, în fiecare zi.

– Ăla e maiorul? De ce n-a spus de la început?

Își pierduse intransigența, singura lui forță amărâtă, acum era amabil, primul care a executat ordinul

maiorului; au depus corpul în căruță și au plecat cu toții spre bordelul lui Ester.

Mestre Pedro Archanjo era mulțumit de viață, mulțumit de moarte; călătoria aceea a defunctului în

căruța descoperită, trasă de măgarul cu clopoțel la gât, însoțit de beți, de noctambuli, de târfe și de prieteni, cu gardianul Everaldo în fruntea cortegiului șuierând din fluierul lui, cu soldatul în spate salutând, ah! acea scurtă călătorie părea o invenție de-a lui, o năstrușnicie de notat în carnețel, de povestit la masa cu *amalá*, miercurea, de ziua lui *Xangô*.

4

BANII PENTRU ÎNMORMÂNTARE AU VENIT ÎN SPECIAL DE LA PROSTITUATE. Pentru

sicriu, autobuz, lumânări și flori.

Rosália, în postura ei de veche iubită, s-a îmbrăcat în haine de doliu și văduvie, și-a pus un șal negru peste părul rar și oxigenat și s-a dus prin Pelourinho ca să adune donații – nimeni n-a zis nu. Nici

măcar Marques Unha-de-Fome[34]; până și el, care niciodată nu dăduse pe datorie vreo cinzeacă de rachiu, a contribuit cu câteva parale și cu o vorbă despre răposat.

Asta pentru că, în afară de bani, Rosália aduna și întâmplări, amintiri, vorbe spuse de unul și de altul, suvenire – peste tot găseai urme lăsate de Pedro Archanjo, de prezența lui. Micuța Kiki, de cincisprezece ani neîmpliniți și rahitici, delicatesă a judecătorilor la bordelul lui Dedé, a făcut ochii mari și mai mari, a adus păpușa pe care i-o dăduse el și a început să plângă.

Dedé, proxenetă zbârcită, îl știa pe Archanjo dintotdeauna și mereu detașat și nebun. Când era încă

tânără și făcea parte din grupul tradițional de Crăciun și Regii Magi, fusese partenerul ei preferat la petrecerile de sfârșit de an, în rugăciunile de nouă și treisprezece zile, la repetițiile ansamblului de dans, în nebunia Carnavalului. Archanjo era un bolid, cine rezista la felul lui de a trăi? Multe himene devorase; numai de la membrele grupurilor tradiționale de Crăciun câte au fost. Dedé plângea și râdea,

amintindu-și. „Eu, modernă și frumoasă, el, un hoinar.”

– A fost primul, el te-a făcut femeie?

Întrebarea a rămas fără răspuns, Dedé n-a mai zis nimic, iar Rosália a plecat îndoită. Își avea și ea

tainele ei și-și vedea de drum potolită, fără suspine și fără să plângă, adunând donații.

– Dau cu plăcere și, dacă aș avea mai mult, aș da mai mult – a zis Roque, golindu-și buzunarul, vreo câteva mii de *réis* amărâți.

La atelier, au contribuit toți cinci și Roque a explicat:

– N-a trecut atât de mult timp, vreo cincisprezece ani, nici atât… Stai, îți spun data exactă, a fost în

treizeci și patru, acum nouă ani; cine nu-și aduce aminte de greva de la *Circular*35? La început a fost numai personalul de la tramvaie,

afurisitul de bătrân nu avea de ce să se bage.

– A lucrat la *Circular*? N-am știut.

– Pentru scurt timp, era distribuitor de facturi de lumină, obținuse postul cu intervenții și cu multă

greutate, era la mare strâmtoare.

– Întotdeauna a fost la strâmtoare.

– Păi n-a intrat și el în grevă și a ajuns la comisie? A scăpat de pușcărie, însă a fost dat afară. Dar

nici nu l-a mai întrebat nimeni de-atunci dacă are bilet de tramvai. Bătrânul era dracu' gol.

La Școala de *capoeira*, la primul etaj lângă biserică, *mestre* Budião, așezat pe bancă, se uita drept înainte, uscat, numai piele și oase, atent la zgomote și singur. La optzeci și doi de ani făcuse un accident vascular, ca și cum nu era de ajuns că era orb. Dar, cu toate astea, în serile cu sala plină, punea mâna pe *berimbau* și cânta. Rosália i-a dat vestea.

– Am aflat și am trimis nevasta să dea un ajutor. Când se întoarce, mă duc la biserică să-l văd pe

Pedro.

– Unchiule, mata nu poți…

– Taci din gură. Cum să nu mă duc? Sunt mai bătrân ca el cu câțiva ani, l-am învățat *capoeira*, dar

tot ce știu îi datorez lui Pedro. A fost omul cel mai de cuvânt și mai serios.

– Serios? Era atât de petrecăreț…

– Vorbesc că era serios, adică era corect, nu că umbla încruntat.

Pierdut în întuneric, țintuit de picioarele paralizate, *mestre* Budião îl vede pe tânărul Archanjo făcându-și de lucru cu cărțile, mereu cu cărțile, învățând singur; n-a avut niciodată profesor:

– Nici n-avea nevoie, învăța singur.

Nevasta instructorului de *capoeira*, o femeie robustă de cincizeci și ceva de ani, urcă scările, glasul ei umple încăperea:

– Arată foarte bine, cu haine noi, plin de flori. O să fie dus la biserică și e atâta lume…

Înmormântarea pleacă la trei.

– Ai dat banii?

– Iconarului Miguel în mână, el se ocupă.

Rosália a plecat, din casă în casă, din prăvălie în prăvălie, din cârciumă în cârciumă, din bordel în

bordel; a traversat Portas do Carmo și a coborât pe Tabuão. Unde fusese atelierul lui Lídio Corró, acum

era un bazar de mărunțișuri; s-a oprit un pic din drum.

Se întâmplase cu mai bine de douăzeci de ani în urmă, douăzeci și cinci sau treizeci, cine știe? La

ce bun să ții socoteala la timp, nu-i de nici un folos. Și ea, Rosália, era modernă și frumoasă; nu mai era tânără, însă era femeie zdravănă și atrăgătoare, în puterea vârstei; Archanjo se apropia de cincizeci. A

fost o iubire fără margini, o pasiune nebună, disperată.

O parte din timp și-o petreceau în atelierul lui Lídio Corró, cu cei doi bărbați printre cutiile cu litere, împreună cu micul ajutor. Din când în când, trăgeau câte o dușcă, să meargă bine treaba. Rosália

aprindea focul, pregătea bunătăți, seara veneau prietenii și aduceau băuturi.

Mai încolo, la colțul străzii, se înălța casa cu etaj, acum nu mai există. De sus, de la mansardă, vedeau răsăritul ivindu-se deasupra docurilor, vapoarele și velierele. Prin geamurile sparte ale ferestrei

intra ploaia, briza mării, luna cea galbenă, stelele. Oftaturile de dragoste se stingeau în umbrele dimineții. Pedro Archanjo era un expert în pat, și ce rafinament!

Nu mai există nici casa, nici mansarda, nici fereastra care dădea spre mare. Rosália pornește iar la

drum, nu mai e solitară, dar nici tristă. Doi bărbați urcă grăbiți:

– L-am cunoscut pe un fiu al lui, amicul meu de la docuri, mai apoi marinar pe un vapor.

– Dar n-a fost însurat niciodată…

– A făcut peste douăzeci de copii, era un armăsar.

A râs cu voioșie, la fel și tovarășul lui, omul era diavolul întruchipat. Și râsul ăsta, mai sonor și clar, de unde vine, Rosália? Numai douăzeci? Mai pune ceva copii, camarade, nu te sfii; sculă zdravănă, păstor de fecioare, seducător de neveste, patriarh de curve, Pedro Archanjo, și cu unele, și cu altele, a

populat lumea, dragul meu.

5

BISERICA, TOATĂ ALBASTRĂ ÎN MIJLOCUL DUPĂ-AMIEZII, BISERICA SCLAVILOR DIN

PIAȚA unde se înălțau buturuga36 și stâlpul infamiei. Se reflectă soarele sau e o pată de sânge pe pietrele caldarâmului? Atâta sânge a curs pe pietrele acelea, atâtea gemete de durere au urcat spre cerul

acela, atâtea implorări și atâtea înjurături au răsunat între pereții bisericii albastre Rosário dos Pretos.

De multă vreme nu s-a mai adunat atâta lume în Pelourinho, revărsându-se din biserică, din tindă,

de pe scări, împrăștiată pe trotuare și pe stradă. Cele două autobuze or fi suficiente? Cu raționalizarea

benzinei n-au fost ușor de obținut, maiorul a trebuit să se miște, să se folosească de influențe. O mulțime de oameni cel puțin egală așteaptă pe strada Quintas, lângă cimitir. Mulți vin până la biserică, privesc

chipul senin al defunctului, unii îi sărută mâna; apoi, în Baixa dos Sapateiros, iau tramvaiul de Quintas

și vor aștepta cortegiul acolo. Pe sediul *afoxé*-ului – o fâșie de pânză neagră, dintr-o parte în alta.

Pe scările bisericii, maiorul își fumează țigara de foi de o para și mormăie câte un bună-ziua, nu e

dispus la vorbărie. Înăuntru, Pedro Archanjo era pregătit pentru înmormântare, curat și bine îmbrăcat,

decent. Așa, la patru ace, se ducea la ceremoniile de la diferite case de cult, la serbările de stradă, la aniversări, nunți, priveghi și funeralii. Numai spre sfârșitul vieții s-a delăsat un pic, silit de sărăcia extremă. Dar nu și-a pierdut niciodată veselia.

Tânăr de treizeci de ani, venea în fiecare dimineață la Mercado do Ouro, la dugheana cumetrei Terência, mama puștiului Damião, ca să

bea cafea cu cușcuș de mandioca și prăjitură de tapioca. Gratis,

cine i-ar fi cerut bani? Foarte curând s-a obișnuit să nu achite anumite cheltuieli sau, mai bine zis, să

plătească în moneda râsului său, a conversației sale, a amuzamentului și învățămintelor. Nu din zgârcenie – era mână largă, risipitor –, ci pentru că nu i se cerea sau pentru că, de cele mai multe ori, nu avea cu ce să plătească; banii nu prea zăboveau în buzunarele lui și la ce-s buni banii dacă nu ca să-i

cheltuiești, dragul meu?

Doar ce auzea sunetul râsului limpede și pușiul Damião lăsa totul deoparte, chiar și cearta cea mai

aprinsă, ca să vină să se așeze pe jos în așteptarea istorisirilor. Despre divinitățile *orixá*, Archanjo știa toate amănuntele; despre alți eroi, la fel: Hercule și Perseu, Ahile și Ulise. Drac împielițat, teroarea vecinilor, neastâmpărat și fără căpătâi, șef al celor fără de lege, Damião n-ar fi învățat să citească dacă

n-ar fi fost Archanjo să-l învețe. Nici o școală nu l-a făcut să rămână, nici o pedeapsă nu l-a convins, de trei ori a fugit de la patron. Dar cărțile lui Archanjo – *Mitologia greacă*, *Vechiul Testament*, *Cei trei muschetari*, *Călătoriile lui Gulliver*, *Don Quijote de La Mancha* –, râsul atât de comunicativ, vocea caldă și fraternă: „Stai aici, camarade, vino să citim împreună o poveste faină”, l-au cucerit pe hoinar

pentru lectură și socoteli.

Archanjo știa pe dinafară o sumedenie de versuri, și știa să le spună, era un actor. Poeme de Castro

Alves: „… Era un vis dantesc… Puntea ce în sânge se scălda și luciul lucarnei înroșea”; de Gonçalves

Dias: „Nu plânge, copile; nu plânge, căci viața-i o luptă încrâncenată, a trăi înseamnă a lupta” – iar puștimea asculta cu gura căscată, cu un interes plin de uimire.

Când se întâmpla ca Terência să fie prost dispusă, cu mintea la soțul care o lăsase pentru alta și plecase în lume, cumătrul îi aducea zâmbetul pe buzele ei frumoase, declamând versuri lirice, poeme de

dragoste: „…gura-i era o pasăre roșie unde cânta un surâs sărbătoresc …”. Cumătra Terência, în dugheana ei cu de-ale gurii, trăind pentru fiul acela, Damião, îl privea pe cumătru cu ochi gânditori – ce

putea să facă dacă nu să zâmbească, să lase tristețea de o parte? În prăvălia lui Miro, impulsiva Ivone

uita de pachete, fermecată de rime: „Într-o noapte, îmi aduc aminte… Ea dormea într-un hamac tolănită

molatic… Halatul aproape descheiat, părul despletit…”. Ochii Terênciei, gânditori.

În Mercado do Ouro, într-o dimineață cu furtună, cer ca smoala și vânt dezlănțuit, Pedro Archanjo a

întâlnit-o pe suedeza Kirsi. Maiorul parcă o vede iar – apariție fascinantă, nemișcată în cadrul ușii, bătută de ploaie, cu rochia lipită de trup, cu chipul plin de curiozitate și uimire. Tânărul nu văzuse niciodată un păr atât de drept și de blond, foarte blond, cu pielea ca petala de trandafir, cu ochii de un

albastru infinit, albaștri ca biserica aceea, Rosário dos Pretos.

În biserică erau un murmur, un du-te-vino, oameni care intrau, oameni care ieșeau, o permanentă

aglomerație în jurul sicriului. Nu era un sicriu de cea mai bună calitate, un coșciug de lux, ceea ce se

adunase nu ajunsese pentru așa ceva, dar nici nu dădea de rușine – cu fireturi și șnururi, cu pânză violet, mânerele de metal și Archanjo îmbrăcat cu mantia roșie a confreriei.

Așezate în jurul sicriului – cele mai venerate *mame-de-sfânt*, toate, fără excepție. Mai înainte, în casa lui Ester, în cămăruța ascunsă din fundul curții, mama Pulquéria îndeplinise primele ritualuri ale *axexê*-lui[37] lui *Ojuobá*. În toată biserica și în piață, populația din casele de cult – respectabili *ogã*, *fiice-de-sfânt*, novice recent inițiate. Flori liliachii, galbene, albastre, un trandafir roșu în mâna neagră a lui Archanjo. Așa dorise și ceruse. Sacristanul și iconarul îl chemaseră pe maior, era trei fără cinci.

Carul funerar și autobuzele supraaglomerate pleacă spre Cimitirul Quintas unde, pe terenul

confreriei sale catolice, *Ojuobá*, ochii lui *Xangô*, are dreptul la loc de veci. Un automobil cu gazogen însoțește cortegiul, ducându-i pe profesorul Azevedo și pe poetul Simões, singurii care veniseră acolo

pentru că defunctul scrisese patru cărți, dezbătuse teorii, polemizase cu savanții vremii, negase pseudoștiința oficială, ridicându-se împotriva ei ca s-o distrugă. Ceilalți veniseră ca să-și ia adio de la un unchi bătrân foarte înțelept și priceput, cu multă experiență și bun sfătuitor, excelent în conversații, băutor de marcă, mujeratic până la sfârșit, progenitor prolific, favorit al divinităților *orixá*, confident de taine, un unchi bătrân demn de mare respect, aproape un vrăjitor, *Ojuobá*.

Cimitirul e în vârful unei coline, dar carul funerar, autobuzele și automobilul nu urcă până la poartă,

așa cum fac, de obicei, la înmormântări. Nefiind aceasta o înmormântare oarecare, mortul și cei care-l

însoțesc coboară strada până jos la poale.

Mulțimea venită de la biserică se amestecă cu cei care așteptau deja la Quintas, o mare mulțime; o

înmormântare cu atâta lume a mai avut doar mama Aninha, cu patru ani în urmă. Nici un politician, nici

un milionar, nici un general, nici un episcop n-au adunat atâta lume în ceasul despărțirii.

Mulți *obá* și *ogã*, unii gârboviți sub povara anilor, moșnegi aflați la capătul unei vieți trudnice; maiorul și iconarul Miguel iau sicriul și-l ridică de trei ori deasupra mulțimii, și tot de trei ori îl coboară

pe pământ, la începutul ritualului *nagô*.

Glasul *tatălui-de-sfânt* Nezinho se înalță într-o cântare funebră, în limba *iorubá*:

Axexê, axexê

Omorodé

Corul repetă, glasurile cresc în cântul de adio: „ *Axexê, axexê*”.

Cortegiul își continuă drumul, urcând strada: trei pași înainte, doi pași înapoi, pași de dans în sunetele cântului sfânt, sicriul ridicat pe umerii divinităților *obá*:

Iku lonan ta ewê xê

Iku lonan ta ewê xê

Iku lonan

La jumătatea urcușului, profesorul Azevedo apucă un mâner al sicriului, pașii îi sunt ușori, îi are în

sângele amestecat. La ferestre, multă lume, oameni vin alergând ca să vadă spectacolul unic. O

asemenea înmormântare numai în Bahia se poate vedea și doar foarte rar.

Iată-l pe Pedro Archanjo *Ojuobá*, dichisit, cu haine noi și cravată, cu mantia roșie, cât se poate de decent, dansându-și dansul de pe urmă. Cântul puternic pătrunde în case, sfâșie cerul orașului, întrerupe

afaceri, imobilizează trecători; dansul domină strada, trei pași înainte, doi pași înapoi – mortul, cei care îl conduc și mulțimea toată:

Ara ara la insu

Iku ô Iku ô

A insu bereré

În cele din urmă ajung la poarta cimitirului. Divinități *Obá* și gardieni *ogã*, cu spatele, așa prevede ritualul, intră cu sicriul lui *Ojuobá*. Lângă groapă, printre flori și plânsete, *atabaque*-urile tac, dansul și cântul încetează. „Suntem ultimii care vedem lucrurile astea”, îi spune poetul Simões profesorului Azevedo, care se întreabă, mâhnit, câți din cei prezenți acolo au idee de opera lui Archanjo. N-ar fi meritat să vorbească despre asta într-un mic discurs? Timiditatea îl împiedică. Toți sunt îmbrăcați în alb, culoarea doliului.

Sicriul se odihnește o clipă, înainte de a fi coborât pentru totdeauna în mormânt: Pedro Archanjo se

află încă printre ai săi. Mulțimea se comprimă, cineva suspină.

Atunci, când s-a făcut liniște totală și groparii l-au luat pe Pedro în sicriul lui, se înalță un glas solitar, tremurător și grav, într-un cânt dureros, sfâșietor, cel mai duios și îndurerat adio. Era *mestre* Budião, îmbrăcat tot în alb, tot în doliu, condus de nevasta lui, susținut de Mané Lima, de la înălțimea

unui mormânt, orb și paralitic; un dialog între tată și fiu, între frați nedespărțiți, adio-adio, frate, adio pentru totdeauna, adio, o frază de dragoste, *Iku ô Iku ô dabó ra jô ma boiá*.

„Când oi muri eu să-mi puneți în mână un trandafir roșu.” Un trandafir de foc, un trandafir de aramă, de cânt și de dans, Rosa de Oxalá, *axexê, axexê*.

26 Mâncare rituală votivă.

27 În original se folosește expresia *meu bom*, textual *, bunul meu.*

28 V. *Ialorixá*.

29 *Casa Albă de la Moara Veche* – casă de cult.

30 Mâncăruri braziliene.

31 În zonele colinare există străduțe abrupte sub formă de scări.

32 Poliție militară din Pernambuco.

33 Regulează-Blând.

34 Marques Zgârie-brânză.

35 Circular – Compania de tramvaie.

36 Trunchi de copac de care erau legați sclavii ca să fie biciuiți.

37 Ritual funerar.

DESPRE BARDUL ȘI CERCETĂTORUL NOSTRU ÎN POSTURA LUI DE

AMANT (ȘI ÎNCORNORAT) CU O MOSTRĂ DE POEZIE

1

ÎNTRUCÂT MARELE LEVENSON AVEA NEVOIE DE AJUTORUL ANEI MERCEDES ca să pună

în ordine, chiar în noaptea aceea, niște însemnări, și prezența mea nu era utilă sau de dorit pentru succesul îndeletnicirii cu pricina, mi-am luat rămas-bun de la savant în holul hotelului. Mi-a urat spor la treabă și mi s-a părut cinic.

Așa încât am chemat-o deoparte pe noua lui colaboratoare ca să-i recomand prudență și fermitate,

nu cumva *gringo* să facă pe cuceritorul ieftin și știința nocturnă să degenereze în ticăloșie grosolană.

Arogantă, rănită în bravura ei, mi-a retezat îngrijorarea și îndoiala cu întrebarea dură și teribila amenințare: credeam sau nu în lealitatea și cinstea ei? Pentru că, dacă aveam cea mai mică îndoială, atunci era mai bine… N-am lăsat-o să termine, bietul de mine; am asigurat-o că credeam orbește și am

obținut iertarea, un sărut rapid și un zâmbet ambiguu.

Am plecat în căutarea unei cârciumi pentru veghea civică – să mă îmbăt, să-mi înec în rachiu resturile de gelozie pe care dolarii americanului și protestele Anei Mercedes nu le lichidase.

Da, gelozie, căci muream și înviam de gelozie în fiecare dimineață, în fiecare moment al zilei și,

mai ales, al nopții dacă n-o aveam lângă mine, gelozie pe Ana Mercedes, pentru care m-am certat, am

bătut și am fost bătut, pentru care am îndurat suferințe de nedescris, șuvoi de umilințe și ranchiună, pentru care am devenit o cârpă nenorocită și nedemnă, batjocura tuturor literaților și subliteraților; dar

toate astea au meritat, și era puțin, căci ea merita mult mai mult.

Muză și bastion al celei mai noi generații poetice, Ana Mercedes a participat la mișcarea

„Comunicare prin Ermetism”, formulă genială, cuvinte de ordine a căror actualitate chiar numai

capetele pătrate și invidioșii ar putea s-o nege. În aceste oști ale noii poezii, numele meu e admirat și

aplaudat. „Fausto Pena, autorul poeziei *Râgâitul*, unul dintre cei mai însemnați lideri ai poeziei tinere”, a scris în *Jornal da Cidade* Zino Batel, autorul lucrării *Trăiască rahatul*, nu mai puțin lider, nici mai puțin însemnat. Studentă la jurnalism în aceeași facultate unde, cu doi ani înainte, eu obținusem diploma

de sociolog, Ana Mercedes își închiriase inteligența, pentru un salariu de mizerie, redacției ziarului *Diário da Manhã* (și, în calitatea ei de reporter, l-a cunoscut pe Levenson și s-a întreținut cu el) și-i dăruise gratuit acestui bard bărbos și fără slujbă grațiile trupului ei divin, incomparabil. Ah! cum s-o descriu pe mulatra asta dumnezeiască, de aur pur din cap până-n picioare, cu carnea mirosind a rozmarin, cu râsul de cristal, clădită din seducție și din senzualitate, și infinita ei capacitate de a minți!

La *Diário da Manhã*, de la patroni la portari, trecând prin redacție, administrație și ateliere, în timp ce trudea acolo, velier ce naviga într-o mare agitată, nici unul dintre ordinarii aceia n-a avut alt gând,

altă dorință decât s-o facă să naufragieze pe una dintre canapelele moi din biroul directorial, în fața portretului ilustrului fondator, lucrare a lui Jenner; pe mesele șchioape din redacție și din biroul administrației, pe teribil de bătrâna tiparniță, pe topurile de hârtie sau pe dușumeaua îmbâcsită de unsoare și murdărie; dacă Ana Mercedes și-ar fi întins trupul pe podeaua imundă, binecuvântată ar fi fost ea și în pat de trandafiri s-ar fi transformat.

Nu cred să fi cedat vreunuia dintre ticăloșii aceia; se vorbește că, înainte, da – fiind candidată la o

slujbă, îi cedase dlui Brito, director executiv al ziarului, fiind văzută cu el în zona unde se afla *Optzeci și unu*, un bordel de lux condus de madam Elza. Mi-a jurat că era nevinovată – umblase cu șeful prin zona aceea, e foarte adevărat, dar procedase astfel ca să-și dovedească aptitudinile, talentul de reporter –

într-o relatare confuză în care nu vreau să intru și nici nu e locul aici.

Am acceptat explicația obscură, pe aceea și multe altele, inclusiv pe cea de natură științifică din noaptea în care am acceptat să plec în căutarea lui Pedro Archanjo pe străzile și prin fundăturile din Bahia; gelozia mea, atroce și violentă, asasină și sinucigașă, se risipea în jurăminte de dragoste, când vipera, smulgându-și bluza mini și fusta mini, dădea la iveală restul, întinzându-și brațele și picioarele, toată priveliștea aceea aurie, aramă și aur, și parfumul de rozmarin, maestră a fornicației: „De la tine au învățat și s-au specializat prostituatele”, am scris într-unul dintre multele poeme pe care i le-am dedicat, multe și frumoase (iertați-mi lipsa de modestie).

Motivul inițial care ne-a apropiat a fost literatura – Ana Mercedes l-a admirat pe poetul acesta și poezia sa primitivă înainte de a ceda șarpelui sălbatic, cu barbă, plete și pantaloni Lee. Șarpe sălbatic,

iertați-mi din nou lipsa de modestie, cei care spuneau asta erau poetele, un șarpe zdravăn.

A fost un moment de neuitat, când ea, timidă și temătoare, mi-a întins spre apreciere caietul studențesc cu primele ei încercări – frumusețe emoționantă, un zâmbet care implora, o smerenie totală.

A fost prima și singura dată când am avut-o umilă la picioarele mele.

Zino Batel obținuse un sfert de pagină în suplimentul duminical al ziarului *J.C.* pentru Rubrica Poeziei Tinere și a vrut s-o organizăm împreună, căci, sclav într-o agenție bancară opt ore pe zi, noaptea

la *copydesk*-ul ziarului, nu-i mai rămânea timp să adune și să aleagă poeme. Mi-a revenit mie misiunea, gratuită și dificilă, dar

compensatoare într-o anumită măsură, căci dădea prestigiu și clasă. Mi-am stabilit sediul într-un bar mic și slab luminat, în fundul unei galerii de artă, și m-am trezit înconjurat de o numeroasă clientelă de băieți și fete – niciodată nu mi-am imaginat că existau atâția poeți tineri și atât de slabi – care mai de care mai inspirat și mai fecund, toți dornici să obțină un pic de spațiu în rubrica

noastră. Candidații, în general cu o inspirație bogată și mijloace reduse, plăteau cocktailul de lămâie; unii, mai întreprinzători, ofereau whisky. Reafirm aici că nu m-am lăsat influențat în aprecierea și selecția poemelor de calitatea sau doza de băutură. Nici chiar unele poete senzuale care și-au desfăcut

picioarele slabe, nici ele n-au biruit recunoscuta mea severitate critică; cel mult au îmblânzit-o.

Ana Mercedes a pus capăt, în câteva minute, tăriei mele de caracter și demnității. Doar ce mi-am

trecut ochii peste rândurile din caiet și am putut să constat că nu se născuse pentru asta; Doamne Dumnezeule, ce poezie slabă! Genunchii ei, însă, și încă o palmă din coapse erau perfecțiuni ale naturii,

iar ochii, plini de teamă: „Fată dragă”, i-am zis, „tu ai talent”. Cum a zâmbit recunoscătoare, am subliniat: „Un talent ingenuu!”

– O să mă publici? – a vrut să știe de îndată, nerăbdătoare, întredeschizând buzele și trecându-și vârful limbii peste ele. Doamne!

– S-ar putea. Depinde de tine – i-am răspuns, pe un ton șmecheresc, plin de insinuări și

subînțelesuri.

Mărturisesc că, în momentul acela, încă mă gândeam cu șiretenie să ies din încurcătură cu folos și

onorabil, adică să mă culc cu poeta și să nu-i public prostiile. Dulce amăgire – duminică își făcea debutul, ocupând singură toată Rubrica Poeziei Tinere și printre elogii: „Ana Mercedes, marea revelație

literară a ultimei perioade”, iar eu nu mersesem mai departe de câteva săruturi, de pus mâna pe sâni și

de promisiuni. E adevărat și că cele trei poeme tipărite sub semnătura ei erau, practic, scrise de mine.

Într-unul dintre ele preluasem de la Ana Mercedes doar cuvântul *subilatório*, deosebit de frumos și necunoscut de mine; înseamnă anus. De altfel, despre creația poetică a Anei Mercedes se poate spune că

a fost în întregime opera mea, mai întâi, și a poetului Ildásio Taveira, după aceea, când ingrata, obosită, probabil, de scenele de gelozie, a părăsit patul meu și a inițiat o nouă fază în creația ei literară. De la poetul Ildásio a plecat la muzica populară, parteneră a compozitorului Toninho Lins, mai mult în pat decât în text și melodie.

Când a venit Levenson la Bahia, relația mea cu Ana Mercedes atinsese momentul ei culminant –

iubire definitivă, dragoste eternă. Timp de multe luni de zile n-am avut ochi și nici putere pentru altă

femeie și, dacă ea a trădat uneori jurămintele de dragoste, niciodată n-am reușit să dovedesc, poate pentru că, efectiv, n-am vrut s-o fac, cine știe? La ce mi-ar fi folosit o asemenea dovadă decât la ruptura definitivă, iar asta, ah!, niciodată! Sau ca să nu am, în ceasurile de amărăciune, măcar compensația îndoielii, a celei mai firave, a celei mai infime firimituri de îndoială?

Chinuit de îndoieli și gelozie, de dorința de a o avea în pat și pentru că o lăsasem cu savantul în hotel, la ora aceea din noapte, crucificat în abjecția mea și plătit în dolari, m-am dus să mă ascund și să

mă îmbăt la Xixi dos Anjos, o hrubă necunoscută care nu aparținea nici unui raion.

Abia m-am așezat cu un rachiu neamestecat în față și pe cine văd într-o discuție intimă cu o jigodie,

nu știu dacă era cocotă sau celibatară, o arătare de nedescris? Pe academicianul Luiz Batista, mare susținător al Moralei și al Familiei, fanaticul prin excelență, cavalerul Cauzelor Bune! A tresărit când m-a văzut, dar n-a avut de ales; s-a simțit obligat să vină, afabil și cordial, să-mi dea explicații, o poveste la fel de încurcată ca ale Anei Mercedes.

L-am suportat pe profesorul Batista în școală, orele lui teribil de plictisitoare, idioțeniile lui, reacționarismul lui bovin, respirația urât mirositoare, obsesia lui pentru regulile gramaticale; nu ne-am

avut bine nici atunci, nici după aceea, în puținele ocazii în care ne-am încrucișat. Dar iată că, în cârciuma infectă de la capăt de linie, eu, rumegându-mi amărăciunile și durerea de încornorat, el, descoperit într-o companie dezgustătoare, am găsit un motiv care să ne apropie, un interes comun, un

dușman care să ne unească – Levenson, savantul american, și contrapunctul lui brazilian, anonimul Pedro Archanjo.

Ilustrul academician și-a expus bănuielile referitoare la Levenson, îndoielile cu privire la misiunea

lui în Brazilia; eu n-am spus nimic despre ale mele, fiind intime și personale. Ale lui erau de interes public și țineau de siguranța națională.

– Atâția oameni iluștri în Bahia, patrie de genii și eroi, începând cu nemuritorul Rui38, Vulturul din Haia, și străinul ăsta alege ca subiect al laudelor lui, ca singur beneficiar al elogiilor lui un negru bețiv și panglicar.

Indignarea a început să pună stăpânire pe el și s-a ridicat în picioare, într-o poză oratorică, la fel de

intrat în transă ca și inițiatele în casa de cult Alaketu; cu fața când spre mine, când spre fermecătoarea

pațachină sau spre ospătarul care-și curăța dinții cu o scobitoare:

– O să vedeți că toată mascarada asta de cultură nu e decât un plan de origine comunistă ca să

submineze temelia regimului. – Cu glasul în ton minor, confidențial: Am citit undeva că acest Levenson

a fost amenințat că va fi chemat la Comisia de Activități Antiamericane și știu, din sursă sigură, că

numele lui se află pe lista FBI-ului.

A agitat degetul în direcția indiferenței solemne a ospătarului, obișnuit cu bețivii cei mai diverși și

mai ridicoli:

– La urma urmelor, ce încearcă el să ne vâre pe gât de la înălțimea științei lui? Niște prostii scrise

într-o portugheză stâlcită despre plebe, despre omul de rând. Cine a fost Archanjo ăsta? Vreo figură

reprezentativă, vreun profesor, vreun doctor, un înțelept, o personalitate politică, un negustor bogat măcar? Nimic din toate astea! Un amărât de ajutor de secretar la Facultatea de Medicină, ceva mai mult

de un cerșetor, practic un muncitor.

Ilustrul cetățean spumega, iar eu nu-i neg motivele unei asemenea furii. Își dedicase existența luptei

contra libertinajului, a degradării obiceiurilor, a costumelor de baie, împotriva lui Marx și Lenin, a adulterării limbii portugheze, „ultima floare din Latium”39, și ce obținuse? Nimic; domnește pornografia în cărți, în teatru, în filme și în viață; degradarea obiceiurilor a devenit normalitate cotidiană, fetele poartă anticoncepționalele lângă rozariu, costumele de baie au devenit bikini și, ca să vezi!, ca și cum n-ar fi fost de ajuns Marx și Lenin, mai sunt și Mao Tsé-tung și Fidel Castro, ca să nu mai vorbim de preoți, cu toții posedați de diavol; în privința cărților și a limbii portugheze – tomurile iluștrilor academicieni, turnate în prețioasa și nobila limbă a lui Camões și publicate pe cheltuiala autorului, zac

pe rafturile librăriilor, în consignație eternă, în timp ce se vând cu miile cărțile acelor scriitorași de doi bani care disprețuiesc regulile gramaticii și reduc limba clasicilor la un subdialect african.

M-am temut că avea să mă muște, pe mine sau pe ospătar. N-a făcut-o. Și-a luat curva, s-a urcat în

Volkswagen și a plecat în căutarea unui colțișor, cu adevărat discret, unde un părinte al patriei și al moralei să-și poată exercita indispensabilele preliminarii capabile să-l conducă o dată-n viață la practica coitului carnal cu alta decât cu sfânta sa soție, fără să fie spionat în timpul acestor dulci inițiative de indivizi de joasă categorie morală și literară.

De joasă categorie, fără îndoială. Dacă nu era așa, în loc să cultiv îndoieli debile în rachiu, în inspirația unor versuri discutabile – aș năvăli fără milă în hotel și în apartament ca să-i prind în flagrant delict, într-o mână cu dolarii, ca să-i arunc în față canaliei, în cealaltă cu revolverul încărcat, cinci gloanțe pentru infidelă, descărcate în burta ei coruptă de plăcere și trădare, iar ultimul glonț, în final, în propria mea ureche. Gelozia mea, vai, e asasină și sinucigașă.

2

AMANT ÎNCORNORAT

Stea poluată

Paturi străine

coituri în latină

oh poluată

îți voi mânca resturile

rămășițele

rozele istovul noaptea de nesomn

tatăl patriei durerea lumii

îți voi mânca resturile

sociologice

parfum de busuioc miros de lavandă

whisky baie săpun fum de pipă

oh yes

Amant curat

nici revolver nici pumnal

nici sabie nici vomă nici

plâns lamentări țipete amenințări

doar iubire

îți voi mânca resturile

Rege al coarnelor

amant înfocat încornorat

grădină de coarne

antene catarge paranteze scoabe cioturi excrescențe 40

pe frunte pe mâini pe picioare

în oasele șirei spinării

în anus

cu ele te-oi penetra

poluată stea pură

regele și domnul tău.

- - - - - - - - - FAUSTO PENA

- - - - - - - - - Xixi dos Anjos, în zori, 1968

38 Rui Barbosa de Oliveira (1849-1923), om politic, jurist, filozof, scriitor, membru fondator al Academiei Braziliene de Litere.

39 Aluzie la un poem al poetului brazilian Olavo Bilac (1865-1918).

40 Toate aceste substantive au sensul figurat de coarne.

UNDE E VORBA DESPRE OAMENI ILUȘTRI ȘI CULȚI, INTELECTUALI

DE ÎNALTĂ CLASĂ, ÎN GENERAL MARI ÎNVĂȚAȚI

1

DECLARAȚIILE LUI LEVENSON AU PUS PAGINILE GAZETELOR, microfoanele posturilor de

radio, camerele TV în slujba memoriei și operei baianului până atunci necunoscut, devenit brusc celebritate internațională – reportaje, interviuri, expuneri ale unor somități ale culturii, articole în suplimentele duminicale, cronici, mese rotunde în programele de maximă audiență.

În general, intelectualii au căutat mai ales să dovedească, în interviuri și în articole, la radio și la televiziune, un contact intim, de lungă durată, cu opera lui Archanjo. Nici o diferență, după cum se vede, între cei de aici și cei din Rio și din São Paulo – progresul lichidează inegalitățile și distanțele culturale care deosebeau înainte metropola și provincia. Astăzi suntem la fel de avansați, de capabili, de

culți și de îndrăzneți ca oricare alt mare centru din sud și băieții noștri talentați nu sunt cu nimic mai prejos decât Ápio Correia și ceilalți coloși ai barurilor din Ipanema și din Leblon, oricât ar fi ei de isteți și de cutezători. Se menține o singură și violentă diferență – aici salariile și încasările rămân scăzute, mizerabile, într-un cuvânt, provinciale.

Surprinzător, s-a descoperit că fiecare dintre cele mai mari talente trâmbițase, de multă vreme și prin toate mijloacele, valoarea inestimabilă a operei lui *mestre* Pedro (l-au și promovat de la ajutor de secretar al Facultății de Medicină la *master* al universității), spre deosebire de indiferența rușinoasă a colegilor. Citindu-le materialele, aveai impresia că numele și cărțile lui Archanjo n-au zăcut niciodată în obscuritate și în anonimatul din care le scoseseră referirile lui Levenson, ci au fost mereu în actualitate și la loc de cinste, lăudate în cele patru vânturi, în eseuri, cursuri, conferințe și dezbateri, de o imensă

cohortă de continuatori ai operei și conceptelor autorului lucrării *Vida popular da Bahia* 41. Emoționantă

unanimitate de gândire, înduioșătoare constatare – cine ar fi putut să prevadă existența unui număr atât

de mare de discipoli ai lui Pedro Archanjo, un adevărat batalion, Bahia fiind extrem de bogată în etnologi, sociologi, antropologi, folcloriști și alte specimene din aceeași faună, care mai de care mai studios și mai competent, Domnul nostru Isus din Bonfim să ne-ajute!

Merită să evidențiem, din tot acest material de presă îmbelșugat, erudit și burlesc, două sau trei contribuții cu adevărat serioase și demne de remarcat. Interviul amplu acordat de profesorul Azevedo ziarului de seară *A Tarde*42, de exemplu.

Șef al catedrei de sociologie, profesorul nu avea nimic în comun cu aviditatea acută de promovare a

intelectualilor. Cunoștea, într-adevăr, opera lui Archanjo; colaborase cu profesorul Ramos, din Rio de Janeiro, la stabilirea de note care s-o actualizeze și s-o lămurească; făcuse eforturi în sensul de a le trezi interesul tinerilor specialiști față de acele cărticele, dar specialiștii erau mulțumiți de ei și de știința lor, își erau auto-suficienți. A fost nevoie să vină James D. Levenson, laureat al Premiului Nobel, ca să se

convertească și să preia comanda gloriei târzii a lui Archanjo.

Interviul profesorului Azevedo a fost sursa principală din care s-au inspirat semnatarii strălucitelor

articole din suplimente și din reviste, nefiind prea ușor de găsit cărțile lui Archanjo, apărute în ediții vechi și restrânse ca număr. Meticulos, el a explicat, a analizat, a detaliat opera autorului cărții *Influências africanas nos costumes da Bahia* 43, subliniind autodidactismul, seriozitatea și curajul său științific, uimitoare pentru vremea respectivă. A citat titluri, fragmente, locuri ale cercetării, nume, date, a spus câteva cuvinte despre omul care a fost, cu care avusese un scurt contact și la a cărui înmormântare participase.

Peste douăzeci de eseuri, articole și cronici au răsărit din acest interviu; unele le-au adus autorilor

lor elogii generoase; nici măcar unul nu făcea referire la profesorul universitar, dar toți citau operele lui Levenson, ale altor autori yankei și europeni. Unul, mai grozav decât toți, a clasificat „mesajul archangian” ca un „produs retroactiv al gândirii lui Mao”. Altul, nu mai puțin grozav, a scris despre

„Archanjo și Sartre: Două măsuri ale omului”. Niște genii!

Un material curios și care merită evidențiat în toată stupizenia lui a fost cronica jurnalistului Guerra, unul dintre puținii care nu s-au proclamat etnologi, care nu s-a declarat discipol al lui Archanjo.

Cu un ireverențios limbaj de mahala, acest Guerra a intrat în dezbatere numai pentru a denunța repetatele plagiate cărora le fusese victimă una dintre operele meșterului, singura care reușise să fie popularizată într-o anumită măsură atunci când fusese expusă în vitrinele librăriilor cu treizeci de ani în urmă.

În mărturia sa, profesorul Azevedo dezvăluise imensul sacrificiu făcut de amărâtul de ajutor de secretar, cu salariul mic și cinzeaca mare, ca să-și vadă cărțile tipărite. Prietenul și cumătrul lui, Lídio Corró, zugrav de miracole, flautist și petrecăreț, înființase o mică tipografie pe strada Tabuão, unde tipărea foi volante și anunțuri pentru magazinele din împrejurimi, pentru cinematografele din Baixa dos

Sapateiros, alcătuia broșurele pentru trubaduri, literatură populară vândută prin piețe și târguri. (Despre Lídio Corró, în cadrul comemorării centenarului lui Archanjo, eseistul Valadares a elaborat o lucrare meticuloasă, demnă de atenție și lectură: „Corró, Archanjo și Universitatea din Tabuão”.) Aici, în atelierul lui amărât, au fost redactate și tipărite trei dintre cele patru volume ale ignoratului *mestre*, toate de foarte proastă calitate grafică.

Una dintre cărțile sale, însă, a avut editor adevărat și un tiraj de o mie de exemplare, mare pentru

vremea respectivă și enorm pentru Archanjo, ale cărui ediții anterioare nu depășiseră trei sute de copii;

din ultima, cea a deosebit de importantelor *Apontamentos sobre a mestiçagem das famílias baianas*[44], se tipăriseră doar o sută patruzeci și două de volume, nu ajunsese hârtia pentru mai multe. O sută

patruzeci și două, atât de puține, suficiente totuși pentru a provoca scandal, oroare și violență. Când Corró a obținut două topuri de hârtie și a vrut să reia tipărirea, a venit poliția.

A culinária baiana – Origens e preceitos a avut o soartă mai bună. Un oarecare Bonfanti, cu descendență dubioasă și venituri suspecte, se stabilise în Praça da Sé cu un anticariat bine aprovizionat,

specializat în materiale școlare și în exploatarea elevilor și studenților, de la care cumpăra ieftin și vindea scump aceleași cărți – antologii, tabele de logaritmi, dicționare, tratate de medicină și de drept.

Pedro Archanjo îi frecventa prăvălia, pierzându-se în discuții cu mafiotul, și ajunsese chiar să-i datoreze costul unei ediții uzate, însă complete, a *Memoriilor unui medic*, de Dumas Tatăl, dovadă de mare stimă

din partea librarului, care nu avea încredere în oricine.

Bonfanti editase câteva cărticele menite să-i ajute pe elevii picați la examenele de la Gimnaziul din

Bahia și de la liceele particulare – traducerea fabulelor lui Fedru[45], obligatorii la proba scrisă de latină, rezolvări de probleme de algebră și geometrie, anumite noțiuni de gramatică, analiza *Lusiadelor*, totul în volume de dimensiuni reduse, ca să înlesnească transportul clandestin și consultarea interzisă în sălile

de examen. Pentru completarea educației tinerilor, față de care se arăta deosebit de interesat, italianul tipărea și le vindea broșuri pornografice, pentru care conta și pe selecta clientelă formată din anumiți domni dintre cei mai serioși.

Pe lângă cărți, îi mai uneau și delicatesele, și specialitățile pe mulatrul baian și peninsularul oacheș,

amândoi cu un apetit puternic și cu un gust rafinat, amândoi bucătari excelenți. Archanjo nu avea rival

când era vorba de anumite mâncăruri baiane, *moqueca de arraia* pe care o făcea el era sublimă.

Bonfanti prepara o *pasta-sciuta-funghisecchi* de-ți lingeai degetele, plângându-se de inexistența în Bahia a unor ingrediente indispensabile. Din conversațiile și prânzurile duminicale s-a născut ideea unui

manual de artă culinară baiană, care să reunească rețete până atunci transmise pe cale orală sau notate în

caietele cu rețete ale gospodinelor.

N-a fost pașnic drumul până la editare, întrucât Bonfanti voia să reducă textul rețetelor și doar cu o

jumătate de pagină de prefață cel mult, în timp ce Archanjo voia publicarea în întregime, fără tăieturi:

mai întâi cercetarea, comentariile, studiul amplu, apoi rețetele. În cele din urmă, cartea a ieșit completă, dar tirajul a durat mulți ani până s-a epuizat, fie pentru că „un manual de bucătărie e destinat femeilor

casnice și nu conține, mai mult ca sigur, literatură sau știință”, cum afirma Bonfanti, plângându-se de

prejudiciu și refuzând să plătească drepturile de autor, fie pentru că „hoțul de italian a făcut mult mai

mult de o mie de exemplare”, fie din pricina dezinteresului din partea publicului. Când a murit Archanjo, Bonfanti încă mai avea un mic stoc, câteva volume.

Dar, dacă a existat dezinteres, cu trecerea anilor, cu dezvoltarea orașului, cu progresul, cu

înființarea de fabrici, cu dezvoltarea turismului mai ales, arta culinară baiană a căpătat faimă și popularitate la nivel național. Au fost lansate mai multe cărți de rețete în Rio și în São Paulo. Unele în

ediții excelente, cu o minunată prezentare grafică, ilustrate cu fotografii colorate ale mâncărurilor.

Jurnaliști, doamne de societate, un francez, patron de restaurant pe bulevardul Corredor da Vitória, autori de ocazie, cu toții au câștigat bani frumoși cu *A cozinha baiana*, *100 receitas de pratos e doces da Bahia*, *Dendê, coco e pimenta*, *Cozinha afro-brasileira*, *Os quindins de Yayá* 46 etc. etc. La fel și editorii lor.

După părerea turbulentului Guerra, au copiat, pur și simplu, cu nerușinare, broșura lui Archanjo, fără să fi adăugat nimic nou și original. Dimpotrivă, au abandonat, ca inutilă și plictisitoare – „niște imbecili!”, exclama cronicarul, înfuriat –, partea dedicată cercetării, studiului, concluziilor, furând doar rețetarul. Un jurnalist din Rio, însă, cu o mai mare experiență și neobrăzare, după o scurtă săptămână

petrecută în Bahia, a furat tot, pagină cu pagină. Mai mult, a avut tupeul să rescrie conceptele lui Archanjo, deformându-le, degradându-le. Literatul Guerra a denunțat măgăria – „Din păcate, însă, nu sunt nici etnolog, nici folclorist”.

În ce privește interviul maiorului Damião de Souza, populara figură a disputelor juridice și a atâtor

campanii memorabile, acesta merită un paragraf separat, având în vedere consecințele lui, grandioase și

imprevizibile.

2

PUȚINI, FOARTE PUȚINI ERAU CEI CARE PUTEAU SĂ PUNĂ MÂNA PE CLANȚĂ ȘI SĂ

INTRE direct în biroul domnului Zezinho Pinto, director (și patron) al ziarului *Jornal da Cidade*, unde puternicul cetățean se retrăgea ca să se gândească și să ia hotărâri în legătură cu diferite proiecte și afaceri – la banca de credit era imposibil, la petrochimica, de asemenea, la sediul industriilor reunite nici nu mai vorbim. Acolo, în biroul cu ușa strict interzisă, la două după-masă, înainte de a începe vânzoleala din redacție și din ateliere, găsea tihna necesară pentru elucubrații, precum și pentru un pui

de somn reparator.

Maiorul Damião de Souza, însă, avea intrare liberă peste tot; a apăsat clanța cu mâna lui osoasă, aceasta a funcționat și el a intrat:

– Domnule Zezinho, nobilul meu domn, Dumnezeu să vă aibă în pază, pe dumneavoastră și pe

distinsa doamnă. Acasă sunt bine cu toții? Sănătatea idem și averea crește, nu-i așa? Așa trebuie și merită să fie. Eu am venit să vorbim de Pedro Archanjo. Băieții de la ziarul dumneavoastră ascultă pe

toată lumea, publică fotografii ale oricărui coate-goale, dar servitorul dumneavoastră aci de față, singurul din Bahia care știe de Archanjo, nu e luat în seamă, e dat uitării, părăsit. Ce înseamnă asta, dragă domnule? Nu-l mai prețuiți pe maior?

Pusese degetul pe o rană proaspătă, o rană deschisă: domnul Zezinho Pinto venea de la prânzul lunar unde cei trei magnați ai

presei baiane, patroni ai ziarelor din Salvador, se puneau de acord.

Prieteni de multă vreme, prânzul era întotdeauna o întâlnire veselă, cu vinuri bune și whisky de contrabandă; în afară de schimbul de informații și de analiza situației politice și economice, râdeau și

vorbeau despre viața altora și glumeau unii pe seama altora, comentând gafele ziarelor respective. În ziua aceea, victima fusese domnul Zezinho, apropo de spațiul sărac oferit de *Jornal da Cidade* pentru subiectul atât de important aflat în atenția tuturor: Pedro Archanjo. O redacție cu atâtea talente, floarea intelectualității, și cu toate astea materialele despre tema momentului erau departe de succesele din ziarul *A Tarde* – interviul profesorului Azevedo, de exemplu – și cele din *Diário da Manhã*, cu suplimentul special „Archanjo din Bahia", fără a mai aminti măcar declarațiile exclusive ale lui Levenson acordate Anei Mercedes, transcrise de presa din Rio și din São Paulo, din Porto Alegre și din

Recife.

– Hai să fim de acord, dragul meu Brito, cu asemenea metode… Cine n-ar acorda un interviu

special Anei Mercedes, între patru ochi, într-o cameră de hotel? Până și eu. Dacă asta nu e concurență

neloială, nu știu ce mai e. Știți cum e cunoscută prin redacții? Fofoloanca de aur.

– Chiar e de aur, Brito? Se zvonește că tu știi, a zis Cardim amuzat.

Au izbucnit în râs toți trei și au băut din vinul cel bun, nemțesc, dar spinul îi rămăsese în gât domnului Zezinho, sectar al ziarului său, al clasei sale. Plătea o grămadă de bani băieților acelora cu titluri și aere, îi lăsa să scrie o serie de erezii în gazeta lui, pentru ca *Jornal da Cidade* să fie purtătorul de cuvânt al culturii și, tocmai când era vorba de un subiect atât de transcendent, ei se lăsau întrecuți de competitori din redacții ieftine și obtuze. Astăzi, într-o ședință cu

responsabilii, după o aţipeală rapidă în biroul răcoros, o să le încing eu fundurile docte şi răsfăţate; îi plătea prea bine pe tipii ăia. Nu putea să

admită o poziţie umilitoare de ariergardă pentru ziarul său.

– Archanjo? L-ai cunoscut, maiorule? E adevărat?

– Dacă l-am cunoscut? Cine m-a învăţat să citesc? Cine l-a găsit mort pe stradă în Pelourinho? A

scăpat să-mi fie tată pentru că *sinhá* Terência, mama mea, nu l-a cunoscut decât după ce Torto Souza şi-a luat tălpăşiţa şi ea a înfiinţat o prăvălie în Mercado do Ouro. În fiecare dimineaţă, Archanjo se ducea

acolo să bea cafea; el singur făcea cât un circ întreg – povestiri, versuri, zicale. Chiar şi azi mă întreb dacă *sinhá* Terência nu avea o slăbiciune pentru el, dar Archanjo nu putea să facă faţă la toate solicitările. El a fost cel care m-a educat, m-a învăţat să citesc, să ştiu ce e bine şi ce e rău în viaţă.

N-a zis, dar putea să zică: şi gustul rachiului şi plăcerea femeilor. Dar domnul Zezinho nu-l mai auzea, era ocupat să sune clopoţelul şi să-l strige pe secretar.

– A venit cineva în redacţie? Cine? Ari? Trimite-l aici, degrabă. S-a întors spre maior, cu zâmbetul

lui faimos. – Maiorule, dumneata eşti omul, nu încape îndoială – şi i-a zâmbit din nou, zâmbea ca şi cum i-ar fi dat un cadou. – Eşti omul meu.

Într-o anumită măsură, era adevărat; la cei şaptezeci şi cinci de ani aproape împliniţi, maiorul nu avea rival în privinţa popularităţii, era, fără îndoială, figura cea mai pitorească din Bahia. Avocatul Poporului, Împuternicitul Săracilor, Providenţa Nefericiţilor, angajat în tribunal, bătuse toate recordurile de apărare – şi de achitare – la

curtea cu juri, unde activa de vreo cincizeci de ani, a nenumărați clienți, acuzați extrem de săraci, fără nici un sprijin, în majoritate gratis. Jurnalist cu birou la toate ziarele, căci în toate scria și publica foarte cititele „Două rânduri” de cereri și reclamații către autorități, de denunțare a violențelor și nedreptăților, de protest împotriva sărăciei, a foamei, a analfabetismului. Fost consilier municipal printr-un mic partid, care, pe seama prețuirii sale publice, alesese doi deștepți, președintele și primul secretar al grupării, doi șobolani nesătui, a făcut din Primărie casa populației sărace, a fost foarte exigent cu ceilalți edili, a implicat consiliul în invaziile din care s-au născut noile cartiere; și n-a mai obținut niciodată sprijinul partidului respectiv. Orator general și universal, nu numai al curții cu juri și al curții de apel, ci al oricărei ceremonii sau serbări unde era prezent, își înălța glasul atât în solemnitățile civice, cât și la petrecerile de nuntă, aniversare și botez; atât la inaugurarea de școli publice sau dispensare, cât și la deschiderea de magazine, centre comerciale, brutării, baruri; la înmormântarea vreunei figuri proeminente și la întruniri politice (când erau permise, pe vremuri) fără deosebire de partid. După el, pentru a apăra interesele poporului, pentru a protesta împotriva sărăciei, a lipsei locurilor de muncă și a școlilor, orice ziar, oricât de neînsemnat, și orice tribună erau bune, restul ducă-

se la naiba.

Merită ascultat unul dintre discursurile lui – ah! infailibilul discurs din 2 iulie, din Praça da Sé, în

fața statuilor Caboclo și Cabocla47, cu Labatut, Maria Quitéria, Joana Angélica, un monument de oratorie civică și barocă. De câte ori nu l-au purtat pe umeri masele, în delir!

Vocea dogită de rachiu și de fum era numai bună pentru ca tropii și sloganurile să smulgă aplauze,

cu citate din marile personalități autohtone și străine – Cristos, Rui Barbosa și Clemenceau erau preferații lui. În discursurile maiorului străluceau fraze și concepte atribuite unor nume celebre, vii, morți și

inventați; le arunca în față, în timpul proceselor, procurorilor rămași cu gura căscată în fața unei asemenea insolențe. Odată, în sprijinul tezei absurde a legitimei apărări, după ce l-a citat pe

„nemuritorul jurisconsult Bernabó, gloria Italiei și a latinității”, procurorul, imberb, impetuos și plin de el, s-a hotărât să dea pe față impostura, să-l demaște o dată pentru totdeauna pe potlogar:

– Domnule maior, scuzați-mă, dar n-am auzit niciodată de criminalistul citat de domnia voastră.

Există oare cu adevărat acest Bernabó?

Privirea maiorului a poposit plină de compasiune asupra înfumuratului:

– Domnia voastră sunteți încă foarte tânăr, n-ați avut timp să citiți prea mult, e firesc să nu cunoașteți operele clasice ale lui Bernabó, nimeni nu vă poate pretinde să le fi citit. Dacă domnia voastră ar avea vârsta mea și ochii aproape orbi de atâta citit, atunci nu vi s-ar putea ierta o asemenea

ignoranță…

Avea o vedere excelentă, n-a purtat ochelari niciodată. La o vârstă la care majoritatea se află cu un

picior în groapă, așteptându-și moartea, el se ținea țeapăn și drept ca lumânarea, „conservat în rachiu”,

mâncând *sarapatel*[48] la miezul nopții în São Joaquim, în Sete Portas, în Rampa do Mercado, trântind femei în pat, „dacă mă culc fără să ciocănesc nu fac pace cu somnul”, cu o țigară ieftină în gura cu dinții stricați, cu mâinile mari și noduroase, gulerul înalt, costumul alb – fiind un fidel al lui *Oxalá*, nu se îmbrăca decât în alb, uneori cu gulerul și manșetele murdare.

În principiu, biroul maiorului e acolo unde se află, căci niciodată n-a fost văzut umblând singur, merge pe stradă cu trei sau patru nefericiți care-i ațin calea, iar când se proptește la tejgheaua vreunei

cârciumi pentru o dușcă întotdeauna bine-venită contra frigului sau contra căldurii, încep imediat relatările, plângerile, cererile. Le însemnează pe bucățele de hârtie, pe care le vâră în buzunarul sacoului. Dar biroul lui oficial, unde dă consultații în fiecare dimineață, se află în fundul curții unei case coloniale cu etaj de pe Strada Liceului, în fostul atelier al iconarului Miguel. După moartea iconarului,

un cizmar a închiriat prăvălia și și-a adus acolo uneltele și pingelele. Masa maiorului, însă, a rămas în

același loc, iar noul meșteșugar, un roșcovan simpatic cu fața pistruiată, i-a devenit partener de rachiu și prieten.

Acolo, în jurul ușii, încă de la primele ore, se adună o clientelă uimitoare: neveste de deținuți, uneori cu toți copiii după ele, mame cu copii de vârstă școlară și fără școală, oameni fără slujbă, prostituate, vagabonzi, bolnavi care aveau nevoie de medic, spital și medicamente, hoți cu proces și libertate provizorie, rude ale unor defuncți care nu aveau bani de înmormântare, femei abandonate de soți, domnișoare recent dezvirginate, gravide cu seducători care refuză căsătoria, indivizi din cei mai diferiți, toți sub amenințarea justiției, a poliției, a celor puternici; și beți vi pur și simplu beți, în speranța unei înghițituri matinale ca să-și clătească gura – oameni necăjiți, înfometați și însetați. Maiorul îi ascultă pe toți, unul câte unul.

Domiciliile lui se află în Liberdade, în Cosme de Farias și în Itapagipe și în fiecare îl așteaptă până

în zori o concubină tandră, cu răbdare și afecțiune, în noaptea în care îi vine rândul.

În Liberdade, grasă și liniștită, bine înzestrată cu sâni și coapse, la cei patruzeci și atâția ani ai săi, locuiește negresa Emerência, care gătește prânzuri baiane pentru familii bogate, având o clientelă

aleasă, cea mai veche dintre iubirile actuale ale maiorului – a furat-o de acasă de mai bine de douăzeci și cinci de ani. În Cosme de Farias, blânda Dalina face croitorie, croitorie și broderie; mâini de zână, chip

ciupit de vărsat, de treizeci și ceva de ani, apetisantă, grațioasă.

L-a cunoscut pe maior când s-a dus să-l caute, cu burta mare, alungată de tatăl autoritar.

Seducătorul, însurat și șef al Armatei, obținuse un transfer rapid în sud. Maiorul a obținut un loc în maternitate și medic pentru Dalina, iar apoi i-a adăpostit, pe ea și pe copil, nu era să-i lase la voia întâmplării. În Itapagipe, într-o căsuță cu fațada verde și ferestre roz, Mara, *cabocla* și frumoasă, având optsprezece ani și doi dinți de aur, face flori de hârtie creponată pentru o mercerie din Bulevardul 7, și, câte face, vinde. De altfel, patronul merceriei i-a propus și alte înțelegeri și avantaje; la fel și Floriano Coelho, artist pictor, drăguț și bun vorbitor – amândoi vrând s-o ia în grija lor. Mara, însă, rămâne credincioasă florilor și bărbatului ei. Când vine maiorul, se cuibărește în brațele lui slabe, îi simte mirosul puternic al respirației, îi ascultă glasul dogit și trist:

– Ce mai face păsărica mea?

Trei cămine, trei concubine? În fața uimirii firești și de înțeles a multora când aud de frumoase și de

numărul lor – „e minciună, nu poate fi adevărat” – maiorul se scuză și cere înțelegere: luați în considerare vârsta înaintată și timpul consumat de ocupațiile mele. Când eram mai tânăr și mai haimana,

nu erau trei, erau nenumărate casele și femeile, cele unde puteam să trag la sigur, cele pe la care treceam accidental.

„Archanjo era mereu înconjurat de oameni, iar fetele nu-l slăbeau”, zice maiorul, în timp ce Ari, redactor principal, notează informația cu scrisul lui indescifrabil. Domnul Zezinho asistă la interviu, curios. Defilează figuri, cazuri, locuri și date; memoria maiorului e un puț fără fund. *Prăvălia de miracole*, Lídio Corró, Budião, Kirsi, băcănia, Ivone, Rosa, Rosália, Ester, femei și iar femei, *Afoxé*-ul *Fiii Bahiei*, persecutarea lui Procópio, șeful de post Pedrito Gordo, o bestie, greva de la *Circular*, cea din 34 („e mai bine să nu vorbim de grevă în situația actuală, evită subiectul ăsta, domnule Ari”, îi recomandă directorul jurnalistului cu capul înfierbântat, capabil să facă din grevă centrul materialului,

ceea ce ar crea probleme cu cenzura), Formația Sirena, iconarul Miguel. Erau multe informații, desigur,

dar toată acea perorație a maiorului îl derutează pe patronul ziarului – nu-i bună de nimic, nu are nici cel mai slab caracter științific.

– A murit în mizerie, nu-i așa? întreabă Ari.

Cumsecade și simplu, dar încăpățânat incurabil, cu mândrie interioară, nimeni n-o scotea la capăt

cu Archanjo. De multe ori maiorul (și nu doar maiorul, ci și alți prieteni) voise să-l ia la una dintre casele lui, când bătrânul și-a pierdut și ultimele posibilități de a munci. Dumneata ai accepta? Nici el.

„Eu mă descurc singur, n-am nevoie de pomană.” Bătrân afurisit.

– Se fac exact douăzeci și cinci de ani de când a murit. Și, în decembrie, cu o săptămână înainte de

Crăciun, în ziua de 18, se împlinesc o sută de ani de când s-a născut.

S-a auzit o exclamație, era domnul. Zezinho care găsise, în sfârșit, ce voia și căuta:

– Ce-ai spus, maiorule? O sută de ani? Repetă!

– E adevărat – centenarul lui Archanjo. Când a sărbătorit cincizeci de ani, dragă domnule director, a

fost o petrecere de pomină, a ținut o săptămână întreagă, și ce săptămână!

Agitat, domnul Zezinho se ridicase în picioare și anunța:

– O săptămână? Ei, asta e! O săptămână… Centenarul, maiorule, o să-l sărbătorim de-a lungul

întregului an, începând de mâine. Și-o să terminăm, la data nașterii, cu o mare solemnitate. Domnule Ari, *Jornal da Cidade* va patrona festivitățile dedicate centenarului nemuritorului Archanjo. Ai înțeles, ai prins ideea? Acuma, eu voi fi cel care râde. Vreau să văd mutra lui Brito și a lui Cardim. Domnule

Ari, anunță pe Ferreirinha și pe Goldman; o să facem o ședință chiar azi, o să lansăm cea mai mare campanie din ultima vreme, în stil mare. Vom convoca guvernul, Universitatea cu Școala de Medicină

în frunte, Institutul de Istorie, Academia de Litere, Centrul de Studii Folclorice, băncile, comerțul, industria, vom organiza o comisie de onoare, vom aduce oameni din Rio. Ah! O să bag în buzunar gazetele alea prăpădite, o să le arătăm noi cum se face gazetărie.

Ari era de acord:

– Ziarul chiar are nevoie de o campanie zdravănă. De când nu se mai poate ataca guvernul,

vânzările scad întruna.

Domnul Zezinho Pinto i s-a adresat maiorului:

– Dumneata, maiorule, mi-ai dat ideea campaniei anului – centenarul lui Pedro Archanjo. Nici nu

știu cum să-ți mulțumesc, cum să te răsplătesc.

I-a zâmbit, nu există răsplată mai bună, mulțumire mai mare, remunerație mai plăcută decât acel zâmbet atât de afectuos al acelui cetățean de vază. Însă maiorul, ah!, acest maior Damião de Souza:

– Ei, nu-i vorba de asta, dragă domnule director. Veniți cu mine la *Bar dos Focas*, colo vizavi, și

dați un coniac, de fapt două, fără a-l număra pe al dumneavoastră. Unul pentru mine, altul o să-l beau

pentru Archanjo, bătrânul era nebun după un gât de Macieira. Haidem acuma, e un moment foarte bun.

Ilustrului personaj nu-i cădea bine să dea pe gât coniac autohton la tejgheaua unei cârciumi de mâna a treia, cu atât mai puțin în arșița amiezii. Într-un elan de generozitate, totuși, a ordonat administrației să elibereze un cec pentru rachiul maiorului. Azi totul se plătește, s-au dus vremurile cele bune.

3

MARELE LEVENSON N-A ȘTIUT DE INTERVIUL MAIORULUI Damião de Souza, acordat și

publicat când savantul plecase deja din Bahia, și și-a exprimat, câteva luni mai târziu, printr-o scurtă

scrisoare a secretarei sale către domnul Zezinho Pinto, director-proprietar al ziarului *Jornal da Cidade*, regretul că nu putea accepta invitația prestigiosului organ de presă ca să ia cuvântul în „ședința solemnă

in memoriam dedicată nemuritorului Pedro Archanjo”, cu prilejul încheierii festivităților de comemorare a centenarului înțeleptului *mestre* baian. „Profesorul Levenson mulțumește pentru informațiile legate de omagierea lui Pedro Archanjo și vă este alături cu acest

prilej, fericit să constate că poporul brazilian își demonstrează prețuirea și stima pentru eminentul autor.” Din nefericire, nu putea veni, deși ar fi dorit;

avea angajamente anterioare și imposibil de amânat în Extremul Orient, în Japonia și în China. Un curios post-scriptum de mână, cu scrisul și semnătura savantului, atribuia valoarea incredibilă a autografului scrisorii bătute la mașină și semnată de secretară: „P.S. – China menționată aici e cea continentală, Republica Populară Chineză, cealaltă, Insula Formosa, fiind doar o invenție ridicolă și periculoasă a belicoșilor”.

„Premiul Nobel laudă inițiativa ziarului *Jornal da Cidade*”, aceasta a fost manșeta care servea drept titlu pentru știrea despre „entuziasta solidaritate a lui James D. Levenson, marele om de știință din Statele Unite, cu campania ziarului nostru”, și despre regretabila imposibilitate a prezenței sale. „Vă

sunt alături și mă bucur de organizarea festivităților omagiale”, transcria gazeta, trecându-i sub tăcere,

însă, pe secretară și post-scriptum-ul.

Domnul Zezinho nu și-a ascuns iritarea – era sigur de venirea lui Levenson; acum campania lui se

reducea la genii autohtone și la valorile provinciei. Avea garanția prezenței profesorului Ramos, din Rio

de Janeiro, slabă consolare pentru absența laureatului Nobel, care ar fi venit special din gigantul din nord, din colosul american, conform anunțurilor și tam-tam-ului.

Potentatul baian n-a aflat de ezitările lui Levenson, aproape hotărât să trimită la dracu’ cursul de la

Universitatea din Tokyo și invitația la Pekin și să se întoarcă la Bahia, să revadă marea verde-albastră,

pânzele velierelor, orașul așezat pe munte, oamenii aceia cu o grație civilizată, și pe tânăra aceea înaltă

– cum o chema oare? –, dreaptă ca un palmier, cu buze, sâni, șolduri și pântec de neuitat, metisă

coborâtă dintr-o carte a lui Archanjo, acel tulburător Archanjo ale cărui urme abia le putuse întrezări prin misterul orașului.

Venise pentru două zile, stătuse trei – trei zile și trei nopți – și rămăsese, din această rapidă ședere,

cu o idee poetică și absurdă: Archanjo era un vrăjitor, de asta își putuse da seama, și o inventase pe tânăra aceea pentru el, Levenson, cu scopul de a-i dovedi pe viu tot ceea ce scrisese. Cum era oare numele ei? Ann, da, Ann, primitoare și îndrăzneață – și cu idiotul de logodnic după ea.

– Cine e tipul taciturn care ne urmează peste tot? Un admirator sau un polițist, *un policía*? a întrebat savantul, cunoscător al obiceiurilor din țările subdezvoltate și ale dictaturilor lor, arătând spre poetul Fausto Pena, umbră a pașilor lor.

– Acela? a râs Ana, cu insolență. E logodnicul meu… Fiindcă veni vorba, n-ai zis că vrei să

angajezi pe cineva care să adune date despre Pedro Archanjo? El e persoana indicată. E sociolog și poet,

are talent și timp disponibil.

– Dacă garantează că începe treaba chiar acum și ne lasă în pace, se poate considera angajat…

Fuseseră zile pline – în compania Anei Mercedes, Levenson străbătuse orașul, drumeț temerar,

umblând prin fundături, pe străzile în pantă, prin mlaștina din Alagados, prin bisericile baroce de aur și

*azulejo*49. A stat de vorbă cu diferite persoane: Camafeu de *Oxóssi*, Eduardo de *Ijexá*, *Mestre* Pastinha, Menininha și Mãezinha, Miguel de Santana *Obá Aré*. A fugit de personalități și a refuzat cina omagială

sub pretextul unei indispoziții intestinale, renunțând la meniul fin și la discursul de salut al academicianului Luiz Batista, o notabilitate. S-a dus să mănânce *vatapá*, *caruru*, *efó*, *moqueca de siri mole*, *cocada*50 și ananas sus la Mercado Modelo, la restaurantul răposatei Maria de São Pedro, de unde vedea velierele cu pânzele întinse traversând golful și grămezile colorate de fructe pe rampa care avansa

în mare.

În *candomblé*-ul Olgăi, fiica lui Loco și *Iansã*, în Alaketu, a recunoscut divinitățile *orixá* din cărțile lui Archanjo și, făcându-se că nu aude explicațiile logodnicului tinerei, i-a salutat vesel și prietenos.

Sprijinindu-se de *paxorô*-ul său strălucitor, *Oxalá* a venit dansând până la el și l-a prins în brațe.

„Spiritul acesta întrupat, tatăl meu, e *Oxalufã*, *Oxalá* cel bătrân”, i-a zis Olga, ducându-l să vadă

altarele. O regină, acea Olga, cu hainele și colierele ei de baiană, cu cortegiul de *feitas* și *iaôs*. „Regine pe străzile orașului, cu tăvile lor cu mâncăruri și dulciuri, de două ori regine în casele de cult, mame și fiice”, scrisese Pedro Archanjo.

Ceasurile din noapte, din cele trei scurte nopți baiane, fuseseră rezervate pentru pat și amor, pentru

picioarele lungi ale fetei îndrăznețe, cu șoldurile și sânii bruni, cu parfum de tropice, cu râs insolent:

– Hai să te vedem, stimate Gringo, dacă ești bun de ceva sau e numai fațadă, îi spusese ea în prima

noapte, smulgându-și îmbrăcămintea sumară. O să-ți arăt ce înseamnă o mulatră braziliană.

O petrecere, o petrecere fără egal, cu râsete și oftaturi. O petrecere, ce mai încoace și-ncolo?

Cuvintele pălesc, savantul Levenson, dragă domnule Zezinho, a fost gata-gata să abandoneze tot, și Japonia, și China – cea continentală, nu uitați –, și să accepte invitația dumneavoastră pentru a revedea

orașul lui Archanjo, plin de mister și de vrăjitorii.

Ah!, dacă domnul Zezinho ar fi știut, ar fi putut să comande o altă mănșetă în ziarul său: „În New

York, marele Levenson suferă de dorul Bahiei”.

4

PUȚINII CONTEMPORANI AI LUI PEDRO ARCHANJO, DESCOPERIȚI DE reporteri mai mult din

întâmplare decât ca urmare a unor căutări planificate, bătrânei timizi, oameni simpli din popor, s-au limitat la a aminti figura unui bun vecin, un boem puțin cam nebun, cu mania de a nota tot, veșnic cu

întrebări și povestiri pe buze, ascultător atent, cântăreț priceput din *cavaquinho*[51] și chitară, ca să nu mai vorbim de *berimbau* de *capoeira* și de *atabaque*, instrumente care nu aveau secrete pentru cineva care le mânuia de copil la festivitățile de stradă și din casa de cult.

Relatări temătoare, mărturii stânjenite în fața jurnaliștilor care tot întrebau insistent, avizi de amănunte senzaționale, de sex fără perdea și trist, de violență de dragul violenței; amintiri ale unui timp și ale unor oameni lipsiți de farmec pentru presa din lumea asta câinoasă. Un timp și niște oameni încă

aproape în calendar, dar atât de îndepărtați în obiceiuri, în sentimente, în stilul de viață, încât reporterul Peçanha a afirmat spre grupul prietenilor și prietenelor din micul infern:

– Închipuiți-vă! Eu, cu totul în butoiul cu melancolie, și un bătrânel *colored*, care a murit și a fost îngropat acum mai bine de douăzeci de ani și nici nu bănuiește, povestindu-mi niște baliverne, niște aiureli teribil de ingenue, pe care el le găsește grozave, despre atelierul numit *Prăvălia de miracole*…

Reporterul Peçanha, în butoiul cu melancolie; toți prietenii lui, toate prietenele lui, în butoiul cu melancolie; care mai de care mai în butoiul cu melancolie, și cine nu e în butoiul cu melancolie e un oarecare:

– Eu în butoiul ăsta teribil cu melancolie de nu-i vine de hac nici o bulină și Matusalem împuindu-

mi capul cu *Prăvălia* aia, unde afurisitul de Archanjo făcea pe actorul, spunea versuri, o aiureală

generală. Știți ce cred eu? Archanjo ăsta n-a fost decât un clovn.

41 *Viața populară din Bahía*.

42 *Seara*.

43 *Influențe africane în obiceiurile din Bahía*.

44 *Însemnări despre metisajul din familiile baiane*.

45 Fedru – scriitor latin de origine macedoneană.

46 *Bucătăria baiană*, *100 de rețete de mâncăruri și prăjituri din Bahía*, *Palmier, cocos și piper*, *Bucătăria afro-braziliană*, *Os quindins de Yayá.*

47 Figuri simbolice ale participării indienilor și metișilor la lupta pentru independența Bahiei.

48 Mâncare foarte picantă făcută cu sânge și măruntaie de porc sau berbec.

49 Faianță pictată, artă tradițională portugheză.

50 Specialități culinare braziliene.

51 Instrument popular specific portughez având forma unei chitare în miniatură.

UNDE SE POVESTEȘTE DESPRE CARNAVAL, CERTURI DE STRADĂ ȘI

ALTE MAGII, CU MULATRE, NEGRESE ȘI O SUEDEZĂ (CARE ERA, ÎN

REALITATE, FINLANDEZĂ)

1

POPULAȚIA VENITĂ ÎN FUGĂ SĂ VADĂ ȘI SĂ BATĂ DIN PALME STRIGĂ, SĂRIND ȘI

DANSÂND, într-un entuziasm nebun. A venit carnavalul întreg: tobosari cu tobe de tot felul, clovni, costume, formații și ansambluri carnavalești, zdrențăroși, măști reprezentând capete uriașe, tot felul de

alte măști. Când *afoxé*-ul și-a făcut apariția în Politeama, s-a auzit un strigăt de salut la unison, un potop de aplauze: *viva, viva, vivoô*!

Surpriza făcea delirul și mai mare. Păi nu interzisese domnul Francisco Antônio de Castro

Loureiro, director interimar al Secretariatului de Poliție, „din motive etnice și sociale, în apărarea familiilor, obiceiurilor, moralei și binelui public, în combaterea crimei, a dezmățului și dezordinii”, ieșirea și defilarea *afoxé*-urilor, începând din 1904, sub orice pretext și oriunde în oraș? Atunci, cine îndrăznise?

Îndrăznise *Afoxé*-ul Fiilor Bahiei; nu ieșise niciodată până atunci în public și nici nu se concepuse și văzuse un *afoxé* atât de impozant, cu o figurație atât de mare și frumoasă, cu asemenea *batuque* – o minune de culori, o ordine admirabilă și *Zumbi* în toată măreția lui.

A fost o dublă îndrăzneală, căci a adus pe străzi Republica din Palmares gata de război, cu combatanți eroici și cu Zumbi, șeful și comandantul ei, cel mai mare dintre toți războinicii, învingător a

trei armate și înfruntând-o pe a patra, în momentul bătăliei, punând în pericol Imperiul și pe împărat, victorios pe muntele său de foc și libertate.

Iată-l pe Zumbi în picioare pe munte, cu lancea în mână, cu torsul gol, cu o piele de jaguar acoperindu-i părțile rușinoase. Strigătul de război marchează dansul negrilor fugiți de la morile de zahăr, fugiți de bici, de vătafi și de stăpâni, de condiția de animal, redeveniți bărbați și luptători; dar sub nici o formă sclavi. De-o parte, războinicii pe jumătate goi, de cealaltă, mercenarii lui Domingos Jorge

Velho, sclavocratul – dispută nemiloasă, fără legi și fără tratate. „Îi vreau vii, pe toți, să-i fac sclavi”, anunța în discursul ținut în fața populației din Bahia, la Carnaval. Avea barbă lungă, tunică și bandulieră, cască colonială și în mână biciul cu trei cozi.

Populația aplauda provocarea mândră și curajoasă; unde s-a mai văzut, domnule Francisco Antônio

de Castro Loureiro, interimar al poliției și alb cu negru, unde s-a mai văzut Carnaval fără *afoxé*, distracție a populației sărace, a celei mai sărace, teatrul său și baletul său, spectacolul său? Vi se par puțin lucru sărăcia, lipsa mâncării și a locurilor de muncă, bolile, vărsatul, febra blestemată, malaria, dizenteria care ucidea copii, vreți, domnule dr. Francisco Antônio Mata Negros, s-o sărăciți încă și mai

mult și s-o reduceți. Huo pentru șeful poliției, în huiduieli, în fluierături, în râsete, huo. Aplauze și strigăte de *viva* pentru neînfricații din *afoxé*, *viva, viva, vivôo*!

A venit Carnavalul întreg să salute *Afoxé*-ul Fiilor Bahiei, să aplaude Republica libertară din Palmares. Asemenea succes n-a avut nici măcar *Afoxé*-ul Ambasadei Africane, când a defilat prima oară, în 1895, reprezentând curtea mirifică a zeității *Oxalá*. Nici trei ani după aceea, când au reprezentat în oraș curtea ultimului rege din Dahomey, Maiestatea sa Foarte Neagră Agô Li Agbô. Nici Petrecăreții

din Africa, cu șeful de trib Lobossi și ritualul său angolez. Nici Fiii Satului, în 1898, *afoxé* al metișilor *caboclo*, o uimitoare noutate care a smuls aplauze și elogii. Nici unul nu se putea compara cu Fiii Bahiei, în anul prohibiției. A venit Carnavalul întreg și, cu el, cavaleria și poliția. Populația a reacționat, în apărarea *afoxé*-ului, moarte lui *Chico Cagão*52, moarte intoleranței. Lupta s-a extins, cavaleriștii și-au scos spadele, au bătut, au călcat în picioare și au trântit sub copitele cailor – *afoxé*-ul s-a risipit în mulțime. Țipete și vaiete, strigăte de „moarte” și „ *viva*”, oameni loviți, alergătură, căzături, înghionteli, câțiva războinici arestați de zbiri, eliberați de populația la încăierare și la distracție.

Așa a fost prima și ultima reprezentație, singura defilare a *Afoxé*-ului Fiilor Bahiei, care îl aducea în stradă pe *Zumbi din Palmares* și luptătorii lui imbatabili.

Un gealat striga ordine:

– Prindeți-l pe negrul ăla, el e capul a toate astea.

Dar negrul care era capul a tot și a toate, Pedro Archanjo, dispăruse într-o fundătură, undeva în josul străzii, împreună cu alți doi. Unul dintre ei trebuia să fi fost secretarul lui Zumbi, având în vedere că, în afară de *tanga*, avea toc, pergament și o călimară albastră în bandulieră. Cine putea fi acel scrib dacă nu Lídio Corró? În privința celui de-al doilea fugar, el putea fi recunoscut ușor, fiind alb și purtând uniforma lui Domingos Jorge Velho, deși pierduse în vâltoarea bătăliei casca colonială și barba; în viața

civilă era galicianul Paco Muñoz, patronul cârciumii *A Flor do Carmo*.

Fugeau toți trei cât îi țineau picioarele, campioni fără scrupule. Deodată, însă, Pedro Archanjo, simplu războinic din Palmares și șef al încăierării, și-a întrerupt maratonul și a început să râdă, să râdă

în hohote, râsul zdravăn, limpede și sănătos al unuia care sfărâmase ordinea nedreaptă și proclamase sărbătoarea; jos despotismul, trăiască poporul, un râs limpede și nesfârșit de bucurie, *huo*, *huo*, *viva*, *viva*, *vivoô*!

2

ULTIMA SA GLUMĂ CARNAVALESCĂ A FOST CU FIII BAHIEI. ÎN 1918 *AFOXÉ*-URILE au

revenit, după cincisprezece ani de interdicție, dar Archanjo nu le-a mai acordat timpul și interesul de altădată, deși a făcut parte, la rugămintea mamei Aninha, din conducerea grupului Petrecăreții din Africa, când gloriosul său stindard a defilat din nou la Carnaval, purtat de mâinile lui Bibiano Cupim,

axogum la *candomblé*-ul din Gantois.

Afoxé-ul înseamnă vrajă și primul, cel dintâi, fusese pus în mâna lui Pedro Archanjo de Majé Bassã, cea de temut; Archanjo venise să-i comunice hotărârea de a cere binecuvântare și sfat. Lídio Corró, José

Aussá, Manuel de Praxedes, Budião, Sabina și el, de acord cu un grup entuziast din Tororó, voiau să

organizeze o serbare carnavalescă, *Ambasada Africană*, în onoarea divinităților și pentru a arăta în cadrul Carnavalului civilizația de unde proveneau negrii și mulatrii.

Mama Majé Bassã a dat cu ghiocul ca să vadă care era patronul Ambasadei și care era *Exu*-ul care o

ocrotea. S-a proclamat patroană sirena mării, *Iemanjá*, iar *Exu* Akessan și-a asumat ocrotirea și responsabilitatea. Așa fiind, *ialorixá* a adus micul corn de berbec, incrustat cu argint, care conținea *axé*, energia sacră a divinităților, temelia lumii. „Acesta e *afoxé*-ul”, a zis ea, și fără el sau altul ca el, nici o serbare sau glumă de Carnaval nu trebuie să îndrăznească să iasă în stradă.

– Asta înseamnă *afoxé*-ul, vrajă – a repetat și l-a pus în mâinile lui Pedro Archanjo.

Ambasada Africană, primul *afoxé* care avea să dispute preferințele și aplauzele în piața publică, înfruntând Marile Societăți – atotputernica Cruce Roșie, monumentalul Congres al lui Vulcan, Păpușile

Euterpei, Inocenții în Progres –, a apărut în anul 1895, cu Lídio Corró ca ambasador, maestru de ceremonii, coregraf neîntrecut. La semnul lui, dansatorul Valdeloir, un tânăr din Tororó, înălța *afoxé*-ul și cânta:

Afoxé loni

E loni

Afoxé ê loni é

Corul continua, cântând și dansând:

E loni ô imalé xê

Coboară zeii astăzi, ziceau coriștii, azi coboară zeii. Curtea zeiței *Oxalá*, tema aleasă pentru defilare, a obținut un asemenea succes că în anul următor *Afoxé*-ul Petrecăreții din Africa s-a alăturat Ambasadei, fondată și condusă de niște oameni de naționalitate angoleză, cu sediul în Santo Antônio Além do Carmo. După încă un an, erau cinci cei care intonau cântul negrilor și mulatrilor, până atunci

limitați la ascunzișurile culturilor *macumba*, iar samba pe străzi a fost dansată de toți.

Au fost atât de agreate de toată lumea acest cânt al negrilor, această samba de grup, dansul, *batuque*-ul, vraja *afoxé*-urilor, încât ce altceva era de făcut decât să fie interzise?

Gazetele protestau față de „modul în care s-a africanizat, printre noi, sărbătoarea Carnavalului, această mare sărbătoare de civilizație". În primii ani ai noului secol, campania de presă contra *afoxé*-

urilor a crescut violent și sistematic, cu fiecare succes al „grupurilor africanilor" și cu fiecare eșec al marilor societăți carnavalești – cu Grecia antică, cu Ludovic al XV-lea, cu Caterina de Medici; se auzeau exclamații de „O, Doamne" ale domnilor din comerț, ale intelectualilor, ale celor bogați.

„Autoritățile ar trebui să interzică aceste *batuque*-uri și *candomblé*-uri, care se înșiră zilele acestea pe străzi în mare număr, făcând această imensă gălăgie, fără cap și fără coadă, de parcă am fi în Quinta das

Beatas sau la Engenho Velho, ca și mascarada aceea în fustă și cu capul înfășurat în șaluri colorate, intonând abominabila samba, căci toate acestea sunt incompatibile cu stadiul nostru de civilizație", striga *Jornal de Notícias* 53, puternicul organ de presă al claselor conservatoare.

Pe străzi se înșirau *afoxé*-urile, corupând, degradând. În fața lascivităților de samba, populația nu mai avea ochi, nici admirație pentru carele alegorice ale Marilor Societăți, pentru temele lor de la curtea Franței; era departe vremea „când exploda entuziasmul la trecerea cluburilor victorioase, monopolizând

întreaga atenție". Editorialistul cerea măsuri radicale: „Ce-o să se aleagă din Carnavalul din 1902 dacă

poliția nu ia măsuri, astfel încât străzile noastre să nu capete aspectul acelor case de cult unde domnește fetișismul cu cortegiul lui de *ogãs* și orchestra sa de *ganzá* și *pandeiros*?” *Afoxé*-uri în piețe și pe străzi, aflate în competiție; care mai de care mai triumfal și mai bogat în culori și în melodii, în pași de samba

– în față la Politeama, în Campo Grande, pe strada Baixo, în Largo do Teatro. Cucereau triumf după

triumf, laude, aplauze și chiar premii. *Afoxé*-uri și samba se întindeau pe străzi într-o adevărată

epidemie. Numai o soluție drastică o putea rezolva.

În 1903, când treisprezece *afoxé*-uri de negri și mulatri au defilat cu cortegiile lor formidabile („Vor distruge parada, asurzind văzduhul cu notele stridente ale instrumentelor lor, DOI CLARINETIȘTI, care vor îmbrăca MINUNATE COSTUME DIN TUNIS ca dovadă că civilizația nu e UTOPIE PE

CONTINENTUL NEGRU, așa cum trâmbițează cei care ne vorbesc de rău” – așa începea manifestul

către populație al unui *afoxé*); în 1903, după Carnaval, jurnalistul și-a turnat cenușă-n cap plin de rușine:

„Dacă cineva judecă Bahia după Carnaval, o plasează inevitabil alături de Africa și, să nu uităm, spre

rușinea noastră, că avem ca oaspeți o comisie de savanți austrieci, care, firește, cu pana pregătită, consemnează aceste fapte, ca să le difuzeze în ziarele Europei culte”. Unde era poliția? Ce făcea „ca să

demonstreze că în țara asta există civilizație?”. Dacă vom continua cu această etalare scandaloasă a Africii, cu orchestrele de *atabaque*- uri, cu șirurile de metise de toate gradele de metisaj – de la negresele opulente la elegantele mulatre albe –, cu samba cea amețitoare, cu acest farmec, cu această vrajă, cu această vrăjitorie,

atunci ce se va întâmpla cu latinitatea noastră? Căci suntem latini, după cum bine știți, iar dacă nu știți, o să învățați cu biciul și cu bătaia.

În cele din urmă, poliția a acționat în apărarea civilizației și a moralei familiei, a ordinii, a regimului, a societății amenințate și a Marilor Societăți, cu carele lor și elegantele parade de elită, a interzis *afoxé*-urile, *batuque*- ul, samba, „reprezentațiile cluburilor cu obiceiuri africane”. Mai bine mai târziu decât niciodată. Acum pot să vină savanți austrieci, germani, belgieni, francezi, sau din blondul

Albion. Acuma, da, pot să vină.

Dar cea care a venit a fost Kirsi, suedeza, care, de altfel, a se corecta imediat, nu era suedeză, așa

cum au crezut toți, cum s-a spus și a rămas; ci era finlandeză, cu părul ca grâul, uluitor de blondă. Plină

de teamă și udă leoarcă, a apărut în ușă la Mercado do Ouro în dimineața Miercurii Cenușii, cu o mutrișoară de teamă și cu ochii de un nesfârșit albastru.

Pedro Archanjo s-a ridicat de la masa cu cușcuș și *inhame* 54, a zâmbit cu zâmbetul său deschis, s-a îndreptat spre ea ferm, ca și cum fusese desemnat s-o primească, și i-a întins mâna:

– Vino să bei o cafea.

Dacă ea a înțeles sau nu invitația matinală, nu s-a aflat niciodată, dar a acceptat-o; s-a așezat la masă în dugheana Terênciei și a devorat cu lăcomie manioc, *inhame*, prăjitură din cocă de mandioca și cușcuș de tapioca.

Impetuoasa Ivone și-a rumegat gelozia în prăvălia lui Miro, bombănind înjurături: „gândac

năpârlit”55. Terência și-a fixat asupra mesei privirea tristă, poate chiar mai tristă. Invitata, sătulă de mâncat, a spus un cuvânt în limba ei și a râs către toți. Puștiul Damião, până atunci tăcut și circumspect, s-a dat bătut în cele din urmă și a râs și el:

– Alba cea mai albă, de ceruzită.

– E suedeză – a lămurit Manuel de Praxedes, care tocmai venea pentru o cafea și o dușcă. – A sărit

dintr-un vapor suedez, cargobotul ăla care încarcă lemn și zahăr, a venit cu aceeași barcă în care am venit și eu. – Manuel de Praxedes lucra la încărcarea și descărcarea navelor. – Din când în când, câte o

doamnă bogată și nebună se îmbarcă pe un vas comercial ca să cunoască lumea.

Nu avea figură de bogată și nici de nebună; cel puțin acolo, în dugheană, încă umedă, cu părul lipit

de față, atât de inocentă și fragilă; era o copilă dulce.

– Vaporul pleacă la trei, dar ea știe că trebuie să se îmbarce mai înainte, l-am văzut pe comandant

vorbind cu ea, când a coborât.

Atingându-și pieptul cu degetul, ea a zis:

– Kirsi – și a repetat despărțind silabele.

– O cheamă Kirsi – a înțeles Archanjo și a rostit: Kirsi.

Suedeza a bătut din palme, într-o aprobare bucuroasă, și a atins pieptul lui Archanjo, întrebând ceva

în limba ei. Manuel de Praxedes l-a provocat:

– Hai, dezleagă șarada, cumetre atotștiutor.

– Am dezlegat-o, dragul meu. Mă cheamă Pedro – a răspuns întorcându-se spre tânără; ghicise

întrebarea și, făcând precum făcuse *gringa*, a repetat: – Pedro, Pedro, Pedro Archanjo, *Ojuobá*.

– Oju, Oju – i-a spus ea.

Era Miercurea Cenușii. În ajun, Marțea Grasă, *Afoxé*-ul Fiilor Bahiei fusese împrăștiat cu lovituri

de sabie și tropote de cai în fața Teatrului Politeama, după ce defilase și impusese libertatea și samba.

Pușiul Damião trântise de pe calul lui un călăreț și-i luase coiful ca trofeu. Nu-l arătase nici măcar Terênciei, de teamă că ar putea fi pedepsit. A ieșit în fugă să-l caute în ascunzătoarea bandei lui de amici, pe plajă. Când s-a întors cu prada sa de război, Archanjo și suedeza nu mai erau acolo.

Cel care a atins apogeul entuziasmului a fost Manuel de Praxedes, în ajun însuși Zumbi din

Palmares, în toată splendoarea lui de gigant, cu cei aproape doi metri și pieptul de oțel. După-amiază, în

afoxé și altercație; de dimineață, în barcă, în cala cargobotului ancorat în timpul nopții. Nu avusese timp nici măcar să vorbească și să comenteze cu Archanjo și cu Lídio, cu Valdeloir și cu Aussá; făcuse cărare

prin încăierare, trântind câțiva nerozi de polițiști și dăduse frâu liber râsului numai când a ajuns la mare, unde aștepta vaporul. Cu mâna lui de fier a mângâiat fruntea copilului:

– Flăcău curajos!

– Îi tai eu curajul – a amenințat Terência, cu glas scăzut și grav, privind în depărtare.

– Ei, *sinhá* Terência, cine nu s-ar fi războit ieri? Dreptatea era de partea noastră, unde s-a mai pomenit așa ceva?

– E un copil, nu are etatea potrivită pentru asemenea lucruri.

Un copil? E cel mai tânăr războinic al oștilor lui Zumbi, apt pentru luptă, și iată dovada, coiful soldatului. Manuel de Praxedes a râs cu toată puterea și hohotul lui a făcut să vibreze temelia Pieței.

În drum spre Tabuão, sub ploaia mărunță, suedeza și Archanjo mergeau fără vorbă, dar tot într-un

râs. În dugheană era o liniște incomodă, de ce? Manuel de Praxedes a reluat firul conversației:

– ’Mneata n-ai fost ieri să vezi Carnavalul, *sinhá* Terência?

– Ca să văd ce? N-am chef de petrecere și de Carnaval, dom’ Manuel.

– Ca să ne vezi pe noi, *afoxé*-ul, pe mine, care am făcut pe Zumbi, costumat în războinic. Lui *mestre* Pedro i-ar fi plăcut să te vadă acolo.

– Nu-i trebuiesc nimănui, cu atât mai puțin cumătrului. Are atâtea la care să se uite, nici nu mă

vede. Acuma, până și pe alba aia de pe vapor. Dom’ Manuel, lasă-mă în colțul meu, în tihna mea, cu

necazurile mele.

Vântul aducea frânturi de râsete; departe, pe plajă, Archanjo și suedeza se țineau de mână.

SE ÎNȚELEGEAU UȘOR, CU GESTURI ȘI RÂSETE; S-AU PLIMBAT ȚINÂNDU-SE DE MÂNĂ –

au asistat la slujba Cenușii în biserica aurită a Sfântului Francisc, în biserica de piatră a Catedralei, în biserica albastră Rosário dos Pretos. Figuri spectrale în doliu, bătrâne bigote aplecate sub povara vinovățiilor din ceasurile păgâne ale Carnavalului, a păcatelor omenești, primeau cenușa penitenței.

Cine merită mila lui Dumnezeu? Suedeza trecea din surpriză în surpriză, din biserică în biserică, cu ochii mari de uimire, cu mâna apăsând brațul lui Archanjo.

Au umblat pe străzi și pe ulițele în pantă, el i-a arătat *Prăvălia de miracole*, acum cu ușile închise.

În ajun, Lídio Corró golise cel puțin un butoiaș în timpul serbărilor; nu avea să se trezească înainte de

amiază. Atunci, cu multe gesturi și multe râsete, ea l-a întrebat unde era locuința lui. Chiar acolo, aproape; în mansarda care dădea spre mare, de unde noaptea se vedeau luna și stelele. Cu cinci ani în

urmă, o închiriase de la spaniolul Cervino și avea să mai locuiască în ea încă treizeci și mai bine.

Pe scara întunecoasă și abruptă umblau șoarecii și, când unul dintre ei, unul mare, a sărit pe suedeză, aceasta a tras așa o spaimă sau a găsit astfel pretextul să se arunce în brațele lui Archanjo și i-a oferit gura cu gust de sare și mireasmă marină. Copil delicat, el a luat-o în brațe și a urcat scara cu ea.

Miros de frunze de cireș brazilian și un rachiu învechit într-un butoiaș de lemn parfumat. Într-un colț al mansardei, un soi de altar, dar diferit; ustensile și simboluri ale divinităților, în loc de icoane; altarul lui *Exu* cu fetișul său, meteoritul său. Pentru *Exu*, prima înghițitură de rachiu.

Uneori se spunea că Archanjo era fiul lui *Ogum*, mulți îl credeau *Xangô*, în a cărui casă de cult avea o funcție și un titlu înalt. Dar când dădeau cu ghiocul și în cărți, cel care răspundea imediat, înaintea oricui, era rătăcitorul *Exu*, stăpânul mișcării. Venea apoi *Xangô* pentru *Ojuobá* al său, *Ogum* era alături și venea *Iemanjá*. În frunte, *Exu* râzând, înspăimântător și gălăgios. Nu încape îndoială, Archanjo era diavolul în persoană.

Kirsi s-a oprit în fața altarului, apoi a arătat pe fereastră spre vaporul de mărfuri, dincolo de fort. Pe

coș ieșea un fir de fum. „Ambarcația mea", a zis ea în dialectul ei, el a înțeles și s-a uitat la ceas – era douăsprezece fix și clopotele au confirmat. În sunetele clopotelor, ea s-a dezbrăcat fără fasoane și fără

jenă, natural și simplu, cu un zâmbet și un cuvânt în finlandeză, un jurământ, o zicală, cine știe. S-au

iubit în sunetele clopotelor; după-amiaza a devenit amurg și nici nu și-au dat seama.

Nu mai erau sunetele clopotului, ci șuierul inoportun al vaporului, anunțând plecarea, smulgând din

zona prostituției pe mușchi și pe matrozi. Pe coș ieșea fumul în rotocoale. Un șuier prelung o chema pe

pasagera întârziată. În mansardă, cei doi erau unul singur, adormiți în același vis. Archanjo o învățase

mângâierea și scărpinatul în cap. În limba ei extravagantă, însă muzicală, ea l-a legănat cu un cântec din

nord.

S-au trezit în același timp, în sunetul insistent al cargobotului grăbit; ceasul a bătut ora trei și jumătate după-amiază. Archanjo s-a ridicat

din pat, ros de dor, plin de dorință, fusese atât de puțin și se terminase! Vaporul, marea, comandantul o chemau, Archanjo și-a pus pantalonii și ea a râs. S-a sculat

din pat, goală și albă, și a făcut pe fereastră un semn de adio vaporului. Mâna i-a coborât pe pieptul lui

Archanjo, pe pielea catifelată de mulatru, și s-a oprit în talie – ce idee să se îmbrace? Străina a spus o

serie de lucruri; și Archanjo a știut, printr-o cunoaștere care nu lăsa loc îndoielilor, că ea vorbea de iubire.

– *Gringa*, a răspuns el textual, mulatrul pe care-o să-l facem împreună, dac-o să fie băiat, o să fie bărbatul cel mai inteligent și mai puternic, rege al Scandinaviei sau președinte al Braziliei. Dar, ah! dacă

se naște o fată, nici o alta n-o să se poată compara cu ea în frumusețe și port. Haidem.

Vaporul comercial a șuierat încă mult timp după pasagera pierdută; a fost anunțată și poliția. În cele

din urmă, comandantul a ordonat plecarea, era imposibil să mai întârzie. Oricum patronul, armatorul, îi

zisese, văzând-o pe călătoare pe punte: „Zăpăcita asta o să dea dureri de cap; te rog să nu-mi întârzii călătoria când o să dispară în primul port”. S-a întâmplat în Bahia, unde se producea amestecarea.

Haidem degrabă, *gringa*, s-o facem pe îndelete, haidem degrabă! Vorbele se întretăiau, și unele, și

altele de iubire.

LUMINA AMIEZII SE TOPEȘTE ÎN UMBRE; STRADA TABUÃO, APROAPE PUSTIE, ÎNCĂ NU

S-A REFĂCUT DUPĂ CARNAVAL. Meșterul Lídio Corró, aplecat deasupra hârtiei, desenează și

pictează, zugrăvește miracolul. A început înainte de Carnaval, trebuie să termine azi. Cu toată oboseala

și lenea, chipul i se luminează într-un zâmbet.

Miracolul a fost vestit, demn de promisiune și recunoștință, recunoștință pe care Lídio Corró, artist

al penelului, o exprimă la comandă, folosind pentru asta vopselele și talentul său. Dar Lídio nu se gândește la măreția harului dăruit, la calitatea minunii, zâmbetul și mulțumirea lui izvorăsc chiar din tablou, din lumina obținută, din culori și din compoziția dificilă, cu figurile care-o alcătuiesc, goana unor cai, sfântul și pădurea virgină. Îi place jaguarul, în special.

Un penel aci, altul mai încolo, ca să accentueze verdele pădurii, negrul cerului nocturn, paloarea figurilor; scena e patetică și meșterul ajunge la finalul muncii sale. Poate că ar trebui să adauge o rază

sau două care să brăzdeze întunericul, ca să imprime dramei mai multă forță.

Când a luat penelul din nou, ca să retușeze și să termine miracolul, Lídio Corró, om de patruzeci și

ceva de ani, scund și îndesat, mulatru isteț și malițios, a făcut-o fără chef. În ajun băuse întrecând orice măsură; el și Budião pierduseră socoteala la *batuque* în casa Sabinei. Lídio nu-și aduce aminte de nimic din ce s-a petrecut după un anumit moment – cum s-a terminat petrecerea și cum a ajuns la *Prăvălie*, cine l-a adus… –, când s-a

trezit, aproape la două după amiază, era îmbrăcat și cu ghetele în picioare pe

estrada unde dormea și răsturna femei ușoare, într-o încăpere din fundul atelierului. Atelier și locuință,

în același timp, cu bucătărie, cu un robinet pentru baie, o plăcere, și un petic de curte unde Rosa plantează și culege flori. Dacă Rosa s-ar hotărî odată, ah! ce grădină ar crește sub mâinile lui! Lídio a

făcut o cafea zdravănă. La Carnavalul acela nimeni n-o văzuse pe Rosa de Oxalá.

Ceea ce voia zugrăvitorul de miracole era să se întoarcă în pat și să doarmă până seara; abia atunci

ar deschide ușile *Prăvăliei* ca să-și primească prietenii și să stea la un pahar de vorbă. Îl așteaptă multe subiecte și intrigi – evenimentele din ajun, amplificate într-un șuvoi de bârfe, zvonuri, minciuni și informații absurde. Cineva venise acasă la Sabina, aducând o veste mare: directorul interimar al Secretariatului de Poliție, dr. Francisco Antônio de Castro Loureiro, fusese apucat de un rău subit când a

aflat că un *afoxé* de negri și mulatri nesocotise ordinul său și ieșise pe străzi.

Dr. Francisco Antônio era de familie nobilă și cu descendență ilustră, foarte voluntar și rău, inflexibil – ordinele sale trebuiau ascultate orbește și executate rapid și integral. Nu putuse să suporte ca cineva să îndrăznească să nu cunoască și să violeze legea impusă de el; ca un *afoxé* să se organizeze și să defileze pe străzi. Și, ca să pună capac, și cu povestea aceea a sfidării și insultelor. Îndrăzneală

imprevizibilă, ispravă imposibilă, anevoioasă și complexă, cu multiple fațete, necesitând timp, bani, organizare și cel mai mare secret. Doctorul refuza să creadă că numai drojdia imundă, șleahta aceea de

metiși, concepuse și îndrăznise să pună în practică o asemenea faptă de necrezut. Acolo trebuia să fi lucrat mâna coruptă și vicleană a monarhiștilor sau urzeala subversivă a opoziției ticăloase. Dar dacă au

fost, într-adevăr, numai metișii, haita de negri, atunci nu-i mai rămânea decât moartea, sau, și mai rău,

demisia din funcție.

În fața domnului Francisco Antônio, cu faima curajului și cruzimii sale, bandiții cei mai

înfricoșători își pierdeau aroganța, criminalii cei mai de temut făceau pe ei de frică. Ei bine, acest erou al poliției, acest vânător de sclavi, fusese făcut de râs pe străzile orașului, în piața publică, țintă a fluierăturilor și a batjocurii, a înjurăturilor ieșite din gura prostimii și a puștimii. Rănit în mândria lui, cuprins de ură și umilință și demisionar, iată-l întins în pat cu medici și cu doctorii.

În timp ce zugrăvește miracolul uluitor, Lídio își lasă imaginația să zburde: cine știe dacă nu cumva

chiar în momentul acela familia directorului interimar al poliției face promisiuni Domnului Isus din Bonfim ca să-i salveze viața și slujba, și-i va reveni lui, meșterului Corró – ambasador al *afoxé*-ului, secretarul lui Zumbi, maestrul care conducea dansul, sarcina de a-l picta pe doctor în pat, verde de furie

și de neputință, cu inima bolnavă de sambe și de cântece în *nagô*, o inimă unde nu încăpeau decât vanitatea, aroganța și disprețul față de popor. Niciodată nu fusese atât de zdravăn luat în bășcălie, niciodată nu fuseseră înfruntate cu atâta curaj și atât de semeț regulile și impunerile celor puternici.

Când Archanjo, citind în ziar decretul referitor la interdicția *afoxé*-urilor, a sambei și *batuque*-ului, îi propusese gluma, el, Corró,

zisese: „E imposibil”. Dar cine-i poate rezista lui Archanjo, limbă de aur, cu

o grămadă de motivații și argumente? Îi revenise lui Lídio marea responsabilitate în tot ceea ce se întâmplase. El, Budião, Valdeloir și Aussá fuseseră piesele de rezistență ale organizării. Fără să mai vorbim de Archanjo, piesa principală.

Luase penelul și vopseaua, cu lene și parapon – cum poate un petrecăreț să lucreze în Cenușa miercurii moarte, zi de odihnă? Dar termenul de predare era inevitabil – înainte de ora nouă în dimineața zilei de joi, fără cea mai mică întârziere, căci la ora unsprezece, cel care făcuse comanda, beneficiarul miracolului, un anume Assis, om din interiorul țării și cu bani, plantator de tutun și trestie de zahăr, angajase preot și slujbă cu predică și cor. Făcuse promisiune de-adevăratelea, avea să

cheltuiască o sumă frumușică, o recoltă de tutun; numai lumânări din cele de un metru comandase două

duzini. Și artificiile, dom’ Corró? Toată familia era în oraș de o săptămână, cheltuind cu hotelul, o mulțime de oameni. Sunteți invitat, după slujbă o să sărbătorim, dac-o vrea Dumnezeu.

– Ah!, stimate domn, mi-e imposibil pentru joi, chiar nu pot. E Carnavalul la mijloc și de Carnaval

nimeni nu poate conta pe mine, cu atât mai puțin anul ăsta. Dacă sunteți chiar atât de grăbit, căutați pe

altcineva.

Dar individul nici n-a vrut să audă de altcineva; pentru el numai Lídio Corró era bun, renumele lui

de pictor ajunsese până în sud și până în *sertão*. De la Ilhéus la Cachoeira, de la Belmonte și Feira de Santana, de la Lençóis și

chiar de la Aracaju și Maceió veneau cu vaporul clienți pentru *Prăvălie*. Dom’

Assis a fost categoric: „Numai dumneata îmi ești de folos; mi s-a spus că nu există altcineva mai priceput, și eu vreau, prietene, ce-i mai bun și mai bun; a fost un *miracol* de prima clasă, dom’ Corró, nu era un jaguar, era o absurditate de animal fără măruntaie, ochii, crede-mă, o iluminare!” Dacă era să te

iei după cel venit din *sertão*, de data aceea Domnul Isus din Bonfim se întrecuse pe sine.

Din codrul verde cu copacii deși, sub un cer trist și rău prevestitor, se ivește fiara, agilă și flămândă,

cu dungi negre și galbene; domină cerul și câmpul, domină tabloul întreg; alături de corpul lui enorm,

oamenii sunt niște pigmei, iar pomii, niște arbuști de grădină. Ochii fiarei sfredelesc, acei ochi de iluminare, singura lumină prezentă, căci, gândindu-se mai bine, meșterul Corró a renunțat la raze, fiind

false și de prisos. Sunt suficienți ochii animalului ca să creeze spaimă, ochi cu o strălucire incandescentă și hipnotică, sfredelind întunericul, paralizând trecătorii.

Urletul felinei i-a trezit din somn pe cei patru adulți și pe cei trei copii din poiană. Lídio i-a reprezentat imobilizați de spaimă. Caii au țâșnit într-o bătaie de copite, se văd doar crupele în salt și alergare. Miracol de clasă, o minune incredibilă, lucrare care depășea limitele unui tablou; tocmai de aceea, pentru că era dificil, capabil să-l smulgă pe Lídio Corró din lene și din mahmureală și să-l prindă

într-o muncă pasionantă. Ceea ce e ușor nu-l mișcă, e artist și are mândrie și demnitate; sau numai domnul Francisco Antônio are dreptul la amor propriu, la mândrie, la semeție?

Nu se pictează în fiecare zi un asemenea miracol, cu așa o perfecțiune. Cu litere trasate cu migală,

scrie lângă tablou: „Mare Minune a făcut Domnul Nostru din Bonfim, în ziua de 15 ianuarie 1904, pentru familia lui Ramiro Assis, când, călătorind acesta de la Amargosa spre Morro Preto, cu soția, sora

necăsătorită, trei copii și servitoarea, s-a trezit noaptea atacat de un jaguar, în poiana unde dormeau. L-

au strigat pe Domnul Isus din Bonfim și jaguarul, devenit cuminte și blând, a plecat”.

Scrisă în patru rânduri, povestirea apare ca foarte simplă. Însă meșterul Corró punea în tablou neliniștea, frica, angoasa, disperarea familiei, mama deznădăjduită. În mâinile lui Ramiro Assis era doar

un cuțit de tocat tutun, căci carabina rămăsese pe crupa calului.

Fiara o reprezintă mișcându-se cu pas ușor și înșelător. Se îndreaptă spre cel mai mic dintre copii,

încă mergând de-a bușilea, care zâmbește cu inocență către pisica imensă. Exact când Joaquina, soția lui

Assis și mama micuților, a dat strigătul ei sălbatic:

– Sfinte din Bonfim, scapă-mi copilul!

Sfântul a fost fulgerător în ajutorul dat. La un pas de copil, fiara s-a oprit, ca și cum ar fi reținut-o o mână cerească. Adulți și copii și-au unit glasurile într-o nouă implorare, mai puțin mezinul, care, încă

păgân și mulțumit, continua să râdă spre jaguar, cu familiaritate. Într-un singur strigăt l-au chemat pe sfântul atotputernic: „Scapă-ne, Sfinte din Bonfim!” Ramiro Assis a promis marea cu sarea.

– Trebuia să vezi, meștere Corró, ca să poți să crezi – jaguarul a făcut stânga împrejur, a mers liniștit până în pădurea deasă și a

dispărut pentru totdeauna. I-am îmbrățișat pe ai mei. Toată lumea zice

că ’mneata ești pictorul cel mai vestit din Bahia. Vreau un tablou cu tot ce ți-am povestit, tot, nici mai

mult, nici mai puțin.

Cine ți-a spus asta, dom’ Assis, bine ți-a zis și a avut dreptate. Sunt mulți zugravi de miracole în

Bahia; numai între Tabuão și Pelourinho sunt încă trei, în afară de meșterul Lídio, dar altul ca el nu există, nici aici, nici în toată țara. O spune poporul, și nu el, prea puțin înclinat spre fanfaronadă și îmbrobodeli. „O să mai cizelez sfântul, merită.”

Meșterul Corró zăbovește asupra figurii lui Cristos din Bonfim, răstignit pe cruce, dar cu un braț

liber, îndreptat spre jaguar și spre familia înspăimântată. În partea de sus a tabloului, de unde sfântul își execută minunea, lumina domină întunericul, zorile încep să se ivească.

Lídio Corró se întoarce, însă, la personajul lui preferat și nesupus – jaguarul vărgat, nemilos, gigantic, cu ochii scăpărători, și gura, ah, gura zâmbindu-i pruncului. Artistul a făcut totul ca să șteargă

acel zâmbet, acea duioșie; i-a imprimat jaguarului din *sertão* atitudine de tigru și aspect de dragon. E

mai presus de puterile lui, oricât de feroce l-ar picta, el zâmbește; există între fiară și copil un pact secret, o imemorabilă prietenie, de parcă ar fi cunoștințe vechi. Lídio renunță și semnează pictura miracolului. Un chenar roșu înconjoară tabloul și, cu vopsea albă, pictorul își scrie numele și adresa: Meșterul Lídio Corró, Prăvălia de miracole, Tabuão, numărul 60.

În semiobscuritatea înserării, în lumina crepusculară violetă, meșterul Corró, sincer și emoționat, admiră lucrarea terminată, o frumusețe. Încă o capodoperă care iese din acest atelier, din *Prăvălia de miracole* (dacă Rosa ar fi de acord, el ar schimba numele în Prăvălia Rosei și a Miracolelor), unde se străduiește și luptă un artist modest, dar competent în meseria lui. Și nu numai în această meserie de zugrav de miracole, în această artă de a picta ex-voto, ci și în multe altele, ajunge să întrebi pe stradă

cine e Lídio Corró și câte inventează și realizează.

În plus, nu e numai el, sunt doi. Lídio Corró și Pedro Archanjo, aproape mereu împreună, și cu ei

împreună nimeni nu se poate pune; cumetri, frați, mai mult decât frați, sunt gemeni, sunt *ibejis*[56], doi *exu* umblând liberi prin oraș. Dacă vrei să știi, du-te la poliție și întreabă-l pe domnul Francisco Antônio.

Meșterul Lídio face câțiva pași înapoi, se apropie de ușă ca să vadă mai bine. Lumina e slabă, se

lasă noaptea.

– Frumos, zice glasul lui Archanjo. Dacă aș fi bogat, dragul meu, ți-aș comanda în fiecare

săptămână câte un miracol, cel puțin. Ca să am în casă și să mă uit când vreau.

Zugravul se întoarce, zâmbind în întuneric, și dă cu ochii de străină – un alb de faianță, transparent,

un aer de copilă.

– Kirsi, o prezintă Archanjo, și satisfacția lui e vizibilă.

– Mă bucur, zice Corró, și-i întinde mâna. Intră, simte-te ca acasă – și adaugă către Archanjo: Spune-i să stea jos și aprinde opaițul.

Nu se arată surprins de prezența străinei, de musafirul neașteptat. Pune tabloul cu fața spre lumină

și-l privește îndelung învățându-l pe dinafară. *Gringa*, înaltă și zveltă, se uită și ea peste umărul lui, cu o privire aprobatoare, entuziastă, într-o explozie de aplauze și exclamații inteligibile. Acum mai lipsește

doar Rosa, peregrina, și, cine știe, poate că apare deodată, în carne și oase. Acolo, în *Prăvălia de miracole*, orice se poate întâmpla și se întâmplă.

5

DACĂ ÎN TIMPUL ZILEI MIȘCAREA ERA INTENSĂ, NOAPTEA ERA ȘI MAI ȘI. Animația crește

în *Prăvălia de miracole* din momentul în care aprinderea opaițelor anunță începerea spectacolului. După

aceea, rămân doar prietenii cu frumoasele lor și conversația slobodă, la întâmplare, după bunul-plac.

Nici măcar în ziua Cenușii, miercurea de după Carnaval, nu lipsesc clienții pentru lanterna magică,

spectacolul montat în bucătărie. A cui a fost ideea cinematografului rudimentar? A lui Lídio Corró, a lui

Pedro Archanjo? Greu de precizat, dar, cu siguranță, sunt ale lui Corró figurile decupate din carton tare,

articulate, văzute din profil. A lui Archanjo trebuie să fie mișcarea, jocul de scenă, replicile, sarea și piperul.

După ce se sting luminile, rămâne doar lumina întunecată a felinarului pe sub pânza neagră, de unde umbrele mărite ale personajelor ingenue și depravate se proiectează pe peretele alb văruit. Totul e

foarte simplu și primitiv și costă două parale. Atrage tineri și bătrâni, bogați și săraci, marinari, intermediari la jocuri, vânzători și negustori. Chiar și femei îndrăznesc să vină pe ascuns.

Proiectați pe perete – cei doi prieteni intimi, Pinguelinho și Zé Piroca57, în jurăminte și îmbrățișări de prietenie. Plină de senzualitate, apare pe scenă Lili Chupeta și atunci s-a zis cu prietenia eternă și sinceră. Cei doi și-o dispută pe pițipoancă în pumni, înjurături, palme, lovituri de burtă, de picioare, șuturi, lovituri de *capoeira* și lupta smulge aplauzele asistenței.

Totul se termină în cea mai grosolană josnicie, când Zé Piroca, cu daravela încinsă, după ce l-a scos

din luptă pe Pinguelinho, se aruncă asupra lui Lili Chupeta, îi desface picioarele și intră-n ea. Publicul

delirează văzându-l pe grăsanul excentric, într-un ritm nebun, moment suprem, culme emoțională a superproducției. Dar nu este sfârșitul intrigii și nici cea mai comică secvență, care face ea singură cele

două parale date pentru intrare. Aceasta se petrece în momentul culminant al scenei dintre cei doi amanți, în toiul plăcerii – Pinguelinho, refăcut și însetat de răzbunare, revine pe scenă, iar Zé Piroca nu-

și dă seama decât atunci când simte că rivalul îi sare în spinare și-l leagă.

Reprezentația se termină, clienții ies sporovăind și curând vor veni alții. Mașinăria funcționează de

la șase seara până la zece noaptea. Pentru două parale chiar nu e scump.

UNEORI, CÂND TERMINĂ UN MIRACOL ZUGRĂVIT CU ARTĂ ȘI CU MIGALĂ, pe meșterul

Lídio Corró îl încearcă o dorință de a renunța la remunerație, de a păstra tabloul, de a nu-l preda, lăsându-l pe pereții atelierului. Cel puțin pe cele mai frumoase. Cu toate astea, în încăperea *Prăvăliei de miracole*, există doar un singur miracol atârnat pe perete.

Reprezintă figura unui individ livid și scheletic, victimă a unei tuberculoze galopante, salvat de la

moarte cândva, când, în momentul hemoptiziei finale, o mătușă de-a lui, care nu credea în medicină și

era devotată Sfintei Fecioare, a apelat la Fecioara Luminii și a pus în mâinile ei soarta nepotului aflat

într-un lac de sânge.

Mătușa însăși a venit să comande lucrarea, o doamnă grasă, care te captiva prin conversația ei, mai

bună de gură decât Assis cel cu jaguari și mai rotofeie. Lui Manuel de Praxedes, prezent la întâlnire, i se scurgeau ochii în prezența unei femei grase: „Îmi place să simt carne în mână; cui îi plac oasele e câine,

e lucru știut, dar încearcă să-i dai fleică sau omletă și-o să vezi rezultatul”.

Miluita era încântată de miracolul ei, a povestit cum fusese ocrotită, s-a lăudat cu trecerea pe care o

avea pe lângă Sfânta Fecioară. Manuel de Praxedes a zis că și el era foarte credincios Fecioarei Luminii,

că nu pierdea niciodată sărbătoarea, fie soare, fie ploaie, se ducea acolo în fiecare an. Sfânta chiar făcea minuni, cu ea mergeai la sigur, nu dădea greș niciodată.

Mătușa, plină de șarm, cu onestitatea ingenuității, a ținut să plătească jumătate din prețul tabloului,

și bine a făcut, căci n-a mai venit după el. După câte se spunea, la următoarea hemoptizie sfânta s-a abținut, cine știe din ce motiv, cu siguranță, unul întemeiat! După părerea demnă de luat în seamă a Rosendei Batista dos Reis, căreia Corró i-a povestit episodul, sfânta se simțise insultată de toată

frivolitatea aceea a mătușii grase și a negustorului de alimente, care s-au folosit pe ascuns de numele ei, și i-a pedepsit, lăsându-l pe ftizic de izbelițe, să verse sânge. Rosenda avea o judecată prudentă, sigură

și respectată, și înțelegea întrucâtva cum era cu minunile și cu *ebó*-urile.

Tabloul de pe perete reprezenta o scenă sumbră, fără orizont, în culori patetice, sânge abundent.

Ridicat pe jumătate în patul de o persoană, extrem de slab, istovit, agonizând – o grămadă de oase și piele de ceară, pe fața lui se citește moartea. Mătușa, bigotă și veselă, cu fusta înflorată, cu șal roșu peste coc, contempla figura Fecioarei Luminii și implora milă. Sângele se revărsa din pat, din cearșafuri, pe podea, atingea cerul. Un pic mai la o parte de această mare de sânge, o oală de noapte de

faianță, cu flori în verde, roz și roșu. Flori identice cu cele de pe fusta mătușii se aflau pe noptieră și la picioarele patului. Poate că astfel meșterul Corró a vrut să atenueze atmosfera tragică de disperare și moarte – ah! stimată doamnă, nici un sfânt nu-l poate salva pe nefericitul acela. E de ajuns să te uiți la

tablou și să-i vezi chipul.

Pentru că fusese fals și dăduse greș, era singurul miracol care rămăsese pe peretele atelierului, agățat între gravura în ulei a

Sfântului Gheorghe cu calul lui alb și dragonul de foc și un afiș de la Moulin Rouge, din Paris, semnat de Toulouse-Lautrec, o scenă dintr-un număr de cancan – franțuzoaice

cu fustele ridicate arătându-și coapsele, jartierele, ciorapii și volănașele; cum naiba ajunsese acolo?

De dorit își dorea, și mult!, să păstreze câteva dintre miracolele lui, pe cele mai frumoase, zugrăvite

cu artă și cu migală, dar cum s-o facă dacă avea nevoie de bani? Și încă de mulți, și urgent. Are el economiile lui; își punea veniturile în mâinile lui dom' Herval, angrosistul din Cidade Baixa, ca să-i aducă dobândă. O tipografie, oricât de mică, nu costă două parale, trebuie să adune o grămadă de bani.

O tipografie, singura lui ambiție în viață, și o s-o realizeze. Singura, căci cealaltă, cea care se referă

la Rosa de Oxalá, aceea nu depinde de muncă sau de bani, e un vis imposibil. Ca să transforme acel vis

în realitate, ar trebui să-și unească forțele și puterile, într-un miracol suprem, Domnul Isus din Bonfim și Fecioara Luminii; și poate că tot ar mai fi nevoie să comande pentru asta un *ebó* pentru *Oxalufã*, *Oxalá* cel bătrân, cel mai mare dintre toți.

7

ĂSTA E MIRACOL, IUBIREA MEA – ROSA DANSÂND ACOLO, CU FUSTA EI ALBĂ, bogată,

cu cele șapte jupoane, cu brațele și umerii goi sub bluza cu dantele, cu colierele, mărgelele, brățările și râsul ei sălbatic. A spune cum era Rosa, Rosa de Oxalá, negresa Rosa, a o descrie cu papucii ei de catifea, cu mirosul ei nocturn, mirosul acela de femelă, parfumul acela, pielea neagră-albăstruie de mătase și petală, toată forța ei, din cap până-n picioare, generozitatea profundă, vorbirea mândră,

cu pandantivele de argint în talie, ochii de *iorubá* languroși; ah, iubirea mea, pentru asta ar fi nevoie de un poet cu faimă dovedită, cu lira înstrunată și cu plete, și nu de trubaduri de pe uliță, în șapte silabe –

chitariști buni la contratimp, dar prea puțin pentru Rosa, ah, prea puțin!

Mergea Rosa odată pe stradă, îmbrăcată de sărbătoare, căci se ducea la Casa Albă, și, fiind vineri,

cumpărase o bibilică pentru a o sacrifica tatălui ei *Oxalufã*. La o fereastră a bogatei case cu etaj, doi domni bogați; unul destul de în vârstă, celălalt tânăr, au văzut-o trecând cu cadoul și cu prestanța ei, toată pusă la punct, papucii ei lăsând în urmă, în ritmul mersului, un ecou ca o muzică, cu trandafirul în

păr – părul era ca un mușchi matinal, cu fundul unduindu-i-se ca marea în timpul fluxului și cu ceea ce

se vedea din sâni iluminând soarele.

Amândoi au oftat, iar tânărul, fiu alintat al familiei, vlăstar de veri și verișoare căsătorite în familie

și de împreunare de sânge pur, foarte alb, rahitic și fanfaron, a zis cu glas timid: „Ia uite, colonele, negresa aia, ah, ce n-aș da, ah, de-aș avea-o sub mine și deasupra!” La care bătrânul fermier, care pe vremuri fusese ca un arbore falnic, ca un râu năvalnic, un cal nărăvaș și bun de prăsilă, un cutremur, luându-și ochii de la imaginea negresei și privindu-l pe frumosul și proaspătul absolvent, sărman sânge

decadent, debil, debiloid, i-a răspuns: „Ah! dragul meu, asta e femeie pentru un bărbat zdravăn, nu e păsărică pentru orice puțulică bună doar de făcut pipi, de vărsat apă, și nici pentru o sculă de-acum neputincioasă. Mie nu-mi mai e de folos, iar dumitale n-o să-ți fie niciodată”.

Lídio Corró pune mâna pe flaut și sunetul lui trezește stelele; la chitară, Pedro Archanjo caută luna

și o aduce de departe – pentru Rosa totul înseamnă prea puțin, din ea se naște samba în *Pră* v *ălia de miracole*. Flautul geme iubire și suspină.

Așa vine Rosa întotdeauna, pe neașteptate, apare din senin. Și în același fel inconsecvent și dispare;

săptămâni și luni întregi n-o vede nimeni; punctuală doar la câteva și anumite ritualuri de la *candomblé*, când îl primește pe *Oxalá* în pavilionul de la Casa Branca, la Engenho Velho, unde navighează barca lui *Oxum*. Cu excepția participării la grupul de *feitas* cu ocazia acestor sărbători mari, în rest era imprevizibilă.

Într-o zi vine și rămâne o săptămână întreagă, de luni până sâmbătă, sosind înaintea tuturor, în revărsat de zori, foarte însuflețită, râzând și cântând, glumind și conversând cu Corró sprijinită de brațul lui, cu capul lăsat pe umărul lui, amantă atât de tandră și gospodină atât de harnică, făcând ordine și punând lucrurile la locul lor, de credeai că era definitiv și pentru totdeauna, concubină în concubinaj, soție în căsătorie, femeia lui. Dar, când totul pare sigur și ferm, Rosa ia-o de unde nu-i, nu dă vești timp de o lună sau două, un timp golit de bucurie.

Când s-a petrecut minunea, cu mai mult de un an în urmă, întâmplător și brusc, fără preludiu și fără

amânări, Lídio, care râvnea la ea de multă vreme, a vrut imediat să oficializeze legătura: „Adu-ți lucrurile și mută-te imediat”. Se întorceau împreună de la o petrecere, într-o noapte; Lídio se oferise să-i țină companie pe drumul pustiu și periculos și ea l-a rugat să-i arate spectacolul de care se vorbea atât

de mult – mai-mai să moară de râs din cauza lui Zé Piroca; apoi a băut un pahar de băutură de ananas și

s-a dat cu înflăcărare, aproape că s-a oferit, ca și cum ar fi avut nevoie. A tot venit și plecat trei zile și trei nopți – a făcut ordine în atelier și în dormitor, a făcut curat de părea totul nou, a umplut casa de cântece, iar Lídio râdea prin colțuri. Dar a fost de ajuns ca el să vorbească despre punerea lucrurilor la

un loc și ea a devenit serioasă și dură, cu glasul înăsprit în amenințări și avertizări: „Să nu-mi mai vorbești niciodată de asta, niciodată, altfel nu mă mai întorc. Dacă mă vrei, dacă-ți place de mine, trebuie să fie așa, când îmi vine pe chelie, când vreau eu să vin de bunăvoie. Nu-ți cer nimic, te rog doar să nu te bagi în viața mea, să nu mă supraveghezi, să nu mă spionezi, pentru că, dacă aflu, jur că n-o să

mă mai vezi niciodată la față". A spus-o într-un fel și cu un accent care n-au lăsat loc de discuții. „Ca să

te văd și să te am, am să beau fiere și pelin dacă are să fie nevoie".

Și-a ținut promisiunea, nu i-a pus întrebări și n-a vrut intrigi. Intrigi, bârfe, zvonuri, căci în realitate nimeni nu știe nimic concret despre Rosa. Casa confortabilă din Barris, cu grădină în față, perdele la ferestre și un câine de pază, e un cămin impenetrabil; numai copilul îmbrăcat cu cea mai mare grijă și

eleganță, care se joacă în mijlocul florilor cu dulăul, o micuță mulatră demnă de altarul unei biserici, Rosa copilă cu părul întins, oacheșă având culoarea fructului de sapotier.

Cheia vieții Rosei, a secretelor ei, numai Majé Bassã o are, la fel și motivele și consecința, totul bine păstrat în pieptul ei imens. Așa trebuie să fie pieptul unei *mame-de-sfânt*, imens, ca să încapă în el necazurile fiilor și fiicelor, precum și ale străinilor, ai locului și de aiurea. Sunt sipete pline cu disperări și obidă, cu speranțe și vise; sunt cufere pline cu iubire și cu ură.

Numai Majé Bassã cea de temut și mamă dulce, nimeni altcineva nu știe despre Rosa și despre viața ei, restul e vorbărie fără temei.

„Trăiește cu un bogătaș alb, un bătrân de familie nobilă, baron sau conte, duce de Anzóis și Carapuça, tatăl fiicei ei; e măritată la popă și la judecător cu un comerciant portughez și cu el are fetița.” Pură bârfă de cumetre, flecăreală de băgăcioși, plăcere de a trăncăni, satisfacție a gurilor rele. Lídio n-a întrebat niciodată, nici n-a vrut să știe.

Dacă Rosa vine, ștrengăriță și veselă, prezența ei ajunge, ce contează restul? Vorbește, râde și dansează; cântă și glasul ei e grav, cu un accent trist. Rosa învăluită în umbre în lumina săracă din *Prăvălie*, unde flautul lui Lídio plânge și imploră. Pentru cine dansează? Pentru cine sunt curbele trupului ei, senzualitatea coapselor, ochii în care se citește o anumită melancolie? Pentru Lídio, amant

constant și ocazional? Pentru cineva care nu e de față și nu se știe cine e, soț, concubin, nobil sau bogat, tatăl fiicei ei? Pentru Archanjo?

Ăsta e miracol, iubirea mea – Rosa cu cântul ei, un cântec vechi, plin de promisiuni, de maliție, de

vorbe de duh:

Haidem la biserică-n spate

În casa lui sinhá *Teté*

Caiumba

Moare în sunetul flautului meșterul Lídio Corró, pasiune fără ascunziș, care îi sfâșie sufletul chinuit. Ca s-o aibă din când în când bea fiere și pelin și mătrăgună. În fața lui, Rosa dansează și cântă, se oferă și se refuză. În fața celor doi, Pedro Archanjo n-a lăsat să se vadă nimic; nimeni nu va ști de

focul care-l devorează; Lídio nu poate nici măcar să bănuiască, iar Rosa, cu atât mai puțin. Chipul i s-a

închis, fața îi e ca de piatră. Această enigmă a lui Archanjo, această ghicitoare fără răspuns, nici mama

Majé Bassã n-o descifrează.

Răsună palmele frumoaselor, se încinge grupul de samba, vibrează flautul, înfloresc acordurile

chitarei. Fiecare cu tainele lui, cu dorințele lui, cu suferințele lui. La picioarele lui Archanjo, ușor aplecată – suedeza albă și blondă. Dar nu e singură. Alături, se înalță Sabina dos Anjos, cel mai frumos

dintre îngeri, Regină din Saaba, în rostirea meșterului Pedro, cu burta mare, în așteptarea pruncului; cu

toată sarcina și tot restul, în ajun dansase samba fără încetare și acum cade în mijlocul cercului, unde se învârtește deja Rosenda Batista dos Reis, cea din Muritiba, vrăjitoare legatară a poporului *mandê* și a vrăjilor. S-a întins la picioarele lui Ojuobá la sărbătoarea *quartinhas de Oxóssi* și el, ridicând-o, i-a atins cu vârful degetelor sânii tari. Aproape de scaun, în picioare, lujer mlădios, floare a negrilor musulmani,

cu amestec de alb și de *ijexá*, Risoleta înflorește într-un zâmbet – la Sé, în spatele bisericii, l-a văzut pe Archanjo și l-a recunoscut.

Singura, însă, care e geloasă pe *gringa* venită de pe mare, singura dintre toate, e cea care nu s-a aflat niciodată în brațele lui și a cărei gură el n-a sărutat-o niciodată; singura căreia inima îi e pârjolită

de ură și invocă moartea – moartea pentru albă și pentru toate celelalte, fără deosebire de culoare, e Rosa de Oxalá, cu sânii slobozi pe sub bluză, cu șoldurile dezlănțuite pe sub cele șapte jupoane, dansând în fața celor doi. Lídio oftează cu un zâmbet; în curând o va avea în brațele lui, rug aprins.

Archanjo se zăvorăște în enigma lui.

Ăsta e miracol, sfânta mea, miracol al sfântului din Bonfim, miracol al Fecioarei Luminii, minune a

lui *Oxalá* – Rosa cântând și dansând la *Prăvălia de miracole*, în noaptea de chin și de taine.

8

UN VIS DEZOLANT, UN COȘMAR – SE AFLA PE NISIPUL DIN PORT, pustiu, încins și, în același

timp, rece, ca febra malariei. El, Archanjo, cu inima la vedere și cu mădularul sculat, se transformase în

Zé Piroca, iar Lídio Corró devenise Pinguelinho. Printre jurămintele și îmbrățișările de prietenie eternă,

cei doi cântă la flaut și la chitară.

Apare Lili Chupeta, fără fustă, fără jupoane, fără bluza largă cu dantele, doar cu coliere, mărgele și

brățări, Rosa de Oxalá goală, în întregime goală, neagră-albăstruie, roză catifelată, cu parfumul și sunetul vocii ei, totul voalat și grav, noapte adâncă și înghețată, un cer îndepărtat. Dansează în fața celor doi, arătând totul, și imediat devin adversari, dușmani, izvoare adânci de ură. Asasini neîndurători, cu

moartea în mână – flautul și chitara și spadele soldaților călări. Duelul a avut loc la colțul străzii unde se află depozitul de mărfuri și trupul lui Lídio Pinguelinho, mort pentru totdeauna, a căzut în valuri. A răsărit un soare în noaptea în care a căzut fratele, și a pârjolit varul, în ultimul sunet al flautului.

Era momentul să treacă la posedarea Rosei, să-i desfacă picioarele, să se culce pe mușchi. Lac de

sudoare, plin de dorință și disperare, cu pieptul chinuit de căldură și frig, febră de malarie, Archanjo luptă cu visul în momentul în care prietenia pălește la picioarele femeii ispititoare.

Nu-mi pasă de nobil, nu-mi pasă de bogat, Rosa, dimpotrivă. Că a fost cavalerul de Cachupeleta, că

a fost portughezul de la băcănie, eu ți-aș pune cununa pe frunte cu bucurie. Dar înțelege, Rosa, și nu te

uita așa la mine; dacă Lídio s-ar fi născut din mama mea, pus în ea de tatăl meu, n-ar fi fost într-atât

fratele meu, nu i-aș fi datorat atâta respect și loialitate.

Nu, nu se poate – chiar dacă mor de dragoste, chiar dacă-mi plesnește inima sau umblu din port în

port, rătăcitor căutând în fiecare femeie aroma ta nocturnă și parfumul tău și fără să descifrez în vreuna

taina ta.

Rosa, noi nu suntem păpușile din spectacol, avem onoare și simțăminte. Rosa, noi nu suntem niște

degenerați în promiscuitatea imundă, niște animale sau, și mai rău, niște criminali. Da, Rosa, exact așa:

„Metiși degenerați într-o sordidă, într-o imundă promiscuitate”, așa a scris un profesor de medicină, un

licențiat, un profesor universitar. Dar e minciună, Rosa, e calomnie din partea acelui știe-tot care nu știe nimic.

Archanjo sfâșie visul într-o sforțare extremă, deschide ochii, dimineața răsare peste mare și bărcile

cu pânze părăsesc portul. Suedeza e plămădită din iasomie și emană un parfum suav, matinal. Un copilaș cu pielea întunecată va alerga prin zăpadă. Imaginea Rosei se risipește în depărtare, goală în întregime.

O să te uit prin *gringa* și prin Sabina, prin Rosenda, prin Risoleta; o să te uit prin multe altele, scăpat de chin și disperare. Scăpat? O să uit sau o să caut în disperare? Prin câmpul de grâu și iasomie,

pielea ta neagră. În toate, Rosa de Oxalá, taina ta indescifrabilă, eterna ta iubire interzisă.

9

MAI JOS, LA COLȚUL STRĂZII ÎN PANTĂ, BĂTRÂNUL EMO CORRÓ avea o prăvălie cu scaun

de bărbier și un dulap cu leacuri, pe lângă cleștele de scos dinți. I-a învățat meseria și medicina pe cei

doi fii ai săi, Lucas și Lídio. Acesta din urmă, însă, a abandonat curând briciul și foarfeca. Răspunzând

invitației nașului său, Cândido Maia, meșter tipograf, s-a dus să învețe de la el la Liceul de Arte și Meserii. Elev cu o inteligență vie, foarte interesat de meserie, a ajuns s-o stăpânească rapid, avansând de la ucenic la meșter într-un timp scurt.

Cu această ocazie, l-a cunoscut pe Artur Ribeiro, un personaj ciudat, taciturn și solitar. Întrucât ispășise o condamnare la închisoare, nu-i era ușor să obțină o slujbă stabilă. Cândido și alți vechi camarazi i-au aranjat un post la Liceu. Gravor în metal și în lemn, nu avea rival în toată partea de nord a țării. În 1848, în înțelegere cu un libanez și un rus, înființase un atelier secret de gravură și era imposibil să deosebești bancnotele false, imprimate de Artur, de cele adevărate ale guvernului, făcute în Anglia.

Afacerea a prosperat, chiar prea mult – Ribeiro lucra în atelier, libanezul și rusul schimbau moneda

falsă, marfă cu multă căutare. Ar fi ajuns departe dacă libanezul nu era un zăpăcit. L-a apucat nebunia

luxului și a făcut prostii – femei, șampanie, mașină decapotabilă. S-a terminat cu binele, secretul a ajuns la urechile poliției. Ribeiro și Mahul, libanezul, au sfârșit în pușcărie, despre rus nu s-a mai aflat

nimic niciodată, a șters-o la timp cu valiza plină de bani, bancnote de-ale guvernului, din cele adevărate.

Artur Ribeiro, închis, posomorât, fără chef de vorbă, încă încarcerat de rușine, deși eliberat din pușcărie, a căpătat interes pentru puștiul isteț, priceput la desen, pe care l-a învățat să zugrăvească

miracole – o altă îndeletnicire a sa în acel sfârșit de viață putred – și să graveze bucăți de lemn; nu și de metal, căci niciodată nu mai pusese mâna pe o placă de cupru, jurământ făcut în închisoare. Într-o zi de

confidențe, la un pahar de rachiu, i-a spus lui Lídio că avea o singură dorință – să-l ucidă cu mâna lui pe mizerabilul de Fayerman; rusul aflase dinainte despre demersurile poliției și dispăruse cu profitul, fără

măcar să-i anunțe pe asociați.

Moartea fratelui său Lucas l-a adus pe Lídio înapoi la foarfecă, la brici și la clește. Emo pierduse

siguranța mâinii cu anii și cu dușca, cineva trebuia să garanteze cheltuielile bătrânului și pe cele ale Zizinhei, recenta lui soție, a treia, o puicuță de optsprezece ani. Mâna-i tremura, vederea îi era scurtă,

era tare de urechi, dar principalul era în ordine: „Atât mi-a rămas”, zicea Emo, arătând spre tânăra soție.

Nu s-a limitat la arta tipografică, la zugrăvirea de miracole, la cioplirea lemnului învățătura lui Lídio din clădirea Artelor și Meseriilor și de pe străzile din Bahia; a învățat pași de dans, câteva elemente de muzică, jocuri de cărți, de table, de domino, dar și să cânte la flaut, cea mai importantă

aptitudine a lui. În fiecare lucru era priceput și sigur, avea picioarele pe pământ, era foarte practic și îndrăzneț.

O vreme a rămas la barbă și la podoaba capilară, scoțând și dinți și vânzând leacuri – venin de cobră, clopoței de șarpe, sirop natural făcut în casă (leac infailibil în tratamentul tuberculozei), scoarțe miraculoase de copaci pentru a ridica moralul și restul, praf de șopârlă pentru astm. Până când l-a reîntâlnit pe Pedro Archanjo, contemporan cu el în Liceu, la fel de curios și de hotărât ca și el și cu opt ani mai tânăr. Și Archanjo umblase prin diverse ateliere; cel mai mult a rămas la tipografie, deși punctul

lui forte consta în caligrafie și în lectură – a studiat gramatica, aritmetica, istoria, geografia. Îi lăudau scrisul – caligrafia și inventivitatea.

Într-o zi a dispărut, câțiva ani buni nu s-a mai știut nimic de el. Îi murise mama, singura rudă care-l

ținea în Bahia. Nu ajunsese să-și cunoască tatăl, recrut luat cu forța în Războiul din Paraguay, lăsând-o

pe Noca gravidă cu primul copil, căci relația lor era recentă. Și-a părăsit trupul la traversarea mlaștinilor din Chaco, fără ca măcar să știe de nașterea copilului.

Archanjo a plecat să cunoască lumea. Pe unde a trecut, a învățat. N-a ales când a fost vorba de muncă – mus, ajutor de barman, ajutor de zidar, redactor de scrisori care duceau spre meleagurile Portugaliei vești și nostalgii ale imigranților neștiutori de carte. A cutreierat de la ana la caiafa, mereu în compania cărților și a doamnelor. De ce exercita o atracție atât de mare asupra femeilor? Poate datorită

delicateții lui înnăscute și darului de a vorbi. Nu se impunea numai femeilor; era încă atât de tânăr și toți îl ascultau deja în tăcere și cu atenție.

Când s-a întors din Rio, avea douăzeci și unu de ani și un gust rafinat în a se îmbrăca; cânta la chitară și la *cavaquinho*. S-a angajat la Tipografia dos Frades și după câteva luni, într-o noapte de Regii

Magi, a dat peste Lídio Corró, care le învăța pe fetele din formație tradițiile de Crăciun și de Regii Magi, nobilă ocupație. Au devenit nedespărțiți și încet-încet frizeria s-a transformat.

La trei ani după întâlnirea de la repetiția grupului Steaua Dimineții, întrucât rămăsese liber parterul

casei cu etaj de la numărul 60, Lídio l-a închiriat și, cu migală, a făcut desenul firmei, fiecare literă cu o culoare: *PRĂVĂLIA DE MIRACOLE*, căci din zugrăvitul de miracole îi venea partea cea mai importantă

a încasărilor.

Archanjo alesese numele. Se lăsase de grafică pentru a-i învăța alfabetul și socotelile pe copiii întârziați și devenise un fel de asociat al lui Corró. Partener la muncă și la hoinăreală, pentru că profitul restrâns Lídio îl depunea ca să aducă dobândă. Obiectivul lui Corró era Tipografia Democratică, în care

domnul Estêvão das Dores redacta și tipărea poveștile cântăreților, *modinhas*[58], versurile cântecelor în dialog, vasta literatură populară; coperțile broșurilor erau gravuri ale lui Lídio, săpate în lemn. Bătrân și reumatic, târându-și picioarele, dom' Estêvão se angajase să-i vândă pe credit acareturile, când avea să

se hotărască, în sfârșit, să se odihnească.

În așteptarea tiparelor și a clientelei Democraticei, *Prăvălia de miracole* se transformase în inima, în centrul vital al acelei părți a orașului unde se desfășura, puternică și intensă, viața poporului și care se întindea din Praça da Sé și din Terreiro de Jesus până la Portas do Carmo și la Santo Antônio, înglobând

Pelourinho, Tabuão, Maciel de Cima și Maciel de Baixo, São Miguel și Baixa dos Sapateiros cu Mercado de Iansã (sau de Santa Bárbara, după cum vrea și îi place fiecăruia).

Din cioplirea lemnului, din zugrăvirea de miracole, din vaierele provocate de clește, din vânzarea

de leacuri, din lanterna magica, meșterul Lídio Corró își câștigă bănișorii lui prețioși și munciți. Dar tot în încăperea aceea se discută și se iau hotărâri în legătură cu o grămadă de lucruri. Acolo s-au născut

ideile, au devenit proiecte și se realizează pe străzi, în cadrul sărbătorilor, în casele de cult. Se dezbat chestiuni importante, succesiunea de *mame* și *tați-de-sfânt*, cântecele folosite ca fond sonor, condiție magică a frunzelor, a formulelor de *ebó*-uri și a vrăjilor. Acolo se înființează formații artistice tradiționale, *afoxé*-uri de Carnaval, școli de *capoeira*, se stabilesc festivități, aniversări, comemorări și se iau măsurile necesare pentru garantarea succesului curățeniei bisericii din Bonfim și al darului pentru

mama-apei. *Prăvălia de miracole* e un fel de Senat, care îi reunește pe notabilii sărăcimii, adunare numeroasă și importantă. Acolo se întâlnesc și dialoghează *ialorixás*, *babalaôs*, cei cu școală, iconarii, cântăreții, dansatorii de samba, maeștrii de *capoeira*, cei care predau arte și meserii, fiecare cu rostul lui.

Din perioada aceea a căpătat Pedro Archanjo, tânăr de douăzeci și ceva de ani, mania de a nota povestioare, întâmplări, știri, cazuri mai deosebite, nume, date, detalii nesemnificative, tot ceea ce se referea la viața populației. Pentru ce? Cine știe? Pedro Archanjo era plin de tabuuri, știa atâtea și, cu siguranță, nu fusese întâmplătoare alegerea lui, deși era încă atât de tânăr, pentru înalta funcție din casa de cult a lui *Xangô*; fusese înălțat și uns *Ojuobá*, preferat între atâția și atâția candidați, bătrâni demni de respect și plini de înțelepciune. Cu toate astea, i-a revenit lui titlul, cu toate drepturile și îndatoririle; nu împlinise încă treizeci de ani când sfântul l-a ales și a declarat că nu se putea persoană mai potrivită.

Xangô știa el pentru ce.

Prin popor circulă un zvon, străbate străzile orașului: oare fusese chiar divinitatea *orixá* cea care-i poruncise lui Archanjo să observe tot, să afle tot, să scrie tot? De aceea îl făcuse *Ojuobá*, ochii lui *Xangô*?

La treizeci și doi de ani, exact în 1900, Pedro Archanjo a fost numit ajutor de secretar la Facultatea

de Medicină și și-a luat postul în primire la casa de cult. Devenit imediat popular printre studenți, curând a început să-i învețe rudimente din cele ce știa. Postul fusese obținut datorită intervenției lui Majé Bassã, care avea relații și prieteni puternici, temută până și de mai marii guvernului. Adeseori, auzind numele vreunei personalități importante din politică, din comerț, al vreunui potentat, chiar și al

sacerdoților Bisericii, mama Bassã murmura: „Ăsta-i de-al meu”. Dintre toți, tineri, bătrâni sau adolescenți, săraci sau bogați, Pedro Archanjo era preferatul, corifeul.

10

KIRSI REPETĂ PRINTRE FETELE DIN FORMAȚIA ARTISTICĂ, E NOUA STEA A DIMINEȚII,

EA ÎNSĂȘI, CEA ADEVĂRATĂ59. Irene, cea dinainte, renunțase ca să se ducă să trăiască cu un ceasornicar în Recôncavo. Dacă n-o făcea, orașul Santo Amaro da Purificação ar fi rămas fără calendar,

fără oră și fără minut pentru morile de zahăr și pentru alambicuri, căci, când a văzut-o pe Irene în formație, ceasornicarul, aflat în trecere prin Bahia, și-a pierdut mințile.

Dansatoarele se duc și vin în pas de *lundu*60, atente la comenzile lui Lídio Corró, maestrul coregraf.

Înaintea tuturor trece Kirsi și culege privirea aprobatoare a lui Archanjo. Puțin mai în spate o culege și

Dedé în pieptul ei care freamătă; micuța Dedé, atât de tânără și ingenuă, ar vrea deja să inaugureze dansul:

Trage măgaru-năuntru

Să nu se ude vizitiul.

Șaua e de catifea,

Cuvertura-i de tafta.

Cine a participat la repetiție a putut s-o vadă, dezinvoltă, frumoasă și luminoasă, pe Kirsi ca stea a

dimineții, dar populația din oraș n-a ajuns să se bucure de ea la paradă, n-a fost timp. A venit un alt vapor și a luat-o – stătuse aproape șase luni; îi spuneau suedeza, numai câțiva știau că era finlandeză,

dar toți o apreciau. Primită fără întrebări, fusese una de-a lor.

Când cargobotul a acostat în port, ea i-a spus lui Archanjo în portugheza ei săracă și cu accent marinăresc: „E vremea să plec, port în pântec pe fiul nostru. Tot ce-i bun își are timpul său, trebuie să se termine la sorocul stabilit dacă vrem să dureze pentru totdeauna. Iau cu mine soarele, muzica și sângele

tău, vei fi cu mine oriunde mă voi afla și în orice clipă. Mulțumesc, Oju”.

Manuel de Praxedes a condus-o cu barca și vasul comercial a ridicat ancora în miez de noapte.

Pedro Archanjo a rămas în umbra stelelor, cu chipul lui de piatră. Nava a șuierat când a ieșit din bară la

porțile oceanului, n-o să-ți spun adio. Un copil de culoarea bronzului, metis din Bahia, o să alerge prin

zăpadă.

Pe malul mării, jucăușă, Dedé cântă colinde de Regii Magi:

Tu, fetișcană cu coș,

Dă-mi să beau o picătură.

Cipriana să n-o dai,

Că ne duci la pierzanie.

Dincolo de insule, înspre cețurile și stelele palide, navighează un vapor cenușiu cu trei catarge spre

nordul înghețat și o duce cu el pe steaua dimineții. Dedé vrea să-l înveselească, să-i deschidă într-un zâmbet gura pecetluită de tăcere, chipul de piatră. Dedé va fi noua stea, fără pletele roșcate ale cometei, fără haloul luminos, dar cu o căldură de tropice, cu o anumită melancolie și cu acel parfum de levănțică.

Dedé, copila cu coșul, cu coșul mare.

„Nu există în lume oameni mai grozavi decât voi, popor mai civilizat decât populația mulatră din

Bahia”, afirmase suedeza când și-a luat rămas-bun în *Prăvălia de miracole*, stând de vorbă cu Lídio Corró, Budião și Aussá. Venise de departe, trăise alături de ei, o spunea pentru că îi cunoștea, o cunoaștere fără restricții sau îndoieli, o cunoaștere reală. Atunci de ce dr. Nilo Argolo – profesor de medicină legală la facultate și mentor științific al congregației, cu renume de savant și o bibliotecă puțin obișnuită – scrisese despre metișii din Bahia acele pagini teribile, acele vorbe incendiare?

Titlul broșurii subțirele, dizertație prezentată la un congres științific și transcris într-o revistă

medicală, îi dezvăluia de la început conținutul: „Degenerescența psihică și mentală a populațiilor metise

– exemplul zonei Bahia”. Doamne, de unde o fi scos profesorul niște afirmații atât de categorice? „Cel

mai important factor al întârzierii noastre, al inferiorității noastre, îl constituie metișii, o subrasă

incapabilă.” În ce-i privește pe negri, în opinia profesorului Argolo aceștia încă nu atinseseră condiția

umană: „În ce parte a lumii au putut negrii să constituie un stat cu un minim de civilizație?”, îi întrebase el pe colegii săi participanți la congres.

Într-una dintre acele după-amiezi, cu un soare luminos și o briză dulce, Archanjo traversa Terreiro

de Jesus cu pasul lui ușor legănat. Fusese să ia un mesaj de la secretarul facultății pentru starețul franciscanilor; un călugăr olandez cu barbă și chelie, binevoitor, care savura o cafea cu o plăcere evidentă și l-a servit și pe veselul ajutor de secretar:

– Eu vă cunosc… a zis el cu accentul lui aspru.

– Îmi petrec aproape toată ziua aici în piață, la școală.

– Nu de aici, a zis călugărul cu un râs plin și jovial. Știți de unde? De la *candomblé*. Doar că eu eram îmbrăcat lumește, ascuns într-un colț, iar dumneavoastră erați într-un scaun special, lângă *mama-de-sfânt*.

– Dumneavoastră, părinte, la *candomblé*?

– Uneori mă duc, să nu spuneți nimănui. Dona Majé e tovarășa mea. Ea mi-a spus că

dumneavoastră sunteți foarte competent în chestiuni legate de *macumba*. Într-o zi, dacă o să fiți amabil, aș vrea să stau de vorbă cu dumneavoastră…

Archanjo a simțit pacea lumii în claustrul cu pomi rămuroși, cu flori și *azulejos*; pacea lumii în franciscanul cuceritor.

– Oricând doriți, sunt la dispoziția dumneavoastră, părinte.

Venea prin Terreiro înspre facultate gândindu-se – un preot, un călugăr din mănăstire, asistând la

candomblé, o surpriză, o noutate demnă de notat; s-a trezit înconjurat de un grup de studenți.

Relațiile lui Pedro Archanjo cu studenții de la medicină erau foarte bune. Săritor, atent, jovial, funcționarul auxiliar de la secretariat nu se eschiva niciodată să-i ajute pe băieți în problemele lor cu prezența și cu absențele; le păstra cărți, carnete, note. O lume cu favoruri minime, o camaraderie de lungi conversații. Boboci și doctoranzi veneau să-l vadă la *Prăvălia de miracole* sau la Școala de *capoeira* a lui *mestre* Budião, doi sau trei au asistat la ceremoniile de la *candomblé*.

Cu ei, ca și cu înalții funcționari și profesori, Archanjo era săritor și amabil, niciodată umil, servil

sau lingușitor – așa e populația din Bahia. Omul cel mai sărac din oraș e egal cu cel mai puternic magnat în mândria lui de bărbat; și e, cu siguranță, mai civilizat.

Simpatia băieților pentru modestul ajutor de secretar devenise solidă și recunoscătoare când Pedro

Archanjo, printr-o mărturie decisivă, salvase un student, amenințat cu exmatricularea în anul șase, din

cauza unei chestiuni încurcate și complicate care afecta onoarea familiei unui profesor asociat. La anchetă, mărturia lui Archanjo, de serviciu în secretariat, îl scosese nevinovat pe tânărul împotriva căruia se îndreptase furia profesorului ultragiat. Studenții se solidarizaseră în apărarea colegului, dar erau pesimiști în privința rezultatului. Deși fusese admis de curând în funcția de ajutor de secretar, Archanjo nu se lăsase învăluit, nici intimidat. A câștigat stima băieților și dușmănia profesorului, care,

de altfel, a lăsat grupa în mijlocul anului.

Când a ajuns la fântână, în centrul pieței, a fost înconjurat de grup și unul dintre studenți, unul poznaș din anul patru, amator de petreceri și bășcălios, care aprecia talentele lui Archanjo de cântăreț

din chitară și *cavaquinho* – el însuși mângâia cu plăcere corzile chitarei, i-a arătat o broșurică. „Ce zici de asta, *mestre* Pedro?” Ceilalți râdeau, într-o evidentă intenție de a-l ironiza pe mulatrul dichisit și simpatic.

Archanjo a parcurs paginile cu privirea, ochii i s-au făcut mici și roșii. Pentru dr. Nilo Argolo nenorocirea Braziliei consta în adunătura aceea de negri, în metisajul infam.

– Profesorul te jupoaie, nu iartă nimic, a comentat cel din anul patru amuzându-se. De la hoț și asasin în jos, nu uită nimic. Dumneata te afli la granița dintre irațional și rațional. Iar mulatrii sunt mai răi decât negrii, ca să vezi. Monstrul termină cu dumneata și cu rasa dumitale, *mestre* Pedro.

Pedro Archanjo venea de foarte departe, se aduna:

– Numai cu mine, dragul meu? S-a uitat la părul băiatului, la gură, la buze, la nas. – Termină cu noi

toți, cu toți metișii, dragul meu. Cu mine, cu dumneata… – și privindu-i pe ceilalți – …din grupul ăsta

nimeni nu scapă, nici măcar unul de leac.

Râsete scurte, seci, doi sau trei în hohote. Cel din anul patru a mărturisit cu bună dispoziție:

– Cu dumneata nimeni n-o scoate la capăt, ne-ai redus la zero arborele genealogic.

Din grup s-a desprins un băietan, cu un aer distant și impertinent:

– Pe-al meu, nu – nechibzuitul călărea pe patru nume de familie și două particule de noblețe. – În

familia mea, sângele e pur, nu s-a mânjit cu negri, slavă Domnului.

Archanjo își risipise ura și acum se distra; se simțea tare, cu o cunoaștere absolută, și știa că teza

doctorului Nilo – un nerod, un om de nimic – era în întregime greșeală și calomnie, înfumurare și ignoranță. S-a uitat la băiețaș:

– Ești sigur, dragul meu? Când te-ai născut dumneata, străbunica dumitale era moartă. Știi cum se

numea? Maria Iabaci, numele ei de fată. Străbunicul dumitale, om corect, s-a căsătorit cu ea.

– Negru obraznic, o să-ți sparg mutra.

– Hai, dragul meu, nu te jena, ce mai aștepți?

– Ai grijă, Armando, e capoeirist, l-a avertizat un tovarăș.

Dar ceilalți s-au distrat pe seama colegului infatuat:

– Hai să-ți vedem curajul, Armando, sângele albastru!

– N-am să dau apă la moară unui ajutor de secretar, a dat înapoi cavalerul din arenă și disputa s-a

stins.

Cel din anul patru a mai zeflemisit puțin:

– Motanul ăsta afurisit, *mestre* Pedro, e cu nasul pe sus pentru că bunicul lui a fost ministru al Imperiului. Un prost.

Un tânăr cu ochelari și cu pălărie a intervenit în discuție:

– Bunica mea era mulatră, a fost omul cel mai bun pe care l-am cunoscut.

Archanjo și-a reluat drumul:

– Poți să-mi împrumuți broșura asta?

– Poți s-o păstrezi.

De atunci nici un student nu l-a mai sâcâit vreodată pe Archanjo cu asemenea chestiuni. Nici chiar

când umbra lui Gobineau s-a așternut peste Terreiro de Jesus și arianismul a ajuns la modă, doctrină

oficială a facultății. Când a explodat scandalul, după douăzeci de ani, grupele erau altele, dar studenții l-au sprijinit pe funcționar împotriva profesorilor.

În Formația Steaua Dimineții, albi, negri și mulatri dansau indiferenți la teoriile profesorilor universitari. Kirsi sau Dedé, oricare dintre ele două poate fi steaua serbării Regilor Magi, populația va

aplauda cu același entuziasm, nu există prima sau a doua, cu atât mai puțin superioară și inferioară.

Vaporul s-a pierdut în noapte pe întinderea oceanului. Dedé și-a terminat cântecul și se întinde ostentativ pe nisip, aptă și pregătită. Pedro Archanjo ascultă vântul venit de pe mare, murmurul valurilor

și depărtarea. „Nu există în lume oameni mai buni.” În înghețata Finlandă se va juca un copil plămădit

din soare și zăpadă, de culoarea bronzului, având în mâna dreaptă un *paxorô*, regele Scandinaviei.

52 Chico Căcăciosul (Chico este diminutiv de la Francisco).

53 *Jurnalul de știri*.

54 Plantă rădăcinoasă comestibilă.

55 Gândac care-și schimbă învelișul de chitină, fiind foarte alb.

56 Copii gemeni, ocrotitori ai copiilor, divinități ale râsului și veseliei.

57 *Pinguelinho* este diminutivul substantivului *pinguelo*, termen popular pentru penis; *piroca* este un alt termen popular pentru penis.

58 *Modinha* – melodie lirică braziliană cu influență italiană.

59 Termenul portughez pentru Steaua Dimineții (Luceafărul) este *Estrela d’Alva*, unde *alva* înseamnă *zori de zi*, dar și *albă*.

60 Dans cântat de origine africană.

UNDE FAUSTO PENA, ARIVIST NEDISIMULAT, PRIMEȘTE UN CEC

(MIC), O LECȚIE ȘI O PROPUNERE

CONSTAT ȘI AFIRM CU TRISTEȚE CĂ INVIDIA ȘI ÎNFUMURAREA ÎȘI AU SĂLAȘ în mediile

celei mai înalte ale inteligheției; îmi e imposibil să ascund tristul adevăr, căci i-am simțit consecințele în carnea mea. Sunt victima preferată a invidiei viclene și murdare, a înfumurării prostești și grosolane.

Pentru că am avut onoarea să fiu ales și angajat (verbal) de marele Levenson ca să cercetez viața lui Pedro Archanjo, confrații m-au târât pe cărările amărăciunii, îndrugă verzi și uscate despre mine și despre Ana Mercedes, mă cufundă în murdărie, mă sufocă în noroi și în calomnie.

Am povestit despre intrigile politice, despre tentativele infame de a mă face să trec drept aservit cultural al imperialismului nord-american, de a mă pune în conflict cu cei de stânga (ceea ce, de altfel,

pe moment, are anumite avantaje), blocându-mi accesul la un domeniu vital pentru cineva care dorește,

și eu doresc, să-și facă nume și carieră și pentru asta are nevoie de indiscreți și protectori. Cu timpul am lămurit urzeala mârșavă și nu-mi proclam din nou, aici, în mod public, convingerile de neclintit, pentru

că, la urma urmelor, sunt un cercetător, și nu un nebun sau un aventurier în căutare de provocări și de

pușcărie. Prefer să mă bat cu arma invincibilă a poeziei, a poeziei mele ermetice, însă extrem de radicale.

Nu s-au limitat canaliile la cei de stânga, au mers mai departe și mi-au închis ușile ziarelor. La *Jornal da Cidade* sunt colaborator vechi și gratuit (cine ar îndrăzni să-i ceară plată domnului Zezinho pentru poemele publicate în ziarul său? Fericiți, eu și ceilalți poeți, că încă nu i-a trecut prin minte să ne pună să plătim spațiul și laudele reciproce), sunt o prezență duminicală obligatorie în acest drag *J.C.* , în ale cărui pagini cultura își găsește loc și promovare; lui îi datorăm campania magnifică a festivităților

centenarului nașterii lui Pedro Archanjo. În suplimentul de literatură al gloriosului organ de presă, ne ocupăm, eu și Zino Batel, de Rubrica Poeziei Tinere – în realitate munca îmi revine mie, dar împărțim

laudele și poetesele.

Adăugând această activitate rutinieră de poet și critic, de colaborator la *J.C.* la actuala și relevanta poziție de sociolog care „cercetează experiența și repercusiunea internaționale” (fraza e a lui Silvinho care, în cordiala sa rubrică, îmi oferă irizate „opale grafice și arhanghelice”), m-am repezit la redacția

combativului cotidian matinal de cum am primit vestea memorabilei inițiative.

Spuneți-mi, vă rog, fără menajamente, cine era cel mai nimerit să colaboreze la această inițiativă,

dacă nu chiar s-o conducă, dacă nu eu, asistent direct, un fel de împuternicit al geniului de la Columbia

University, care m-a ales, pe mine, și nu pe altcineva, să fac cercetări despre nemuritorul baian? Nu doar însărcinat și angajat, ci și plătit. PLĂTIT, dați-mi voie să scriu acest cuvânt sacru, acest cuvânt sfânt, cu majuscule, să-l arunc în fața flămândă a acelei bande de invidioși și înfumurați; care dintre ei a mai fost plătit cu larghețe și la zi pentru o muncă serioasă, plătit de un geniu transcontinental, și încă în dolari? Trăiesc din firimiturile date de guvern și de universitate, bravează mult, dar, când e vorba de bani, sunt mielușei blânzi. Cine era cel mai indicat, spuneți-mi, pentru toate titlurile, pentru asistență, contra unei plăți minore și a unei publicități rezonabile, pentru această campanie meritorie a meritoriului *Jornal da Cidade*? La urma urmelor, Pedro Archanjo e solul pe care-l sap eu, e ogorul meu.

Căci, credeți-mă, am fost primit cu tunete și fulgere și între mine și domnul Zezinho au semănat piedici de tot felul. Am crezut că nici măcar n-o să-l pot vedea, după atâtea tentative zadarnice și refuzuri cinice. Stăpânii campaniei, un puternic trio de canalii, m-au ascultat în mare grabă sau, mai bine zis, m-a ascultat unul dintre ei și m-a expediat cu promisiuni vagi: „Deocamdată n-avem nevoie de

nimic, dragul nostru, dar, pe parcursul campaniei, cine știe, poate se ivește ceva pentru dumneata, vreun

interviu sau vreun reportaj”. Noroc că eu, știind cum stau lucrurile, nici n-am pomenit de asistență; m-

am oferit doar să colaborez cu ei.

Am revenit, n-au scăpat așa ușor de mine. Am adus ceva material ca să le arăt și, de data asta, gașca

s-a reunit în plen. Mi-au oferit o sumă derizorie pentru documente, dar nu-mi dădeau nici cea mai mică

șansă de a asocia numele meu cu zgomotoasa campanie.

M-am hotărât să le fac față și concurență adresându-mă celorlalte ziare, iar Ana Mercedes a

încercat să intervină în favoarea mea la al său *Diário da Manhã*. Demers inutil, căci mahării presei sunt uniți într-un monopol al opiniei publice, nu se luptă între ei.

Cum nu-mi rămânea altă variantă, m-am întors la *Jornal da Cidade*, dispus să accept propunerea nedemnă, însă singura, și să vând pentru o sumă derizorie cel mai bun material al meu. Cu îndrăzneala

celor disperați, am bătut la ușa domnului Zezinho și marele patron m-a ascultat cu bunătate. Când, însă,

i-am arătat notele mele, puțin a lipsit să facă o criză de isterie. „Asta este exact ce nu vreau, această

lipsă de respect față de marele om, față de un spirit superior. Această ridiculizare, această diminuare a

figurii lui Archanjo. Nu admit! Dacă ți-am cumpărat paginile alea de bârfe și răutăți am făcut-o tocmai

ca să le eliminăm, ca să nu fie folosite și să nu păteze imaginea lui Pedro Archanjo. Dragul meu Fausto,

gândește-te la copiii din școli.”

M-am gândit la copiii din școli și mi-am vândut tăcerea pe te miri ce. Domnul Zezinho, încă

nervos, a adăugat: „Poligam, ce infamie! Nu era nici măcar căsătorit! Dragul meu poet, învață lecția asta: un om mare trebuie să aibă integritate morală și dacă, din întâmplare, a călcat pe de lături, ne revine sarcina de a-l readuce la starea de perfecțiune. Oamenii mari constituie patrimoniul patriei, exemple pentru noile generații, trebuie să-i păstrăm în altarul geniului și al virtuții”.

Cu cecul și cu lecția, i-am mulțumit și m-am retras, plecând în căutarea Anei Mercedes și a unui pahar de whisky, ambele consolări scumpe. N-am putut, deci, să mă asociez la gloria jurnalistică a lui

Pedro Archanjo. Mi-au revenit doar câteva știri promoționale ale unor cronicari generoși: Silvinho și Renot, July și Matilde. M-au căutat și niște băieți simpatici din lumea teatrului, care făceau parte dintr-un grup foarte avangardist intitulat *Jos cu textul și cu Reflectoarele* – numele spune tot. Mi-au propus un proiect de piesă despre Pedro Archanjo sau, mai bine zis, de spectacol, lor nu le place cuvântul piesă.

O să studiez problema și, dacă-mi dau măcar parteneriat de regie, poate că mă îmbarc în aventură.

DESPRE CUM A PROMOVAT SOCIETATEA DE CONSUM ANIVERSAREA

CENTENARULUI LUI PEDRO ARCHANJO, CAPITALIZÂNDU-I GLORIA,

DÂNDU-I SENS ȘI CONSECVENȚĂ

1

SECRETARIATUL GENERAL AL COMISIEI EXECUTIVE, PROMOTOR AL MANIFESTĂRILOR

ANIVERSARE ale centenarului lui Pedro Archanjo, i-a fost încredințat profesorului Calazans, o alegere

nimerită.

Istoric de profesie, numele lui Calazans a trecut de multă vreme dincolo de granițele statului Bahia

și e cunoscut într-o zonă întinsă a statului federal; lucrările sale despre Canudos și Antônio Conselheiro, cu adevărat serioase și originale, i-au adus felicitări din partea bătrâneilor de la Institutul Național de Istorie și, dacă nu mă înșel, premiul Academiei Braziliene (dacă informația e falsă și nu a fost laureat,

poate fi luată ca sugestie; mai e timp ca domnii nemuritori să repare o nedreptate atât de izbitoare).

Profesor la două facultăți și având mai multe grupe de studenți, erudit și cumsecade, aleargă de la un curs la altul de-a lungul întregii zile, bine dispus și cu un bogat sortiment de anecdote istorice, susținător al traiului câștigat prin muncă. Cu atâtea ocupații, tot mai găsea timp și plăcere pentru a fi o colecție de titluri, unele pompoase, dar toate implicând multă muncă și toate onorifice, fără nici o urmă de remunerație; secretar al Academiei Baiane, trezorier al Institutului de Istorie și Geografie din Bahia, președinte al Centrului de Studii Folclorice și al Casei Sergipane, fără a lua în considerare administrația clădirii unde locuiește, al cărei administrator e *ab aeterno*.

Atâtea activități bine realizate, atâtea sarcini executate la timp, plus studiul, cercetarea, elaborarea

de articole și eseuri – și e genul de profesor mereu jovial, relaxat, răbdător, acest du-te-vino, această

alergătură continuă nu pot să pară decât extraordinare și absurde celor care nu cunosc împrejurările în

care a venit profesorul Calazans din miticul stat Sergipe. Pentru sergipan, născut în plină moșie feudală,

în sărăcie nelimitată, în lipsa oricăror mijloace de existență, în absența unei piețe a forței de muncă și a unui salariu, pentru sergipanul care supraviețuiește mortalității infantile, epidemiilor de malarie, vărsatului, tuturor privațiunilor și greutăților, pentru acest erou nimic nu e greu, iar timpul se multiplică.

Cu profesorul Calazans coordonând lucrările, succesul manifestărilor comemorative era asigurat.

De altfel, Marea Comisie de Onoare (cu sigla GCH61; supranumită Carul -Șef62) constituia deja o anticipare a magnitudinii festivităților. Sub președinția excelenței sale domnul guvernator al statului, era constituită din cardinal, comandanții militari, excelența sa rectorul, prefectul capitalei, președinții instituțiilor culturale și ai consiliilor directoare ale băncilor baiane, administratorul Băncii Braziliei, directorul-general al Centrului Industrial Aratu, președintele Asociației Comerciale, directorii

cotidianelor, secretarul de la Educație și Cultură și maiorul Damião de Souza.

Excluzând acele nume a căror prezență se impunea, căci fără consimțământul sau simpatia lor orice

manifestare ar fi fost sortită eșecului sau interdicției, toți ceilalți membri ai GCH figurau în componența ei cu un scop specific și bine determinat. Așa a explicat domnul Zezinho Pinto atunci când, asistat de

secretarul și de administratorul ziarului *Jornal da Cidade*, a reunit, în cabinetul său, comisia executivă

restrânsă, „restrânsă tocmai pentru a fi flexibilă și eficientă”.

Nu era chiar așa de restrânsă. Era formată, în afară de domnul Zezinho, președintele ei prin definiție, și de secretarul-general Calazans, din președinții Institutului de Istorie și Geografie și al Academiei de Litere, decanii Facultății de Medicină și Facultății de Filozofie, secretara Centrului de Studii Folclorice, superintendentul de la Turism și directorul-general pentru Bahia de la *Doping Promoção e Publicidade SA.*

Toți au fost prezenți la prima ședință, atmosfera era festivă și un ospătar, portarul de noapte, a adus

pahare cu whisky, gheață, sifon, *guaraná*[63] și apă la discreție.

– Autohton… – a murmurat, gustând din whisky, macabrul Ferreirinha, secretar al redacției.

Salutând „eminentele figuri care onorează cu prezența lor redacția ziarului *J.C*.”, domnul Zezinho a expus într-un rapid (însă strălucit) *speech* liniile directoare ale campaniei și s-a referit, cu calde elogii, la ceilalți componenți ai Marii Comisii de Onoare, de la guvernator la maior. În același timp a insinuat ceea ce se aștepta de la fiecare dintre ei. Astfel, dinamicului prefect al capitalei îi revenea sarcina de a da numele lui Pedro Archanjo uneia dintre noile străzi ale orașului, în timp ce secretarul de la Educație

și Cultură trebuia să-l dea unei școli, unde urma să strălucească memoria lui Archanjo, „cinstită de copilașii care vor fi oamenii de mâine, viitorul luminos al Braziliei”. De la excelența sa rectorul urma să

se obțină un indispensabil ajutor intelectual și material din partea universității pentru organizarea întregii campanii și, în particular, a seminarului prevăzut; de la superintendentul de la Turism,

transportul și cazarea invitaților veniți din sudul și din nordul țării. De la directorii ziarelor, „colegi, și nu concurenți”, se așteptau știri ample, un sprijin necondiționat nu numai prin organele cuvântului scris,

ci și ale posturilor de radio și de televiziune, tot de ei controlate. În privința celorlalți, bancheri, industriași, comercianți, aceștia rămâneau în sarcina eficienților și dinamicilor funcționari de la *Doping SA*. Uitase să pomenească vreun nume, din întâmplare? Ah! da, cel al maiorului Damião de Souza, apărător al cauzelor populare, figură alegorică a urbei noastre; care, fiind prieten apropiat al lui Pedro

Archanjo, era reprezentantul autentic al poporului în Marea Comisie de Onoare: „Nu putem uita că

Archanjo provenea din popor, din clasele umile și muncitoare, ridicându-se din mijlocul lor pe culmile

științei și literelor” (aplauze).

Între whisky și cafea („Whisky de proastă calitate, din cel mai ieftin, Archanjo merita ceva mai bun, cel puțin un rachiu decent”, s-a gândit Magalhães Neto, un moșneag ilustru, președinte al institutului, schimbând paharul de băutură cu ceașca de cafea), directoarea executivă a schițat programul

activităților comemorative, concentrându-l în trei componente esențiale, fără a prejudicia nici o altă

inițiativă care ar apărea ulterior:

a) o serie de patru caiete speciale ale cotidianului *J.C*., publicate în cele patru duminici dinainte de 18 decembrie, exclusiv despre Archanjo și opera lui, cu colaborarea celor mai reprezentative nume nu

numai din Bahia, ci din toată Brazilia. Chiar și anunțurile, s-a gândit directorul de la *Doping*, vor servi la glorificarea numelui lui Archanjo. S-a stabilit și o primă listă de colaboratori, toți oameni cu greutate.

Responsabili cu caietele au fost desemnați președinții institutului, ai academiei, secretara Centrului de

Studii Folclorice și profesorul Calazans (fără el n-ar fi existat nici un fel de caiet);

b) un seminar de studii, sub egida lui Pedro Archanjo, care urma să se realizeze la Facultatea de Filozofie, având ca temă: „Democrația rasială braziliană și apartheidul – Afirmare și negare a umanismului". Propunerea seminarului venea de la profesorul Ramos, din Rio de Janeiro, făcută printr-o scrisoare adresată domnului Zezinho: Pedro Archanjo e dascăl și exemplu de măreție în ceea ce privește soluția braziliană pentru problema raselor – fuziunea, amestecul, încrucișarea, metisajul și, ca

să-i cinstim memoria, timp de atâția ani exilată în uitare, nimic nu e mai indicat decât un conclav de savanți în care să se afirme încă o dată teza braziliană și să se denunțe crimele apartheidului, ale rasismului, ale urii dintre oameni. De organizarea seminarului aveau să se ocupe decanii Facultăților de

Medicină și de Filozofie, superintendentul de la Turism și, firește, energia sergipană;

c) sesiune solemnă de încheiere a manifestărilor comemorative, care urma să aibă loc în seara zilei

de 18 decembrie, în salonul nobil al Institutului de Istorie și Geografie – localul cel mai indicat dintre

toate, sediu al unei ilustre comunități, spațiu auster, maiestuos și mic; „pentru că" – a spus precis și prudent domnul Zezinho – „mai bine un spațiu mic și arhiplin cu auditori decât o sală imensă plină cu

scaune goale”. Superintendentul de la Turism, un optimist, propusese spațiosul salon nobil al Facultății

de Medicină; de ce nu cel al rectoratului, mai mare și mai frumos? Dar or exista oare în oraș atâția interesați capabili să se deplaseze ca să asculte, pe lângă profesorul Ramos, din Rio, pe reprezentanții

Facultății de Medicină, ai Academiei de Litere, ai Centrului de Studii Folclorice, ai Facultății de Filozofie și ai Institutului de Istorie însuși – cinci discursuri, cu siguranță, pline de o frumusețe de înaltă

clasă și de o remarcabilă cunoaștere, capodopere de înalt nivel, ah!, de înalt nivel, lungi și plictisitoare.

Domnul Zezinho, cu o amplă experiență de viață și care se pricepea la oameni, nu era prea optimist și,

după părerea lui, superintendentul de la Turism era un superficial. Organizarea evenimentului deosebit

de solemn a rămas în sarcina exclusivă a lui Calazans. Dacă el nu umplea salonul nobil al institutului,

cu cele două sute de fotolii comode ale lui, nu-l mai umplea nimeni.

Nu s-a redactat un proces-verbal al lucrărilor, nefiind necesar. În schimb, domnul Zezinho a cerut o

copie dactilografiată a celor trei componente, cu toate detaliile – nume, teme, vorbitori, teze, și toate celelalte, de-a fir-a păr, căci voia să le mai studieze „înainte de a le da publicității”. Zâmbind cu zâmbetul său cuceritor, ca și cum l-ar fi felicitat pe interlocutor, în loc să-i ofere bani, a adăugat: „Vom publica totul treptat – fiecare zi să aducă o noutate. Așa vom crea suspans și interes”.

– O să cereți *nihil obstat*, i-a șoptit macabrul Ferreirinha jovialului Goldman, administratorul ziarului, regele lui nu: „Nu sunt bani în casă”.

– La SNI64 sau la șeful de poliție?

– La amândoi, probabil.

Fotografii au realizat documente ale cordialei și fructuoasei întâlniri pentru prima pagină a ediției

din ziua următoare și pentru posteritate. Camere TV au filmat pentru jurnalul de seară, spontana mână

întinsă a domnului Brito, „concurent niciodată, cordial coleg”. Avea încă o dată dreptate domnul Zezinho Pinto.

După ce au stabilit data următoarei ședințe, au primit iar cu toții câte o strângere de mână de la imbatabilul patron, la despărțire. „Oare la el acasă, când are invitați, le oferă același whisky nenorocit?”, se gândea, încă impresionat, maestrul Magalhães: „Cu siguranță că nu. Trebuie să aibă o rezervă din cel

scoțian. În fine, cu milionarii ăștia totul e posibil, nu se știe niciodată”.

2

CU CHIPUL PLIN, REFLECTÂND ENERGIE ȘI EFICIENȚĂ, IZBUCNIND AFABIL în râsete și

vorbe vulgare, cu o mustață stufoasă și un început evident de chelie, cu semne de obezitate prematură și

cămașa leoarcă de transpirație, Gastão Simas, director pentru Bahia al firmei *Doping Promoção e Publicidade SA*, se adresează ajutoarelor lui, un grup compact format din cinci capacități, cinci ași, cinci imbatabili, și le comunică rezultatele ședinței comisiei executive responsabile cu manifestările

comemorative ale centenarului lui Pedro Archanjo. Acum, le revine lor, acelor cinci capete plătite regește, să pună pe picioare cealaltă latură a campaniei, singura care contează cu adevărat – cea a

propagandei, cea a anunțurilor, cea care face posibil câștigul, facturarea. Gastão Simas plimbă prin gură,

pe sub mustăți, cuvântul-cheie – facturare – și ai impresia că degustă ambrozie sau caviar sau o înghițitură de vin de viță rară:

– Spațiul de cinci pagini din cele opt ale fiecărui supliment e rezervat anunțurilor. Al patrulea și ultimul supliment va avea douăsprezece pagini și ne vor reveni șapte sau șapte și jumătate, am putea ajunge chiar la opt dacă e necesar. De altfel, dragii mei, nu trebuie să ne limităm la suplimente. Aveți

toată libertatea, trebuie să vă puneți imaginația la treabă, să creați, să fiți artiști! La treabă, copii, n-avem vreme de pierdut. Vreau rezultate concrete în cel mai scurt timp. Deviza noastră e eficiență și calitate,

nu uitați.

Acestea fiind zise, se întoarce în cabinetul său și se răstoarnă în fotoliu. Gastão Simas era un om cu

calitate și eficiență, muncitor, inteligent, imaginativ. Când se dedica exercițiului de autocritică, se vedea totuși obligat să constate că nu aceea era profesia pentru care se născuse, mediul de viață capabil să-i

trezească pasiunea. O făcea de nevoie și ca să se împăuneze, căci îi aducea o remunerație zdravănă și

prestigiu social. Dacă ar fi fost după el, ar fi continuat să lucreze în biroul ziarului unde începuse, câștigând un salariu de mizerie, dar fără să fie silit să poarte această mască de supraom care se potrivea

atât de puțin cu chipul lui vesel, glumeț, pentru care plăcerea de a trăi era o partidă de domino în ușa de la Mercado Modelo, o dușcă și o petrecere, o flecăreală fără compromisuri. „Sunt prea baian pentru profesia asta”, îi mărturisise el într-o zi unuia dintre băieții lui, tânărul

Arno, un *carioca*65 teribil de simpatic și un clasic al propagandei. Ce să fac? Ei, ce întrebare, dragul meu Gastão: să te străduiești, conducerea firmei *Doping* înseamnă bani mulți și un statut de invidiat. Serv neputincios în biroul său, GS privește imaginea golfului, fortul de pe mare, insula verde și vapoarele care treceau liniștite. Biroul

e o etalare a bogăției și a puterii – mobile de jacarandá, covor de Genaro66: o pasăre temerară, o insectă

crudă de Mário Cravo67, în lemn și fier, și secretara roșcată. Profesie de dragul profesiei, artă pentru artă, încă e cea mai rentabilă. Arta principală a vremii noastre.

Știm cu toții, și nici cea mai ordinară dintre canalii nu îndrăznește să conteste, că arta propagandei e

cea mai eminentă și mai augustă, nici una nu se compară cu ea – nici poezia, nici pictura, nici nuvelistica, nici muzica, nici teatrul, nici măcar cinematografia. În ce privește radioul și televiziunea, se poate spune că sunt parte intrinsecă a propagandei, fără o existență autonomă.

Nici un pictor nu are tehnica de creație a artiștilor plastici din publicitate; prin agenții mișună mulți

Picasso. Nu există scriitor capabil să-i egaleze pe cei care redactează anunțuri; nu există stil, în proză

sau vers, cu resursele de imaginație, cu realismul și suprarealismul, cu capacitatea de comunicare a acestor texte ale agențiilor, unde duzini de Hemingway creează noua literatură. La ce folosește să

ascunzi adevărul dacă el se impune la lumina zilei, fulgurant și vital?

De propagandă depind inclusiv cei ca Picasso și Hemingway, mulți dintre ei fabricați în birourile de

publicitate, care-i promovează și popularizează cât ai clipi din ochi. Timp de câteva luni, cel puțin, numele pictorului sau al scriitorului va fi ținta aplauzelor și a admirației maselor și nătărăilor. După

aceea dispare, la urma urmelor nimeni nu e Dumnezeu ca să facă din nimic literați și artiști plastici și să-

i mențină la nesfârșit pe creasta valului și în paginile ziarelor și revistelor! Dar cel promovat își are momentele lui, ocazia lui, cu atât mai mare cu cât poate să cheltuiască mai mult. Restul e problema lor,

trebuie să știe să se administreze; e suficient să-ți arunci ochii prin piața celebrităților ca să-ți dai seama de afluența masivă a acelor escroci, a acelor atotștiutori născuți în clocitoarele agențiilor și care, bine gestionați în lipsa lor de talent, în nonvaloarea lor, strălucesc și încasează liniștiți, fără să fie nevoiți să-

și tocească coatele pe băncile a două facultăți luând parte la diferite cursuri – maraton pentru încuiați și pentru proști, gen Calazans, fără cea mai mică utilitate pentru arivismul indispensabil, pentru iresponsabilitate, expresie majoră a epocii noastre, a admirabilei, merituoasei și niciodată destul de lăudatei noastre societăți de consum.

Arno, băiatul acela afurisit, importat din Rio, pană muiată în whisky scoțian legitim, a fost primul

care l-a uimit pe Gastão Simas cu rezultatul a două sau trei zile de muncă intensă, de reflecție profundă,

de fantezie nelimitată. A pus pe masa lui *big shot* foaia de hârtie și pe ea era scrisă cu caractere mari această găselniță genială:

Tradus în engleză, în germană, în rusă

PEDRO ARCHANJO – IZVOR DE SIMBOLURI

pentru creșterea prestigiului Braziliei

e izvor de embleme

PENTRU COOPERATIVA EXPORTATORILOR DE CACAO.

– Fenomenal! a izbucnit Gastão. Ești nemaipomenit.

Au urmat alte rezultate, la fel de grandioase, dar trebuie să recunoaștem întâietatea lui Arno, tânăr

prinț al publicității, talent primitiv, salariul a jumătate din corpul profesoral dintr-o facultate.

Merită să amintim, pentru cultura generală a cititorilor, câteva dintre textele de mare succes:

Închină pentru centenarul lui Archanjo cu bere Polar.

Dacă ar mai trăi, Pedro Archanjo și-ar scrie cărțile

la mașini electrice Zolimpicus.

În anul centenarului lui Archanjo,

Centrul Industrial construiește noua Bahia.

În 1868 s-au născut doi giganți în Bahia:

Pedro Archanjo și *Archote Seguros Ltda*.

Cum nu s-a mulțumit cu triumful inițial, Arno a mai creat o minune – transcrierea vorbește mai bine decât orice adjectiv:

Archanjo estrela 68

estrela stela casa stela

CASA STELA CASA STELA

de patru generații

încalță îngeri și arhangheli[69]

în cinci rate suave.

Amabil și mulțumit de creația lui, i-a dus-o chiar el clientului, proprietarul prăvăliei de pantofi, care

l-a primit cu o vizibilă proastă dispoziție – ținea regim ca să slăbească și nu există ceva mai rău pentru

felul de a fi al cuiva. Tipul, un individ de cincizeci și ceva de ani, cu sprâncene groase și inel de licență, i-a măsurat eleganța de dandy și suficiența flegmatică, a clătinat din cap cu pesimism și a zis:

– Sunt bătrân, adus de spate și înfometat; dumneata ești tânăr, drăguț, elegant și miroși a whisky și

acaraj[é 70,] o combinație înțeleaptă, dar dă-mi voie să-ți spun că anunțul dumitale e un rahat.

A spus-o de așa manieră, cu o atât de falsă umilință și violență neașteptată, încât Arno, în loc să se

simtă ofensat, a izbucnit într-un hohot de râs. Clientul a explicat:

– Cavalere, există trei Casa Stela, nu doar una, așa cum lasă să se înțeleagă anunțul. Și nu dă adresa

nici măcar a uneia. Nu vorbește de pantofi – eu fac comerț cu pantofi, o spun pentru informarea dumitale, cred că nu știai. Există, într-adevăr, o vagă referire la asta, însă verbul a încălța la persoana a treia a indicativului e ușor de confundat cu pantaloni[71.] Omul n-o să știe dacă e un magazin de pantofi sau o croitorie. Fie vorba între noi, eu fac mai bine și mai ieftin.

N-au ajuns să se pălmuiască, dezamăgindu-i din nou pe angajați, care tot sperau să-l vadă într-o zi

pe patron încăierându-se într-o luptă corp la corp; dimpotrivă, au refăcut împreună textul și apoi au plecat amândoi, pe seară, când briza vine dinspre mare și urcă străzile în pantă. „Îți plac antichitățile?”, l-a întrebat negustorul. „Sunt mai înclinat spre modernism”, a mărturisit Arno, dar s-a dus cu morocănosul pe la anticari, pe străduțe și prin fundături; pentru prima oară intra într-o prăvălie de antichități. A văzut lampioane arhaice, vase de argint pentru tămâie în formă de barcă, inele, bijuterii mirobolante, taburete și fotolii de paie, conuri de cristal, gravuri de la Londra și Amsterdam, un oratoriu pictat manual și o statuetă veche, din lemn, a unui sfânt. Arno a căpătat dintr-o dată simțul frumuseții.

A doua zi, în birou, supunând *layout*-ul reformulat aprobării finale a lui Gastão Simas, Arno Melo

i-a spus:

– Bătrâne, dumneata ai dreptate, în Bahia nu e o atmosferă potrivită pentru meseria asta, nu merge.

Dacă aș putea, aș lăsa naibii rahatul ăsta și aș lua străzile la picior. Spune-mi un lucru, Gastão: ai văzut fațada bisericii *Ordem Terceira*?

– La naiba, băiete, eu m-am născut aici!

– Ei bine, eu am făcut un an de când sunt în Bahia, am trecut pe acolo de mai bine de o mie de ori

și nu m-am oprit niciodată să văd și să observ. Sunt un cal, dom’ Gastão, un animal, un nefericit, un nemernic de agent publicitar.

Gastão Simas a oftat: așa nu se putea.

3

LA A DOUA ȘEDINȚĂ A COMISIEI EXECUTIVE PARTICIPAREA S-A REDUS mult; așa se

întâmplă întotdeauna – a doua ședință nu mai e cu fotografi și nici cu știri de prima pagină; doar două

rânduri, cel mult, pe o pagină interioară.

Președinții academiei și institutului au fost reprezentați de profesorul Calazans, care făcea parte din

consiliile directoare ale ambelor instituții. Și decanii Facultăților de Medicină și de Filozofie, precum și superintendentul de la Turism s-au scuzat, pe motivul unor angajamente anterioare, exprimându-și acordul și sprijinul față de orice măsură sau hotărâre luate.

De la Facultatea de Filozofie a venit profesorul Azevedo, cu titlu personal, adus de proiectul de seminar, un entuziast al ideii. Profesorul Ramos îi scrisese din Rio, cerându-i ajutorul pentru organizarea simpozionului: „Ar putea să fie un eveniment extraordinar pentru cultura braziliană – prima

dezbatere organizată, și pe baze realmente științifice, în legătură cu problema rasială, mai actuală și mai arzătoare ca niciodată, explodând în conflicte peste tot, în special în Statele Unite, unde Puterea Neagră

reprezintă un factor nou și serios, agravându-se în Africa de Sud, unde pare să se fi fixat moștenirea nazistă". Profesorul Azevedo avea în curs de pregătire o documentată teză despre contribuția lui Archanjo la soluția braziliană a problemei, pe care urma s-o supună conclavului; acesta, după cum îi propusese profesorului Ramos, putea folosi ca moto o frază a lui *mestre* Pedro din *Însemnările despre metisajul din familiile baiane*: „Dacă Brazilia a contribuit cu ceva valoros la îmbogățirea culturii universale, atunci a făcut-o cu miscegenația; ea marchează prezența noastră în patrimoniul

umanismului, e cea mai mare contribuție a noastră la umanitate".

Secretara Centrului de Studii Folclorice a fost și ea prezentă; luptând cu curaj pentru un loc sub soare printre atâția etnologi, antropologi,

sociologi, toți cu masterate, majoritatea beneficiind de burse de studii în universități și discoteci străine, sprijinindu-se pe echipe, pe batalioane de studenți și asistenți, autodidactă și artizan, pionieră scotocind și săpându-și singură cercetările, nu putea să piardă

ocazia aceea. Muiere zdravănă și hotărâtă, Edelweiss Vieira figura printre puținele persoane din Bahia

care cunoșteau opera lui Archanjo. În afară de ea și de profesorul Azevedo, numai secretarul-general Calazans o mai cunoștea – când accept o responsabilitate, o iau în serios.

Venise și directorul de la *Doping SA*, înarmat cu o mapă de piele, hârtii, scheme, organigrame, *layouts*; de cum sosise, se închisese cu directorul ziarului, în cabinetul său. Domnul Zezinho a trimis pe cineva să-i roage pe Calazans și pe colegii săi să aștepte „un minut, vă rog”. Aceștia s-au așezat la vorbă

în redacție.

Macabrul Ferreirinha, trăgându-l pe secretarul-general al comisiei executive la o fereastră, i-a dezvăluit unele temeri nefaste – lucrurile nu mergeau bine, „țarul are o mutră de înmormântare”.

Cunoștea faima de alarmist a secretarului de redacție, așa încât sergipanul nu-i acordă prea mult credit.

Erau vremuri în care zvonurile circulau nestingherit, în care se făceau previziuni pesimiste, vremuri cu

trai cotidian melancolic și neliniștit. Însă când, în cele din urmă, ușa cabinetului s-a deschis, lăsându-le cale liberă lui Gastão Simas și directorului ziarului de dimineață, Calazans a observat urme de agitație

și, mai ales, tresăriri disimulate pe chipul aparent luminos și cordial al domnului Zezinho. „Vă rog”, zise el, „intrați și scuzați-mă pentru întârziere”.

Încă în picioare, Calazans i-a informat:

– Profesorul Azevedo a venit din partea Facultății de Filozofie. Master Neto n-a putut să vină, iar

senatorul e la Brasilia – președintele Academiei fusese ales senator al Republicii. – Sunt autorizat să-l

reprezint. Decanul Facultății de Medicină și superintendentul…

– Au sunat și și-au explicat absența, l-a întrerupt magnatul. N-are importanță, chiar e mai bine. În

petit comité[72] se poate discuta mai cu calm, se pot pune în ordine ideile și rezolva problemele marii noastre campanii. Să ne așezăm, prieteni.

Profesorul Azevedo a luat cuvântul, pe un ton aproape oratoric:

– Dați-mi voie să vă felicit, domnule director Pinto, pentru inițiativa manifestărilor comemorative,

demnă de toată lauda. Subliniez, în mod special, seminarul despre miscegenație și apartheid, eveniment

de cea mai mare importanță, de extremă actualitate; va fi realizarea științifică cea mai serioasă a Braziliei din ultimii ani. Suntem cu toții buni de felicitat și dumneavoastră în primul rând.

Domnul Zezinho a primit laudele cu aerul modest al celui care își face doar datoria față de patrie și

cultură, fără a-și cântări sacrificiile:

– Mulțumesc, dragă domnule profesor. Cuvintele dumneavoastră sunt reconfortante. Dar, fiindcă

ați vorbit despre seminar, doresc să exprim câteva opinii scurte pe această temă. Am studiat din nou ideea, aprofundând implicațiile, și

am ajuns la anumite concluzii pe care le supun bunului simț și patriotismului dumneavoastră. Vreau să-mi exprim, înainte de toate, admirația pentru profesorul Ramos,

pentru opera sa magistrală. Cea mai bună dovadă e că l-am căutat, solicitându-i colaborarea pentru omagiul adus lui Pedro Archanjo. Cu toate acestea, conclavul pe care ni-l propune, deși este, fără

îndoială, de mare interes științific, nu mi se pare foarte indicat în conjunctura actuală.

Profesorul Azevedo a simțit un fior pe șira spinării, căci, ori de câte ori auzise acele cuvinte fatale,

„conjunctura actuală", se întâmplase ceva rău. Ultimii ani nu fuseseră prea blânzi și nici ușori pentru profesorul Azevedo și pentru colegii săi din universitate. Tocmai de aceea a intervenit, înainte de a auzi

restul, cu siguranță, ce era mai rău:

– Dimpotrivă, domnule director Pinto, momentul e cel mai indicat. Când luptele rasiale ating

aproape starea de război civil în Statele Unite, când tinerele țări din Africa încep să joace un rol important în politica mondială, când…

– Exact, dragă domnule profesor și prieten; tocmai aceste argumente care, după dumneavoastră,

susțin oportunitatea seminarului, după părerea mea, îl transformă într-un pericol, într-un serios pericol.

– Pericol? a intervenit de data asta Calazans. Nu văd unde.

– Pericol, și mare. Acest seminar, cu o tematică explozivă – metisaj și apartheid –, e un focar extrem de periculos de agitație, poate genera un incendiu de proporții imprevizibile, dragii mei. Gândiți-vă la băieții din universitate, la copiii din școli. Nu neg că aveți dreptate

în privința anumitor reclame și ziarul nostru a spus-o, cu curaj. Dar trebuie să fiți de acord că orice pretext poate fi folosit de agitatorii infiltrați în mediul studențesc, de profesioniștii dezordinii și ai altercațiilor.

„S-a dus tot", și-a dat seama profesorul Azevedo, dar a mai luptat, căci ideea lui Ramos merita un

ultim efort:

– Pentru Dumnezeu, domnule Pinto, studenții, inclusiv cei de stânga, vor sprijini în masă

simpozionul, îi vor acorda toată atenția, eu însumi am vorbit cu mulți dintre ei și toți sunt favorabili și interesați. E vorba de o întrunire pur științifică.

– Vedeți, domnule profesor, chiar dumneavoastră îmi dați dreptate și-mi oferiți noi argumente.

Pericolul stă tocmai în susținerea de către studenți. Subiectul e dinamită curată, o bombă. Nimic mai ușor decât să transformi acel seminar cu caracter științific în marșuri, manifestații de stradă, de susținere a negrilor nord-americani și împotriva Statelor Unite; dacă l-am realiza, s-ar putea termina cu incendierea consulatului american. Chiar dumneavoastră ați spus, domnule profesor, că e vorba de un simpozion de stânga.

– N-am spus asta. Știința nu e de stânga sau de dreapta, e știință. Am spus că studenții…

– E același lucru, ați spus că studenții de stânga, masa de studenți susțin ideea. În asta rezidă

pericolul, domnule profesor.

– Dar, în cazul ăsta, nu s-ar putea… a intervenit din nou Calazans în sprijinul colegului.

Vizibil iritat, domnul Zezinho s-a hotărât să lichideze chestiunea:

– Iertare, domnule profesor Calazans, dacă vă întrerup, dar pierdem timpul cu toții. Chiar dacă m-

ați convinge, și poate că n-ar fi atât de greu să mă convingeți… A tăcut preț de câteva momente, era efectiv încurcat. – Chiar și așa seminarul nu s-ar putea realiza. Tot mai încurcat, a continuat: – Am fost… ei bine… am fost căutat… și am avut prilejul să discut problema sub toate aspectele.

– Căutat? De cine? a vrut să știe secretara Centrului Folcloric, cu totul în afara subtilităților politicii.

– De cei în drept, dragă prietenă. Domnule profesor Azevedo, cred că acum mă înțelegeți și-mi găsiți poziția justificată. De altfel, vreau să vă rog s-o explicați profesorului Ramos, nu vreau să mă

judece greșit.

S-a uitat pe fereastră – în bufetul de vizavi, redactorii ziarului înghițeau cafea cu lapte cu pâine și

unt:

– Anumite lucruri ne scapă, nu suntem la curent cu detaliile care fac indezirabil, într-un anumit moment, ceea ce, aparent, e o idee bună. Am să vă dezvălui ceva, ceva foarte confidențial: diplomația

braziliană lucrează, exact în această clipă, la un acord de mari proporții cu Africa de Sud. Avem cel mai

mare interes să extindem relațiile noastre cu această țară puternică, cu un extraordinar indice de creștere.

Nu este exclusă chiar o alianță politică împotriva comunismului, la urma urmelor în ONU suntem deja

aliați, susținem aceleași puncte de vedere. O linie aeriană, directă, care va lega Rio de Johannesburg, va

fi stabilită în următoarele zile. Vă dați seama? Cum să-i adunăm atunci în acest moment pe savanții brazilieni pentru ca ei să lovească în apartheid, adică în Republica Africa de Sud? Nici nu mai amintesc

măcar de Statele Unite, de angajamentele noastre față de marea națiune americană. Exact când sporesc

dificultățile cu negrii, mai venim și noi să punem gaz pe foc? De la rasism la Vietnam nu e decât un pas.

Un pas de nimic. Sunt argumente serioase, prieteni, și, oricât am vrut eu să susțin această idee a noastră, n-am putut să discut.

– Adică au interzis seminarul? a revenit secretara de la Folclor, fără să-și măsoare cuvintele, în virtutea vorbirii populare, directe și simple.

Domnul Zezinho, ceva mai refăcut, a ridicat brațele:

– Nimeni n-a interzis nimic, dona Edelweiss, pentru Dumnezeu. Ne aflăm în democrație, nimeni nu

interzice nimic în Brazilia, vă rog! Noi suntem cei care, acum, aici, examinând problema pe baza unor

date noi, hotărâm – noi, comisia executivă și nimeni altcineva – să suspendăm seminarul. Dar nu vom

renunța să sărbătorim centenarul lui Pedro Archanjo. Suplimentele sunt în curs de realizare, Gastão mi-a

adus vești îmbucurătoare, perspectivele sunt bune. Ședința solemnă va da tenta științifică și oratorică

indispensabilă. În plus, nimic nu ne împiedică să ne gândim la altceva, cu condiția să nu aibă același caracter subversiv ca simpozionul.

În tăcerea atât de firească în împrejurarea creată, domnul Zezinho a renăscut din nou din cenușa chestiunii neplăcute:

– Eu vă rog să vă gândiți, de exemplu, la un amplu concurs, care să fie lansat printre liceeni, un text

pe o temă patriotică, actuală. Premiul se va numi Pedro Archanjo, un premiu valoros, demn de a fi râvnit – un bilet de avion și un sejur de o săptămână în Portugalia pentru câștigător și un însoțitor. Ce

părere aveți? Gândiți-vă la asta, prieteni, și vă mulțumesc.

Nici măcar whisky autohton.

4

SOCIETATEA MEDICILOR SCRIITORI (CU SEDIUL CENTRAL ÎN BAHIA și sucursale în diverse

orașe din alte state) a lansat un manifest de susținere a festivităților – deși nu fusese licențiat, Pedro Archanjo era profund legat de tagma medicală prin cordonul ombilical al Facultății de Medicină din Bahia, „pe care o slujise cu o remarcabilă eficiență și emoționant devotament”.

Președintele eficientei organizații, apreciat radiolog al unei clinici de invidiat, biograf al unor medici eminenți, s-a înscris la cuvânt – al șaselea! – pentru actul solemn de închidere și a căutat informații mai precise și intime despre Pedro Archanjo care să-i permită introducerea unei note umane

în ariditatea discursului științific. Din informație în informație, a ajuns la maiorul Damião de Souza, care avea un birou nocturn instalat de mulți ani în barul Bizarria, într-o fundătură sordidă din Pelourinho.

Barul Bizarria, unul dintre ultimele care ofereau mese și scaune clienților, făcându-le astfel posibilă

plăcerea unei conversații, fusese situat inițial în punctul cel mai bun din Praça da Sé, proprietate a afabilului galician venit din Pontevedra de mai bine de o jumătate secol. La un colț de stradă foarte râvnit, fiii lui inauguraseră un *self-service* denumit *COMAEMPÉ* 73, noutate cu un succes fulminant; pentru un preț modic, clienții primesc felul de mâncare unic deja pus în farfurii, o băutură răcoritoare la alegere, pun farfuria și sticluța pe un fel de tejghea care înconjoară încăperea și, în zece minute, au scăpat de obligația de a mânca de prânz, timp în care nu câștigă bani, timp pierdut. Galicianul de la începuturi, prieten al clientelei sale și al unui pahar zdravăn de vin (nu disprețuia nici rachiul, dacă era de calitate), a cedat poziția privilegiată fiilor progresiști și dornici să realizeze ceva, dar n-a renunțat la barul lui cu mese și scaune, cu conversații animate și fără controlul ceasului; s-a mutat într-o fundătură

de curve și acolo a continuat să trăiască în compania beților înrăiți, clienții și prietenii lui. Client imemorial, cu scaun rezervat la căderea serii, maiorul era nelipsit la aperitivul dinaintea cinei.

Elegantul radiolog, un pic cam formal, s-a simțit stânjenit și dezorientat în mediul acela desuet; era

ca și cum s-ar fi întors în timp și ar fi ajuns într-un oraș proscris – pietrele negre ale pardoselii, lumina chioară, zidurile seculare ale salonului, umbrele, un miros de Orient. Nu fusese singurul care-l căutase,

în seara aceea, pe maior în încercarea de a culege amintiri legate de Archanjo – i-a întâlnit în Bizarria pe cunoscutul Gastão Simas și pe un dandy de la agenția lui de publicitate. Aveau în mână pahare cu o băutură tare, altădată faimoasă, zisă „puță de țap”, și filfizonul (a aflat ulterior că se numea Arno Melo) mânca *acarajé* – „nu există un alt aperitiv ca el”. O baiană își avea tava și grătarul la ușa barului, de

mai bine de douăzeci de ani; venise cu el din Praça da Sé. Pentru președintele Medicilor Scriitori a fost o

experiență nouă și incitantă, căci lumea lui se rezuma la spitalul cu studenți, la cabinetul din strada Chile, la casa din Graça, la întrunirile literar-științifice, la cine și recepții. Duminica, își permitea o baie în mare și *feijoada*[74].

– Radiolog? a citit maiorul pe cartea de vizită a medicului. Excelent. Cu vacanța doctorului Natal și

călătoria doctorului Humberto, duc lipsă de doctori. Luați loc, suntem la noi acasă. Ce beți? La fel ca

noi? Vă recomand. Nu-i altceva mai bun ca să deschidă apetitul. Adresându-i-se spaniolului: Paco, mai

servește un rând și vino să-l cunoști pe doctorul Benito care ne onorează azi cu prezența sa.

Din pură și extremă amabilitate, dr. Benito a acceptat paharul și a gustat cu teamă amestecul imposibil, ah, minunat! Simas și Arno erau departe, la a patra sau a cincea doză, în timp ce parcurgeau

drumurile lui Archanjo. Maiorul, temerar, trăgea din fumul pipei urât mirositoare:

– Se spune că, la un moment dat, o *iabá*, aflând de faima de mujeratic a lui Pedro Archanjo, s-a hotărât să-i dea o lecție, să-l facă o cârpă de șters pe jos, și pentru asta s-a transformat în dansatoarea cea mai fascinantă din Bahia…

– *Iabá*? Ce-i asta? se instruia Arno.

– O diavoliță care și-a ascuns coada[75.]

Au cinat chiar acolo, la bar, pește prăjit în ulei galben de măsline și bere rece și din belșug, ca să

stropească fructele de palmier; s-au lins pe buze. De două ori, în timp ce mâncau, maiorul a propus alt

rând de rachiu ca să „dăm peste nas berii”.

Mai târziu s-au dus să vadă, acolo aproape, primul etaj unde funcționase bordelul lui Ester, acum al

lui Rute Pote de Mel, unde încă se bea un celebru coniac din vremea lui Archanjo. Pe la miezul nopții,

Gastão Simas a cântat *Chão de estrelas* 76 pentru un public participativ și romantic, iar Arno Melo a ținut un discurs cu o ideologie cam confuză, însă violent, contra societății de consum și a capitalismului

în general.

Pe la două dimineața, doctorul Benito, într-un suprem efort de voință, a reușit să se smulgă de acolo. S-a urcat într-un taxi, lăsându-și mașina parcată la casa de cult; niciodată în viața lui nu băuse în așa hal, nici măcar în vremea studenției, niciodată nu se aflase în mijlocul atâtor contradicții și inconsecvențe. „Iartă-mă, draga mea, m-am trezit prins într-o lume absurdă, iar despre Archanjo n-am

aflat decât că într-o vreme a fost prieten cu diavolul.”

– Cu diavolul? soția mesteca pastila efervescentă antiacidă.

A doua zi, când a ajuns la cabinet, i-a găsit pe primii trei clienți ai maiorului, fiecare cu bilețelul

său: „Maiorul Damião de Souza recomandă pe bietul aducător al acestei cărți de vizită bunului medic,

rugându-l să aibă amabilitatea unei radiografii a respectivului, pe care Dumnezeu o să v-o plătească

înzecit”.

Două radiografii la plămâni, una la rinichi, primele trei; șuvoiul de nevoiași era nesfârșit.

5

PRINTRE CONTRIBUȚIILE CELE MAI ENTUZIASTE LA MANIFESTĂRILE CENTENARULUI

lui Pedro Archanjo, trebuie menționată cea a Facultății de Medicină din Bahia. Într-un interviu acordat

cotidianului *J.C*. imediat după lansarea campaniei, încă în faza inițială a declarațiilor de susținere, un purtător de cuvânt al tradiționalei școli afirma: „Pedro Archanjo e un fiu al Facultății de Medicină, opera lui făcând parte din patrimoniul nostru sfânt, acest patrimoniu inegalabil născut în seculara Piață

Terreiro de Jesus, în clădirea care a fost, inițial, Colegiul Iezuiților, și afirmat prin strălucitii dascăli ai facultății, înălțată pe temelia primului stabiliment de învățământ din Brazilia. Opera lui Pedro Archanjo,

recunoscută astăzi chiar și în străinătate, a putut fi realizată numai pentru că autorul ei, membru al administrației facultății noastre, s-a impregnat de spiritul merituoasei instituții care, fiind în primul rând profilată pe științele medicale, a cultivat întotdeauna și științele surori și, în special, artele frumoase. În facultatea noastră respectabilă s-au înălțat glasurile de oratori cele mai importante din Brazilia, s-au afirmat oameni de litere admirabili prin eleganța stilului și puritatea limbajului. Știința și literele, medicina și retorica și-au dat mâna în curtea și în sălile noastre de curs. Pedro Archanjo și-a făurit personalitatea în acest climat de înaltă spiritualitate, și-a călit pana în doctrina venerabilei noastre școli.

De aceea afirmăm cu îndreptățită mândrie, cu ocazia acestei glorioase aniversări – opera lui Pedro Archanjo este produsul Facultății de Medicină din Bahia”.

Și, în pofida a tot și a toate, avea dreptate într-o anumită măsură.

61 În portugheză, Grande Comissão de Honra.

62 Carul alegoric principal într-o defilare a unei școli de samba.

63 Băutură tonică preparată din semințele arbustului cu același nume.

64 Serviço Nacional de Informação (Serviciul Național de Informații).

65 Caracteristic sau originar din Rio de Janeiro.

66 Genaro de Carvalho – pictor și creator de tapiserii brazilian.

67 Mário Cravo – pictor, gravor și sculptor brazilian.

68 Stea (port.).

69 Joc de cuvinte. Termenul portughez *archanjo* înseamnă *arhanghel*.

70 Gogoașă prăjită din aluat de fasole, umplută cu creveți uscați și sos picant.

71 În portugheză, cuvinte omofone – *calça*.

72 În grup restrâns (fr.).

73 Aglutinare a cuvintelor *coma em pé* – „mănâncă în picioare” (port.).

74 Mâncare braziliană pe bază de fasole uscată (*feijão*) și alte legume (vinete, dovlecei, cartofi, morcovi).

75 Joc de cuvinte. Termenul portughez pentru „diavoliță” este *diaba*. În realitate, *iabá* este un termen african însemnând „zeiță”.

76 *Podeaua cu stele.*

UNDE SE POVESTEȘTE DESPRE CĂRȚI, TEZE ȘI TEORII, DESPRE

PROFESORI UNIVERSITARI ȘI DESPRE TRUBADURI, DESPRE REGINA

DIN SAABA, DESPRE CONTESĂ ȘI DESPRE IABÁ ȘI, PRINTRE TOATE

ACESTEA, SE PROPUNE O GHICITOARE ȘI SE EXPRIMĂ O PĂRERE

ÎNDRĂZNEAȚĂ

1

SE SPUNE, DRAGA MEA, CĂ, LA UN MOMENT DAT, FIIND O *IABÁ* ÎN TRECERE PRIN

BAHIA, s-a supărat, s-a simțit jignită de lipsa de cumpătare, de libertinajul colosal, de imensa fanfaronadă a lui *mestre* Pedro Archanjo, arendaș de femei, mascul cu atâtea femele, păstor al unei turme docile și credincioase, părând mai degrabă un șef de trib înconjurat de concubine, căci amantele

se cunoșteau, se vizitau și erau văzute împreună îngrijind de copiii născuți și de unele, și de altele, toți ai lui, și își spuneau una alteia cumătră și surioară, printre ciorovăieli, simțindu-se în largul lor, sporovăind și petrecând, atunci când nu erau adunate în jurul mașinii de gătit ca să pregătească *quindins*77 pentru tiran.

Pedro Archanjo avea grijă de toate, fiecare la rândul ei, și le satisfăcea pe toate, ca și cum n-ar fi

avut altă slujbă decât pe cea a patului și a vagabondajului, a distracțiilor constând în a regula, dulce meserie. Un lord, un pașă, un înfumurat și-un bețivan, dotat cu o ditamai scula, ducând o viață de huzur.

Stăpân pe el, calm, bine dispus, fără să sufere din pricina vreunei femei chinurile, teama de a o pierde

sau de a nu o avea, căci nerușinatele, dezmățatele umblau după el în călduri și adulație; nu se gândeau

să-l părăsească, să-l facă gelos sau să-i pună coarne – nici în glumă nu se gândeau la așa ceva. Iar Pedro

Archanjo, cel bun de gură și de iubit, își vedea liniștit de ale lui.

Pentru *iabá*, o asemenea situație părea intolerabilă, fiind umilitoare pentru toată tagma femeiască, așa încât s-a hotărât să-l pedepsească aspru pe *mestre* Archanjo, dându-i o lecție amară și dură care să-l învețe cum e iubirea când implori și aștepți, când ceri și ești refuzat, când ești disprețuit și părăsit, trădat și plin de rușine, când suferi chinurile iubirii și sentimentele nu-ți sunt împărtășite. Asemenea suferință

din dragoste nu îndurase niciodată muieraticul, seducător risipindu-se fără limite prin paturi cu saltele

moi de lână de *barrigud*[a 78](#) sau prin paturi rustice de lemn, pe nisip sau în pădure, în revărsatul zorilor sau la căderea nopții. Ei bine, acum avea să sufere, să învețe pe pielea lui. Așa a jurat *iabá* în fața scandalului, a nonșalanței individului; va fi expus în fața lumii și a Bahiei, cu scula pleoștită, cu inima tot o rană și cu fruntea împodobită de coarne, expus disprețului și batjocurii, ajuns în ultimul hal, în pat și impotent.

Pentru asta, *iabá* s-a transformat în negresa cea mai fermecătoare care s-a văzut vreodată pe pământurile Africii, Cubei și Braziliei, pomenită în istorie, reală, povestită sau inventată – o frumusețe

de negresă, o minunăție de jais. Cu parfum de trandafiri înfloriți, ca să nu se simtă mirosul de pucioasă;

cu sandale închise ca să ascundă copitele. În ce privește coada, aceasta s-a transformat în fund, perfect

și nesupus, independent de restul corpului, care se unduia pe cont propriu. Pentru a crea o vagă idee despre frumusețea negresei e destul să spun că, la trecerea ei, pe drumul dintre iad și *Prăvălia de miracole*, au înnebunit șase mulatri, doi negri, doisprezece albi și s-a împrăștiat o procesiune când a traversat-o ea. Preotul a fost văzut smulgându-și sutana și renegându-și credința; iar Sfântul Onufire de

pe palanchinul său s-a întors către ea și i-a zâmbit.

Îmbrăcată în fuste scrobite, *iabá* râdea mulțumită – impertinentul avea să plătească pentru mândria

lui de armăsar, de armăsar neînvins pe tărâmul femeilor. Încă de la început, avea să-i lase neputincioasă

scula faimoasă și, după aceea, pleoștită și moartă, nefolositoare pentru plăcere, o piele fleșcăită bună de muzeu. Aici zace mădularul lui Pedro Archanjo; era faimos și o *iabá* a terminat cu faima și cu vitejia lui.

Era absolut sigură de victorie în misiunea dificilă pe care și-o asumase blestemata; toată lumea știe

că o *iabá* se poate preface într-o femeie de o frumusețe neobișnuită, cu un farmec irezistibil, amantă

extrem de focoasă, deosebit de pricepută la mângâieri; se știe, de asemenea, că nu poate ajunge la plăcere – n-o simte niciodată, e mereu nesatisfăcută, cere mereu mai mult, într-o dorință crescândă.

Înainte de a atinge și traversa porțile extazului și ale paradisului, mădularul terminat al partenerului se transformă într-o fleașcă amărâtă. Nu s-a auzit niciodată de vreo sculă capabilă să spargă acel zid de dorință zadarnică și de blestem și s-o aducă pe împietrita și afurisita de *iabá* la momentul și la finalul de osana și aleluia.

Dar pedeapsa nu avea să se limiteze la impotență, la fiasco în dulcea și violenta meserie; poate că și

mai rău i-ar fi cu o inimă zdrobită și rănită. Pentru că *iabá* se gândea să facă din el o otreapă, un cerșetor mizerabil, un sclav nenorocit, trădat și nefericit. Dintre cele două rușini, care era mai cumplită, mai nenorocită?

Prefăcuta mergea pe stradă mulțumită de planul pe care-l urzise: după ce-l va face să simtă de o mie

de ori gustul de fofoloancă și de nereușită, când l-o vedea mușcând din momeala iubitei prinse și învinse, o să plece-n lume, indiferentă, fără să-i spună măcar adio. Ca să-l vadă – ca să-l vadă toți –

târându-se la picioarele ei; un cerșetor lingând praful de pe drum, sărutându-i urmele pașilor, o cârpă

nenorocită, pe dinafară un rebut, pe dinăuntru un încornorat împăcat cu soarta, cerșindu-i mila unei priviri, a unui surâs, a unui gest, degetul cel mic, călcâiul, ah, fie-ți milă, măcar sfârcul unui sân, bob de strugure negru și umflat.

Târându-l în dispreț și în batjocură, *iabá* avea să-l afunde și mai mult în dezonoare – oferindu-se

altora în sporovăieli și promisiuni, cochetând în fața lui cu vecinii. Pentru ca toți să-l vadă mușcându-și buzele, trecând prin chinurile iadului; să-l vadă ieșit din minți, cu pumnul ridicat, cu cuțitul pregătit –

întoarce-te sau te omor, nenorocito; dacă dai altuia floarea cea sălbatică, vei muri de mâna mea și apoi

mor și eu.

Astfel, va fi făcut de rușine în oraș, în plină zi, în văzul tuturor, implorând cu lacrimi în ochi, încornorat fără pic de jenă, dezbrăcat

de ultima fărâmă de decență, de mândrie, vierme târându-se în noroi, în rușine, în moarte, în chinurile iubirii. Vino! și adu-ți toți amorezii tăi, toți masculii, pune-mi câte coarne vrei; acoperit de excremente și de fiere, te doresc și te implor, vino! și te voi accepta cu recunoștință.

O *iabá* nu glumește, e lucru știut; dar nici nu iubește și nu suferă, pentru că, așa cum s-a dovedit, o *iabá* nu are inimă – pieptul îi e pustiu, gol fără putință de lecuire. Tocmai de aceea, pentru că e imună și blestemată, vine ea râzând pe drum, cu fundul mișcându-i-se în urmă ațâțător, iar bărbații se omoară s-o

vadă. Sărmanul Archanjo.

S-a întâmplat, însă, draga mea, că Pedro Archanjo s-a așezat jos în ușa *Prăvăliei de miracole* și a

așteptat-o de cum s-a aprins noaptea în lumina luceafărului și luna a ieșit din casă în Itaparica și a venit să se aplece peste mare, o mare de ulei, verde-închis. Comandase lună, stele, marea aceea tăcută și un

cântec:

Mulțumesc, stimată doamnă,

Pentru amabilitate:

Am văzut că ești frumoasă

Și-ai multe-nsușiri ciudate.

Se sprijinea în sculă ca și cum ar fi fost bastonul lui de *obá*, într-atât crescuse în așteptarea plină de nerăbdare; dezvirgina fecioare numai cu mirosul lui de mascul, pe o distanță de câteva leghe, și le lăsa

grele.

O să întrebi, draga mea, ce noutate mai e și asta, de unde știa Archanjo despre intențiile răutăcioase

și ascunse pe care le avea *iabá*? Lămurește această enigmă. E foarte simplu; nu era Pedro Archanjo fiul preferat al lui *Exu*, stăpânul drumurilor și al răspântiilor? Era și ochii lui *Xangô*, vederea lui ajungea departe și vedea și pe dinăuntru.

L-a anunțat *Exu* despre puterea și despre intențiile fiicei celei perverse a diavolului, cea fără inimă-

n piept. L-a anunțat și i-a spus ce să facă: „Mai întâi fă o baie de frunze, dar nu orice frunze; du-te la

Ossaim și întreabă-l de care, numai el pătrunde în taina plantelor. Apoi pregătește zeamă de cireșe braziliene, amestecă cu sare, miere și piper și cufundă-l în ea pe tatăl-lumii, împreună cu păsărelele, cu

cei doi gemeni; o să doară zdravăn, nu da importanță, fii bărbat, îndură; o să vezi curând rezultatele – o

să fie scula principală a lumii, prin volum, grosime și lungime, prin voluptate, prin frumusețe și prin erecție. Nici o fofoloancă de muiere sau de *iabá* n-o să fie în stare să-i zdruncine structura, cu atât mai puțin s-o facă moale și bălăbănită”.

În completarea vrăjii i-a dat un *quelé*, un colier de supunere pentru gât, și un *xaorô*79, de prins la gleznă. „Când o dormi, pune-i *quelé*-ul și *xaorô*-ul și va fi prinsă de cap și de picioare, captivă pentru totdeauna. Restul ți-l va spune *Xangô*.”

Xangô i-a poruncit un *ebó* cu doisprezece cocoși albi și doisprezece cocoși negri, cu douăsprezece bibilici colorate și o porumbiță albă, de un alb imaculat, cu pieptul umflat și gângurit suav. La sfârșit de *ebó*, printr-o formulă vrăjitorească, din inima porumbiței în sânge și iubire, *Xangô* a făcut o mărgică, albă și roșie, și i-a dat-o lui Archanjo, zicându-i cu glasul lui de fulger și de tunet: „ *Ojuobá*,

ascultă și învață: când *iabá* o să fie prinsă de cap și de picioare, adormită și fără putere, vâră-i această mărgică în anus și așteaptă rezultatul fără teamă; orice s-ar întâmpla, să nu fugi, să nu pleci de acolo, așteaptă”.

Archanjo a atins pământul cu fruntea și a zis: „ *Axé*”.

S-a dus apoi să facă baia de ierburi, alese una câte una de *Ossaim*. În miere și în zeamă de cireșe

braziliene cu sare și piper și-a pregătit arma și a văzut-o crescând, neobișnuit toiag de drumeț. În buzunar a ascuns *quelé*-ul, *xaorô*-ul și inima porumbiței, mărgica roșie și albă de la *Xangô*. Și a așteptat-o în ușa *Prăvăliei* să vină.

Doar ce s-a ivit de după colț și au și început, fără fanfaronadă, fără fasoane; doar ce a apărut *iabá* și scula i-a ieșit în întâmpinare, ridicându-i fustele scrobite și pătrunzând chiar acolo, taman în fofoloancă: foc cu foc, miere cu miere, sare cu sare, piper cu piper și ardei iute. Să-ți povestesc lupta aceea, războiul acela dintre cele două forțe, atacul iepei și al calului, mieunatul pisicii în călduri, urletul lupului, guițatul porcului mistreț, suspinul fecioarei când devine femeie, gânguritul porumbelului, mugetul valurilor, să-

ți povestesc, draga mea? Cine ar putea?

S-au rostogolit pe strada înclinată, pătrunși, s-au oprit pe nisipul din port și au traversat noaptea.

Marea a crescut și i-a luat; au continuat pe fundul mării într-o cavalcadă nebună, în împreunarea nebună.

Iabá nu se așteptase la o asemenea rezistență; la fiecare sincopă a lui Archanjo, blestemata se gândea cu speranță și furie: acuma forțosul o să dea-n primire, făcut praf! Dimpotrivă, în loc să

pălească, fierul își sporea văpaia și mângâierea.

Nici nu-și imaginase o asemenea plăcere, penis cu miere, piper și sare, deliciul deliciilor, fenomen

de circ, o minune. Ah, gemea *iabá* disperată, dacă măcar aș putea… Nu putea.

Trei zile și trei nopți a durat marea înfruntare, distracție fără pauză – zece mii de copulații și o singură penetrare, și *iabá* atâta s-a îmburicat în furia ei fără limită, că, deodată, a fost atinsă de-o vrajă și a explodat în plăcere așa cum irupe cerul în ploaie. Pustiul a fost irigat, ariditatea distrusă, blestemul învins, osana și aleluia!

Atunci a adormit, devenită femelă, dar încă nu femeie, ah nu!

În camera lui Archanjo, cu umbre și mirosuri amestecate, *iabá* dormea pe burtă – o nebunie, o minunăție de negresă, un XPTO80. Când a început să respire liniștit, Archanjo i-a pus *quelé*-ul la gât și *xaorô*-ul la geznă și așa supusă a avut-o. Apoi, cu delicatețe de baian, i-a vârât în cerescul fund inima păsării, mărgica fermecată de la *Xangô*.

În aceeași clipă, ea a dat un țipăt și un vânt, ambele înspăimântătoare, sinistre, îngrozitoare, aerul a

devenit pucioasă curată, un fum ucigător. O lumină de fulgere pe mare, un ecou surd de tunete, vânturi

dezlănțuite și furtună de la un capăt la altul al universului. Spre cer s-a înălțat o imensă ciupercă și a acoperit soarele.

Dar, curând, totul s-a liniștit în bucurie și fericire; curcubeul și-a întins arcul lui de culori –

Oxumarê a inaugurat sărbătoarea și pacea. Mirosului de pucioasă i-a urmat un parfum de trandafiri înfloriți și *iabá* nu mai era *iabá*, era negresa Dorotéia. În pieptul ei crescuse, prin arta lui *Xangô*, cea mai tandră inimă, cea mai supusă și iubitoare. Negresa Dorotéia pentru totdeauna, cu păsărica ei de foc,

cu fundul ei îndrăzneț și nesupus, cu inima de porumbiță.

S-a rezolvat problema, s-a dezlegat enigma, s-a găsit soluția necunoscutelor, s-a terminat povestea,

draga mea, ce să-ți mai povestesc? Dorotéia a devenit preoteasă, sălbatică fiică a lui *Iansã*, s-a ras pe cap într-o barcă de inițiere și a sfârșit prin a deveni *dagã*81 dansând *padê*-ul82 lui *Exu* la începutul ritualurilor. Unii băgăreți, la curent cu cele întâmplate, jură că simt un îndepărtat iz de pucioasă când Dorotéia deschide dansul la casa de cult. Acea miasmă din vremea în care, fiind *iabá*, a vrut să-i spargă

castana lui *mestre* Pedro Archanjo.

Greu de sfărâmat castana metisului. Au încercat și alții, prin Tabuão, unde se află *Prăvălia de miracole*, și în Terreiro de Jesus, unde se înalță facultatea, dar nimeni n-a reușit. În afară de Rosa. Dacă

cineva l-a învățat pe Archanjo suferința iubirii și l-a învins, aceea a fost Rosa de Oxalá, nimeni altcineva. Nici acea *iabá* de jais și blestem, nici profesorul cel cu frac și cu știință.

2

UCENICUL ÎNCEARCĂ SĂ ASCUNDĂ SOMNUL IREZISTIBIL DE CEI DOI BĂRBAȚI

APLECAȚI deasupra mașinii. Trebuie să asiste la tipărirea primelor pagini; luni în șir trăiseră în entuziasm, atât Archanjo, cât și Lídio, cel mai îndârjit dintre ei; cine nu știe cum stau exact lucrurile ar crede că Lídio Corró era autorul lucrării *A vida popular da Bahia*, prima carte a lui Pedro Archanjo.

Plecaseră și ultimii bețivi, tăcuse și ultima chitară, serenada târzie se terminase. Trâmbița cocoșilor

răsuna pe stradă, în curând orașul își va relua viața. Ucenicul ascultase lectura capitolelor, ajutase la șpalturi și la corectura

primului bloc de text. Încearcă să ascundă căscatul, usturimea din ochi, pleoapele grele, dar Lídio își dă seama și-i spune:

– Du-te să te culci.

– Încă nu, meștere Lídio, nu mi-e somn.

– Pici de somn, abia te mai ții pe picioare. Du-te să te culci.

– Nașule, te rog – glasul adolescentului era mai mult decât o implorare, avea o anume căldură, o

anume hotărâre –, roagă-l pe meșterul Lídio să mă lase să stau până la sfârșit. Mi-a trecut somnul.

Numai noaptea puteau lucra la carte, dimineața aveau nevoie de litere, de toate, numărate, și de tiparniță pentru comenzile obișnuite – broșuri ale trubadurilor, prospecte ale magazinelor, merceriilor și

depozitelor. La sfârșitul lunii, Corró trebuia să-i plătească rata lui Estêvão și era o datorie sfântă. O

adevărată bătălie cu timpul și cu mica mașină manuală, reumatică, morocănoasă, capricioasă. Lídio Corró îi spunea „mătușico”, cerându-i binecuvântare și bunăvoință, cooperare. În noaptea aceea se blocase și cea mai mare parte a timpului o petrecuseră reparând-o.

Ucenicul se numea Tadeu și-i plăcea meseria. Când, în sfârșit, Estêvão das Dores se hotărâse să se

pensioneze și să vândă tipografia, Lídio l-a luat pe micul Damião ca ajutor. Nu pentru mult timp, căci

pușlamaua nu se dovedise atras și interesat de cerneluri și de litere. Agitația și libertatea străzii, asta era pentru el. A intrat la judecătorie, curier; transporta acte, dosare, cereri, petiții, alerga de la judecători la avocați, de la juriști la grefieri; în acest început de carieră, Damião era istețimea însăși, șmecheria în carne și oase. Au urmat alți

ucenici, toți rămânând doar pentru scurtă vreme în atelierul cu capacitate redusă și având mult de lucru. Nici unul pe măsura muncii care trebuia făcută. Tadeu a fost primul care

l-a mulțumit pe meșterul Lídio.

Salută cu un strigăt încuviințarea meșterului și-și dă cu apă pe față ca să alunge somnul. Urmărise

munca lui Archanjo zi de zi, pagină cu pagină, și nici el singur nu știe cât de util i-a fost celui căruia îi spune naș, cât l-a impulsionat în sarcina nouă și grea, în acea artă a exactității și a nuanțelor, a afirmațiilor și a subtilităților, a adevărului pus pe hârtie, în meseria cuvintelor și a sensului lor.

De dragul lor și pentru ei scrisese Pedro Archanjo – pentru prietenul de o viață, cumătrul, asociatul,

geamănul lui, și pentru puștiul cu ochi care usturau, subțirel, entuziast, studios, pentru fiul Dorotéiei. În cele din urmă, ajunsese la capăt, iar Lídio obținuse hârtia pe datorie.

Ideea venise de la băiatul acela din Tororó, Valdeloir, dar au apărut multe alte sugestii și opinii contradictorii aproape în același timp, făcându-l pe Pedro Archanjo să pună mâna pe creion. Întotdeauna

îi plăcuse să citească orice carte îi cădea în mână, să noteze fapte, întâmplări și relatări, tot ceea ce se referea la obiceiurile și tradițiile populației din Bahia, dar fără să-și manifeste intenția de a scrie. Se gândise, însă, de mai multe ori, că în acele însemnări ale lui se afla răspunsul la tezele anumitor profesori din facultate, teze foarte la modă – le auzea repetate în sălile de curs, în curte și pe coridoare.

S-a întâmplat într-o noapte în care s-a consumat mult rachiu; un grup numeros și atent îl asculta pe

Archanjo povestind despre diverse cazuri, care mai de care mai incitant și sugestiv, în timp ce Lídio Corró și Tadeu legau pachete cu

broșuri în care João Caldas, „poet al poporului și servitorul dumneavoastră”, în versuri de șapte silabe și cu rimă săracă, relata povestea nevestei sacristanului, care, cedându-i preotului, devenise măgăriță-fără-cap și noaptea o lua pe drum și prin pădure, vărsând foc pe gât, înspăimântându-i pe cei din vecinătate. Pe coperta croită de Lídio, o gravură deopotrivă economică

și bogată prin mijloacele de expresie, apărea măgărița-fără-cap, spaima drumurilor, care speria

populația, în timp ce capul, retezat, dar nu mort, săruta gura nelegiuită a preotului. O comedie, cum zicea Manuel de Praxedes.

– Cel care ar putea foarte bine să scrie o colecție de istorisiri și să le dea meșterului Lídio ca să le

tipărească e *mestre* Pedro, care știe atâtea lucruri, atâtea cazuri care s-au întâmplat și e un Degas în ale povestitului, a zis Valdeloir, dansator în *afoxé*, dansator de *gafieira* 83, capoeirist și cititor avid de balade și proză.

Stăteau de vorbă într-un fel de anexă construită de Lídio în curte, acoperită cu tablă de zinc, cu pereții de lemn. Cum salonul era ocupat cu tipografia, conversațiile și spectacolele fuseseră transferate

acolo.

Lídio își diversificase munca – culegea și tipărea, zugrăvea miracole, desena coperți pentru broșuri,

extrăgea câte un dinte din când în când. Îi rămăsese dator lui Estêvão, apăsător angajament lunar pe timp de doi ani. A trebuit să ridice anexa, căci spectacolele ajutau la creșterea venitului și nici Archanjo n-ar fi acceptat ideea de a nu mai recita din Castro Alves, Casimiro de Abreu, Gonçalves Dias, sonetele

de dragoste și poemele împotriva sclaviei; de a nu mai intra într-un grup de samba, de a nu se mai bucura de pașii lui Lídio și Valdomiro, de vocea caldă a Risoletei, de dansul Rosei de Oxalá. Chiar dacă

o făcea gratis, Archanjo n-ar fi renunțat la spectacol. AZI E SPECTACOL, continua să anunțe afișul de

pe ușa *Prăvăliei de miracole* în zilele de joi.

Ploua de o săptămână, aproape încontinuu, era o lună cu vreme urâtă, cu vânt din sud. Un vânt ca

de ace ascuțite, mușcător și umed, un muget funebru. Două veliere naufragiaseră și din cei șapte morți

trei n-au mai fost găsiți, în navigația lor eternă în căutarea coastelor din Aiocá84, la capătul lumii.

Celelalte trupuri au ajuns pe plajă, după câteva zile, fără ochi și pline de crabi, de te apuca groaza când le vedeai. Uzi leoarcă, tremurând de frig, prietenii lor au venit să ceară o înghițitură de tărie. În astfel de situații, de nenorocire și de tristețe, se dovedește valoarea rachiului. În noaptea aceea, după sugestia lui Valdeloir, Manuel de Praxedes a luat cuvântul și a propus o variantă:

– *Mestre* Archanjo știe multe, are un depozit de șarade în cap și pe bucățele de hârtie. Dar ceea ce știe el nu e lucru de irosit într-o baladă de-o para, e lucru serios, cu multă consistență, istorii de care puțină lume a auzit. Ar merita să povestească în facultate unui profesor, din aceia pricepuți în ale scrisului, acolo sunt învățați de tot felul, pentru ca savantul să pună rezumatul pe hârtie și să servească

de învățătură. Garantez că o să trezească multă admirație.

Mestre Pedro Archanjo l-a privit pe Manuel de Praxedes, uriașul cel bun; l-a privit cu ochi calmi,

meditativi, amintindu-și o serie de lucruri întâmplate în ultimul timp, acolo în Tabuão, în împrejurimile

lui și în Terreiro de Jesus. Zâmbetul vesel i-a revenit pe chip încet-încet, risipind severitatea neobișnuită

și a înflorit deplin când ochii, trecând de la unul la altul, i-au întâlnit pe cei ai Terênciei, cumătra lui, mama lui Damião, atât de frumoasă:

– De ce să comand unui profesor, dragul meu? Scriu chiar eu. Sau crezi cumva, Manuel, că, fiindcă

sunt sărac, nu sunt în stare să fac nimic ca lumea? Că nu pot să trec dincolo de catrenul popular? Ei bine, am să-ți arăt, dragul meu, tovarășul meu. O să scriu chiar eu.

– Nu că m-aș îndoi de dumneata, prietene Pedro; dă-i înainte. Dar cu un profesor era garantată

corectitudinea învățăturilor, învățații aceia știu totul de-a fir-a păr.

Cine răstălmăcește și deformează mai mult dacă nu acei învățați? Cine are mai multă nevoie să

învețe dacă nu savanții de duzină? Dumneata nu-ți dai seama de asta, trebuie să lucrezi în facultate ca să

auzi și să înțelegi. După părerea anumitor profesori, Manuel, mulatru și criminal sunt sinonime. Explică

mai clar, prietene Pedro, nu știu ce înseamnă sinonim, dar, orice ar fi, e o minciună de poponar.

Ucenicul Tadeu nu s-a abținut, a izbucnit în râsete și aplauze:

– Nașul meu o să-i învețe și, dacă se îndoiește cineva, acela e un mare prost.

O să scrie, într-adevăr, sau o să uite, în căutare de petreceri și de femei, în repetițiile pentru scenetele de Crăciun, la școala lui Budião, în ceremoniile de la casa de cult, promisiunea făcută într-o

noapte cu furtună și cu mult rachiu? Probabil că așa s-ar fi întâmplat dacă Archanjo n-ar fi primit, câteva zile după aceea, un mesaj urgent de la mama Majé Bassã, care dorea să-i vorbească.

În altar *,* așezată în fotoliul ei, tron sărac, dar nu mai puțin de temut, Majé Bassã i-a înmânat *adjá*-ul și a intonat un cântec pentru sfânt. Apoi, jucându-se cu cochiliile, dar fără să le pună întrebări, ca și cum jocul n-ar fi avut un scop, a zis:

– Am aflat că tu a zis că o să scrie o carte, dar știu că tu nu face asta, că făcutul tău e numai din

gură, tu se mulțumește cu gândit. Tu petrece viața flecărind dintr-o parte în alta, vorbă ici, vorbă colo,

însemnează toate, și pentru ce? Tu o să fie toată viața om de serviciu la doctor? Numai atât? Slujba e

pentru mâncarea ta, ca să nu suferi lipsuri. Dar nu e ca să-ți ajungă, nici ca să taci. Nu pentru asta tu e *Ojuobá*.

Atunci Pedro Archanjo a pus mâna pe condei și a scris.

Lídio i-a fost de un ajutor esențial – în alegerea materialului, prin idei aproape întotdeauna bine-venite, ascultător discret și perspicace. Dacă n-ar fi fost el să precipite ritmul de lucru, căutând bani pentru tușul tipografic, obținând hârtie pe datorie, îmboldindu-l să meargă înainte prin greutățile începutului, poate că Archanjo ar fi lăsat treaba pe la mijloc sau ar fi durat mult mai mult până s-o termine, încă prizonier al unor intenții și împrejurări, și foarte preocupat să nu facă greșeli de gramatică.

Uneori, îl costa să se lipsească de un dans de mahala, de un chef duminical, de un trup necunoscut de

femeie. Disciplina a venit de la Lídio, entuziasmul de la ucenic, iar cunoașterea de la *mestre* Pedro Archanjo, care, astfel, a îndeplinit la timp sarcina primită de la Majé Bassã.

Când a început cartea, erau prezente în mintea lui imaginea pretențioasă a anumitor profesori și ecoul teoriilor rasiste și i-au influențat frazele și cuvintele, condiționându-le și limitându-le forța și libertatea. Pe măsură, însă, ce paginile și capitolele prindeau viață, Pedro Archanjo a uitat de profesori

și de teorii, nemaifiind interesat să le dezmintă într-o polemică de afirmații pentru care nici măcar nu

avea pregătirea corespunzătoare, ci să povestească viața baiană, mizeriile și minunile acestui trai cotidian al sărăciei și încrederii; să arate hotărârea poporului persecutat și pedepsit din Bahia de a trece peste tot și toate și de a supraviețui, conservând și sporind valorile dansului, cântului, ale metalului, ale fierului, ale lemnului, valori ale culturii și ale libertății primite ca moștenire în *senzalas*85 și *quilombos* 86.

Atunci scria cu o plăcere de nedescris, aproape senzuală, căutând timp, dedicând muncii fiecare clipă liberă. Nu-și mai amintea de profesorul Nilo Argolo, sec și rigid, cu ochii lui dușmănoși, nici de

extrovertitul doctor Fontes, urban și chiar glumeț, dar poate și mai agresiv în expunerea teoriilor discriminatorii; nu-l mai tulburau profesorii și discipolii, erudiții și șarlatanii. Dragostea pentru poporul lui i-a condus mâna lui Archanjo; furia a dat scrierilor lui doar o notă de pasiune și poezie. De aceea, cu adevărat, ceea ce a ieșit de sub pana lui a fost un document fără replică.

În noaptea de nesomn din atelier, în sudoarea brațelor lui, mașina de tipărit geme anevoie peste hârtie și peste litere. Ucenicul Tadeu tresaltă din somn și din oboseală, văzând hârtia acoperită cu litere tipărite, primele pagini, cu cerneala proaspătă și cu mirosul ei. Cei doi cumetri ridică foaia și Pedro Archanjo citește – citește sau știe pe dinafară? – fraza de început, goarna lui de război, cuvântul lui de

ordine, rezumat al cunoașterii lui, adevărul lui: „Chipul poporului brazilian e metis și metisă e cultura

lui”.

Lídio Corró, un sentimental, are o strângere de inimă, într-o zi o să moară într-un astfel de moment,

de emoție. Pedro Archanjo rămâne serios o clipă; distant, grav, aproape solemn. Apoi brusc se transformă și râde, cu râsul lui tare, clar și sănătos, hohotul lui infinit și liber rostește în fața profesorului Argolo, a doctorului Fontes, doi savanți, doi atotștiutori care nu știu nimic despre viață. „Chipul nostru

și al vostru e metis, cultura noastră e metisă, dar a voastră e importată, e rahat la cutie.” Aveau să moară

de congestie. Râsul lui a aprins aurora și luminează pământul Bahiei.

3

CU CÂTEVA LUNI ÎN URMĂ, ÎNTR-O NOAPTE CÂND PETRECEREA LA CASA DE CULT

ERA ÎN TOI ȘI DIVINITĂȚILE *ORIXÁ* dansau cu copiii lor, în sunetul *atabaque*-urilor și al bătăilor din palme ale asistenței, Dorotéia a apărut ducând de mână un băiețandru, un puști de vreo paisprezece

ani. *Iansã* a vrut s-o ia în stăpânire chiar în ușa pavilionului, dar ea s-a scuzat și a venit să îngenuncheze în fața lui Majé Bassã, cerându-i binecuvântarea pentru ea și pentru copil. Apoi l-a dus la *Ojuobá* și i-a poruncit:

– Cere binecuvântare.

Archanjo l-a văzut slab și puternic, cu pielea închisă, chipul delicat, deschis și sincer, părul întins și

negru, lucios, ochii vii, mâinile cu degete lungi, gura senzuală, frumos și seducător. Lângă el, José Aussá, *ogã* al lui *Oxóssi*, i-a comparat pe cei doi în curiozitatea fugară a unui zâmbet.

– Ce-mi este el mie? a vrut să știe tânărul.

Dorotéia a zâmbit și ea, la fel ca Aussá, o jumătate de zâmbet enigmatic:

– E nașul tău.

– Binecuvântarea, nașule.

– Stai aici, lângă mine, tovărășele.

Înainte de a se da lui *Iansã*, care o cerea nerăbdător, Dorotéia a vorbit cu vocea ei catifelată și autoritară:

– Zice că vrea să învețe, nu vorbește decât despre asta. Până acum nu s-a dovedit a fi bun de ceva,

nici de tâmplar, nici de zidar; își petrece timpul făcând socoteli, știe mai multă aritmetică decât multe

cărți și profesori. La ce-mi folosește așa? E bun numai de cheltuieli și nu pot să fac nimic. Să-i schimb

soarta pe care a moștenit-o de la sângele care nu-i al meu? Să-l îndrum pe o cale ce nu i se potrivește?

Asta n-o s-o fac, pentru că sunt mamă, nu mașteră. Sunt și mamă, și tată, e prea mult pentru mine, care

trăiesc din ceea ce vând pe stradă, din plita pe cărbune și din cutia de conserve. Am venit să ți-l aduc și să ți-l încredințez, *Ojuobá*. Fă-i un rost.

A luat mâna fiului și a sărutat-o. A sărutat-o și pe cea a lui Archanjo și i-a privit pe amândoi preț de

un lung moment. Apoi s-a deschis pentru *Iansã*, chiar acolo, slobozind strigătul care înspăimântă morții.

După ce a primit sabie și *eruexim*87, a deschis dansul. Cei doi au salutat-o în același timp: „ *Epa hei*!”

În atelier și în cărți, în cunoștințele lui Archanjo, Tadeu a găsit ce căuta. *Mestre* Pedro se revedea pe vremea când era de vârsta lui: același neastâmpăr nestăpânit, aceeași curiozitate și același avânt. Doar

că adolescentul avea o intenție definită, un drum marcat, nu învăța la întâmplare, după cum îl purtau împrejurările, din dorința gratuită de a învăța. O făcea cu un scop anume, pentru că voia să fie cineva în

viață. De unde îi venise ambiția asta? De la cine o moștenise, de la ce strămoș îndepărtat? Încăpățânarea

era a mamei, forța incontrolabilă a acelui diavol de muiere.

– Nașule, vreau să dau examene, l-a informat pe Archanjo într-o duminică, refuzând invitația la o

plimbare. Am mult de învățat. Dar dacă ai vrea să mă ajuți la portugheză și la geografie, aș putea să

termin. La aritmetică n-am nevoie, iar istoria Braziliei are cine să mă învețe, un cunoscut al meu.

– Vrei să dai patru materii deodată? Chiar anul ăsta?

– Dacă mă ajuți, o fac.

– Hai să începem chiar acum, dragul meu.

Plimbarea era prevăzută în Ribeira, Budião plecase înainte luând cu el coșul cu mâncare și fetele.

Una dintre ele, pe nume Durvalina, ce trup! Pedro Archanjo îi promisese să-i cânte acompaniindu-se din

chitară și din *cavaquinho*, precum și o răpire în toiul petrecerii, o traversare cu barca la Platformă.

Iertare, Durvalina, nu te supăra, rămâne pe altă dată.

4

POEȚII POPULARI, MAI ALES CLIENȚII ATELIERULUI LUI LÍDIO CORRÓ, n-au pierdut ocazia

și au glosat pe tema disputei dintre profesori și meșterul Archanjo, subiect de primă mână:

S-a produs mare schimbare

În Terreiro de Jesus

Vreo șase sau șapte broșuri cel puțin au fost publicate de-a lungul anilor, comentând cele

întâmplate. Toate în favoarea lui Archanjo. Prima lui carte a fost primită cu versuri și aplauze de Florisvaldo Matos, cupletist cu un public cald la petreceri aniversare, botezuri și nunți:

Cititorilor prezint

Un nou tratat de valoare

Despre viața din Bahia

Mestre *Archanjo-i autor*

Pană îi este talentul

Și cerneală-i e curajul

Când poliția a invadat *candomblé*-ul lui Procópio, Pedro Archanjo a fost eroul a trei broșuri de catrene și laude, toate disputate cu aviditate de cititori, populația săracă din piețe și fundături, din ateliere și prăvălii. Cardozinho Bem-te-vi, „cântărețul romantic”, a lăsat deoparte temele de dragoste, punctul lui forte, ca să scrie *Întâlnirea sectoristului Pedrito 88 cu Pedro Archanjo la casa de cult a lui Procópio*, titlu lung și incitant. Pe coperta broșurii lui Lucindo Formiga, *Înfrângerea lui Pedrito Gordo de către mestre Archanjo*, se vede sectoristul Pedrito care dă înapoi cu teamă – un pas înapoi, biciul pe jos și, în fața lui, în picioare, fără arme, Pedro Archanjo. Cel mai mare succes i-a revenit, însă, lui Durval Pimenta cu senzaționalul *Pedro Archanjo înfruntă fiara poliției*, o adevărată epopee.

Dintre cele care s-au referit la dezbaterea propriu-zisă, marile succese le-au aparținut lui João Caldas și lui Caetano Gil. Primul, acel trubadur emerit cu opt copii care, cu timpul, s-au făcut paisprezece și s-au multiplicat în nepoți cu grămada, a dăruit publicului capodopera intitulată *Ajutorul de secretar care le-a dat o lecție profesorilor*:

Nemaiavând argumente

Au zis că Pedro Archanjo

Era Diavolul în persoană

La sfârșitul polemicii, după publicarea *Însemnărilor*, a intrat în polemică tânărul Caetano Gil, neatent la regulile stabilite, trubadur îndrăzneț și rebel, care compunea versuri și cânta la chitară sambe și arii la modă despre iubire, viață și speranță:

Degraba, dom’le sectorist

Vin’ să-l auzi pe nefericit

Oh! Ce idee îndrăzneață

Strigă iute-un profesor

Bagă negrul la pârnaie

Mestre *Archanjo a zis*

Că mulatrii știu citi

Oh! ce idee îndrăzneață

Mestre *Archanjo a zis*

că mulatrii știu citi

Oh! ce idee îndrăzneață

Strigă iute-un profesor

Unde s-a văzut negru învățat?

Unde s-a văzut negru licențiat?

Vin' s-auzi, dom' sectorist

Oh! ce idee îndrăzneață

5

ÎN 1904, PROFESORUL NILO ARGOLO DE LA CATEDRA DE MEDICINĂ LEGALĂ a Facultății

de Medicină din Bahia a prezentat la un congres științific întrunit în Rio de Janeiro, și apoi a publicat

într-o revistă medicală și separat, dizertația „Degenerescența psihică și mentală a populațiilor metise –

Exemplul zonei Bahia". În 1928, Pedro Archanjo a scris *Apontamentos sobre a mestiçagem nas famílias*

baianas, un mic volum din care numai o sută patruzeci și două de exemplare au ajuns să fie tipărite, și vreo cincizeci, trimise de Lídio Corró pe la biblioteci, universități și școli din țară și din străinătate, unor savanți, profesori, literați. În timpul acelor două decenii s-a purtat o vie polemică, în culisele facultății, în jurul problemei rasiale în lume și în Brazilia, implicând teze, teorii, autori, catedre și autorități științifice și polițienești. S-au scris și s-au publicat cărți, memorii, articole, broșuri și tema a căpătat repercusiuni în presă, mai ales sub forma unor campanii virulente legate de aspecte ale vieții orașului și

de condiția sa religioasă și culturală.

Cărțile lui Archanjo, în special primele trei, sunt direct legate de această dezbatere și, astfel, se poate avansa o afirmație categorică: a avut loc, în primul sfert de secol, în burgul Bahia, o luptă de idei și principii între anumiți profesori de la facultate, întronați la catedrele de medicină legală și de psihiatrie, și dascălii acelei universități a vieții din Pelourinho, din care mulți și-au dat seama de aceste fapte – și chiar și atunci în termeni limitați – numai când a fost chemată poliția să intervină și a intervenit.

La începutul secolului, Facultatea de Medicină era dispusă să primească și să vină în întâmpinarea

teoriilor rasiste, căci încetase, treptat, să mai fie puternicul centru de studii medicale fondat de Dom João al VI-lea, izvorul originar al cunoașterii științifice în Brazilia, prima instituție a licențiaților în domeniul materiei și vieții, pentru a se transforma într-un cuib de subliteratură, de la cea mai completă

și rafinată, de la cea mai retorică, bombastică și academică la cea mai retrogradă. În marea școală s-au

fluturat atunci stindardele ideilor preconcepute și ale urii.

Tristă epocă a medicilor literați, mai interesați de regulile gramaticii decât de legile științei, mai tari în utilizarea pronumelor decât în

mânuirea bisturiului și a microbilor. În loc să lupte împotriva bolilor,

luptau împotriva franțuzismelor și, în loc să cerceteze cauzele endemiilor și să le combată, creau neologisme, de exemplu anhidropodoteci pentru a înlocui șoșonii. Proză prețioasă, genuină, clasică; știință falsă, meschină, reacționară.

E îndreptățită afirmația că Pedro Archanjo a fost cel care, prin cărțile lui aproape anonime, prin lupta lui împotriva pseudoștiinței oficiale, a pus capăt fazei atât de melancolice a glorioasei școli.

Dezbaterea în jurul problemei rasiale a smuls facultatea din retorica ieftină și din teoria periculoasă și a repus-o pe calea interesului științific, a speculației cinstite și originale, a situării materiei în centrul activității.

Polemica a îmbrăcat unele caracteristici curioase.

Mai întâi, pentru că lipsesc consemnările și arhivele legate de ea, nu există informații, știri de un fel

sau altul, cu toate că a dat naștere la acte de violență și la manifestații studențești. Numai dosarele poliției mai păstrează cazierul lui Pedro Archanjo, întocmit în 1928: „Scandalagiu notoriu, s-a ridicat împotriva nobililor profesori universitari". Notabilitățile care au luat parte n-au admis niciodată vreo discuție, cu atât mai puțin o polemică între ele și ajutorul de secretar al școlii. În nici un moment, în nici un articol, eseu, studiu, memoriu sau teză, iluștrii profesori nu s-au referit la operele lui Pedro Archanjo pentru a le cita, discuta sau combate. Iar Archanjo s-a referit fățiș și clar numai în *Însemnări* la cărțile și broșurile profesorilor Nilo Argolo și Oswaldo Fontes (și la unele articole ale profesorului Fraga, tânăr

profesor venit din Germania, singurul din tot corpul profesoral care a contestat afirmațiile ilustrelor eminențe). În cărțile anterioare, Archanjo nu-i citase pe cei doi teoreticieni baiani ai rasismului, nici articolele și opusculele lor, și nici nu le adresase vreun răspuns, preferând să conteste afirmațiile și teoriile ariene printr-o cantitate

incontestabilă de fapte, prin apărarea înflăcărată și apologia pasionată a metisajului.

În al doilea rând, pentru că această polemică, deși a avut ecouri, în cele din urmă, în toată

facultatea, în rândurile corpului său profesoral, printre studenți și chiar în poliție, n-a ajuns să atingă, nici să emoționeze opinia publică. Intelectualitatea, în diferitele sale sectoare, n-a știut de ea, rămânând limitată la mediul școlar; există referințe doar la o epigramă a lui Lulu Parola, jurnalist de mare prestigiu în vremea respectivă. Avea o rubrică zilnică, în versuri, într-o publicație de seară, în care comenta evenimentele cu grație și cu un umor mușcător. Îi ajunsese în mână un exemplar al *Însemnărilor* și a gustat cu amuzantă maliție demascarea sângelui albastru și a fanfaronadei „mulatrilor obscuri” (obscuri

pentru că își ascundeau condiția lor metisă[89]) și laudele aduse „mulatrilor clari” (proveniți din metisaj clar[90], declarat și cu care se mândreau). Archanjo a avut astfel poezia de partea lui, pe cea populară, cu strofe de cinci sau șapte versuri, și pe cea a bardului în vogă prin gazete și prin saloane.

În ce privește populația, prea puțin a aflat ea despre toate astea. A fost impresionată doar de arestarea lui *Ojuobá*, cu toate că era obișnuită cu neroziile poliției. Printre scandaluri, povești amoroase, conflicte și acte de revoltă în care s-a băgat Pedro Archanjo, poate că acesta să fi avut cel mai slab ecou, cel care a contribuit cel mai puțin la legenda sa.

Concomitent cu dezbaterea despre miscegenație, Archanjo s-a trezit implicat în lupta dintre

sectoristul Pedrito Gordo și *candomblé*-uri. Și azi se mai povestesc prin casele de cult, prin piețe și târguri, prin docuri, pe la colțuri și prin fundăturile din oraș diferite versiuni, toate eroice, ale întâlnirii dintre Pedrito și Archanjo, atunci când neurastenica autoritate a invadat casa de cult a lui Procópio.

Oamenii repetă răspunsul pe care i l-a dat sectoristului fanfaron în fața celor pe care toți îi disprețuiau.

Însă persecuția *candomblé*-urilor era un corolar firesc al propagandei rasiste inițiate în facultate și reluate de anumite jurnale. Pedrito Gordo punea teoria în practică, produs direct al lui Nilo Argolo și Oswaldo Fontes, consecința logică a acestora.

Deși atât de cufundată în uitare, despre această polemică se poate spune că a fost esențială și decisivă – a îngropat rasismul în rușinea anti-științei, sinonim pervers al șarlataniei, al

reacționarismului, arma claselor și categoriilor agonizante împotriva mersului înainte al societății. Dacă

n-a terminat cu rasiștii, căci întotdeauna vor exista imbecili și șarlatani în orice timp sau societate, Pedro Archanjo i-a înfierat, arătându-i cu degetul pe stradă, „uitați-i, dragii mei, pe anti-brazilieni”, și a proclamat măreția metisului. Oh, ce idee îndrăzneață!

6

– NU, NOBILE COLEG, EU N-AȘ ZICE CĂ E COMPLET LIPSIT DE INTERES, a fost de părere

profesorul Nilo Argolo. Ar fi o nechibzuință să te aștepți ca, de sub pana unui ajutor de secretar, a unui

negrotei, să iasă o lucrare de prea mare consistență. Lăsând la o parte, întrucât e lipsită de fundament,

insolenta apărare a miscegenației. Sigur că îi revine unui metis sarcina de a o face, și nu dumneavoastră

sau mie, albi cu acces la sursele de informare științifică. Lăsați deoparte aspectele și concluziile ridicole și uitați-vă doar la această copie care abundă în informații curioase despre obiceiuri. Mă văd obligat să

mărturisesc că înainte n-am știut de anumite practici expuse de șarlatan.

– Dacă-i așa, poate că mă hotărăsc să citesc, dar mărturisesc că nu mă prea tentează, sunt foarte ocupat. Uite-l că vine, mă duc la oră, a zis profesorul Oswaldo Fontes dispărând pe ușa sălii de curs.

Coleg, prieten și continuator, crescut, sub aspect intelectual, de profesorul Argolo, îi era oarecum

teamă de el. Nilo Argolo de Araújo nu era doar un teoretician, era un profet și un lider.

Discutaseră despre cartea lui Pedro Archanjo și profesorul Argolo îl uimise pe coreligionar

cerându-i:

– Arată-mi-l pe negrotei, dacă-l vezi. Nu dau atenție fizionomiei servitorilor, mă limitez doar la cei

care mă servesc direct. Dintre ajutoare, îi cunosc doar pe cei de la catedra mea; ceilalți mi se par toți la fel, toți miros urât. Acasă, dona Augusta, doamna mea, îi obligă pe servitori să se îmbăieze în fiecare zi.

La auzul numelui preadistinsei dona Augusta Cavalcanti dos Mendes Argolo de Araújo, „dona

Augusta, doamna mea”, profesorul Fontes a salutat-o cu o înclinare a capului pe nobila și teribila soție a

ilustrului profesor. Damă de modă veche, fiică de conți ai Imperiului, plină de noblețe, cu capul sus, cu

nuiaua mereu la îndemână, dona Augusta nu se impunea numai în fața servitorimii; chiar politicieni aroganți ezitau s-o înfrunte. Deși era un rasist convins, considerându-i pe mulatri o subrasă demnă de

dispreț și pe negri niște maimuțe cu darul vorbirii (ia te uită!), cu toate astea profesorului Fontes i-a fost milă de servitorii familiei Argolo – fiecare dintre cei doi soți era o încercare grea pentru un muritor, închipuiți-vă amândoi împreună!

Pedro Archanjo mergea pe coridor spre ieșire, bucuros de ziua scăldată-n soare, și se legăna în sunetele unei melodii de samba de grup, fluierând încetișor în semn de respect față de lăcașul facultății.

Glasul imperativ l-a oprit aproape de ușă, când fluiera ceva mai tare, căci în piața publică erai liber să

faci gălăgie și să cânți:

– Ascultă, ajutorule.

Renunțând fără chef la melodie, Archanjo s-a întors și l-a recunoscut pe profesor. Înalt, drept, îmbrăcat în negru, uscățiv, cu glasul și comportamentul implacabile, profesorul Nilo Argolo, de la catedra de medicină legală, mândria facultății, părea un fanatic inchizitor din Evul Mediu. O lumină

crudă și arzătoare în ochii mici îl dezvăluia pe mistic și sectar:

– Apropie-te.

Archanjo a înaintat încet, cu pasul lui legănat de capoeirist. De ce-l oprise oare profesorul? Să fi citit cartea?

Risipitor, Lídio Corró trimisese un număr de exemplare diferiților profesori. Hârtia și tușul costau

bani și, ca să recupereze cheltuielile, fiecare exemplar era vândut cu un mic profit în librării și direct către cumpărători. Dar meșterul Corró a devenit apoplectic când Archanjo i-a adus aminte de cheltuieli

și a criticat risipa. „Cumetre, papagalii ăia cu gulere scrobite, fanfaronii ăia trebuie să vadă de ce e în stare un mulatru baian.” Scrisă de cumătrul Pedro Archanjo, înțelept între înțelepți, culeasă și

tipărită în tipografia lui, *A vida popular da Bahia* i se părea cartea cea mai importantă din lume. Deși o publicase cu atâta sacrificiu, nu se gândea la profit. Voia, asta da, să le-o arunce în față „atotștiutorilor ălora înfumurați, haitei ăleia de poponari" care-i considerau pe mulatri și pe negri ființe inferioare, ceva între oameni și animale. Fără să știe Pedro Archanjo, trimisese câteva exemplare la Biblioteca Națională, la

Rio, la Biblioteca Publică de Stat, scriitorilor și jurnaliștilor din sud și în străinătate – nu trebuia decât să

afle adresa:

– Cumetre, știi unde am trimis cărticica noastră? În Statele Unite, la Universitatea Columbia, în New York. Am găsit adresa într-o revistă – mai înainte expediase la Sorbona și la Universitatea din Coimbra.

Pentru profesorii Nilo Argolo și Oswaldo Fontes, Archanjo însuși lăsase cărți la secretariatul

facultății. Acum, pe coridor, se întreba dacă „monstrul" citise volumul lipsit de eleganță, cu o slabă

calitate grafică. I-ar fi plăcut să fie așa, căci lucrările profesorului contribuiseră la hotărârea lui de a scrie, căci ele îl umpluseră de furie.

„Monstrul!", ziceau studenții când vorbeau despre profesorul Argolo, referindu-se, în același timp,

la faima lui atât de răspândită de savant: „E un monstru, citește și vorbește șapte limbi", și la răutatea

lui, la uscăciunea dezolantă a sentimentelor; inamic al râsului, al veseliei, al libertății, inchizitor nemilos la examene, făcându-i plăcere să trântească: „Monstrul moare de plăcere când dă un zero". Liniștea care

domnea în clasa lui provoca invidia majorității profesorilor, incapabili să obțină o asemenea supunere

din partea studenților. Charismatic, nu permitea întreruperi, cu atât mai puțin contraziceri ale afirmațiilor sale de vizionar, de iluminat în transă.

Profesorii tineri, intoxicați de curente anarhice europene, dezbăteau subiectele cu studenții,

ascultând obiecții, admițând întrebări. „Intolerabilă licențiozitate", în opinia profesorului Argolo de Araújo. Sala lui de curs nu se va transforma într-o „cârciumă de eretici și scandalagii, într-un bordel de

gogomănii". Când, „stimulat de exemplul negativ al altor catedre", un anume Ju, cu un parcurs strălucit

– cu distincție la toate materiile –, l-a acuzat că avea idei retrograde, a cerut anchetă și suspendarea îndrăznețului care-i întrerupsese ora cu uluitorul strigăt:

– Domnule profesor Nilo Argolo, dumneavoastră sunteți Savonarola însuși venit de la Inchiziție la

Facultatea de Medicină din Bahia!

Cum n-a reușit să-l lase repetent la sfârșitul anului – din pricina celor doi colegi din comisia examinatoare –, i-a întrerupt unanimitatea distincțiilor cu un „suficient". Dar exclamația tânărului, revoltat de ideile discriminatorii ale profesorului, a intrat în patrimoniul de istorisiri despre dascăli, repetate de studenți și împrăștiate prin oraș. Fără să fi inspirat un număr atât de mare de anecdote și atât de ilariante precum profesorul Montenegro, erou a nesfârșite glume care puneau la îndoială exactitatea

pronumelor, acordurile gramaticale, terminologia ieșită din uz și neologismele comice, taciturnul profesor de medicină legală dăduse

ocazia apariției unui abundent arsenal de glume, critici amuzante sau acide, uneori cu vorbe porcoase, la adresa rigidității monarhice a metodelor și ideilor sale preconcepute.

O anecdotă, probabil adevărată, povestește că, fiind vechi prieten al domnului Marcos Andrade,

judecător în capitală, cu care întreținea relații cordiale ce durau de mai bine de zece ani, s-a întâmplat ca profesorul să-l viziteze într-o seară, conform obiceiului de a se vedea lunar. După cină, în intimitatea familiei, magistratul s-a făcut comod, adică, păstrând pantalonii cu dungă, vesta, gulerul tare și plastronul, și-a scos redingota, din cauza căldurii intense a nopții caniculare, sufocante.

Informat de servitoare de prezența ilustrului prieten, care aștepta în salonul de primire, magistratul

s-a grăbit să-l întâmpine și, în graba de a-l saluta și de a se bucura de plăcerea unei conversații atât de savante, a uitat să-și pună redingota. Văzându-l așa neglijent, în ținută indecentă, într-o intimitate aproape de dormitor, profesorul Argolo s-a ridicat în picioare:

– Până acum am crezut că domnia voastră avea o anumită considerație pentru mine. Văd că m-am

înșelat – și, fără să mai spună altceva, a ieșit pe ușă afară. Refuzând explicația și scuzele magistratului, i-a retras definitiv afecțiunea și a încetat să-l mai salute.

Grosolană, murdară și, fără îndoială, falsă era știrea dată în versuri și printre hohote de râs în Terreiro de Jesus, răzbunare răutăcioasă a studentului Mundinho Carvalho, lăsat repetent de monstru:

Voi cânta în versuri albe

Ca să evit rimele-n negru

Cele ce s-au întâmplat:

Doctorul Nilo Argolo

Nobilul nostru profesor

Cu prejudecăți de culoare

A pus să se radă flocii

Contesei dona Augusta

Frumoș i, însă, vai, prea negri

Apropiindu-se, Pedro Archanjo a observat că Nilo Argolo își ducea mâinile la spate ca să împiedice

orice tentativă de a da mâna. A simțit o anumită căldură urcându-i în obraji.

Cu aroganța celui care examina un animal sau un obiect, profesorul studia atent fizionomia și aspectul funcționarului; pe chipul ostil se reflecta o surpriză nedisimulată observând eleganța și curățenia hainelor mulatrului, decența lui perfectă. Despre unii metiși, profesorul gândea și, în anumite

cazuri, chiar spunea: „Ăsta merita să fie alb, ce nenorocire e sângele african”.

– Dumneata ai scris o broșură intitulată *A Vida*…

– … *popular de Bahia*… Archanjo depășise umilința inițială, era gata de dialog. – Am lăsat un exemplar pentru domnul la secretariat.

– Să spui „domnul profesor”, l-a corectat, aspru, ilustrul profesor. Domnul profesor, nu doar

domnul, să nu uiți. Mi-am cucerit titlul prin concurs, am dreptul la el și-l pretind. Ai înțeles?

– Da, domnule profesor, a răspuns cu glas distant și rece; singura dorință a lui Pedro Archanjo era

să plece de acolo.

– Spune-mi, diversele adnotări despre obiceiuri, serbări tradiționale, ceremonii fetișiste, pe care le

categorisești ca ritualuri, sunt cu adevărat exacte?

– Da, domnule profesor.

– Despre *cucumbi* 91, de exemplu. Sunt veridice?

– Da, domnule profesor.

– Nu le-ai inventat dumneata?

– Nu, domnule profesor.

– Am citit broșura și, având în vedere cine a scris-o – l-a examinat din nou cu ochi scăpărători și

ostili, nu-i neg un anumit merit, limitat la unele observații, bineînțeles. Îi lipsește orice seriozitate științifică, iar concluziile asupra metisajului sunt nerozii delirante și periculoase. Dar asta nu înseamnă

că nu reprezintă un ansamblu de fapte demne de atenție. Merită citită.

Făcând un nou efort, Pedro Archanjo a străpuns zidul care-l despărțea de profesor și a reînnodat dialogul:

– Domnul profesor nu crede că aceste fapte vorbesc în favoarea concluziilor mele?

Cu un zâmbet zgârcit, rareori schițat pe linia fină a buzelor – pentru profesorul Argolo hohotul de

râs era o raritate aproape întotdeauna provocată de prostia, de imbecilitatea indivizilor –, a replicat:

– Mă faci să râd. Maculatura dumitale nu conține nici măcar o singură referire la vreo teză, memoriu sau carte; nu se sprijină pe opinia nici unei somități autohtone sau străine, cum îndrăznești să-i

atribui categoria de științifică? Pe ce se bazează ca să susțină metisajul și să-l prezinte ca fiind soluția ideală pentru problema raselor în Brazilia? Ca să îndrăznească să categorisească drept mulatră cultura

noastră latină? E o afirmație monstruoasă și periculoasă.

– Mă bazez pe fapte, domnule profesor.

– Prostii. Ce înseamnă faptele, la ce folosesc ele dacă nu le analizăm în lumina filozofiei, în lumina

științei? Ai citit, din întâmplare, ceva despre subiectul în discuție? – Își păstra râsul zeflemitor: – Îți recomand Gobineau. Un diplomat și savant francez care a trăit în Brazilia și e o autoritate decisivă în

problema raselor. Lucrările sale se află în biblioteca școlii.

– Am citit doar câteva lucrări ale domniei voastre și ale profesorului Fontes.

– Și nu te-au convins? Dumneata confunzi *batuque*-ul și *samba*, niște sunete oribile, cu muzica; statuete abominabile, sculptate fără cel mai mic respect față de legile esteticii, sunt date ca exemple de

artă; riturile cafrilor au, după părerea dumitale, calitatea de cultură. Nefericită această țară dacă

asimilăm asemenea barbarisme, dacă nu reacționăm împotriva acestei aluviuni de orori. Ascultă, toate

astea, toată această drojdie care provine din Africa și care ne umple de noroi o să le măturăm din viața și din cultura patriei noastre, chiar dacă pentru asta va fi necesar să folosim violența.

– S-a folosit, domnule profesor.

– Poate că nu s-a folosit în forma și în măsura necesare – glasul lui, de obicei sec, a adoptat un timbru mai dur; în ochii ostili, în care se citea o condamnare nemiloasă, s-a aprins lumina galbenă a fanatismului: – E vorba de un cancer, trebuie extirpat. Operația pare să fie o formă crudă de practicare a

medicinei, dar în realitate e benefică și indispensabilă.

– Poate omorându-ne pe toți… unul câte unul, domnule profesor.

Îndrăznea să fie ironic, golanul? Gloria facultății l-a fixat pe ajutor cu ochi suspicioși și amenințători, dar nu i-a văzut decât fața calmă, atitudinea corectă, nici un semn de lipsă de respect.

Calmată, privirea îi devenise visătoare și, râzând aproape jovial, a analizat propunerea lui Archanjo:

– Să vă eliminăm pe toți, o lume numai de arieni?

Lumea perfectă! Grandios și irealizabil vis! Unde e geniul temerar capabil să preia ideea

îndrăzneață și s-o pună în practică? Cine știe dacă, într-o zi, un zeu neînvins al războiului nu va îndeplini misiunea aceasta supremă? Vizionar, profesorul Argolo a scrutat viitorul și a întrezărit eroul în fruntea cohortelor ariene. Imagine fulgurantă, clipă glorioasă, o secundă doar, apoi a coborât la realitatea mizerabilă:

– Nu cred că va fi necesar să se ajungă până acolo. E suficient să se promulge legi care să interzică

miscegenația, reglementând căsătoriile: alb cu albă, negru cu negresă și cu mulatră, și temnița pentru cine nu respectă legea.

– Va fi greu de separat și clasificat, domnule profesor.

Profesorul a căutat din nou accentul de zeflemea în vocea calmă a ajutorului și în cuvintele bine pronunțate. Ah! dacă l-ar descoperi!

– Greu, de ce? Nu văd greutatea. A hotărât să considere discuția încheiată și a ordonat: – Du-te la

obligațiile dumitale, nu mai am timp de pierdut. În orice caz, din toate aiurelile, ceva se poate folosi din cartea dumitale, băiete.

Dacă nu ajungea să fie amabil, cel puțin se arăta condescendent – i-a întins vârful degetelor metisului.

I-a venit atunci rândul lui Pedro Archanjo să ignore mâna osoasă, limitându-se la un semn din cap,

identic cu salutul cu care-l întâmpinase profesorul Nilo Argolo de Araújo la începutul conversației, doar

că puțin, un pic mai redus. „Canalia!”, a mârâit, livid, profesorul.

7

DUS PE GÂNDURI, ÎN DRUM SPRE TABUÃO, PEDRO ARCHANJO TRAVERSA FUNDĂTURA

unde copiii se jucau și alergau; existau din belșug motive pentru griji și preocupări. În facultate, vorbele răutăcioase; aci aproape, în Misericórdia, Dorotéia, cu mințile sucite, măcinată de pasiune. Necuratul cerea ca ea să părăsească Bahia, libertatea și pe fiul ei, ca să-l urmeze. De multă vreme nu-i mai lega

nimic pe Archanjo și pe Dorotéia și dacă, uneori, când hazardul îi aducea împreună, se întâmpla minunea, era pură întâmplare, amintirea furtunii și a fericirii de altădată. Exista însă Tadeu. Pentru Archanjo era sarea vieții. La *Prăvălie*, dificultățile bănești crescuseră din pricina publicării cărții și Lídio Corró nu fusese niciodată la o asemenea strâmtoare.

Cu țigara de proastă calitate, cu bastonul cu stilet, reumatic, Estêvão das Dores era o prezență

obligatorie în atelier la fiecare început de lună, încă din ziua stabilită pentru plată; așezat pe un scaun lângă ușă, petrecea seri întregi într-o sporovăială calmă. Uneori își rezema bastonul de perete și, văzându-i pe Lídio și pe Tadeu ocupați până peste cap, se ridica în picioare, cu mâinile în șolduri „ca să-

și sprijine beteșugurile", și se îndrepta spre rafturile cu litere. Mirosind urât și adus de spate, dar un maestru în arta lui; cu mâinile pătate de nicotină, treaba mergea iute și până și tiparnița cea vetustă părea mai puțin capricioasă și lentă. Deși nu pomenea nimic despre datorie și plată („Stau în casă fără nici un

rost, nu-i nimic mai obositor decât să n-ai ce face… de aceea am venit să stau la un pahar de vorbă cu

prietenii…"), Lídio nu se simțea prea în largul lui văzându-l în permanență pe creditor așteptând:

– Am de primit o grămadă de bani. Primii care-mi intră sunt ai dumneavoastră, dom' Estêvão.

– Nu vorbi despre asta, n-am venit să încasez… Dar dă-mi voie să-ți spun, meștere Corró, mata ești

prea credul, ai grijă.

Era adevărat: trubadurii tipăreau broșurile pe datorie, plătind treptat, pe măsură ce vindeau. Lídio se

transformase, practic, în finanțator al literaturii populare. Dar, pentru numele lui Dumnezeu, putea să-l

refuze pe prietenul João Caldas, tată a opt copii, care trăia din inspirația sa? Sau pe Isidro Pororoca, orb de amândoi ochii, un as în pictura inspirată din natură?

– Secretul tipografiei e serviciul rapid, de calitate și pe loc. Îți dau sfatul pe gratis.

Abia după ce-i plătea, cu bănișorii numărați și paranumărați, Estêvão își lua tălpășița cu sfaturile lui, cu țigările lui proaste, cu reumatismul lui și cu bastonul care-l zăpăcea pe ucenic – într-o zi avea să

aibă unul la fel, cu un stilet ascuns înăuntru, o armă de temut.

– Nu-l văd deschizând bastonul și țintuindu-mă cu stiletul – Lídio își păstra buna dispoziție cu toate

greutățile.

Aceste probleme au înmulțit reprezentațiile; în unele săptămâni au ajuns să dea chiar câte trei, cu

ajutorul lui Budião și al elevilor lui, al lui Valdeloir, Aussá și al unui marinar, Mané Lima, debarcat de

pe vasul lui Lloyd din cauza unor certuri și lovituri de cuțit. Învățase prin porturile pe unde trecuse și

devenise expert în tangoul brazilian și în *lundum*, în tangoul argentinian și passodoble, în dansurile *gaúchas* 92 și se prezenta ca „artist internațional”. S-a încurcat cu Gorda Fernanda, foarte grasă și foarte ușoară, o pană în brațele marinarului, de două ori faimoasă. De la *Prăvălia de miracole* plecau spre cabarete, făcând succes la Pensiunea Monte Carlo, la Pensiunea Elegante, la Tabaris, mulți ani după

aceea. Cu excepția unor călătorii artistice rapide la Aracaju, Maceió și Recife, Mané Lima, Matrozul Pas-de-Vals, n-a mai părăsit niciodată Bahia.

Cel care nu se arăta la fel de entuziasmat ca altădată de reprezentații, acum sporite, era Pedro Archanjo, căci se împuțina timpul pentru lectură și studiu. Al lui și al lui Tadeu.

– Ce tot citești atâta, *mestre* Pedro, ’mneata care știi atâtea?

– Ah, dragul meu, citesc ca să înțeleg ce văd și ce mi se spune.

Femeile simțeau o schimbare subtilă, aparent imperceptibilă; amant asiduu, fidel și tandru, umblând

de la una la alta disponibil și amator de plăceri, nu mai era totuși acel tânăr lipsit de griji dinainte, fără

altă ocupație principală. Până atunci, viața lui se rezumase la spectacole ale formațiilor artistice, grupuri de samba, *afoxé*-uri și *capoeira*, la ritualurile din *candomblé*, la plăcerea de a sta de vorbă, de a auzi și povesti tot felul de lucruri și, mai ales, la dulcea meserie a patului și a femeilor dintr-o parte în alta întro prestație gratuită. Acum nu mai era curiozitatea vană și gratuită cea care-l purta pe la *candomblé*-uri, *afoxé*-uri, formații artistice, școli de *capoeira*, pe la casele unor unchiași bătrâni sau îi prilejuia lungi discuții cu doamne foarte importante. O schimbare aproape imperceptibilă, însă calitativă, ca și cum, deodată, la cei patruzeci de ani împliniți, Archanjo ar fi devenit pe deplin conștient de lume și de viață.

Trecând prin fața casei Sabinei dos Anjos, băiețașul a venit în fugă ca să-i ceară „Binecuvântarea,

nașule”. Archanjo l-a luat în brațe. Moștenise frumusețea mamei, a Sabinei, regină a dansului, cu trup

de o violență năvalnică, de sevă ajunsă la maturitate, regină din Saaba. Saba, eu sunt regele Solomon și

am venit să te vizitez în regatul alcovului tău. Îi recita psalmi din Biblie, ea mirosea a chiparoase, balsam al inimilor neliniștite.

„Dă-mi un bănuț, nașule.” La fel ca Sabina, era interesat de bani. Scoate o monedă din buzunar și

chipul puștiului se luminează într-un zâmbet; al cui e zâmbetul șmecheresc și liber? Sabina apare în ușă

și-și cheamă fiul. Archanjo îl duce de mână, mulatra râde văzându-l pe musafirul neașteptat:

– Tu aici? Credeam că nu vine azi.

Glasul ei e briză, deochi, melancolie.

– În trecere. Am multă treabă.

– De când are tu treabă, Pedro?

– Nu știu nici eu, Saba. Duc pe umeri povara unei obligații prea mari.

– Obligație de sfânt? *Ebó*? Sau munca din facultate?

– Nici una, nici alta. Obligație față de mine însumi.

– Tu spune ceva ce eu nu înțeleg.

Rezemată de ușă, cu trupul fremătând, pieptul liber, gura chinuită de dorință în ispita amurgului.

Archanjo simte chemarea în fiecare fibră a trupului și-o privește pe frumoasă; se apropie mai mult de

răsuflarea ei. Scoate din buzunar plicul cu timbre frumoase, venit de la capătul lumii, de la Polul Nord,

unde totul e înghețat și noaptea se prelungește, eternă.

– Kirsi trăiește pe gheață?

– E un oraș numit Helsinki, în Finlanda.

– Eu știu, Kirsi e suedeză, e atât de bună. A trimis scrisoare?

Scoate din plic fotografia copilului; nu e scrisoare, doar câteva fraze în franceză, câteva cuvinte în

portugheză. Sabina ia fotografia, ce dulceață de copil! Atât de delicat și de dulce, cu părul creț, cu ochii lui Kirsi, un amoraș, o frumusețe splendidă și tulburătoare. Sabina își ridică privirea de pe fotografie și se uită la copilul ei, care alerga prin fața casei.

– Și el e frumos… La care dintre cei doi se referă? – Sunt diferiți și asemănători, ce nostim. De ce

faci numai băieți, Pedro?

Archanjo zâmbește lângă gura însetată a Sabinei, în ușă.

– Intră. Vino – glasul e apăsat, cald.

– Am multă treabă.

– De când tu nu mai are timp ca să faci copil? Îi trece brațul pe după gât. – Am făcut baie acușica,

sunt udă încă.

În mirosul cefei, în carnația dură, acolo s-au rătăcit drumurile lui Pedro Archanjo – la ce oră va ateriza la *Prăvălia de miracole* unde îl așteaptă Lídio și Tadeu? Sabina dos Anjos, cel mai frumos dintre îngeri, era regină de Saaba în imperiul patului ei. Fiecare la rândul ei, plus neprevăzutul. A fost o vreme când era cu totul liber, meseria lui fiind doar amorul rătăcitor. Acum nu mai e.

8

– SPUNE-MI, PRIETENE, CÂT O SĂ COSTE. SUNT MAI MULT DECÂT SĂRACĂ, sunt ruinată,

știi ce înseamnă asta? Multă vreme am fost mână-spartă, am risipit banii, acum sunt zgârcită. Fă un preț

cumsecade, nu abuza de o bătrână sclerozată.

Lídio nu e un oarecare, nimeni nu se compară cu el când e vorba să zugrăvească miracole; îi mulțumește și pe client, și pe sfânt, niciodată n-a auzit vreo reclamație, e preferatul Domnului Isus din

Bonfim. Plouă cu comenzi și, în unele luni, e mai rentabilă pictura de promisiuni decât tipografia. A avut clienți și din Recife, și din Rio, iar un englez i-a comandat patru piese deodată.

– Care a fost sfântul și ce miracol a făcut?

– Pune ce sfinți vrei, bolile care-ți vin în minte.

Gringo era la fel de aiurit ca și doamna cea excentrică din fața lui, care-l amenința cu umbreluța, slabă, cu părul alb ca bumbacul, cu fața zbârcită, cu pieile atârnând, cu vârsta la vedere, peste șaizeci, cu siguranță. Șaizeci sau treizeci? Impetuoasă, vorbăreață și hotărâtă, cu o energie de fier și cu povestea motanului libertin cu râia lui scârboasă:

– Sunt o bătrână ruinată, dar nu mă plâng.

Cândva a fost prințesă de Recôncavo, trăind în pompă și lux, putred de bogată. Proprietară de plantații de trestie de zahăr, de mori de zahăr, de sclavi, de vile în orașele Santo Amaro, Cachoeira și

Salvador. Oftau după ea cavalerii de la curte și un ofițer l-a rănit de moarte într-un duel pe logodnicul

frumoasei, proaspăt licențiat în drept. După aceea, mulți bancheri și baroni s-au ruinat umblând după

favorurile ei. A avut o viață tumultuoasă, cu multe relații amoroase, a cutreierat lumea; i-au fost puse la picioare titluri, funcții și averi. Nu s-a dăruit niciodată pentru bani și cei care au cheltuit nebunește ca s-o aibă, dăruindu-i bijuterii, palate, trăsuri, au avut-o numai atunci când au reușit să-i aprindă în inimă

văpaia dorinței sau cel puțin să-i inspire o scurtă afecțiune; iubăreață insațiabilă, era foarte schimbătoare și avea o inimă volubilă.

Când au început să apară ridurile, firele albe și dinții falși, a topit averea în cadouri princiare, pe care le oferea unor gigolo cu aceeași nonșalanță cu care le primise în tinerețe. Festinul vieții a început s-o coste absurd de scump și, fără să ezite, a plătit prețul cerut; merita. Devenită, în cele din urmă, piele și oase, fizic și financiar, s-a întors în Bahia, cu motanul și cu amintirea traiului nechibzuit și pe sfârșite.

De ce atât de puțin, de ce n-a fost mai mult?

Venise să vorbească despre pictarea unui miracol – preț, termen, condiții. Felina, pe nume Argolo

de Araújo, se molipsise pe acoperișuri și în căldurile pisicilor de abominabila râie. În câteva zile avea

să-i cadă părul, catifeaua aceea neagră-albăstruie în care bătrânica își afunda degetele amintindu-și de

iubiri trecute. Consultase și medici, „în țara asta nu există veterinar”; cheltuise bani prin farmacii, pe pomezi și poțiuni, dar totul fusese în zadar. Vindecarea se datora sfântului Francisc din Assisi, căreia îi era credincioasă; printre sărutări, în Veneția, un poet o învățase să-l iubească pe cerșetorul lui Dumnezeu și îi repeta, în pat, predica păsărilor, iar când a fugit, i-a luat geanta, *poverell*[*o* 93!]

Zăpăcit de atâta vorbărie și râsete, meșterul Lídio îi spune prețul lucrării; bătrânica pare mai degrabă un comic de teatru. Cerșește, se ceartă fără formalisme, având însă un farmec nedefinit. În unele momente bătrânețea dispare și licăresc tinerețea și seducția; aroganta prințesă din Recôncavo devine o pensionară amabilă și mondenă, familiară, încântătoare. Târguiala s-a prelungit, căci bunicuța

s-a așezat ca să se tocmească mai bine și, astfel, i-au căzut ochii pe afișul cu Moulin Rouge de pe perete, ceea ce i-a provocat un șoc:

– *Oh, mon Dieu, c’est le Moulin*! 94

Limba slobodă și fără inhibiții s-a pornit să povestească ce trăise, lumea pe unde umblase, minunile

văzute și avute; să-și amintească de melodii, piese de teatru, expoziții, plimbări, petreceri, brânzeturi, vinuri și amanți. Furată de plăcerea amintirilor, era o dublă bucurie pentru că nu-i mai rămăsese alta și,

deși acum era săracă și bătrână, într-o zi fusese opulentă și zăpăcită. În entuziasmul amănuntelor amesteca franceza și portugheza într-o relatare presărată cu exclamații în spaniolă, engleză și italiană.

Pedro Archanjo sosise din regatul de Saaba exact în momentul în care marinărița cea vetustă pleca

în călătoria ei de circumnavigație și se îmbarcase cu ea într-un râs dezlănțuit. Au ridicat ancora în Montmartre, cu escale în cabarete, teatre, restaurante, galerii din Paris și din împrejurimi, adică, restul lumii. Pentru că, să știți, prieteni, există în Paris și restul: restul *oh! la, la! C’est la banlieu* 95.

Era fericită să povestească; nepoții nu aveau răbdare s-o asculte în timpul vizitelor rare și rapide la

cocioaba ei, o căsuță vecină cu mănăstirea Lapa, unde vegeta împreună cu pisica și o servitoare agasantă. Bătrână nonconformistă, numele ei complet era senhora dona Isabel Tereza Gonçalves

Martins de Araújo e Pinho, de drept contesă da Água Brusca. Pentru intimi, Zabela.

Pedro Archanjo a întrebat-o dacă vizitase Helsinki. Nu, în Helsinki nu fusese. În Petrograd, da, și în

Stockholm, Oslo și Copenhaga. De ce vorbea de Finlanda cu intimitatea aceea? Umblase pe acolo, ca

marinar? Dar nu părea un om al mării, felul lui de a fi era de profesor sau asistent.

Archanjo a râs cu râsul lui cordial. Nu sunt nici asistent, nici profesor, *madame*, și nici marinar; sunt un simplu ajutor de secretar și un săpător în ale literelor, un curios. Legătura cu Finlanda, ah, era

una de dragoste. Îi arată fotografia și contesa zăbovește admirând chipul copilului – inteligență și seducție. Cu o caligrafie cultă, Kirsi scrisese câteva cuvinte în portugheză, puține și categorice, încercând să acopere distanța de oceane și de timp – iubire, dor, Bahia. O frază întreagă în franceză; Isabel Tereza face traducerea, inutil, căci Archanjo o știe pe dinafară – fiul nostru crește frumos și puternic, îl cheamă Oju, ca pe tatăl lui, Oju Kekkonen, îi comandă pe băieți și curtează fetele, un mic

vrăjitor.

– Te cheamă Oju?

– Numele meu de creștin e Pedro Archanjo, dar în *nagô* sunt *Ojuobá*.

– Aș vrea să văd *macumba*. N-am asistat niciodată.

– Când vreți, o să vă însoțesc cu plăcere.

– N-o să fie nici o plăcere, nu fi mincinos. Cine dorește compania unei bătrâne sclerozate?

Râde malițios și-l măsoară pe mulatrul puternic și frumos, amantul finlandezei:

– Copilul îți seamănă leit.

– Dar seamănă și cu Kirsi. O să fie regele Scandinaviei.

Archanjo râde cu poftă, iar prințesa din Recôncavo, Zabela pentru intimi, îi ține isonul în schimbul

de împunsături amicale, foarte încântată.

– Roagă-l pe dom' Lídio să facă o reducere de preț, nu pot să plătesc așa mult, dar recunosc că

merită mai mult.

Era la fel de drăguță ca și Corró și Archanjo, ca un om din popor din Bahia.

Lídio răspunde imediat:

– Spuneți dumneavoastră un preț.

– Nici asta nu vreau.

– Atunci, nu vă faceți griji. Pictez minunea și, când o fi gata, plătiți cât o să vreți.

– Nu cât o să vreau, cât o să pot.

Tadeu intră pe ușă, cu cărți și caiete. Zabela îl compară cu Archanjo și zâmbește discret. Ucenicul

crescuse și devenise un adolescent robust și simpatic, iar când râdea era seducător.

– Finul meu, Tadeu Canhoto.

– Canhoto? E prenume sau nume?

– Așa i-a pus numele mama lui, când s-a născut.

Tadeu intrase prin spatele casei.

– Elev?

– Lucrează aici, îl ajută pe cumătrul Lídio în atelier, și învață. Anul trecut a dat patru examene, a

avut un opt, doi de nouă și o distincție. Mândria vibra în glasul lui Archanjo: O să dea încă patru anul

ăsta, iar la anul termină. Vrea să intre la facultate.

– Ce vrea să studieze?

– Vrea să facă inginerie. Să vedem dacă o să fie posibil. Pentru un tânăr sărac nu e ușor să urmeze o

facultate, *madame*. Cheltuielile sunt mari.

Tadeu se întoarce în încăpere și deschide cărțile pe masă, dar observă fotografia:

– Pot să văd? Cine e, nașule?

– O rudă a mea… de departe, tare departe, de cealaltă parte a lumii.

– E copilul cel mai frumos pe care l-am văzut vreodată.

la caietele, are teme de făcut.

Contesa da Água Brusca, doamna Isabel Tereza Gonçalves Martins de Araújo e Pinho, devine tot

mai intima Zabela. Îi explică verbele franceze lui Tadeu, îl învață jargonul. Degustă lichiorul de casă –

lichior de cacao, făcut de Rosa de Oxalá, un nectar sublim! – ca și cum ar gusta cea mai bună șampanie.

Când a plecat, a lăsat în urmă dorul.

– Cel mai bine, dom' Lídio, a zis luându-și rămas-bun, e să treci pe la mine să-l cunoști pe Argolo

de Araújo, așa vei putea să-l pictezi cu fidelitate, e motanul cel mai frumos din Bahia. Și cu cel mai rău

caracter.

– Cu plăcere, *madame*. Mâine o să trec pe acolo.

– Argolo de Araújo e numele motanului? Ce drăguț… Numele unui profesor, observă Archanjo.

– Te referi la Nilo d'Ávila Argolo de Araújo? Îl cunosc prea bine pe microbul ăla. Suntem veri pe

linia familiei Araújo, am fost logodnica unchiului lui, Ernesto; cu toate astea, trece pe lângă mine și se

face că nu mă vede. Se pretează la multe, afișează o noblețe împăunată, dar nu în fața mea. Îi cunosc pe

stricații din familia asta de-a fir-a păr, le știu neobrăzările, hoțiile, *oh, mon cher, quelle famille*96! Într-o zi îți povestesc, dacă vrei.

– Ce-aș putea să vreau mai mult, *madame*, azi e o zi binecuvântată; miercuri e ziua lui *Xangô*, iar eu sunt *Ojuobá*, ochii lui larg deschiși, ca să vadă și să știe tot, despre săraci în special, dar și despre bogați, când e nevoie.

– Ia-mă la *macumba* și-ți povestesc istoria nobilimii din Bahia.

Tadeu se repede s-o ajute să coboare cele două trepte de la intrare.

– O bătrână nu e bună de nimic, dar tot n-am chef să mor. Cu mâna ei îngrijită atinge bărbia băiatului: – Pentru un tuciuriu ca tine și-a pierdut mințile bunica Virgínia Martins și a condimentat sângele familiei.

Deschide umbrela fermecătoare și cu pas ferm urcă panta abruptă a străzii Tabuão, pasul ei *belle époque* – merge pe străzile Parisului, defilează pe *boulevard des Capucines*.

ÎN TOATĂ ÎNVĂLMĂȘEALA ASTA, UN LUCRU E SIGUR – PREZENȚA ZABELEI la sărbătoarea

lui *Ogum*, în timpul căreia s-a produs vraja. Relatările diferă de la un povestitor la altul. Toți au văzut cu ochii lor ce s-a petrecut, dar fiecare a privit în felul lui. Cei mai categorici sunt, bineînțeles, cei care nu erau acolo și n-au fost de față; ei știu tot, și chiar mai bine decât oricine, sunt martorii principali.

Absenți și prezenți, toți sunt de acord în privința unui amănunt:

– Cea care nu mă lasă să mint e bogătașa din Lapa, boieroaica plină de bijuterii, doamna aia de neam mare. Era acolo și a văzut.

Boieroaică și de neam mare, cu siguranță. Bogătașă, fără îndoială, dar în trecut. Bijuteriile, însă, erau false. Imitații și copii, multe și multicolore – coliere, mărgele, podoabe; atât de împodobită cu coliere și brățări numai *mama-de-sfânt* mai era. Într-un gest foarte caracteristic, când și-a luat rămas-bun (spre a reveni de multe ori), contesa de Água Brusca și-a scos un colier de la gât și i l-a oferit lui Majé Bassã:

– N-are nici o valoare, dar te rog să-l primești.

Plină de importanță în fotoliul rezervat invitaților de onoare, Zabela a urmărit ceremoniile cu foarte

mare interes. Se ridica în picioare ca să vadă mai bine, cu gesturi nervoase, cu mâna la piept, cu exclamații în franceză, *nom de Dieu!, zut, alors!* 97: când au coborât divinitățile *orixá* în sunet de *adarrum* 98, în loviturile săbiilor divinităților *Ogum* în luptă, în dansul lui *Oxumarê*, șarpe cu burta lipită

de pământ, jumătate bărbat, jumătate femeie, mascul și femelă în același timp.

– Ce s-a întâmplat cu fata aceea frumoasă care a venit să vorbească cu dumneata și apoi a dansat cu

atâta însuflețire? Stătea în ușă și a dispărut. De ce n-a mai dansat, unde s-a dus?

Dacă Pedro Archanjo cunoștea semnificația șaradei, nu i-a dezvăluit-o indiscretei.

– N-am observat, *madame*.

– Nu mă lua de proastă. Am văzut un bărbat lângă ea, în spatele focului, alb și plin de el, nervos,

nerăbdător. Hai, spune.

– A dispărut – și n-a mai adăugat nimic.

Selectând și dând deoparte fanteziile, Dorotéia a fost văzută în grupul de *feitas*, învârtindu-se în pavilion, în dispută cu Rosa de Oxalá în privința grației pasului și a frumuseții. Mai erau și Stela cu *Oxóssi*, Paula cu *Euá* și altele cu multă eleganță.

Oxóssi a coborît cu un *eruquerê* din coadă de cal și a luat-o în stăpânire pe Stela. *Euá* s-a unit cu corpul Paulei, vânt de lagună, apă de izvor. Într-o puternică înfiorare, Rosa a devenit *Oxalufã*, *Oxalá* bătrân. Trei *Omolu*, doi *Oxumarê*, două *Iemanjá*, un *Ossaim* și un *Xangô*. Au venit în același timp șase *Ogum* – era 13 iunie, ziua lor de sărbătoare, căci în Bahia *Ogum* e Sfântul Anton99, iar poporul i-a salutat în picioare, cu bucurie – *Ogunhê*!

Când, cu un lung fluierat, șuierat de tren, sirenă de vapor, *Iansã* i-a dat încuviințarea, Dorotéia s-a rușinat și a venit să sărute mâna lui Archanjo:

– De ce nu mi-ai adus băiatul?

– A rămas să învețe, are mult de învățat. Plec, Pedro. Chiar azi. Noaptea asta.

– A venit după tine? Pleci pentru totdeauna?

– Pentru totdeauna și mă duc cu el. Nu-i spune nimic lui Tadeu, îndulcește-ți glasul și spune-i că

am murit, e mai bine așa; doare o singură dată și s-a terminat.

A îngenuncheat și și-a aplecat capul până la pământ. Archanjo i-a atins părul creț și a ridicat-o pe

negresa Dorotéia la nivelul lui. Nici nu se ridicase bine și *Iansã* o și poseda cu un strigăt care trezea morții. Din fundul casei de cult au răspuns spiritele *egun*, spiritele morților, niște gemete de te înfiorai.

În pavilion, foarte puțini observaseră scena dinainte de a sosi *Iansã*. Zabela, însă, o urmărise de la început până la fârșit, pentru ea tot ce vedea acolo era noutate, era incitant. Preotesele le-au condus pe

spirite în cabinele unde își schimbau veșmintele, după ce dansau pe cântecele rituale. Cel mai mult a dansat *Iansã* în mijlocul celor șase *Ogum*. Dansa în semn de rămas-bun, dar nimeni nu știa.

În pauza pentru schimbarea hainelor, într-o altă sală, au servit mâncarea lui *Ogum*, un banchet regesc. Zabela a ciugulit din fiecare fel de mâncare, îi plăcea la nebunie mâncarea din fructe de palmier,

din nefericire îi făcea rău la ficat. Când au început artificiile, anunțând întoarcerea divinităților *orixá*, bătrâna a ieșit aproape fugind, nu voia să piardă nici cel mai mic amănunt din *macumba*.

S-a apropiat maiestuoasa procesiune a spiritelor, cu unul dintre cei șase *Ogum* în frunte, cel din Epifânia. Au răsunat *atabaque*-urile, lumea s-a ridicat în picioare, bătând din palme, un fulger a luminat văzduhul, artificii, rachete și petarde – luna iunie în Bahia e luna porumbului și a focurilor de artificii.

În bubuiturile și în fulgerele artificiilor, una câte una, au intrat în pavilion divinitățile *orixás* cu blazoane, arme, însemne. Mama Majé

Bassã a pornit cântul, *Oxóssi* a dat semnalul de început pentru dans.

Unde era *Iansã*, de ce nu se întorsese în pavilion? Se auzise doar ecoul unui zgomot în depărtare.

Șuierat de tren? Nu, sirena unui vapor. Acolo, în cadrul ușii, toți o văzuseră pe Dorotéia pentru ultima

oară. Nu purta costumul de *Iansã*, deși mulți spun că da și jură pe lumina ochilor; nici fusta scrobită și bluza cu dantele, îmbrăcămintea de baiană. În ținută de doamnă, etala o vestimentație de noblețe, rochie

cu trenă și de cea mai bună croială, cu jabou cu volănașe. Respira greu, ochii îi erau învăpăiați.

Toți vorbesc de bărbatul postat în spatele Dorotéiei și sunt de acord că avea niște coarne mici, de

diavol. În rest, dezacord și discuții. Unii au văzut coada ca un baston, cu vârful curbat agățat de braț;

alții vorbesc de copite; majoritatea îl descriu ca fiind ca tăciunele. După spusele lui Evandro Café, un

unchiaș bătrân și respectabil, necuratul era roșu, de un roșu viu, fulgurant. Ochii curioși și atenți ai Zabelei l-au văzut alb și blond, cu doi cârlionți pe frunte, o bucățică de bărbat! Contesa și fostul sclav

erau de acord în privința vârstei și a experienței și amândoi merită încredere.

Totul s-a petrecut în sclipirea focurilor de artificii, la lumina petardelor, lumină și foc care orbesc.

În incendiul acelea, în strălucirea acelei aurore, în văpaie, în tunete și în fulgere, într-un vârtej, Dorotéia s-a risipit în văzduh. Era în ușă și, în aceeași clipă, nu mai era, cadrul ușii era gol, doar un miros de

pucioasă, fulgerul și bubuiturile. De bombă, de artificiu? Cine a auzit știe că nu.

Dorotéia n-a mai fost văzută niciodată. Nici blestematul. S-a auzit un zgomot, după Zabela, galop

de potcoave de cai, fugă de îndrăgostiți spre ținuturi îndepărtate; după Evandro Café, zgomot de copite

care aleargă, era Diavolul după a lui *iabá*. Așa sau altminterea, se terminase cu Dorotéia.

Câteva zile a rămas gol locul din Misericórdia unde clienții amatori de *abará*, *acarajé*, *cocada* și *pé-de-moleque*100 au găsit-o, ani la rând, pe negresa Dorotéia cu colierul lui *Iansã* și o mărgică roșie și albă, de la *Xangô*. Apoi s-a așezat acolo Miquelina, liniștită și curată, cu tava împodobită și ochii verzi.

La *Prăvălia de miracole*, aplecat peste cărți, un adolescent își plânge mama, moartă pentru el.

Pentru alții, vrăjită, întoarsă la începuturile ei. Fiecare cu soarta lui. Dacă Archanjo avea cheia șaradei, n-a zis nimic.

77 Specialitate culinară braziliană.

78 Arborele-butoi, corespondent al baobabului african.

79 Un fel de brățară.

80 Simbolul paleografic al numelui lui Cristos, creat de primii creștini în timpul persecuției, mai târziu asociat cu un vin de înaltă calitate, ulterior definind ceva de foarte bună calitate.

81 Una dintre cele mai vechi două preotese din casa de cult.

82 Ritual menit să-l îmbuneze pe zeu.

83 Dans popular de perechi, practicat, de regulă, de săraci.

84 Regatul misterios al fericirii și libertății, imagine a ținuturilor natale din Africa.

85 Barăcile unde locuiau sclavii negri de pe plantații.

86 Loc ascuns sau fortificat unde se refugiau sclavii fugiți.

87 Instrument ritual confecționat dintr-o coadă de cal.

88 Joc de cuvinte. Pedrito este diminutiv al numelui Pedro.

89 Termenul portughez *escuro* înseamnă și cu piele de culoare închisă, și obscur, ascuns.

90 Termenul portughez *claro* înseamnă și deschis la culoare, și clar.

91 Dans dramatic al negrilor celebrând pubertatea.

92 Din Rio Grande do Sul sau din pampasul argentinian.

93 Sărăcuțul (it.). Aluzie la faptul că sfântului Francisc i se spunea și *Il poverello*.

94 O, Doamne, e Moulin! (fr.)

95 E periferia! (fr.)

96 Oh, dragul meu, ce familie! (fr.)

97 O, Doamne, incredibil! (fr.; trad. liberă)

98 Bătăi rapide și continue de *atabaque*.

99 Sfântul Anton (cunoscut ca Sfântul Anton din Padova) s-a născut la 13 iunie în Lisabona, fiind patronul acestui oraș.

100 Preparate culinare braziliene.

UNDE FAUSTO PENA ÎȘI POVESTEȘTE EXPERIENȚA TEATRALĂ ȘI

ALTE TRISTEȚI

EXPERIENȚA MEA TEATRALĂ A FOST FUNESTĂ. SĂ NU CREDEȚI CĂ EXAGEREZ. Funestă,

tragică, fatală. Oricum aș privi-o, bilanțul tot negativ iese; decepție, dezamăgire și suferință. Suferință

de încornorat, adevărată.

N-am trecut, însă, dincolo de culisele dramaturgiei, n-am atins scena, n-am avut parte de emoția luminilor și a publicului, a aplauzelor și a știrilor din presă. În unele zile de entuziasm febril, am visat la toate acestea și la multe altele. Numele meu pe afișe, pe fațada Teatrului Castro Alves, scris cu litere luminoase la teatrele din Rio și din São Paulo, alături de Ana Mercedes, primadonă triumfătoare, unică

și suverană, detronând fulgerător stelele consacrate. Săli pline, public în delir, critică entuziastă, salariu mare și drepturi plătite pe loc – începutul carierei triumfale a unui tânăr autor.

Adevărul e cu totul altul. Nici pomeneală de bani, de publicitate, de nume tipărit sau luminos.

Numele – la poliție, după cum am fost informat, ca suspect. Ultimele parale – cheltuite. Singurul bun pe

care-l aveam – pierdut.

Am învățat ceva, fără îndoială, și nu le port pică tovarășilor mei de aventură; nici măcar lui Ildásio

Taveira nu i-am devenit dușman. Între noi fie vorba, mărturisesc că nu pot să-l sufăr și aștept ocazia să

i-o plătesc; e timp pentru toate și nu mă grăbesc. Acum, imediat, îmi e imposibil s-o rup cu iuda, căci

Institutul Național al Cărții i-a comandat o antologie a poeziei tinere baiane, în care a promis să includă

și poeme de-ale mele, mai multe, n-a zis câte. Dacă nu-l mai salut, risc să fiu exclus din antologie, lăsat la periferia literaturii. Îi rezerv cel mai amabil zâmbet al meu, îi laud versurile cu insistență și tam-tam.

Pentru un loc sub soarele literelor, te faci frate cu dracu'.

Eram patru, coautorii spectacolului. Cei trei parteneri ai mei afișează cu toții o înaltă clasă

intelectuală – geniali și toate celelalte. Eu eram cel mai cunoscut dintre cei patru, cu poeme publicate în Rio, în São Paulo și chiar în Lisabona, Ildásio Taveira, cu perciuni stufoși și cămăși stridente, își făcea debutul în teatru. Ceilalți doi erau studenți la drept. Compozitorul Toninho Lins era în anul trei, avea o

samba înregistrată și altele inedite, în așteptarea consacrării în cadrul vreunui festival. Estácio Maia, îndârjit student în primul an, etala diferite atribute: rachiul agresiv și radical, o înțelepciune charismatică

și unchiul general. În confidențele făcute la beție, în taina micilor grupuri, renega înrudirea, disprețuindu-și unchiul.

Literat foarte înaintat, cu suficiență nelimitată, plin de frustrări, instabil și imprevizibil, tot timpul

făcea câte un rol; aci era un terorist nemilos, aci era un mistic care cerea iertare pentru greșelile lui, un actor prost, un june prim lipsit de talent. Cum îl vedea că se apropie, Ana Mercedes identifica imediat

masca din ziua respectivă: „Azi vine ca luptător de gherilă”. În ajun fusese un erou al lui Dostoievski,

Raskolnikov într-o versiune ieftină. Ciudat individ.

Înainte de orice, am cerut programare la Teatrul Castro Alves, ceea ce cădea în sarcina lui Estácio

Maia, în astfel de ocazii nepotul unchiului său. Apoi am început interminabilele discuții despre piesă, cu

strigăte, înjurături, amenințări fizice și mult rachiu.

Divergențele erau legate de conținutul spectacolului și de figura lui Pedro Archanjo. Estácio Maia,

declarându-se partizan brazilian inflexibil al Puterii Negre nord-americane, îl transforma pe Pedro Archanjo într-un membru al organizației *Black Panthers*, care declama pe scenă discursuri și cuvinte de ordine de-ale lui Carmichael susținând separarea raselor, ura iremediabilă. Un fel de profesorul Nilo Argolo de-a-ndoaselea. Negrii de o parte, albii de alta, interzis orice amestec și formă de conviețuire, într-o luptă mortală. N-am reușit să aflu niciodată unde-i situa violentul lider al negrilor autohtoni pe mulatri.

Nu-mi aduc aminte dacă am spus că acest Maia era un tânăr alb cu părul blond și ochii albaștri, prea puțin interesat de femei, inclusiv de negrese și mulatre. În particular, trebuie să-i fiu recunoscător, căci, în afară de cei opt homosexuali confirmați, erau nouăsprezece bărbați implicați în spectacol, respectiv regizorul, actorii, tehnicienii care se ocupau de lumini, cei cu decorurile, costumele și așa mai departe, și dintre cei nouăsprezece el a fost singurul care nu i-a tras clopotele Anei Mercedes.

Ildásio nu era de acord cu teoriile lui, și nici Toninho Lins. Acesta din urmă, un tip serios, cu un

anumit prestigiu în cercurile studențești, dorea să-l prezinte pe Pedro Archanjo mai ales în postura de

grevist, ridicat împotriva patronilor, trusturilor și poliției; făcea din lupta de clasă centrul spectacolului.

Problema rasială, tovarăși, este consecința problemei de clasă – explica el, citând diferiți autori, cu calm, fără exaltare. În Brazilia, tovarăși, negrii și mulatrii sunt discriminați în condiția de proletari –

albul sărac e negru murdar, mulatrul bogat e alb pur. Lupta de clasă și folclorul, iată o rețetă pentru un

spectacol în același timp militant și popular. Compunea pe teme folclorice și din tot ce s-a făcut pentru

proiectatul spectacol nu se păstrează decât frumoasa melodie a lui Toninho Lins despre înmormântarea

lui Pedro Archanjo. A concurat cu ea, ulterior, la Festivalul Universitar, în Rio, și a câștigat premiul al doilea. Merita premiul întâi, în opinia publicului.

În ce-l privește pe Ildásio, trebuie să mărturisesc că poziția lui mi se pare cea mai apropiată de adevăratul Archanjo, dacă există cumva o singură realitate archanjiană (ca să folosesc un cuvânt la modă), atâția Archanjo au apărut în timpul acestor manifestări care comemorau centenarul. Îl puteam vedea până și pe zidurile din oraș, făcând publicitate la Coca-Coco: „Din obiceiurile din Bahia din vremea mea nu lipsea decât Coca-Coco”.

Ildásio Taveira, care era de acord cu Toninho în privința priorității chestiunii claselor în fața celei a

raselor și atribuindu-i lui Estácio Maia existența în Brazilia a prejudecăților legate de culoare și a rasiștilor în număr mare, propunea un Archanjo fără sectarism, conștient de forța lui și de forța populației, susținând rezolvarea problemei braziliene, miscegenația,

amestecul, pe metiși, mulatre și, înainte de orice și mai ales, pe Ana Mercedes, căreia îi tot făcea propuneri prin colțurile teatrului, ticălosul.

Ne certam prin cârciumi și discoteci, în zorii zilelor la Xixi dos Anjos. Ildásio alesese, cu mult ajutor, fraze din cărțile lui Pedro Archanjo ca bază pentru dialoguri. Estácio Maia nu le acceptase:

„Tipul ăsta e un reacționar". Punea în gura lui Archanjo vorbe teribile, amenințări tenebroase de distrugere a rasei albe și a Occidentului în general: „Noi, negrii, îi vom lichida pe ruși și pe americani, pe albii asasini, și unii, și alții". Toninho Lins și cu mine interveneam, temându-ne să nu asistăm până la urmă la o dezbatere corp la corp, într-atât erau de exaltați cei doi combatanți. Cu un umor grosolan, Ildásio îl poreclise Păduchele lui Carmichael pe blondul Maia. A fost o nebunie.

Se insultau, se împăcau, cu îmbrățișări și jurăminte de prietenie veșnică, reluau dezbaterea,

înjurăturile și rachiul. A durat o lună și s-au băut butoaie întregi.

În ce mă privește, am luptat pentru concilierea punctelor de vedere, a replicilor, dialogurilor, dogmelor, preocupărilor, facțiunilor, ideologiilor și puterilor. Voiam doar piesa, numele pe afiș, al meu

și al Anei Mercedes, împreună, autor și divă, oh! Glorioasa noapte a premierei! Ana Mercedes urma s-o

joace pe Rosa de Oxalá, asupra acestui aspect n-au fost discuții, toți au fost de acord. La vremea aceea a

dezbaterilor, prea puțin îmi păsa de soarta teatrală postumă a lui Pedro Archanjo: lider muncitoresc în

grevă, *Black Panther* rasist respingând miscegenația, propovăduind războiul sfânt împotriva albilor, mulatru baian creator de civilizație, mi-era totuna. Eu voiam piesa pe afiș.

Cu prețul unei infinite răbdări, am reușit să fie pus pe picioare și trimis la cenzură un text, anarhic și

contradictoriu. De altfel, după părerea competentă și așa mai departe a lui Álvaro Orlando, regizor invitat pentru montarea spectacolului, în teatru textul era ceva secundar, practic inutil. Așa stând lucrurile, contradicțiile nu aveau nici o importanță. Estácio Maia a obținut promisiuni de subvenție și a

propus universității să cumpere, pentru studenți, spectacolul de premieră. În asemenea ocazii, Estácio Maia își îmbrăca rolul de nepot.

Am hotărât să nu așteptăm rezultatul de la cenzură ca să începem repetițiile și le-am început într-o

săptămână cu intensă agitație studențească. Întrucât au constatat prezența unor provocatori în Facultatea

de Drept, studenții au intrat în grevă și au fost sprijiniți imediat de celelalte instituții universitare. Primul marș s-a desfășurat în ordine, dar al doilea a fost împrăștiat de poliție cu gaze și gloanțe. Arestări în masă, studenți răniți, mănăstirea benedictinilor invadată, magazine închise, violențe brutale, un fel de sfârșitul lumii.

Toninho Lins a fost arestat pe strada Chile – purta un afiș și l-a folosit în lupta împotriva unor polițai. A încasat o săptămână la pârnaie și s-a comportat bine, era bărbat! Estácio Maia a ieșit din circulație în zilele periculoase; marșurile, luptele, închisoarea nu-l atrăgeau, era un teoretician. Numele lui, totuși, s-a aflat pe lista agitatorilor publicată în ziare. A dispărut de tot, s-a evaporat. Am aflat după

aceea că obținuse transferul în Aracaju. Umblă prin Sergipe cam pleoștit, a recăzut în misticism.

Cenzura a interzis piesa și, după câte mi s-a spus, a trimis numele autorilor la poliție pentru a li se

întocmi fișele de rigoare. Unde am ajuns! Ca să nu piardă programarea la teatru, Ildásio a scris în timp

record o piesă pentru copii și a invitat-o pe Ana Mercedes pentru rolul *Borboleta Cintilante* 101. M-am opus cu tărie și vorbe urâte. Ca o compensație pentru șansa pierdută, i-am oferit o plimbare la Rio și la

São Paulo, folosind în luna de miere târzie ultimii dolari primiți de la marele Levenson.

S-au topit, unul câte unul, prin buticurile din Copacabana și de pe strada Augusta, prin restaurante

și discoteci, în atenții pentru unii literați, prietenii prețioase și teribil de scumpe. Piața promovărilor merge foarte prost, simpla citare a numelui unui poet de provincie în rubrica literară costă un prânz la

Muzeul de Artă Modernă sau câteva rânduri de whisky scoțian în barurile din Ipanema.

M-am întors pe zero și sacrificiul nu mi-a folosit la nimic. Ana Mercedes, îmbrăcată după ultima

modă, a devenit acră și se tot eschiva. Într-o duminică, deschid suplimentul literar al ziarului *Diário da Manhã* și dau cu ochii de două poeme semnate de ea; nu mi le dăduse să le revizuiesc. Am citit versurile. Știu câte ceva despre poezie – în prima strofă am recunoscut stilul lui Ildásio Taveira. Mi-am

trecut mâna peste frunte, ardea de febră și de coarne.

Am suferit și încă sufăr, o visez nopțile, mușc perna, patul păstrează intact parfumul de busuioc. N-

am arătat, totuși, că suferința încornorării îmi rodea măruntaiele atunci când, pe neașteptate, am dat cu

ochii de cei doi pe stradă, îmbrățișați. Ildásio mi-a vorbit de antologie și mi-a spus că va urgenta redactarea poemelor, urma să le trimită la institut. Curva a fost distantă și indiferentă față de mine.

În ziua aceea nici rachiul nu m-a consolat. Spre sfârșitul nopții, lucid și murdar, am însăilat un sonet de adio pentru Ana Mercedes. Pentru anumite suferințe, soluția e sinuciderea sau sonetul. În stilul

lui Camões.

101 Fluturele sclipitor (port.).

UNDE PEDRO ARCHANJO E PREMIU ȘI SUBIECT DE PREMIU, CU POEȚI,

AGENȚI DE PUBLICITATE, O ÎNVĂȚĂTOARE ȘI CROCODILUL

NĂZDRĂVAN

1

– NU! E PREA DE TOT, AVEȚI RĂBDARE. – PROFESORUL CALAZANS era pe punctul de a

abandona cumsecădenia sa obișnuită și a exploda: – Fernando Pessoa, nu, asta nu!

Erau adunați în cabinetul lui Gastão Simas de la *Doping Promoção e Publicidade* ca să aleagă tema

unui concurs pentru atribuirea Premiului Pedro Archanjo. Când, după ce s-au terminat manifestările comemorative din cadrul centenarului, decepția și furia s-au transformat într-o amuzantă colecție de anecdote, profesorul a considerat a fi un semn de schimbare a vremurilor faptul că discutaseră și rezolvaseră în sediul agenției de publicitate probleme de cea mai mare importanță culturală ale anului.

Merita să-l asculți cum descria ședințele, un deliciu.

– Fernando Pessoa e o temă pasionantă și, într-o anumită măsură, Pedro Archanjo era un poet –

argumenta Almir Hipólito, emigrat din poezie în publicitate, aținting-du-și asupra sergipanului masiv ochii romantici, cu cearcăne adânci. Dumneavoastră n-ați citit articolul lui Ápio Correia „Pedro Archanjo, poet al științei”? L-a reprodus *Diário da Manhã*. Genial.

– Și? Ce-a găsit comun scribul acela genial între Archanjo și Pessoa? – Profesorul Calazans critica

folosirea abuzivă a adjectivului genial. Îl auzea în orice moment, repetat de fiica lui și de prietenele ei în legătură cu orice și, în special, cu iubiții: – Pedro Archanjo era mare amator de o țuiculiță, dar pentru

asta n-o să înființăm premiul *Siri* sau premiul *Crocodilo*, propunând concurenților tema excelenței acestor mărci de rachiu.

– Iată o idee bună! a râs Gastão Simas. Dacă domnul profesor vrea să colaboreze cu noi, va fi un

geniu al publicității. Aveți idei colosale. Spaniolul de la Crocodilo ar fi în stare să cumpere sugestia.

– Nu vă e de ajuns lipsa de demnitate a anunțului cu Coca-Coco? Pedro Archanjo în serviciul băuturilor răcoritoare! Asta-i culmea!

După cele spuse de dona Lúcia, soția secretarului-general, soțul ei își pierdea calmul cel mult de două ori pe an. În 1968, din cauza centenarului lui Pedro Archanjo, și l-a pierdut cel puțin de două ori

pe zi; țipa, exaltat, discutând despre prostii. Prostii, numai atât? Erau și ticăloșii, și dintre cele mai mari.

A utiliza numele lui Archanjo într-un anunț publicitar i se părea o profanare oribilă, dar erau altele și mai rele. Folosirea operei sale, deformând-o, pentru a proslăvi unele aspecte ale colonialismului,

așa cum făcuse un anumit eseist cu poziție și cu articole bine plătite, asta da, era culmea samavolniciei.

Sergipanului nu-i lipsea cheful de a da la naiba toată treaba. N-o făcuse numai pentru că obișnuia

să-și respecte cu încăpățânare angajamentele și, în plus, dacă ar fi făcut-o, cine ar mai fi apărat figura lui Pedro Archanjo, cine ar mai fi împiedicat reducerea operei sale la o simplă culegere de folclor, eliminând din conținutul ei exact partea cea mai profundă și mai vie? Sunt importante descrierea obiceiurilor și tradițiilor, cercetarea folclorului, dar și mai importantă e polemica împotriva rasismului, proclamarea democrației rasiale.

Calazans se lăsase înduioșat de figura omului sărac, lipsit de mijloace, cu o pregătire limitată, autodidact, care, învingând toate obstacolele, a devenit erudit și înțelept, a inițiat și a dus la bun sfârșit o operă originală, profundă și generoasă. Exemplul său îi învățase pe tineri integritatea și curajul în condițiile cele mai potrivnice. Din dragoste pentru Pedro Archanjo nu renunța profesorul la misiunea sa,

la postul său de luptă.

– E nostim… îi mărturisise el profesorului Azevedo, coleg și prieten. Atâta zarvă, atâta alergătură,

atâta tevatură în jurul aniversării lui Archanjo și, pe de altă parte, îi deformează imaginea și opera. Îi ridică un monument, e adevărat, dar acel Archanjo pe care-l omagiază nu e al nostru, ci un altul, transformat și micșorat.

– Fără îndoială, s-a declarat de acord profesorul Azevedo. Ani în șir au ignorat omul și cărțile lui.

Apoi apare Levenson și se văd nevoiți să-l scoată pe Archanjo din uitarea comodă. Îl perie, îl pun în rama intereselor lor, îl îmbracă în haine noi, încearcă să-i înalțe statutul social ca să-l poată folosi mai

bine. Dar, Calazans, toate astea sunt secundare; opera lui Archanjo rezistă la orice deformare. Toată

tevatura asta, de altfel, își are utilitatea ei – popularizează numele acestui *mestre* din Tabuão.

– Uneori mă apucă disperarea, simt că-mi pierd capul.

– N-ai nici un motiv. Nu e totul șarlatanie. Sunt și oameni corecți implicați în treaba asta. Câțiva

tineri excelenți cercetează opera lui Archanjo, stabilind noi coordonate ale evoluției noastre. Cartea profesorului Ramos e un monument, e adevăratul monument dedicat lui Archanjo. S-a născut din

seminarul nostru interzis.

Și cartea profesorului Azevedo, aflată într-un stadiu avansat de pregătire, *O baiano Pedro*

*Archanjo*102, își avea originea tot în simpozionul eșuat. Chiar așa interzis, rodise în cărți și cercetări.

– Ai dreptate. Numai premiul acordat studenților compensează orice durere de cap.

Tocmai alegerea temei pentru premiul Pedro Archanjo îl făcuse pe profesor să-și mai piardă o dată

calmul în cabinetul lui Gastão Simas:

– Fernando Pessoa, vă rog, e prea mult! Dacă e să alegem un poet ca subiect, atunci de ce nu Castro

Alves care a fost abolиționist și e brazilian?

Almir Hipólito a izbucnit în gesturi de indignare, galant și grațios în protestul lui înflăcărat:

– Oh! vă rog, nu faceți o asemenea comparație! Când vorbiți de poezie, nu-l citați pe Castro Alves,

un versificator mediocru, și să nu-l comparați vreodată cu Fernando al meu, cel mai mare poet al limbii

portugheze din toate timpurile.

Castro Alves, un muieratic, un afemeiat, provoca silă.

Profesorul Calazans a înghițit vorbele grosolane, dar s-a abținut:

– Cel mai mare? Sărmanul Camões! Dar, chiar dacă ar fi așa, tot n-ar fi nimerit pentru premiul nostru.

– Ar avea o anumită utilitate, a zise Goldman, administrator la *Jornal da Cidade*. Am putea să

încasăm ceva mai mult de la colonia portugheză.

– La urma urmelor, suntem aici ca să-l omagiem pe Pedro Archanjo sau ca să scoatem bani de la

portughezi? Nu vă gândiți decât la încasări.

– Pedro Archanjo e cheia… a zis Arno, care tăcuse până atunci, cheia seifului.

Gastão Simas a intervenit:

– Profesorul Calazans are dreptate. Ideia lui Hipólito e strălucită, dar trebuie s-o păstrăm pentru o

campanie legată de colonia lusitană. De exemplu, aniversarea lui Cabral103 sau centenarul lui Gago Coutinho104: „De la Camões la Fernando Pessoa, de la Cabral la Gago Coutinho”. Ce ziceți? s-a împăunat el o clipă. Despre asta o să vorbim pe urmă. Acum să rezolvăm odată cu premiul ăsta enervant. Trebuia să-l fi lansat deja, nu mai putem să pierdem nici un minut. Dragă domnule profesor,

faceți o propunere concretă.

Scoțând din buzunar o grămadă de hârtii, profesorul Calazans l-a împrăștiat pe masă și a reușit să

găsească regulamentul concursului dotat cu premiul Pedro Archanjo, stabilit de el și de Edelweiss Vieira, de la Centrul Folcloric. Arno Melo a fost impresionat când a văzut teancul de hârtii; nici mapă

de piele, servietă 007 nu are, bietul de el, cum o putea să lucreze? Notițe pe bucățele de hârtie deformându-i buzunarele sacoului, formă tipică de subdezvoltare. Cumpărați-vă o 007, domnule

profesor, și cu ea veți dobândi o personalitate nouă, puternică și îndrăzneață, întreprinzătoare, aptă să

creeze și să dezvolte idei, să impună păreri.

Trecut prin școala vieții, profesorul nu avea nevoie de mapă de piele, de servietă 007, ca să-și impună părerea; ori aprobă concursul așa cum e în aceste hârtii – temă, regulament, comisie –, ori atunci să-l facă domniile lor singuri, să-l folosească pe Archanjo drept cheie sau drept șperaclu.

2

GASTÃO SIMAS CUCERISE ADMINISTRAȚIA BAIANĂ A FIRMEI *DOPING SA* DATORITĂ, în

primul rând, capacității de conciliere, de a împăca spiritele, de a fi întâmpinat cu zâmbete și aprobări acolo unde alții erau primiți doar cu figuri încruntate și dezacorduri. „E un om extraordinar”, spunea, pe

scurt, Arno, admiratorul său. Când un client, sătul de prostiile băieților, furios din cauza repetării unor greșeli în anunțuri, voia să încheie socotelile, atunci GS intra în acțiune, demonstrându-și inestimabila

utilitate.

L-a calmat pe profesor, „va fi cum o să ordonați dumneavoastră”, și, în cele din urmă, au stabilit

planul complet al concursului dotat cu Premiul Pedro Archanjo. În propunerea inițială a ilustrului domn

Zezinho Pinto au fost schimbate două sau trei puncte. A fost lărgită categoria concurenților; astfel, în afară de liceeni, puteau participa și studenți. În loc de o simplă compunere, se cerea o lucrare cu minimum zece pagini dactilografiate despre orice aspect al folclorului baian, la alegerea candidatului: *capoeira*, *candomblé*, pescuit de stavrid, samba de grup, *afoxé*-uri, tradiții de Crăciun și Regii Magi, Procesiunea Navigatorilor, darurile pentru *Iemanjá*, câte ceva despre Lucas da Feira, capoeiristul Besouro, pictorul Carybé, Domnul Isus din Bonfim și spălarea bisericii sale, sărbătoarea Madonei Conceição da Praia și cea de Sfânta Barbara. A fost păstrat premiul constând într-o călătorie în străinătate pentru locul întâi. Destinația nu mai era însă Portugalia, ci Statele Unite, întrucât o companie aeriană nord-americană oferea biletele. GS a păstrat călătoria în Portugalia pentru cealaltă campanie, referitoare la Pedro Álvares Cabral și Gago Coutinho, aflată deja în studiu sub patronajul televiziunii și

al unei companii aeriene și unei agenții de turism portugheze.

S-au creat noi premii: călătorii la Rio de Janeiro, televizoare, casetofoane, aparate de radio, cele șapte volume care alcătuiau *Enciclopedia pentru tineret* și câteva dicționare. Profesorul Calazans s-a simțit răsplătit, cel puțin în parte, pentru toată truda și pentru că fusese nevoit să asculte atâtea nerozii.

Într-un interviu pentru *J.C.*, a afirmat că „Premiul Pedro Archanjo va stimula la tineri spiritul de cercetare, gustul pentru folclor, interesul pentru izvoarele de cultură braziliană”.

Profesorul terminase lectura interviului tipărit pe prima pagină a gazetei și zâmbea satisfăcut când a

sunat telefonul – Gastão Simas îl ruga să vină în birourile de la Doping pentru a sta de vorbă câteva minute. Să vină cât mai degrabă; avea niște vești bune.

Renunțând la scurtul răgaz de odihnă, sergipanul s-a prezentat de îndată. Gastão Simas și statul său

major radiau de bucurie; era entuziasmul celor care-și dovedesc competența.

– Dragă domnule profesor! Dați-mi voie să vă spun: scumpe colaborator al firmei *Doping*! A fost

ideea dumneavoastră inițial.

– Ce idee? a întrebat Calazans circumspect, căci specialiștii aceia, atât de îndrăzneți și fără scrupule

în materie de campanii, publicitate și încasări, îl nelinișteau.

– Vă amintiți de ședința noastră de miercurea trecută, când am hotărât ultimele detalii ale

concursului Pedro Archanjo?

– Sigur că da.

– Vă aduceți aminte că v-ați referit la mărcile de rachiu?

– Gastão, să nu-mi spui că vreți să-l puneți pe Pedro Archanjo să recomande rachiu. Ajunge

reclama la Coca-Coco, acea lipsă de demnitate!

– N-o să discutăm iar acest amănunt, dragă maestre. În privința publicității rachiului, fiți liniștit, proprietarii firmei Crocodilo n-au acceptat ideea, tocmai pentru că a fost folosită de Coca-Coco. În schimb, sunt dispuși să patroneze un concurs pentru elevii școlilor primare, numai din cele publice, cărora, până acum, nu le-am oferit nimic în această campanie prilejuită de centenarul lui Pedro Archanjo. Ce părere aveți?

– În ce ar consta acest concurs?

– Ceva foarte simplu: fiecare copil va trebui să scrie câteva rânduri despre Pedro Archanjo,

învățătoarele le vor selecta pe cele mai bune, apoi, dintre acestea, o comisie de pedagogi și scriitori va

alege cinci câștigători ai premiului Rachiul Crocodilo.

– Premiul Rachiul Crocodilo, ce chestie!

– Știți în ce va consta, domnule profesor? Burse de studiu într-o școală bună, valabile pentru tot cursul secundar al celor cinci câștigători. Firma Crocodilo oferă bursele.

Calazans s-a înmuiat – cinci copii săraci ar avea posibilitatea să urmeze cursul secundar.

– În definitiv, rachiul se comportă mai bine decât băutura răcoritoare. Exploatează numele lui Archanjo, dar cel puțin oferă ceva. Cei de la Coca, nici atât. Nu văd, însă, unde intru eu în toată

povestea asta.

– Intrați cu micul text pe care trebuie să-l dăm învățătoarelor ca să le poată povesti câte ceva copiilor despre Archanjo. O jumătate de pagină, cel mult o pagină, o scurtă notiță biografică a eroului

nostru, pe care s-o studieze învățătoarele și apoi să le transmită copiilor o idee despre cine a fost Archanjo. Copiii o vor interpreta fiecare în felul lui. Nu e grozav? Textul acesta vrem să vă rugăm să-l

faceți sau, mai bine zis, să vi-l comandăm.

– Nu e ușor.

– Știm, domnule profesor, și tocmai de aceea am recurs la dumneavoastră. De altfel, ideea inițială a

pornit de la dumneavoastră când ați pomenit de mărcile de rachiu. Și, fiindcă veni vorba de rachiu, pot

să vă ofer o înghițitură de whisky? E scoțian veritabil, nu ca al ilustrului nostru domn Zezinho.

– Nu e ușor, a repetat sergipanul. E perioada testelor, cum o să fac cu timpul?

– Jumătate de pagină, domnule profesor, ceva succint, doar esențialul. Vreau să fie clar că e vorba

de o comandă, adică agenția vă plătește textul.

Profesorul Calazans a ridicaz glasul, serios, aproape jignit:

– Asta, în nici un caz! Nu m-am băgat în treaba asta ca să câștig bani, ci ca să servesc memoria lui

Pedro Archanjo. Nu-mi vorbi de bani.

Arno Melo a scuturat din cap – tipul ăsta nu era normal, era un caz pierdut. Atunci, de ce naiba îl

găsea simpatic? Gastão Simas s-a scuzat:

– N-o să mai pomenesc de plată, domnule profesor. Iertați-mă. Pot să trimit mâine-dimineață după

text?

– Nu se poate, Gastão. Azi corectez teste, mâine, de la opt la douăsprezece, voi fi în facultate. De

unde timp să redactez un text?

– Cel puțin câteva însemnări, domnule profesor, câteva însemnări, câteva date. Și facem aici

redactarea.

– Date, însemnări? Asta s-ar putea. Trimite un curier la mine, mâine. Îi las Lúciei.

Secretara cea roșcată a adus pahare de whisky cu gheață. Era atât de tăcută și liniștită, dar la ce bun

să irosească în vorbe gura aceea de surâsuri și promisiuni, să obosească într-o muncă sordidă un corp

bun de privit și bucurat ochii?

3

DATELE FURNIZATE AGENȚIEI DOPING SA DE PROFESORUL CALAZANS.

Numele: Pedro Archanjo.

Data și locul nașterii: 18 decembrie 1868, în orașul Salvador, statul Bahia.

Filiație: Fiul lui Antônio Archanjo și Noêmia Cutare, mai cunoscută ca Noca de Logum Edé.

Despre tată se știe doar că a fost recrut în Războiul din Paraguay, în care a și murit în timpul traversării regiunii Chaco, lăsându-și partenera însărcinată cu Pedro, primul și singurul fiu.

Studii: A învățat singur să citească și a frecventat Liceul de Arte și Meserii unde a dobândit cunoștințe corespunzătoare diferitelor materii predate, precum și de artă tipografică. A avut rezultate foarte bune la portugheză și de foarte devreme a dovedit interes pentru lectură. Când era deja om matur,

s-a dedicat studiului antropologiei, etnologiei și sociologiei. În acest scop, a învățat franceză, engleză și spaniolă. Cunoștințele sale despre viața și despre obiceiurile populare erau practic nelimitate.

Cărți: A publicat patru cărți – *A vida popular na Bahia* (1907); *Influências africanas nos costumes da Bahia* (1918); *Apontamentos sobre a mestiçagem nas famílias baianas* (1928); *A culinária baiana* –

Origens e preceitos (1930), cărți considerate astăzi fundamentale pentru studiul folclorului, pentru cunoașterea vieții braziliene de la sfârșitul secolului trecut și începutul celui actual și, mai ales, pentru înțelegerea problemei raselor în Brazilia. Apărător înflăcărat al miscegenației, al fuziunii de rase, Pedro Archanjo a fost, în opinia savantului nord-american (Premiul Nobel) James D. Levenson, „unul dintre

creatorii etnologiei moderne”. Opera sa completă a fost reeditată de curând, în două volume, de Editura

Martins, din São Paulo, în Colecția *Maeștri ai Braziliei*, adnotată și comentată de profesorul Arthur Ramos, de la Facultatea de Litere a

Universității din Brazilia. Primele trei cărți au fost reunite într-un

tom sub titlul general de *Brazilia, țară metisă* (titlu dat de profesorul Ramos), în timp ce cartea despre arta culinară constituie un volum separat. Dată uitării timp de mulți ani, opera lui Pedro Archanjo a devenit cunoscută și apreciată pe plan internațional. A fost publicată în engleză în Statele Unite, fiind

cuprinsă în remarcabila *Enciclopedie a vieții popoarelor subdezvoltate*, editată sub auspiciile Universității Columbia (New York). Acum, în anul 1968, cu ocazia sărbătoririi centenarului nașterii sale, s-a scris mult despre Pedro Archanjo. Se evidențiază lucrările profesorului Ramos și prefața la traducerea nord-americană a cărților sale, realizată de Levenson: „Pedro Archanjo, un creator de știință".

Alte date: Mulatru, sărac, autodidact. De foarte tânăr s-a angajat mus pe un vas de mărfuri. A trăit

câțiva ani în Rio de Janeiro. La întoarcerea în Bahia, a exercitat meseria de tipograf și a predat primele

noțiuni de scris și citit, înainte de a fi angajat la Facultatea de Medicină, slujbă pe care a pierdut-o după

circa treizeci de ani, din pricina repercusiunilor uneia dintre cărțile sale.

Muzician amator, cânta la chitară și la *cavaquinho*. A participat intens la viața populară. Rămas celibatar, i se atribuie multe relații amoroase, inclusiv cu o frumoasă scandinavă, suedeză sau finlandeză, nu se știe precis.

Data morții: A decedat în 1943, la vârsta de șaptezeci și cinci de ani. O mare masă populară a participat la înmormântarea sa, la care au fost prezenți profesorul Azevedo și poetul Hélio Simões.

Prin exemplul vieții sale, Pedro Archanjo ne demonstrează cum poate un om născut într-o adâncă

sărăcie, orfan de tată, trăind într-un mediu prea puțin favorabil culturii, exercitând ocupații umile, să

treacă peste toate greutățile și să se ridice pe culmile cunoașterii, devenind egal și chiar suprapunându-

se celor mai ilustre somități ale epocii.

4

TEXTUL REDACTAT DE UN GRUP DE LA *DOPING PROMOÇÃO E PUBLICIDADE SA* ȘI

FURNIZAT ÎNVĂȚĂTOARELOR DIN ȘCOLILE PRIMARE DIN ORAȘUL SALVADOR.

Nemuritorul scriitor și etnolog Pedro Archanjo, gloria Bahiei și a Braziliei, cu renume internațional,

al cărui centenar îl sărbătorim anul acesta sub patronajul ziarului *Jornal da Cidade* și al firmei Crocodilo, s-a născut în Salvador, la 18 decembrie 1868, orfan al unui erou al Războiului din Paraguay.

Răspunzând la chemarea patriei, tatăl său, Antônio Archanjo, și-a luat rămas-bun de la soția însărcinată

și s-a dus să moară departe, în Chaco, în lupta inegală contra dușmanului viclean.

Moștenitor al glorioaselor tradiții paterne, Pedro Archanjo a luptat de foarte tânăr pentru a se ridica

din mediul limitat și mediocru în care se născuse. A început studii de literatură și muzică, remarcându-

se imediat printre colegi prin vocația evidentă pentru literatură. A reușit rapid să stăpânească mai multe

limbi străine, între care engleza, franceza și spaniola.

În tinerețe, purtat de dorința de aventură, a călătorit ca marinar, străbătând lumea. În. Stockholm, a

cunoscut o frumoasă scandinavă care a fost marea iubire a vieții sale.

Întors în Bahia, a intrat în Facultatea de Medicină și acolo, timp de circa treizeci de ani, a găsit mediul favorabil pentru studiile și lucrările care i-au propulsat numele de om de știință și scriitor.

Autor al mai multor cărți, în care a făcut studii asupra folclorului și tradițiilor baiane și analiza problemelor rasiale, tradus în diverse limbi, a devenit renumit la nivel mondial, mai ales în Statele Unite, unde operele sale au fost adoptate în Universitatea Columbia, din New York, la indicația celebrului profesor James D. Levenson, deținător al Premiului Nobel, care se mărturisește discipol al lui

Pedro Archanjo.

A decedat în Salvador, în 1943, la vârsta de șaptezeci și cinci de ani, înconjurat de respectul general

și de admirația savanților. Autorități, profesori din facultăți, scriitori și poeți l-au condus pe ultimul drum.

Mândrie a Bahiei și a Braziliei, al cărei nume l-a propulsat în străinătate, Pedro Archanjo ne învață,

prin exemplul său, cum poate un om născut în sărăcie, într-un mediu ostil față de cultură, să se înalțe pe

culmile cunoașterii și să ocupe un loc de frunte în societate.

Acum, când sărbătorim centenarul acestui magnific paladin al științei și al literelor, toți baianii se

adună ca să-i cinstească memoria glorioasă, răspunzând convocării ziarului *Jornal da Cidade*, care duce la îndeplinire încă o campanie memorabilă și patriotică.

Firma Crocodilo nu putea lipsi de la această mare sărbătoare, întrucât ea însăși face parte integrantă

din folclorul baian, căruia genialul compatriot i-a dedicat existența sa. Nu s-a născut din acest lăudat rachiu figura Crocodilului Năzdrăvan care îi încântă pe copii cu anunțurile de la radio și de la televizor, o adevărată creație a folclorului modern, cu versurile și melodiile lor amuzante?

Crocodilul Năzdrăvan a organizat un mare concurs în școlile primare din Salvador; dragele noastre

doamne învățătoare vor povesti, în clasă, viața lui Pedro Archanjo și fiecare copil, de la clasa întâi la clasa a cincea, își va scrie impresiile concurând pentru una dintre cele cinci burse de studii pentru întreg cursul secundar, care vor putea fi folosite de câștigători în oricare dintre gimnaziile particulare din capitala noastră, premii oferite de firma Crocodilo.

Împreună cu copiii din școlile publice din Salvador, Crocodilul Năzdrăvan strigă: „Trăiască

nemuritorul Pedro Archanjo!”

5

PRELEGERE A ÎNVĂȚĂTOAREI DIDA QUEIROZ PENTRU ELEVII DIN CLASA A TREIA,

SERIA DE DIMINEAȚĂ, DIN ȘCOALA PUBLICĂ *JURNALIST GIOVANNI GUIMARÃES*,

SITUATĂ ÎN *RIO VERMELHO*.

Pedro Archanjo e o glorie a Bahiei, a Braziliei și a lumii. S-a născut acum o sută de ani și de aceea

ziarul *Jornal da Cidade* și firma Crocodilo sărbătoresc centenarul său, organizând un concurs între elevi și atribuind premii valoroase, precum călătorii în Statele Unite și la Rio de Janeiro, televizoare și aparate de radio, cărți și altele. Pentru elevii din școlile primare au fost pregătite cinci burse de studii pentru cursul secundar complet, în oricare instituție de învățământ din capitala noastră. Cu taxele disperate pe

care le cer colegiile, e vorba de un premiu serios.

Tatăl lui Pedro Archanjo a fost general în Războiul din Paraguay și a murit luptând împotriva tiranului Solano Lopez, care a atacat patria noastră. Micul Pedro a rămas orfan și sărac, dar nu și-a pierdut curajul. Neputând să frecventeze școala, s-a îmbarcat pe un cargobot și a reușit să învețe limbi

străine, devenind poliglot, adică o persoană capabilă să vorbească alte limbi în afară de portugheză. A

dat concurs la Facultatea de Medicină, unde, după ce și-a luat licența, a fost profesor timp de peste treizeci de ani.

A scris multe cărți bazate pe folclor, cu alte cuvinte, cărți cu povești despre animale și despre oameni, dar nu sunt cărți pentru copii. Sunt cărți serioase, foarte importante, studiate de savanți și profesori.

A călătorit mult și a cunoscut Europa și Statele Unite, eu cred că trebuie să fie lucrul cel mai bun

din lume să călătorești. În Europa a cunoscut o frumoasă scandinavă cu care s-a căsătorit și a trăit fericit toată viața.

În Statele Unite a predat la Universitatea Columbia, din New York, cel mai mare oraș din lume, și

ținea orele în engleză. Printre studenții săi a figurat și savantul nord-american Levenson care, învățând

atât de mult de la el, a primit după aceea Premiul Nobel, un premiu foarte fain, tipul care i-a premiul

ăsta intră de-a dreptul în istorie.

A murit bătrân, în 1943, și înmormântarea sa a fost o consacrare, avându-i în frunte pe guvernator,

pe prefect și pe profesorii de la facultate.

Exemplul lui Pedro Archanjo ne învață cum un copil sărac, dacă e hotărât și învață de-adevăratelea,

poate intra în înalta societate, preda la universitate, câștiga mulți bani, călători mult și deveni o glorie a Braziliei. Trebuie doar să aibă voință și să nu fie prost-crescut cu învățătoarea. Acum o să scrieți ce credeți voi despre Pedro Archanjo, dar mai înainte vom striga împreună cu Crocodilul Năzdrăvan care

oferă bursele: „Trăiască nemuritorul Pedro Archanjo!”

6

COMPUNEREA LUI RAI, ÎN VÂRSTĂ DE NOUĂ ANI, ELEV ÎN CLASA A TREIA DIN

POMENITA ȘCOALĂ *JURNALIST GIOVANNI GUIMARÃES*.

Pedro Archanjo era un orfan foarte sărac care a fugit ca marinar cu o *gringa* la fel ca unchiul meu

Zuca și s-a dus în Statele Unite pentru că acolo sunt bani pentru orice prost dar el a zis sunt brazilian și a venit în Bahia ca să spună

povești cu animale și cu oameni și era atât de învățat că nu dădea lecții la

copii numai la doctori și profesori și când a murit a devenit gloria Braziliei și a câștigat premiul ziarului care era o geantă plină cu sticle de rachiu. Trăiască Pedro Archanjo și Crocodilul Năzdrăvan!

102 *Baianul Pedro Archanjo*.

103 Pedro Álvares Cabral, descoperitorul Braziliei.

104 Carlos Viegas Gago Coutinho, ofițer al Marinei Portugheze, geograf, cartograf, navigator și istoric.

DESPRE BĂTĂLIA CIVILĂ A LUI PEDRO ARCHANJO *OJUOBÁ* ȘI DESPRE

CUM A OCUPAT POPULAȚIA PIAȚA

1

– NESTOR SOUZA VORBEȘTE O FRANCEZĂ PERFECTĂ, IMPECABILĂ – A AFIRMAT

profesorul Aristides de Castro, referindu-se la rectorul Facultății de Drept, jurist eminent, membru al unor institute internaționale. A repetat numele, extaziat de atâta admirație:

– Nestor Souza, un geniu!

Profesorul Fonseca, de la catedra de anatomie, a intervenit:

– Fără îndoială, pronunția lui Nestor e foarte bună. Nu știu, însă, dacă poate concura cu Zinho de

Carvalho în privința stăpânirii limbii. Pentru Zinho, franceza nu are secrete. Știe pe dinafară pagini întregi din *Génie du Christianisme* 105, din Chateaubriand, poeme de Victor Hugo, scene întregi din

Cyrano de Bergerac, de Rostand – pronunța Hugó și Cyranó, etalându-și propriile cunoștințe: – L-ai auzit declamând?

– Da, și mă alătur elogiilor dumitale. Mă întreb, însă: Zinho ar putea să improvizeze un discurs în

franceză, ca Nestor Souza? Vă aduceți aminte de banchetul dat în onoarea lui *maître* Daix, avocatul din Paris care ne-a vizitat anul trecut? Nestor l-a salutat în franceză, improvizând pe loc! Magistral!

Ascultându-l, m-am simțit mândru că eram baian.

– Improvizând? Nici vorbă – a zeflemisit liberul-docent Isaías Luna cel slab, limbă-ascuțită notoriu,

popular printre studenți din pricina răutății ideilor și a generozității la examene: – Din câte știu, învață

cursurile în ajun și repetă gesturile în fața oglinzii.

– Nu spune asta, nu repeta infamii izvorâte din invidie.

– Așa se spune, e glasul poporului. *Vox populi, vox Dei!*

– Zinho… – profesorul Fonseca își readucea candidatul în dispută.

Discuția din secretariat, din pauza dintre cursuri, îi reunea pe profesorii Facultății de Medicină, care

mai de care mai ilustru și mai plin de el, mai cunoscător al privilegiilor sale. Savurând cafeluța caldă

adusă de ajutoarele de secretari, se relaxau într-o conversație la întâmplare, făcând comentarii științifice pe marginea unor subiecte din viața altora. Din când în când, se prăpădeau de râs ca urmare a câte unei

anecdote spuse cu glas scăzut. „Cel mai bun lucru în facultate e sporovăiala din secretariat”, afirma profesorul Aristides de Castro, un

viciat, responsabil pentru tema aflată în dezbatere în dimineața aceea

– stăpânirea limbii franceze.

Limbă a cărei cunoaștere era obligatorie pentru cine voia să merite privilegii de intelectual, instrument indispensabil învățământului superior. În vremea aceea nu existau traduceri în portugheză

ale tratatelor și cărților de bază, necesare studiului diferitelor materii din programele școlare ale facultăților. Bibliografia marii majorități a profesorilor era exclusiv în franceză; unii știau și engleza și foarte puțini germana. A vorbi franceza fără greșeli și cu o pronunție bună devenise un motiv de împăunare, un factor de prestigiu.

În conversația respectivă au mai fost luate în discuție și alte autorități: profesorul Bernard, de la Școala Politehnică, al cărui tată era francez, licențiat la Grenoble; jurnalistul Henrique Damásio, care făcuse călătorii succesive în Europa și un curs complet în cabaretele din Paris, „ăsta nu, vă rog, franceza lui e de budoar"; pictorul Florêncio Valença, având la activ doisprezece ani de viață boemă în Quartier

Latin; părintele Cabral, de la Colegiul Iezuíților, „nici pe ăsta nu-l punem la socoteală, vorbim de brazilieni, iar el e portughez". Care, dintre toți, are cea mai bună pronunție? Care e cel mai parizian, cel mai șic, cel mai rafinat în r-uri și s-uri?

– Pomeniți atâtea nume și uitați că aici, în facultatea noastră, avem patru sau cinci învățați în materie, a afirmat profesorul Aires.

A fost o ușurare generală – acea omisiune ciudată a eminențelor din propria casă începea să devină

stânjenitoare. În Bahia din vremea respectivă nu exista titlu de mai mare prestigiu decât acela de profesor al Facultății de Medicină. Nu însemna numai o catedră pe viață, un salariu bun, importanță și

considerație. Garanta o clinică rentabilă și un cabinet plin de bolnavi bogați. Mulți veneau din interiorul țării, aduși de anunțurile din gazete: „Profesor dr. Cutare Cutărică, profesor la Facultatea de Medicină

din Bahia cu practică în spitalele din Paris”. O invocație magică, emeritul titlu deschidea cele mai diverse uși – ale literelor, ale politicii, ale agrozootehniei. Profesorii universitari deveneau membri ai academiilor, erau aleși deputați federali sau ai statului respectiv, cumpărau ferme și cirezi de vite și latifundii.

Un concurs pentru o catedră liberă era un eveniment cu răsunet național; se puneau în mișcare medici din Rio și São Paulo ca să dispute cu baianii postul și avantajele. Societatea se prezenta în masă

la interviuri, la susținerea tezei, la cursurile dictate de candidați, urmărea cu atenție întrebările și răspunsurile, comenta frazele de spirit și expresiile de prost gust. Se formau partide, se împărtășeau opinii, rezultatele dădeau prilej la polemici și proteste, avuseseră loc și cazuri de amenințare cu moartea și de reparație prin afront fizic. Așa stând lucrurile, cum să-i uiți, când e vorba de profesorii cu o franceză bună, pe granzii de la Facultatea de Medicină? Era ceva absurd, aproape un scandal.

Cu atât mai mare cu cât era prezent, ascultând în tăcere și, cu siguranță, în expectativă, profesorul

Nilo Argolo, poliglot care stăpânea un număr de limbi străine, un monstru cu șapte limbi. Nu numai că

vorbea și ținea prelegeri, dar și redacta comunicări și teze în franceză. De curând chiar, trimisese la un

congres în Bruxelles o lucrare importantă, *La Paranoïa chez les nègres et métis* 106:

– Redactată în întregime în franceză, rând cu rând, cuvând cu cuvânt! – a subliniat profesorul Oswaldo Fontes, revendicând primul loc pentru dascăl și prieten.

Sorbind cafeaua cu înghițituri mici, eminentul profesor Silva Virajá, cu o reală prezență în lumea

științei medicale, cercetător al parazitului schistosoma, a urmărit amuzat schimbările de pe chipul colegului său Nilo d'Ávila Argolo de Araújo, înainte și după afirmațiile lui Aires și Fontes: serios, încruntat, neliniștit, apoi brusc satisfăcut și, imediat, acoperit de o falsă modestie, tot timpul arogant.

Savantul era indulgent cu prostia omenească, dar îngâmfarea îl agasa.

După ce a ascultat corul care-l consacra și aclamația universală, profesorul Argolo, mărinimos, se

declară de acord:

– Și profesorul Nestor Souza e excelent în limba lui Corneille. În privința celorlalte nume citate, nu

le-a considerat rivale.

Atunci profesorul Silva Virajá, în fața etalării acelei aroganțe, a pus ceașca pe farfurie și a zis:

– Îi cunosc pe toți cei citați și pe toți i-am auzit vorbind în franceză. Ei bine, îndrăznesc să spun că

nu există în tot orașul ăsta cineva care să vorbească mai bine limba franceză, cu absolută corectitudine

și fără nici un fel de accent, decât unul dintre ajutoarele de secretar de la catedra mea, Pedro Archanjo.

Profesorul Nilo Argolo s-a ridicat având chipul roșu ca focul, ca și cum colegul i-ar fi servit o pereche de palme. Dacă autorul afirmației ar fi fost altul, cu siguranță, profesorul de la catedra de medicină legală ar fi reacționat cu violență văzându-se comparat cu un ajutor, pe deasupra și mulatru. În

Facultatea de Medicină și în toată Bahia, însă, nu exista cineva care să îndrăznească să ridice glasul în

fața profesorului Silva Virajá.

– Vă referiți cumva la melanodermul acela care a publicat acum câțiva ani acea broșurică despre tradiții?

– La acela mă refer, domnule profesor. E ajutorul meu de aproape zece ani. L-am cerut când am citit broșura lui slăbuță, cum o categorisiți dumneavoastră. Slăbuță ca pagini, dar puternică în privința

observațiilor și conceptelor. O să publice acum o altă carte, mai puțin slăbuță și încă și mai bogată – o

lucrare de un real interes etnologic. Mi-a dat să citesc câteva capitole și le-am citit cu admirație.

– Acel… acel… ajutor de secretar știe franceză?

– Și încă cum! E o plăcere să-l auzi. Și engleza lui e la fel de admirabilă. Știe bine spaniola și italiana și, dacă aș avea timp să-l învăț, ar vorbi germana mai bine decât mine până la urmă. De altfel,

verișoara și prietena dumneavoastră, contesa Isabel Tereza, e de aceeași părere, și franceza ei, în treacăt fie spus, e delicioasă.

Referirea la ruda incomodă a accentuat roșeața de pe chipul dascălului ofensat:

– Bunătatea dumneavoastră, domnule profesor Virajá, cunoscută de toată lumea, vă face să-i

supraapreciați pe cei inferiori. Negrul a învățat, cu siguranță, pe dinafară câteva fraze în franceză și acum dumneavoastră, cu inima generoasă ce vă caracterizează, îl faceți diplomat în limbi străine.

Râsul savantului era unul vesel, de copil:

– Mulțumesc pentru laude, nu le merit, nu am acea bunătate de care vorbiți. E adevărat că, atunci

când îi judec pe oameni, prefer să supraapreciez, căci cine subapreciază, în general, îi măsoară pe ceilalți cu propria sa măsură. În cazul acesta, însă, nu exagerez, domnule profesor.

– Un prăpădit de ajutor de secretar, refuz să cred.

Îngâmfarea îl agasa pe profesorul Silva Virajá, dar numai abuzul de autoritate în comportamentul

față de cei săraci reușea să-l enerveze. „Nu vă încredeți și îndepărtați-vă de indivizii care-i adulează pe cei puternici și-i calcă-n picioare pe cei lipsiți de apărare”, le recomanda tinerilor, „au un caracter mizerabil, sunt falși și meschini, lipsiți de măreție”.

– Ajutorul acela de secretar e un om de știință, poate da lecții multor profesori.

Plin de furie, profesorul de medicină legală a părăsit sala vijelios, urmat de profesorul Oswaldo Fontes. Silva Virajá a râs, ca un copil bucuros după ce a făcut o poznă, cu o licărire de maliție în ochi și cu o notă de uimire în glas:

– Talentul nu depinde de pigmentație, de titluri, de condiție socială, toate astea sunt prostii.

Doamne, cum e posibil să mai existe încă unii care nu cunosc acest adevăr?

Ridicându-se, și-a scuturat umerii, s-a debarasat de Nilo d’Ávila Argolo de Araújo, un sac de idei

preconcepute, un monstru de îngâmfare, atât de plin de el și atât de găunos. S-a îndreptat spre primul

etaj, unde îl aștepta negrul Evaristo cu niște material adus de la morgă. Ah! sărmane Nilo! Când o să

înveți că numai știința contează și dăinuie, n-are importanță limba în care se exprimă, nici titlurile celui care o experimentează și o creează? În laborator, studenții îl înconjoară pe profesorul Silva Virajá, lamelele sunt deja în microscoape.

2

TIMP DE MAI BINE DE UN DECENIU, DIN 1907 PÂNĂ ÎN 1918, ÎN CEI UNSPREZECE ANI care

s-au scurs între publicarea cărților *A vida popular na Bahia* și *Influências africanas nos costumes da Bahia*, a doua lui carte, Pedro Archanjo a studiat. Ordonat, metodic, cu voință și perseverență. Simțea nevoia să știe și a aflat – a citit ceea ce se găsea despre problemele legate de rase. A devorat tratate, cărți, teze, comunicări științifice, articole, a parcurs colecții de reviste și ziare, șoarece de biblioteci și arhive.

A continuat să trăiască intens și pasionat, să cerceteze viața cotidiană a orașului și a populației. N-a

făcut decât să meargă pe calea potrivită, a învățat tot din cărți și a cercetat despre tema centrală pe multiple căi de cunoaștere; și a făcut față. Tot ce a făcut în anii aceia a avut obiectiv, intenție și consecință.

Meșterul Lídio Corró îl presa să se grăbească. Îl indignau provocările și amenințările pe care le tot

citea prin ziare, titlurile cu litere îngroșate: „Până când vom mai permite ca Bahia să fie o imensă și degradantă *senzala*?”

– S-ar părea că ți-ai frânt pana, cumetre, ori ți s-a înfundat călimara. Unde e cealaltă carte? Vorbești

atâta de ea, dar nu te văd scriind.

– Dragul meu, nu mă presa, încă nu sunt pregătit.

Ca să-l întărâte, Lídio ridica glasul când citea articole și știri din ziare: *candomblé*-uri invadate, *tați-de-sfânt* arestați, ceremonii interzise, daruri pentru *Iemanjá* confiscate, capoeiriști maltratați cu teaca pumnalului în secția de poliție.

– Indivizii pun bățul pe noi, răzbunători. Nu e nevoie să citești toată grămada aia de cărți ca să-ți

dai seama – și arăta spre opuscule, spre revistele medicale, spre cărțile adunate pe masă. – E destul să

deschizi gazetele: nu vezi decât reclamații contra grupurilor de samba, de *capoeira*, contra *candomblé*-

urilor, tot știri proaste. Dacă nu luăm atitudine, ăștia termină cu toate.

– Ai dreptate, dragul meu. Vor să termine cu noi.

– Și dumneata, care știi atâta, ce faci?

– Toate astea, camarade, e din cauza acelor profesori și a teoriilor lor. Trebuie să ne apărăm cauza,

dragul meu. A scrie scrisori la ziare, protestând, e util, dar nu rezolvă situația.

– Așa este. Atunci de ce nu scrii cartea?

– Mă pregătesc pentru asta. Ascultă, cumetre, eu eram mai ignorant decât o cizmă. Înțelege asta, dragul meu. Credeam că știu multe și nu știam nimic.

– Nu știai nimic? Ei bine, eu cred că e mai bună știința asta de aici, din Tabuão, din *Prăvălia de*

miracole, decât aia din facultatea dumitale, cumetre Pedro.

– Facultatea nu-i a mea și nu neg valoarea înțelepciunii populare, dragul meu. Dar am învățat că

numai știința aceea singură nu-i de ajuns. Am să-ți explic, camarade.

Printre cărți, caiete și diferite treburi, Tadeu nu pierdea nici o vorbuliță din ce spunea nașul.

„Dragul meu cumătru”, îi spunea Archanjo lui Lídio, „am o mare datorie față de acel profesor Argolo

care vrea să-i castreze pe negri și pe mulatri, care asmute poliția contra *candomblé*-urilor, monstrul acela de Argolo de Araújo. Ca să mă umilească – și m-a umilit –, mi-a arătat, într-o zi, toată ignoranța

mea. La început, am fost furios, am fugind de adevăr. Apoi, m-am gândit: așa e, are dreptate, sunt un

analfabet. Eu vedeam lucrurile, dragul meu, dar nu le cunoșteam, știam de toate, dar nu știam cum să

știu”.

– Dumneata, cumetre, vorbești mai ceva decât profesorul de medicină. Nu știam cum să știu, pare o

șaradă sau o ghicitoare.

– Un copil mănâncă un fruct și află imediat ce gust are, dar nu știe din ce cauză are gustul ăla. Eu

cunosc lucrurile, trebuie să le învăț cauzele și asta învăț. Și am să învăț, camarade, îți garantez.

În timp ce se pregătea, scria scrisori către redacții, proteste la adresa campaniei răutăcioase și a violențelor în creștere exercitate de poliție. Cine citea aceste scrisori – puținele publicate, unele sub semnătura lui, altele semnate de Un Cititor Indignat, Un Descendent al lui Zumbi, Un Negru Musulman,

Un Mulatru Brazilian – putea urmări cu ușurință evoluția lui Archanjo de-a lungul anilor. Sprijinindu-se

pe citate ale unor autori autohtoni și străini, argumentele căpătau forță, deveneau convingătoare, fără

replică. În „ *Cartas à Redação*” 107, *mestre* Archanjo și-a domolit pana, a învățat s-o mânuiască în cadrul unui limbaj clar și precis, fără să piardă acea notă de poezie prezentă în tot ce a scris.

A purtat singur o polemică inegală cu aproape toată presa baiană a epocii. Înainte de a le trimite,

citea textele pentru prietenii de la *Prăvălia de miracole*. Entuziasmat, Manuel de Praxedes își propunea

„să le stâlcească mutrele căcăcioșilor ălora”. Budião clătina din cap la fiecare idee, în semn de aprobare, Valdeloir bătea din palme, Lídio Corró zâmbea, Tadeu era curierul. Zeci și zeci de „scrisori către redacție”, dintre care unele au obținut spațiu în ziare, integral sau parțial, dar majoritatea au fost aruncate la coș; două au primit un tratament special.

Prima, lungă, aproape un eseu, fusese trimisă la redacția unuia dintre ziarele cele mai constante și

virulente în atacurile împotriva *candomblé*-urilor. Într-o expunere senină și extrem de documentată, analiza problema religiilor animiste în Brazilia și cerea să le fie asigurate „libertatea, respectul și privilegiile acordate religiilor catolică și protestantă, întrucât cultele afro-braziliene reprezintă credința, hrana spirituală a mii de cetățeni la fel de demni precum cei mai demni dintre brazilieni”.

După câteva zile, ziarul a publicat pe prima pagină un articol pe trei coloane, într-un limbaj insolent

și furibund, cu titlul scris cu litere mari: „O pretenție monstruoasă”. Fără a transcrie sau a respinge argumentele lui Archanjo, articolul se referea la ele doar ca să aducă la cunoștința „autorităților, clerului și societății monstruosa pretenție a fetișiștilor care cer, CER!, într-o scrisoare adresată redacției acestui ziar, ca nedemnele lor practici de vrăjitorie să fie tratate cu același respect, să se bucure de aceleași privilegii, să se situeze pe același plan spiritual cu sublima religie catolică, cu sfânta Biserică a lui Cristos și cu sectele protestante, cu ale căror erezii nu suntem de acord, fără să negăm totuși originea

creștină a calviniștilor și luteranilor”. În finalul diatribei, redacția își reafirma, în fața societății baiane, intenția de a duce mai departe, tot mai intensă, „lupta neobosită împotriva abominabilei idolatrii, împotriva barbarului *baticum* din acele *macumba*, care rănește sentimentele și urechile baianilor”.

A doua a fost utilizată de o gazetă nouă, cu tendință liberală, aflată în căutare de cititori și de popularitate. Archanjo o redactase ca răspuns la critica acidă a profesorului Oswaldo Fontes, publicată

în paginile organului conservator, sub titlul *Un strigăt de alarmă*. Profesorul de psihiatrie atrăgea atenția elitelor și autorităților publice asupra unui fapt care, după părerea lui, constituia o amenințare extrem de gravă la adresa viitorului țării – facultățile din învățământul superior de stat începeau să

sufere o invazie funestă de metiși în rândurile studenților. „Devine tot mai mare numărul de indivizi de

culoare care ocupă locurile ce ar trebui să fie rezervate exclusiv pentru tinerii din familiile tradiționale și cu sânge pur.” Se impuneau măsuri drastice, precum „interzicerea, pur și simplu, a înscrierii acestor elemente nocive”. Cita exemplul Marinei de Război, unde negrii și metișii nu puteau aspira să devină

ofițeri, și țesea elogii pentru Itamaraty108 care, într-o manieră voalată, dar fermă, „împiedică extinderea petei degradante în rândurile rafinatelor sale cadre diplomatice”.

Pedro Archanjo a răspuns într-o scrisoare semnată Mulatru Brazilian cu Multă Onoare.

Argumentație solidă, citate din lucrările unor antropologi notabili, toți garantând capacitatea intelectuală

a negrilor și mulatrilor, cu o listă de metiși iluștri, „inclusiv ambasadori ai Braziliei pe la curți străine”, și un profil aspru al profesorului Fontes.

„Profesorul Fontes dorește licențiați cu sânge pur. Or, pursânge e un cal de curse. Văzându-l pe amintitul profesor traversând Terreiro de Jesus în drum spre școală, studenții explică faptul că, obținând, cu prețul prestigiului și al manevrelor dascălului de medicină legală, titlul de profesor de psihiatrie, domnul dr. Fontes a făcut posibilă repetarea celebrului fapt istoric: Caligula a atribuit calului Incitatus un fotoliu în Senatul Roman; profesorul Argolo de Araújo i-a atribuit lui Oswaldo Fontes o catedră în

Facultatea de Medicină. Poate că aici se află explicația pentru faptul că profesorul dorește sânge pur în

facultate. Pursânge e un cal de curse, pur și nobil. O fi oare pur și nobil cel al profesorului?”

Care nu i-a fost surpriza lui Archanjo când a văzut toată prima parte a scrisorii lui transformată în

articol de fond al noului organ de presă: argumente, citate, fraze, fragmente de fraze, paragrafe transcrise integral. Din partea referitoare la profesorul Oswaldo Fontes, redactorul a folosit foarte puțin, a redus calamburul despre puritatea sângelui și povestea despre cai la un mic comentariu: „Ilustrul profesor universitar, a cărui

cultură n-o punem la îndoială, e subiect de glumă în rândul studenților din

cauza punctelor de vedere anacronice pe care le susține”. Nici o referire la Mulatrul Brazilian cu Multă

Onoare. Toată onoarea i-a revenit ziarului, dar articolul a avut repercusiuni.

În ziua aceea, Archanjo a avut plăcerea să vadă paginile gazetei fixate de studenți pe zidurile clădirii facultății. Profesorul Oswaldo Fontes l-a trimis pe ajutorul de secretar de la grupa lui să le smulgă și să le distrugă. S-a făcut foc și pară, și-a pierdut impasibilitatea, urbanitatea, aerul glumeț cu care-i întâmpina întotdeauna pe băieți și ironiile lor.

3

DIN EXEMPLUL PROFESORULUI SILVA VIRAJÁ, PEDRO ARCHANJO A ÎNVĂȚAT să

analizeze amănunțit opiniile, formulările și figurile, ca și cum le-ar fi studiat la microscop, ca să le cunoască în cele mai mici amănunte, în toate cutele, pe-o parte și pe alta. A învățat pe dinafară viața și

opera lui Gobineau, monstruoasa teză, fiecare minut al activității sale de ambasador în Brazilia; numai o

cunoaștere totală, fără dubii, poate transforma ura oarbă în dispreț și silă.

Astfel, mergând zi de zi pe urmele ambasadorului Franței la curtea imperială, l-a întâlnit pe *monsieur* Joseph Arthur, conte, sau mai corect, *comte de Gobineau*, în grădinile palatului din São Cristóvão, comentând literatură și știință cu Majestatea Sa Pedro al II-lea, exact în clipa în care Noca de Logum Edé a simțit durerile facerii și a trimis un puști s-o caute pe Rita Apara-Jegue, moașă renumită și

foarte căutată.

În 1868, când s-a născut Pedro Archanjo, Gobineau împlinise cinzeci și doi de ani și, cu

cincisprezece în urmă, publicase *Essai sur l'inégalité des races humaines*[109]. Discuta cu monarhul printre pomii din parc, în timp ce Noca, printre contracții și gemete, străbătea cu gândul păduri, râuri și munți, în direcția peisajelor dezolante din Paraguay, unde îl duseseră pe bărbatul ei, transferându-l din

slujba de zidar în cea de ucigaș, și unde avea să moară într-un război interminabil, fără speranța de a se

întoarce. Își dorise atât de mult copilul și nu era acolo ca să-l vadă născându-se.

Noca încă nu aflase de moartea caporalului Antônio Archanjo în timpul traversării regiunii Chaco.

Meșter zidar cu reputație, tocmai ridica zidurile unei școli când l-a recrutat patrula. Voluntar cu forța, în lovituri cu latul sabiei, nici nu i-au dat voie să vină acasă ca să-și ia rămas-bun. Noca i-a făcut semn cu mâna în dimineața îmbarcării. Deși defilase trist, în batalionul de Zuavi Baiani, zidar mâhnit fără mistrie și fără nivelă, ea l-a văzut elegant și chipeș în uniforma de soldat, purtând instrumentele noii meserii,

armele și moartea.

Cu cincisprezece sau douăzeci de zile înainte, îi spusese că era gravidă și îndrăgostitul aproape înnebunise de bucurie. Imediat i-a vorbit de căsătorie și nu mai știa ce să facă spre a-i fi pe plac – cât

ești grea, nu muncești, nu te las. Noca a muncit până în ceasul în care a născut, spălând și călcând rufe.

Se naște copilul, Antônio, mă sfâșie pe dinăuntru, unde e Rita de nu mai vine? Unde e Antônio al meu,

de ce nu vine? Ah, Antônio, iubitul meu, lasă-le-ncolo pe toate, și arme, și galoane, și vino degrabă, acuma suntem doi care te așteptăm în sărăcie și singurătate.

Luat cu forța la război, văzându-se fără speranță de întoarcere, cu inteligență și curaj, soldatul Antônio a îndeplinit ordinele de a ucide și a dobândit tresele de caporal. „Era mereu desemnat pentru

misiuni de recunoaștere, în avangarda corpului de armată unde servea”, a citit Pedro Archanjo despre tatăl lui în analele războiului când a cercetat sângele – leucoderm, melanoderm, feoderm110 – vărsat pentru patrie. Cine plătise mai mult cu vieți și cu morți?

Devenit un cadavru putrezit, hrană pentru condori, caporalul Antônio Archanjo nu avea să-și vadă

niciodată fiul care, pentru a-și începe bine viața, s-a născut singur, fără ajutorul moașei care să-i înlesnească venirea pe lume. Chiar în timpul acela, la umbra pomilor, *monsieur le comte de Gobineau* și Maiestatea Sa Imperială, teoreticianul rasismului și implacabilul sonetist, sporovăiau, spirituali și rafinați, mai bine zis: *raffinés*.

Când Rita Apara-Jegue a apărut în casa Nocăi de Logum Edé, nou-născutul își etala forța

plămânilor. Punându-și mâinile-n șolduri, femeia de cincizeci și ceva de ani, micuță și puternică, a râs

în hohote – ăsta e un *Exu*, căci, Dumnezeu să mă apere și să mă păzească, chiar numai omu’ dracului se naște fără s-aștepte moașa. O să se vorbească mult despre el și o să dea mult de furcă.

DE LA ZIDARUL TRANSFORMAT ÎN CAPORAL, PEDRO ARCHANJO A MOȘTENIT inteligența

și curajul menționate în buletinele de război. De la Noca, blândețea trăsăturilor și îndârjirea. Îndârjită, și-a creat fiul, i-a oferit casă, mâncare și școală fără vreun ajutor de la cineva, fără ajutorul vreunui bărbat, căci n-a mai vrut nici unul, nu i-a mai dăruit nici unuia iubire sau o simplă aventură, deși mulți

dăduseră târcoale pe la ușa ei cu rugăminți și propuneri. În compania mamei, ducând o viață atât de săracă și de dură, copilul a învățat să nu cedeze, să nu se descurajeze, să meargă înainte.

În deceniul acela fecund și trudnic, Archanjo și-a adus aminte de ea de multe ori – se sfârșise încă

de tânără, când, hrăniți de sărăcie, mugurii vărsatului negru plantați pe străzile și ulițele în pantă ale orașului înfloriseră în moarte. Cultura a fost excelentă, blestemata a avut o recoltă îmbelșugată și a adunat defuncți până și de prin casele bogate. Noca de Logum Edé a plecat în prima tranșă, n-a fost nici

un *Omolu* care s-o ajute. Forța Nocăi s-a risipit prin rănile care supurau, grația i-a putrezit în fundătura unde puroiul se aduna în bălți. Când simțea că-și pierde curajul, Archanjo se gândea la mama lui – de

dimineață până noaptea tot într-o muncă istovitoare, zăvorâtă într-un armură de suferință, neînduplecată

în hotărârea de a-și păstra doliul și de a câștiga resursele necesare întreținerii fiului cu forța brațelor ei atât de fragile.

Restul a învățat singur, însă n-a fost niciodată solitar, nu i-a lipsit sprijinul prieteniei. Amintirea Nocăi, prezența lui Tadeu, nerăbdarea lui Lídio, supravegherea lui Majé Bassã, ajutorul profesorului Silva Virajá, imboldul venit de la fratele Timóteo, călugărul de la mănăstirea Sfântul Francisc, sprijinul

deosebit de bunei Zabela, o prietenă fără egal.

Pe parcursul acelor ani, Tadeu i-a fost elev, tovarăș de studii și profesor. Mai persistă și azi în Politehnică amintirea studentului Tadeu Canhoto, lucrarea lui redactată în versuri decasilabice,

faimoasă, vocația pentru matematică, datorită căreia a devenit favoritul profesorului Bernard,

capacitatea lui înnăscută de a fi lider, care l-a adus în fruntea colegilor în timpul celor cinci ani de facultate, în manifestațiile pro-aliați din timpul Primului Război Mondial, în nopțile cu aplauze sau cu

bătut din picioare din teatrele São João și Politeama.

Archanjo îi datora Zabelei stăpânirea limbilor străine. În compania boieroaicei, și-a transformat franceza, engleza, spaniola, italiana, pe care le învățase singur, în limbi vii, familiare, intime. Având ureche muzicală, a ajuns să vorbească franceza ca un conte și engleza ca un lord.

– *Mestre* Pedro, dumneata te-ai născut ca să înveți să vorbești limbi străine. N-am văzut niciodată

atâta ușurință – îl lăuda, mulțumită, fosta prințesă de Recôncavo.

Niciodată n-a trebuit să corecteze de două ori aceeași greșeală de gramatică sau de pronunție comisă de Archanjo; odată ce i se atrăgea atenția, nu mai repeta greșeala. Așezată în balansoarul austriac, bătrâna își închidea ochii pe jumătate în timp ce *mestre* Pedro citea cu voce tare versuri de Baudelaire, Verlaine, Rimbaud, poeții preferați de Zabela – volumele legate elegant aminteau de vremurile de măreție, rimele aduceau din trecut pasiuni și amanți. Zabela ofta, legănată de vocea blândă

a lui Archanjo, care-și perfecționa pronunția:

– Dă-mi voie să-ți spun, *mestre* Pedro, e o poveste tare frumoasă.

Aristocrata scăpătată, ruda suspectă, își găsise o familie în cei doi cumetri și în băiat; n-a rămas cu

totul orfană când motanul Argolo de Araújo a murit de bătrânețe și a fost îngropat în grădină.

Profesorul Silva Virajá l-a sfătuit pe Pedro Archanjo să învețe germana și fratele Timóteo, starețul

de la Sfântul Francisc, prieten cu Majé Bassã, se arătase dispus să-i dea lecții. De multe ori, la rugămintea lui, călugărul traducea din germană în portugheză fragmente din cărți, articole întregi, în cele din urmă devenind și el interesat de problema raselor în Brazilia, cu toate că se specializase în studiul sincretismului religios. Mult timp necesar, termen scurt, erau chestiuni urgente, ca urmare, învățarea limbii germane n-a prea progresat.

I-a datorat mult profesorului Silva Virajá care, după ce a citit *A vida popular na Bahia*, l-a cerut pe ajutorul de secretar la catedra sa, îndepărtându-l de secretariatul unde munca nu-i lăsa nici un pic de răgaz. Bine servit de negrul Evaristo, ajutor vechi și devotat, savantul l-a ajutat pe Archanjo să găsească

timp pentru biblioteci, cea din școală și cea de stat, pentru arhivele municipale, pentru cărți și documente. Dar nu i-a oferit numai timp, l-a și orientat în privința lecturilor, recomandându-i autori, punându-l la curent cu noutățile în materie de antropologie și etnologie. Și fratele Timóteo i-a împrumutat multe cărți, unele necunoscute în Bahia chiar de profesorii preocupați de asemenea studii.

Prin intermediul călugărului a aflat de Franz Boas și poate că a fost primul brazilian care l-a studiat.

Ce să mai spunem de Lídio Corró? Cumătru, frate mai ceva decât un frate, geamănul lui, de câte ori

n-a strâns cureaua ca să-l împrumute – la ce bun eufemismul lipsit de sens? –, ca să-i dea banii necesari

pentru cărțile comandate în Rio și chiar în Europa? Noile cutii cu litere, mașina de tipărit supusă unei

revizii complete și scumpe, toate astea pentru ce? Toate astea așteptând noile cărți ale lui Pedro Archanjo.

– Cumetre dragă, dumneata vrei să știi tot, nu-ți ajunge cât știi? Nu-ți ajunge pentru carte?

Pedro Archanjo râdea de graba cumătrului:

– Ce știu încă e puțin, s-ar părea că, cu cât citesc mai mult, cu atât trebuie să citesc și să studiez mai

mult.

În timpul acelui lung deceniu, Pedro Archanjo a citit despre antropologie, etnologie și sociologie tot

ce a găsit în Bahia și ce a comandat în afară, adunând para lângă para, el și ceilalți. La un moment dat,

Majé Bassã a deschis seiful lui *Xangô* și a completat suma necesară pentru a cumpăra *Reise in Brasilien*111, de Spix și Martius, un exemplar descoperit de un librar de curând stabilit în Praça da Sé, italianul Bonfanti.

Lungă și aridă era lista, chiar incompletă, de autori și cărți studiate de *mestre* Archanjo, dar merită

să consemnăm câteva detalii ale drumului său, stârnind de la indignare la râs.

La început trebuia să strângă din dinți ca să continue lectura unor rasiști declarați și, mai rău, a unora ascunși. Strângea pumnii, căci tezele și afirmațiile sunau ca niște insulte, erau palme peste față,

lovituri de bici. Nu o dată a simțit usturime în ochi, gust de lacrimi de umilință în timp ce parcurgea pagini de Gobineau, de Madison Grant, de Otto Amnon, de Houston Chamberlain. Când i-a citit, însă,

pe șefii Școlii Antropologice Italiene de Criminologie, Lombroso, Ferri, Garofalo, a făcut-o râzând în

hohote, căci timpul trecuse și acumularea de cunoștințe îi adusese lui Archanjo seninătate și siguranță și

a putut să constate prostia acolo unde înainte suferise insulte și agresiuni.

A citit prieteni și dușmani, francezi și englezi, germani, italieni, pe nord-americanul Boas, a descoperit râsul și s-a delectat cu Voltaire. A citit brazilieni și baiani, de la Alberto Torres la Evaristo de Morais, de la Manuel Bernardo Calmon du Pin e Almeida și João Batista de Sá Oliveira la Aurelino Leal. Și nu numai pe aceștia amintiți aici, ci și mulți alții, n-a ținut socoteala, nici n-a avut măsură.

N-a abandonat, în plăcerea de a citi, plăcerea de a trăi, în studiul autorilor, studiul oamenilor. A găsit timp suficient pentru lectură, cercetare, veselie, petrecere și amor, pentru toate sursele sale de cunoaștere. A fost Pedro Archanjo și *Ojuobá* în același timp. Nu s-a împărțit în doi, cu oră fixă pentru fiecare, înțeleptul și omul. A refuzat să urce mica scară a succesului și să se ridice cu o treaptă mai sus de solul unde se născuse, solul ulițelor în pantă, al prăvăliilor, al atelierelor, al caselor de cult, al poporului. N-a vrut să urce, a vrut să meargă înainte și a mers. A fost *mestre* Archanjo *Ojuobá*, unul singur și întreg.

Până în ultima zi a vieții sale a învățat de la popor și a făcut însemnări în carnețele. Cu puțin înainte

de a muri, pusese la punct împreună cu studentul Oliva, asociat al unei întreprinderi tipografice, publicarea unei cărți și, mergând prin Pelourinho, repeta o frază auzită cu puțin înainte din gura unui fierar

– nici Dumnezeu nu poate termina cu poporul. Își pierduse, însă, aproape toate cărțile, prețioasa

colecție adunată încet-încet cu prețul unui imens efort și cu ajutorul atâtor oameni simpli și săraci, muncitori și amatori de rachiu. Majoritatea volumelor fuseseră distruse când fusese devastat atelierul, altele dispăruseră ici și colo, cu ocazia mutărilor și percheziților făcute de poliție, vândute lui Bonfanti în momente în care a avut nevoie disperată de bani. A păstrat doar câteva, pe cele esențiale pentru învățătura dobândită. Chiar și atunci când nu le mai citea, îi plăcea să le aibă la îndemână, să le răsfoiască, să zăbovească pe o pagină sau alta cu ochii obosiți, să repete din memorie o frază, un concept, un cuvânt. Printre cărțile pe care le-a păstrat în lada de kerosen din cămăruța din fundul curții

bordelului lui Ester, se aflau o ediție veche a eseului lui Gobineau și primul opuscul al profesorului Nilo Argolo de Araújo. Pedro Archanjo pornise de la ură spre cunoaștere.

În 1918 a făcut rost de o pereche de ochelari, la sfatul medicului, și a publicat a doua sa carte. În

afară de vederea obosită, niciodată nu se simțise atât de bine cu sănătatea, atât de însuflețit și de plin de încredere și, dacă n-ar fi fost absența lui Tadeu, într-o atât de desăvârșită bucurie. Primele volume din *A influência africana nos costumes da Bahia* au fost gata în ajunul aniversării celor cincizeci de ani ai săi, o săptămână intensă și gălăgioasă, cu rachiul curgând copios, cu samba răsunând în *ganzá* s, cu fetele din grupurile de samba în repetiții, cu reluarea *afoxé*-urilor, cu Școala de *capoeira* a lui *Mestre* Budião împodobită de sărbătoare, cu divinitățile *orixá* prezente în casele de cult cu *atabaque*- uri și cu dans, cu Rosália râzând întruna, dezbrăcată pe patul de lemn din mansardă.

5

ASTA ÎNSEAMNĂ MIRACOL, IUBIRE – BUNICILE DANSÂND LA *PRĂVĂLIA DE MIRACOLE*,

ÎN NOAPTEA sărbătoririi licenței lui Tadeu. Amândouă bunicile cocârjate, bunici doar din iubire, mama Majé Bassã și contesa Isabel Tereza Gonçalves Martins de Araújo e Pinho, Zabela pentru intimi.

Așezat în fotoliul rezervat celor mai importanți, sub tabloul miracolului neîmplinit, Tadeu e centrul

atenției și al complimentelor. E îmbrăcat cu pantaloni la dungă și sacou cu revere din stofă în două

nuanțe, cu pantofi de lac, cu inel albastru cu safir, inelul inginerilor. Emoție pe chipul fericit, dorința de a-i îmbrățișa pe toți deodată, cu lacrimi și zâmbete amestecate pe fața arămie și-n privirea fericită, cu

părul lins și negru de jais – o imagine romantică de iredentist –, inginerul Tadeu Canhoto. Aceea era noaptea marii petreceri; a început în salonul nobil al Școlii Politehnice, unde a primit inelul și diploma

de licență, și va continua cu balul de absolvire din saloanele Crucii Roșii, clubul bogătașilor. Între solemnitate și bal, la *Prăvălia de miracole*, cele două bunici au dansat în atmosfera caldă a prieteniei.

Tânărul datora recunoștință fiecăruia dintre cei adunați acolo. De-a lungul anilor, într-un fel sau altul, cu toții contribuiseră la farmecul acelei nopți. Fără să mai punem la socoteală hainele, inelul, pantofii de lac, tabloul de absolvire, fotografia istorică, plătite cu bănuții puși laolaltă de ei. Licențiat cu sacrificii, cu economii, cu ajutor. Despre toate astea nici o vorbă, nu era un subiect de conversație, însă

Tadeu, privind chipurile marcate, strângând mâinile bătătorite, știe cât a costat drumul acela care a durat zece ani, prețul ridicat al acelui ceas de bucurie. A meritat și vor sărbători cu *atabaque*-uri și cu chitare.

Mai întâi, *atabaque*-urile. Pedro Archanjo la *rum*, Lídio Corró la *rumpi*, Valdeloir la *lé*. Își dau frâu liber mâinilor în *batuque* și glasul

bătrân al lui Majé Bassã întinerește în cântul de mulțumire adresat divinităților *orixá*.

Se adună grupul de femei, bătrânele mătuși, doamnele cu o frumusețe intensă cultivată în

experiență, și inițiatele debutante în ritualul sfântului și în viața fără ocupație. Cea mai frumoasă, fără

egal, fără pereche, era Rosa de Oxalá, căreia timpul nu făcuse decât să-i adauge eleganță la frumusețea

ei. Bărbații și-au unit glasurile în cântul ritual.

Se ridică Majé Bassã și toți ceilalți se ridică, la rândul lor, în picioare. În semn de respect, își împreunează mâinile în dreptul pieptului. Fiică preferată a lui *Iemanjá*, stăpâna apelor, în cinstea ei toți repetă salutul destinat mamei spiritelor. *Odoiá Iá olo oyon oruba!* Slavă, mamă cu sânii umezi!

Aranjându-și fustele, zâmbind, traversează domol sala printre aclamații: *odoiá odoiá Iá*! Se înclină

în fața lui Tadeu spre a-i dărui bucuria și solemnitatea. Răsună *atabaque*- urile, Majé Bassã deschide dansul și cântul de omagiere. Glasul în elogii, picioarele neobosite.

Ea e mama, *Iá*, cea veche, primară, cea dintâi, proaspăt sosită din Aiocá, prin furtuni, vânturi dezlănțuite, mare calmă, naufragii, logodnici morți și marinari, ca să-l sărbătorească pe fiul mult-iubit,

mezinul, nepotul, strănepotul, strã-strănepotul, descendentul întors din bătălie, triumfător. *Salve*, Tadeu Canhoto, învingător al amenințărilor, piedicilor, restricțiilor, bolilor, posesor al diplomei de licențiat.

Odoiá 112!

Bătrână fără vârstă, dulce și de temut e mama Majé Bassã, atât de sigură în pasul elegant și dificil,

atât de iute și ușoară, atât de tânără în dans, proaspăt inițiată. Un dans de la începuturile lumii – teama, necunoscutul, pericolul, lupta, triumful, intimitatea zeilor. Un dans de vrajă și curaj, omul împotriva forțelor necunoscute, în luptă și biruință. Așa a dansat mama Majé Bassã pentru Tadeu, la *Prăvălia de*

miracole. Bunică anchilozată dansând pentru nepotul licențiat în inginerie.

Atât de solemnă și simplă, atât de maiestuoasă și apropiată, printre mâinile ridicate, s-a oprit în fața

lui Tadeu și a deschis brațele spre el, cuprinzând la pieptul ei imens gândurile băiatului, emoția, avântul, îndoiala, ambiția, mândria, amărăciunea, iubirea, binele și răul, corzile inimii lui tinere, soarta lui Tadeu

– toate au încăput în marea sânilor materni, așa enormi ca să poată cuprinde bucuria și durerea întregii

lumi. Bătrâna și tânărul s-au îmbrățișat, ea, cea care rămăsese în misterul primitiv și el, cel care pornea la drum cu corabia cunoașterii, în libertatea pe care și-o cucerise.

Au venit apoi toți și, unul câte unul, au dansat, femei și bărbați, rând pe rând. Lídio Corró și-a simțit inima palpitând când l-a îmbrățișat pe Tadeu – o să mor într-un asemenea ceas de bucurie.

Mătușa Terência i-a dăruit cafea și pâine, prânz și cină ani de-a rândul. Damião și-a luat diploma înaintea lui la școala vieții, avocat la poarta închisorii și la secția de poliție. Rosenda Batista dos Reis, binecuvântarea, tușica mea vrăjitoare; datorită îngrijirilor tale, ierburilor și leacurilor tale mă aflu acum aici, cu inel de licență și scăpat de malarie. De la *mestre* Budião a învățat prin *capoeira* să fie modest și calm, să-l disprețuiască pe insolent și pe închipuit.

Îmbrățișarea tremurândă a micuței Dé cu ochi migdalați și pieptul palpitânu-i – de ce nu mă sorbi azi ca pe o picătură de lichior, nu mă culegi ca pe

floarea ta de sărbătoare? Manuel de Praxedes, gigant al ambarcațiilor, l-a învățat ce înseamnă marea și

vapoarele. Rosa de Oxalá, misterioasa mătușă, era stăpâna casei la *Prăvălia de miracole* și era doar un oaspete, mereu în trecere, făcând vizite rapide, mătușa principală.

Au fost prezenți și ceilalți, ritmistul lui Valdeloir și invenția lui, cântul lui Aussá, râsul lui Mané Lima, fiecare a făcut câțiva pași de dans și a strâns la piept bucuria proaspătului licențiat, până mai ieri un puști îndrăzneț și obraznic.

Ultimul a fost Pedro Archanjo și din nou s-au ridicat cu toții în picioare ca să-l salute pe *Ojuobá*, cu palmele întoarse spre el. Chip de enigmă, luminat de un zâmbet blând, umbrit de gânduri, cu inima plină

de imagini și amintiri – Dorotéia în ultima noapte, băiatul aplecat peste cărți. *Ojuobá*, ochii lui *Xangô*, urmărește agitația și exaltarea de pe chipul lui Tadeu. Revede cârlionții blonzi, tânăra atât de emoționată, de îndrăgostită.

Cine are cheia misterului? În dansul lui răzbate o întreagă viață și, la un moment dat, în încăpere

vibrează strigătul lui *Iansã*. Orice întrebare are un răspuns corect și multe false. Pedro Archanjo îl strânge pe Tadeu lângă inima lui, nu va mai fi mult timp lângă el.

Nu mai lipsește nimeni, Tadeu trebuie să mulțumească, să-și înghită lacrimile, să danseze pentru divinitățile *orixá* care l-au ocrotit și pentru prietenii care l-au însoțit până în momentul acela – părinții și frații lui, mătuși și verișoare, numeroasa lui familie.

Exact în acel moment a apărut dintre umbre, coborâtă poate din afișul înfățișând Moulin Rouge, contesa da Água Brusca, bunica Zabela, care a venit în centrul grupului ca să danseze pentru Tadeu. Nu,

dansurile rituale nu erau pentru ea.

Ridicându-și poala fustei, etalându-și pantofii, jupoanele și pantalonașii cu volănașe, dansează în *Prăvălia de miracole* cancan-ul parizian și e la fel de tânără bătrâna cea fără vârstă ca și Dé, copila abia puberă. Tabloul de Lautrec devine realitate, mulatrele franțuzoaice invadează Tabuão – femeile din grup

imită numaidecât pasul amuzant, dansul străinilor și inaugurează ritmul neobișnuit. În picioare, bărbații

ridică mâinile și-o salută pe contesa Isabel Tereza cu gesturile, reverențele și cuvintele în *iorubá* rezervate pentru *mamele-de-sfânt*, strigă *ora ieiê ô*, căci se simte imediat în vigoarea și în felul de a se împodobi că Zabela e fiica lui *Oxum*, cea seducătoare.

Așa a dansat Zabela cancan-ul din Paris la *Prăvălia de miracole* în cinstea nepotului. După care l-a sărutat pe amândoi obrajii.

Asta înseamnă miracol, iubire, bunicile care dansează, două bunici cocârjate și nepotul licențiat, dansându-și fiecare propriul dans.

6

– UITE-I CĂ VIN, ANUNȚĂ VALDELOIR.

Aussá, Mané Lima și Budião au adus artificiile, pipa aprinsă a meșterului capoeirist a servit drept

jar. Săgeata a străpuns cerul și s-a desfăcut în lumini deasupra micului alai. Un grup compact de vreo

șase bărbați, gătiți în haine de duminică, cobora strada agale, în ritmul pasului *belle époque* al contesei Isabel Tereza. Bătrâna

mergea de braț cu Tadeu, amândoi în frunte, bunica albă, nepotul de culoare.

Cu focuri de artificii și petarde, spirale de stele, rachete colorate, ploi argintii, prietenii îngrămădiți la ușa *Prăvăliei de miracole* au luminat calea inginerului Tadeu Canhoto, care primise de curând diploma în salonul nobil al Școlii Politehnice. Părea că era în plină zi, era o noapte de miracole.

Sprijinită în baston, mama Majé Bassã se desprinde de grup și se îndreaptă spre alai. Se reped s-o

sprijine, dar nu permite.

Cu vreo doi ani înainte, după ce au examinat-o, medicii i-au interzis orice efort. Mamă Majé Bassã,

trebuie să vă odihniți, i-au spus. Nu mai aveți nici vârsta, nici sănătatea necesare pentru efortul cerut unei *mame-de-sfânt*; predați alteia mai tinere *adjá*-ul și briciul. Nu ieșiți din casă nici până la colțul străzii, nu cântați; un pas de dans, unul singur, poate însemna moartea, inima dilatată amenință să

plesnească în orice clipă, e foarte uzată. Stați liniștită într-un fotoliu, purtând o conversație plăcută, dacă

vreți să trăiți. Nu vă obosiți, nu vă enervați. Ea a zis că da, sigur că da, domnule doctor, bineînțeles, *oxente*!, domnul doctor poruncește, iar eu ascult, nu-i așa? Când doctorii s-au întors cu spatele, Majé Bassã și-a reluat atribuțiile, briciul, ghiocul, *adjá*-ul, barca inițiatelor, grupul de *feitas*, *bori*-ul[113] și *ebó*-

urile. Se folosea, însă, de interdicția de a ieși din casă pentru a refuza o parte din invitații, de multă

vreme nu mai punea piciorul dincolo de limitele casei de cult. Când a anunțat că a hotărât să meargă să

cânte și să deschidă dansul la sărbătorirea lui Tadeu, *fiicele-de-sfânt* au încercat s-o împiedice – și indicațiile medicilor, inima umflată? Mă duc orice-ar fi, cânt și dansez și n-o să se întâmple nimic. Și

iat-o și pe cealaltă bunică, singură, sprijinită în bastonul ei, îndreptându-se spre tânăr.

Tadeu i-a oferit brațul liber și, astfel, între cele două bătrâne, ajunge la ușa atelierului. Artificiile și petardele explodează.

Cei care aveau invitații, câțiva privilegiați, participaseră la solemnitatea de înmânare a diplomelor.

Au asistat la acordarea licenței, au ascultat discursurile, fiecare reacționând în felul său. Pedro Archanjo, îmbrăcat în haine noi, aranjat, elegant, având pe chip o bucurie senină. Lídio Corró strigase de mai multe ori bravo când vorbitorii, profesorul și viitorul inginer au condamnat prejudecățile și înapoierea.

Nu-și lua ochii de la Tadeu, extrem de emoționat să-l vadă printre tinerii absolvenți pe băiatul care crescuse în *Prăvălia de miracole* și ale cărui studii practic el le finanțase. Damião de Souza, în costum alb, era un orator debutant; dacă ar fi ținut un discurs, ar fi ridicat auditoriul în picioare! Manuel de Praxedes, în haine de ceremonie, cam mici pentru statura lui de uriaș, și încă și mai mici pentru exaltarea care pusese stăpânire pe el. Dintre femei, era doar Zabela, într-o ținută elegantă rococo, demodată – zdrențe din Paris, mănuși, bijuterii și parfumuri, ochi malițioși. Profesorii, bogătașii, autoritățile veneau să-i sărute mâna:

– Își ia diploma cineva din familie, contesă?

– Cel de colo, uite-l. Cel mai frumos din toți, tânărul…

– Care? Acela… oacheș… – întrebau cu mirare. Vă e rudă?

– Rudă apropiată. E nepotul meu – și râdea atât de strengărește și era atât de amuzantă, că în jurul

ei petrecerea a început înainte de timpul stabilit.

Spre uimirea multora și scandalizarea câtorva, când a primit diploma de absolvent, Tadeu a

traversat sala la brațul Zabelei („diavolița aia, fără rușine, fără demnitate”, a mârâit dona Augusta dos

Mendes Argolo de Araújo) și, în lipsa unei mame sau a unei logodnice, bătrâna contesă a fost cea care i-

a pus pe deget inelul de licență, safirul de inginer.

Pedro Archanjo, încă senin în pofida emoției care creștea cu fiecare moment, a urmărit pașii lui Tadeu și a văzut când, pe furiș, a cules de pe jos o garoafă și și-a pus-o pe rever. A observat cum înălța

capul și zâmbea victorios. Floarea căzuse din întâmplare din mâna fetei sau i-o aruncase intenționat, când trecuse, tânărului viitor inginer? Niște cârlionți blonzi, ochii cei mai mari din Bahia, piele de opal, atât de albă, că părea albăstruie. Pedro Archanjo o analizează, curios. Ridicându-se de pe scaun, ea aplaudă cu mâinile ei cu degete lungi și fine, emoționată, cu chipul crispat, cu gura fermă. În sfârșit licențiat, Tadeu zâmbește, în picioare alături de Zabela, atunci când decanul facultății îi înmânează

diploma, mult râvnita diplomă, iar guvernatorul statului îi strânge mâna. Ochii lui o caută pe fată, privirea îi e înflăcărată; apoi se îndreaptă spre grupul de la *Prăvălia de miracole*.

Doamne! Băiatul meu, atât de tânăr încă! Pedro Archanjo aplaudă gânditor, nu-i mai e senină

bucuria, s-a umbrit de o presimțire. Oricum, Tadeu, ai aprobarea mea totală. Orice ar fi, oricum ar fi, oricât ar costa, nu da înapoi. Suntem de viță bună, sângele nostru amestecat e bun de luptă, nu dăm niciodată înapoi și nu renunțăm la drepturile noastre, trăim ca să ni le exercităm.

La tribună, puțin după aceea, maestrul de ceremonii, profesorul Tarquínio, le urează proaspeților absolvenți succes în carieră și în viață. Există o Brazilie care trebuie educată și construită, înlăturând înapoierea și prejudecățile, rutina și politicile meschine. Există o lume rănită de război care trebuie vindecată. O misiune grandioasă și nobilă, responsabilitate a tinerilor, cu precădere a inginerilor, căci trăim în secolul mașinilor, al industriei, al tehnicii, al științei, al ingineriei.

Vorbind în numele colegilor, viitorul inginer Astério Gomes a răspuns generoasei chemări. Da,

vom construi pe ruinele războiului o lume nouă și vom smulge Brazilia din marasmul în care vegetează.

O lume de progres și libertate, vindecată de răni, prejudecăți, oprimare și nedreptăți. O Brazilie străbătută de drumuri, de fabrici și mașini, trează, în mișcare. O lume cu șanse pentru toți, sub semnul

tehnicii. Muncitorii din misterioasa Rusie dărâmă bastioanele tiraniei.

Printre aplauze s-a auzit, în salonul Politehnicii, cuvântul socialism și numele ciudat de Vladimir Ilici Lenin, pronunțate de bogatul absolvent, fiu de mari fermieri. Revoluția din Octombrie împărțise lumea și timpul, trecutul și viitorul, dar puțini își dădeau seama de schimbare și încă nu se temeau –

Lenin era un lider vag și îndepărtat, iar socialismul, un cuvânt incoerent. Vorbitorul însuși habar n-avea

de importanța celor pomenite de el.

Preț de o clipă, Pedro Archanjo i-a văzut alături, pe Tadeu și pe fată, când ea a alergat spre fratele ei

după discurs și l-a sărutat. Au venit și colegii să-l îmbrățișeze pe oratorul grupei. Alături – frumusețea

luminoasă și diafană a fecioarei și eleganța oacheșă și virilă a băiatului.

La *Prăvălia de miracole*, după dansul ritual de salut, după ce au tăcut *atabaque*-urile, s-au destupat sticlele. Pe masa unde se asamblau literele de tipar pentru culegerea paginilor se afla o cantitate zdravănă de mâncare, variată și gustoasă: tocănițe, *frigideiras*, *xinxins*, *abarás*, *acarajé*, *vatapá* și *caruru*, *efó de folhas*114. Multe mâini prietene și pricepute amestecaseră cocosul și fructele de palmier, măsuraseră sarea, piperul și ghimbirul. În zori, în diferite case de cult ale diverselor etnii, fuseseră

sacrificați țapi, berbeci, cocoși, broaște țestoase, bibilici. Majé Bassã dăduse cu ghiocul și de trei ori a ieșit muncă, multe călătorii și suferințe din dragoste.

Artificiile explodau pe cer și răspândeau vestea – pe strada Tabuão locuiește un licențiat cu tocă și

capă, primul care a absolvit o facultate. Pe peretele din atelier, între desenul reprezentând miracolul și

afișul lui Toulouse-Lautrec, Lídio Corró a agățat tabloul de absolvire – Tadeu cu plastron, între ceilalți

colegi. Niciodată nu se adunase atâta lume deodată la *Prăvălia de miracole*.

Cu paharul de rachiu în mână, se ridică Damião de Souza, își drege glasul și cere să se facă liniște,

va toasta. Stai! ordonă contesa. În opinia Zabelei, un toast cum se cuvine, într-o petrecere decentă, cere

șampanie, sau mai exact, șampanie franțuzească, singura demnă să fie băută în sănătatea unui prieten adevărat. Profesorul Silva Virajá îi trimisese trei sticle de cea mai bună calitate cu urări de Crăciun

Fericit, iar Zabela pusese deoparte una pentru sărbătorirea lui Tadeu.

Politicoasă, Majé Bassã își înmoaie buzele în băutura boieroaicei. Lídio și Archanjo fac la fel: Zabela nu reușise să-i convertească la vinurile fine, amândoi cumetrii rămăseseră credincioși rachiului și

berii. După tropii oratoriei înflăcărate, un torent năvalnic, Damião de Souza își dă pe gât paharul dintr-o înghițitură, băutura asta boierească! Cea care a băut, efectiv, aproape toată sticla a fost cea care-o oferise. Tadeu și Damião s-au îmbrățișat; crescuseră împreună în cartier și pe strada înclinată, iar acum

vor pleca, fiecare cu destinul lui.

Ochii lui *Ojuobá*, Pedro Archanjo îi recunoaște și-i urmărește – drumurile le sunt diferite. Damião, o carte deschisă, fără secrete, n-a obținut licența în vreo facultate, cel care i-a atribuit titluri și grade a fost poporul. Oriunde îl va purta soarta, va rămâne la fel, mereu același, plantat acolo, de neclintit.

Tadeu a început să suie scara încă din facultate, înaintea colegilor. Hotărâse să urce toate treptele, dispus să obțină un loc cât mai sus. „Am să fiu cineva, nașule”, zisese el în dimineața acelei zile, o văpaie de ambiție. Cât timp îl vor mai avea la *Prăvălia de miracole*?

Lídio Corró pune mâna pe flaut, îi întinde chitara lui Pedro Archanjo, se alcătuiește grupul de samba. Pe unde or fi Kirsi și Dorotéia, Risoleta și Dedé? Sabina dos Anjos s-a mutat la Rio de Janeiro,

fiul ei e marinar. Ivone s-a măritat cu meșterul de veliere, locuiește în Muritiba. Debutantele îl mănâncă

din ochi pe tânărul Tadeu, îmbrăcat ca proaspăt absolvent. Degeaba însă.

Seara a fost plină de veselie, dar foarte devreme domnul petrecerii, motivul întrunirii, ținta omagiilor, domnul115 Tadeu Canhoto, inginer

civil, mecanic, geograf, arhitect, astronom, inginer de poduri și canale, de căi ferate și șosele, politehnician, a cerut permisiunea și s-a retras. În saloanele Crucii Roșii, clubul elitei, maestrul de ceremonii, ilustrul și bogatul profesor Tarquínio, oferă

proaspeților ingineri balul de absolvire.

– Trebuie să plec, nașule. Balul a început de ceva vreme.

– Nu-i încă devreme? De ce nu mai rămâi un pic? Toți de aici te respectă și au venit să te vadă.

Archanjo nu voia s-o spună și a spus-o, de ce a făcut-o?

– Știu foarte bine și aș vrea să rămân. Dar…

Zabela atinge cu evantaiul brațul lui Archanjo:

– Lasă băiatul să plece, nu fi nesuferit.

Afurisita de bătrână băgăcioasă, ce știe despre secretul lui Tadeu? Nu cumva e rudă și cu acei Gomes lustruiți și fanfaroni?

– Dumneata, *mestre* Pedro, ești un depravat, un libertin. Nu știi nimic despre dragoste, știi doar de femei. Ex-prințesa din Recôncavo, ex-regina cancan-ului oftează: – La fel ca mine, care știu doar de bărbați; oi ști eu ce-i iubirea?

Rămâne tăcută o clipă, privindu-l pe Tadeu care ieșea pe ușă:

– Îl chema Ernesto Argolo de Araújo, era vărul meu, eu eram tânără și proastă și l-am vrut atât de

mult, încât i-am adus moartea prin mâna unui spadasin, numai ca să-l fac gelos și să văd până unde mergea iubirea lui.

Tadeu a dispărut în întuneric, pașii lui răsună pe stradă, sub pantofii de lac. Nimeni n-ar fi putut să-l

oprească din drum. N-o să încerc, Zabela, la ce bun? O să suie treptele scării, una câte una, și e grăbit.

Adio, Tadeu Canhoto, petrecerea a fost de despărțire.

7

JUDECĂTORUL SANTOS CRUZ, ALE CĂRUI CUNOAȘTERE ȘI SIMȚ AL UMORULUI ERAU

LA FEL de lăudate ca inteligența și integritatea sa, era efectiv enervat, căci grefierul venise să-i comunice, în cabinetul unde aștepta să înceapă ședința completului de judecată, că avocatul din oficiu

lipsea din nou. Avocatul mâzgălise în grabă un bilet prin care se scuza.

– Bolnav… Gripă… Trebuie să fie beat prin vreun bar. Nu face altceva. Nu se poate ca farsa asta să

mai continue. De câte ori a venit nenorocitul ăsta aici și s-a întors în detenție? Nu i se permite nici odihna din pușcărie…

Grefierul aștepta ordine în fața mesei. Magistratul a întrebat:

– Ce avocați sunt pe coridoare?

– Când am trecut, n-am văzut nici unul. De fapt, l-am văzut pe domnul Artur Sampaio, dar tocmai

ieșea.

– Studenți?

– Numai Costinha, cel din anul patru…

– Nu, ăla nu e bun, e mai bine pentru inculpat să nu aibă apărător. Costinha ar condamna-o și pe

Sfânta Fecioară dacă ar apăra-o într-o zi. Chiar nu e nimeni care să se ocupe de nefericitul ăsta? O să fiu obligat să amân iar judecata? E intolerabil!

Chiar în momentul acela a intrat în cabinetul judecătorului tânărul Damião de Souza, în hainele lui

albe, cu guler, personajul cel mai cunoscut din tribunal, un fel de adjutant-general, aflat la ordinele judecătorilor, avocaților, grefierilor, juriștilor. De două sau trei ori se angajase în birouri de avocatură, dar, de fiecare dată, doar pentru scurtă vreme; prefera serviciile mărunte și variate de la Palatul de Justiție. Învățase pe coridoare și în arhive, în ședințele de judecată, la ușile pușcăriei, în posturile de poliție tot ceea ce avea legătură cu infracțiunile și infractorii, cu crimele și criminalii, cu procesele și dosarele, cu petițiile și reclamațiile. Flăcăul de nouăsprezece ani era salvarea tinerilor avocați încă

dependenți de cineva din facultate, îmbuibați de teorie, fără nici un fel de cunoștințe practice. Damião

nu reușea să facă față solicitărilor.

Văzându-l, surâzător, cu o foaie de hârtie în mână: „Domnule Santos Cruz, ați putea rezolva petiția

asta a domnului Marino?”, judecătorul și-a amintit de o discuție pe care o avusese cu tânărul, când, la un

moment dat, îl primise la el acasă, într-o seară de *São João*116:

– Lasă petiția acolo, văd eu mai încolo. Spune-mi un lucru, Damião, câți ani ai dumneata?

– Am împlinit nouăsprezece de curând, domnule judecător.

– Tot mai vrei să ceri certificatul de avocat?

– Dacă Isus din Bonfim mă ajută… Sunt la fel de sigur precum unu și cu unu fac doi.

– Te simți în stare să urci la tribună și să aperi un inculpat?

– Dacă sunt în stare? Domnule judecător, v-o spun cu tot respectul, pot s-o fac mai bine decât toți

studenții de la drept care fac practică trimițându-i pe amărâți la pușcărie. Și mai spun ceva – mai bine

decât mulți avocați.

– Cunoști dosarul infracțiunii a cărei judecată se află pe rol în ședința de azi? Știi ceva despre cazul

respectiv?

– Ca să fiu sincer, din dosar nu știu nimic, despre crimă am auzit vorbindu-se. Dar dacă e să-l apăr

pe om, emiteți decizia care să mă desemneze, domnule judecător, dați-mi o jumătate de oră ca să arunc

o privire în dosar și să vorbesc puțin cu inculpatul și vă jur că-l eliberez. Dacă vreți dovada, faceți încercarea.

Judecătorul s-a întors spre grefier, într-un impuls de moment:

– Teixeira, redactează desemnarea lui Damião ca să-l apere pe inculpat, din oficiu, în lipsa celuilalt

apărător. Dă-i dosarul ca să poată lua cunoștință de caz și adună curtea exact peste o oră. Între timp, o să

rezolv alte chestiuni, chiar aici. Fă-mi rost de o cafea caldă. Dacă te descurci bine, poți să contezi pe certificatul de avocat, Damião.

Zé da Inácia făcuse o crimă urâtă și la prima judecată fusese condamnat la treizeci de ani de închisoare pentru omor cu sânge rece. Completul de judecată nu-i luase în considerare circumstanțele atenuante și nici nu ținuse seama de antecedentele sale bune.

Cărând valiza unui vânzător ambulant sirian, în susul și-n josul străzii abrupte, în schimbul a câteva

monede care abia ajungeau pentru mâncarea Caçulei, tovarășa lui de mulți ani, duminicile, Zé da Inácia,

se bucura de invariabila sa beție săptămânală și ajungea acasă pe șapte cărări. Lunea, întors la valiză, îl urma pe Ibrahim al lui de la un client la altul, tăcut, liniștit, incapabil să se certe sau să se plângă de ceva, prin ploaie sau sub soarele amiezii.

Într-o duminică, în cârciuma de la colțul străzii, l-a cunoscut pe un anume Afonso Boca Suja și împreună au golit o sticlă de rachiu. A doua zi, au băut acasă la Zé da Inácia, în compania Caçulei.

Foarte cordial la început, Boca Suja s-a dovedit a fi arțăgos și insolent, iar când Zé da Inácia și-a dat

seama, erau deja în plin scandal, cu înjurături birjărești – dat în gură și de mamă. La postul de poliție, când l-au întrebat despre motivul pentru care se certaseră, Zé da Inácia n-a știut să răspundă. Chestiunea

care fusese motiv de ceartă se dizolvase în rachiu; s-a trezit cu cuțitul de bucătărie în mână, cu lama uzată și ascuțită. În fața lui, cu o bâtă de lemn în mână, Boca Suja îl amenința: „Te spintec, poponarule!” Boca Suja a căzut într-o parte, lovit de cuțit, mort definitiv, de cealaltă parte a căzut Zé da Inácia, inconștient de atâta rachiu și de loviturile de bâtă. Când și-a revenit, era un asasin prins în flagrant delict și, la postul de poliție, pentru început, i-au aplicat o bătaie zdravănă.

La prima judecată, după mai bine de un an de așteptare în pușcărie, procurorul vorbise de

perversitate congenitală, dovedindu-se un adept al lui Lombroso117. Observați, domnilor jurați, capul inculpatului – craniu tipic de asasin. Ca să nu mai vorbim de culoarea închisă a pielii; teoriile mai moderne, susținute de ilustrul profesor de medicină legală de la respectabila noastră facultate, dr. Nilo

Argolo, autoritate incontestabilă, semnalează gradul înalt de criminalitate al metișilor. Acolo, pe banca

acuzaților, se află o dovadă cât se poate de certă a acestor teze.

Descrisese victima, Afonso da Conceição, ca fiind un biet muncitor, respectat printre vecini,

incapabil să facă vreun rău cuiva. Trecuse pe la acuzat ca să schimbe două vorbe și fusese ținta furiei

asasine a monstrului care stă acolo. Observați-i chipul – nici o umbră de remușcare. Și a cerut pedeapsa

maximă.

Zé da Inácia nu avea bani de avocat; în pușcărie făcea piepteni de os și spatule și primea câteva monede, care de-abia îi ajungeau pentru țigări. Caçula făcuse rost de o slujbă în casa unor nepoate ale

răposatului maior Pestana, la a cărui fermă se născuse. Pentru ea, maiorul era simbolul bunătății și al măreției, „cât a trăit maiorul nu mi-a lipsit nimic, ăsta om cel mai bun!” Ceva bun trebuie să fi avut și

Zé da Inácia, căci Caçula nu l-a părăsit; duminica se ducea să-l vadă la închisoare și-i dădea curaj și speranță: „Când o veni judecata tu iese liber dac-o vrea Dumnezeu”. „Și bani pentru domnul avocat?”

„Judecătorul mi-a spus că pune el unu, tu poate rămâne cu gândul în pace.”

Avocatul din oficiu, domnul Alberto Alves, își rodea unghiile în sala de judecată; nici măcar nu citise dosarul; își lăsase soția, pe neastâmpărata Odete, în șușoteli și chicoteli cu Félix Bordado, o canalie. În momentul acela, probabil că ajunseseră la sărutări și el, fără să poată face nimic ca să

împiedice coarnele, era priponit acolo de obligația de a apăra un criminal care stătea pe banca acuzaților. Era de ajuns să-i vezi mutra, dimensiunile craniului, ca să-i dai perfectă dreptate procurorului

– animalul ăla aflat în libertate era un pericol pentru societate. Oare Odete…? Dar ce atâtea îndoieli, nu

era prima dată, mai înainte se întâmplase cu acel Dilton. Jurămintele de fidelitate ale lui Odete prețuiesc mai puțin decât cele de nevinovăție ale acuzatului mărturisit, ale criminalului cu capul plecat, recidiviști prin natura lor, și unul, și celălalt. Viață de căcat!

Apărare sub orice critică, lipsită de argumente. Domnul Alves n-a negat, n-a contestat nimic, a cerut curții doar clemență în aplicarea legii. Pare mai degrabă un asistent al procuraturii, s-a gândit judecătorul, domnul Lobato, în momentul în care a dictat sentința care condamna la treizeci de ani de

închisoare – jurații cereau pedeapsa maximă.

– Domnule avocat al apărării, nu faceți apel? a întrebat, indignat de indiferența criminalistului. Cred

că ar trebui să faceți.

– Apel? Cu siguranță. – Dacă n-ar fi fost dojana judecătorului, lui Alberto Alves nici nu i-ar fi trecut prin cap să facă apel: – Voi face apel la ilustrul tribunal.

Acum Zé da Inácia revine la judecata apelului, de trei ori amânată din pricina absenței avocatului

din oficiu. La tribuna apărării se așază Damião de Souza.

Procurorul era altul și, la fel ca domnul Alberto Alves la prima judecată, stagiarul Augusto Leivas,

de la tribuna acuzării, se gândea la femeia lui, dar nu în calitate de încornorat, ci de amant fericit.

Marília se predase, în sfârșit, și procurorul vedea lumea în roz. N-a perceput în culoarea lui Zé da Inácia predestinarea fatală pentru crimă, nici nu i-a măsurat cu Lombroso craniul de asasin. Și-a îndeplinit sarcina cu gândul departe, la farmecele Maríliei, adorabilă lipsă de pudoare, stând goală în pat.

Preocupat de desemnarea apărătorului din oficiu sub imperiul unui impuls, judecătorul a respirat înaintea slabei pledoarii acuzatoare și a dat ca sigură reducerea pedepsei la optsprezece sau doisprezece

ani, poate chiar șase, oricât de slabă ar fi fost apărarea tânărului Damião.

S-a întâmplat, însă, că debutul lui Damião de Souza la tribuna apărării s-a transformat în cea mai

mare senzație a vremii, comentată în Justiție mult timp, fiind a doua zi știre de ziar. Știre de ziar avea să

fie Damião, de-atunci încolo, toată viața.

Manuel de Praxedes tocmai trecea prin fața tribunalului; a văzut mișcare, a întrebat de ce se adunase atâta lume și a aflat că înăuntru debuta un nou avocat, încă tinerel, dar ce colos la tribună! A

intrat să vadă, Damião tocmai era la momentul culminant. În final, bunul uriaș n-a putut să se abțină, a

aplaudat, a strigat bis și a fost scos afară din sală.

De altfel, judecătorul s-a văzut obligat de mai multe ori să sune clopoțelul, să ceară liniște, să

amenințe asistența cu evacuarea sălii, dar a făcut-o zâmbind. De multă vreme nu se mai văzuse o judecată cu o asistență atât de gălăgioasă și emoționată.

Apărarea lui Damião a fost o epopee, cu elemente de roman de dragoste, de tragedie greacă, de foileton ieftin, din Biblie și, la momentul potrivit, a făcut referire și la comentata sentință a ilustrului judecător, nobilul profesor de drept, domnul Santos Cruz. Pe scurt, prea-bunul Zé da Inácia s-a trezit că

făcuse crima ca să salveze onoarea căminului și propria-i viață, și una, și cealaltă amenințate de acel trădător ticălos pe nume Afonso Boca Suja. O victimă a destinului, acel acuzat, un soț deosebit de iubitor, un om muncitor prin excelență, umblând sub soarele arzător cu valiza vânzătorului ambulant, câștigând cu sudoarea frunții – nu, domnilor din completul de judecată, nu doar a frunții, a întregului corp, pentru că valiza turcului cântărește tone! – cele necesare pentru soția adorată. Într-o zi, acest cetățean generos și onest a deschis ușa prieteniei și încrederii sale unei vipere: Afonso Boca Suja –

numele spune tot[t118], domnilor jurați, gură spurcată, inimă spurcată! Hienă feroce, bețiv înrăit, violent și libertin, a vrut să-i fure lui Zé da Inácia iubirea soției, să-i păteze onoarea căminului. Închipuiți-vă, domnilor, această tragedie greacă! Venind acasă, obosit de truda de o zi întreagă – deși era duminică, se

dusese la muncă –, Zé da Inácia dă cu ochii de următoarea scenă dantescă: biata Caçula luptându-se cu

infamul care, înarmat cu cuțitul de bucătărie, încerca s-o posede cu forța, de vreme ce sfânta creatură îi

respinsese, indignată, propunerile dezonorante. Zé da Inácia aleargă în ajutorul soției. Se dă lupta și, în apărarea onoarei căminului și a

propriei sale vieți, Zé da Inácia, muncitor pașnic, zdrobește șarpele imund.

Damião desface brațele și întreabă: „Domnilor din completul de judecată, sunteți soți și părinți, oameni de onoare, răspundeți: care dintre dumneavoastră ar rămâne impasibil dacă, ajungând acasă, v-ați vedea soția luptându-se cu o canalie? Care? Nici unul, sunt sigur”.

Arată spre Caçula, aflată în sală: „Iat-o, domnilor jurați, pe cea mai mare victimă!” Respectiva plângea încet și, înainte de a pleca de acasă, trăsese două înghițituri de rachiu ca să poată asculta în tăcere insultele adresate omului ei. Prima dată fusese oribil. „Uitați-o, domnilor jurați, pe biata și sfânta soție, scăldată în lacrimi, ea e cea care cere dreptate pentru soț. Eu cer doar, având în vedere piesele de la dosar, achitarea clientului meu.”

S-a produs și bisul propus de Manuel de Praxedes. Ofensat în vanitatea sa, văzându-și pus în pericol renumele cucerit cu mari eforturi, procurorul a cerut dosarul de la grefier și a replicat. Înarmat

cu legi, autori, citate, dovezi din dosar, a luat acuzarea în serios, nu putea să se lase învins de un băiețandru care nu era nici măcar student la drept, ci doar un curier al juriștilor, o slugă de grefier, un neica nimeni. A încercat să pună punctul pe i, să dezmintă fabulația absurdă, dar era prea târziu, n-a avut nici un haz. În replică, Damião a făcut ce-a vrut din jurați, farmacistul Filomeno Jacob suspina zdravăn. În public, „o mare de lacrimi”, după cum a constatat reporterul de la ziarul *A Tarde*.

În unanimitate, completul de judecată l-a absolvit pe acuzat. Judecătorului Santos Cruz i-a revenit

misiunea de a dicta sentința și a ordona punerea în libertate a lui Zé da Inácia. „Puțin a lipsit să plâng și eu, niciodată în viața mea n-am văzut așa ceva”, i-a spus judecătorul procurorului panicat. „O să-i obțin

certificatul de avocat, n-o să mai fie vreodată lipsă de avocat pentru săraci.”

Așa și-a obținut Damião diploma. Diplomă fără inel de licență, fără diplomă de licențiat, fără

tablou, fără fotografie cu plastron, fără bal, fără maestru de ceremonii, fără colegi, doar el singur. Când s-a terminat reprezentația, biata Caçula, care chiar își iubea bărbatul și pierduse speranța de a-l mai vedea în libertate, a venit la flăcăul imberb și i-a mulțumit:

– Dumnezeu să te răsplătească, domnule maior!

De ce maior? Numai ea știa, era ceva din trecut; și a rămas maiorul Damião de Souza pentru totdeauna.

8

RECUNOSCÂND GLASUL BĂIATULUI LA UȘA MANSARDEI, „SE POATE, NAȘULE”, Pedro

Archanjo a ascuns șpalturile sub niște cărți:

– Tu ești, Tadeu? Intră.

Afară ploua, o ploaie măruntă și persistentă, mohorâtă:

– Tu aici? Ce s-a întâmplat?

Imediat după ce-și luase licența, Tadeu își găsise de lucru la construcția căii ferate Jaguaquara-Jequié, în calitate de inginer auxiliar. Salariul era mic, condițiile de lucru, precare. Tânărul, însă, prefera această experiență concretă în interiorul statului decât să mucegăiască prin vreun birou de inginerie, umblând de colo-colo prin capitală, candidat la sinecură, la vreo funcție publică. „Nu m-am pregătit pentru asta.”

– Trebuie să-ți vorbesc, nașule.

Din pat se auzea respirația Rosáliei. Archanjo s-a sculat de pe scaun și s-a dus să acopere goliciunea opulentă a fetei. Adormise zâmbind, în căldura vorbelor dulci de tandrețe, atât de plăcute auzului și atât de dorite. Cu mai bine de zece ani în urmă, când abia împlinise șaptesprezece ani, indolentul Roberto, fiul colonelului Loureiro, o prinsese de bărbie și-i spusese: „Fato, ești numai bună

pentru pat”. După fiu, a fost rândul tatălui. Colonelul i-a dat o rochie și ceva mărunțiș, iar Rosália și-a făcut meseria în Alagoinhas, la pensiunea lui Adri Vaselina. A venit în Bahia cu un comis-voiajor și Pedro Archanjo a întâlnit-o la Terreiro de Jesus cumpărând portocale. Abia atunci a aflat Rosália cu certitudine că era o ființă umană, și nu un obiect, o cârpă, o curvă doar.

– Trebuie să-ți vorbesc, nașule, a repetat Tadeu. Am nevoie de sfatul dumitale.

– Hai să ieșim.

Archanjo a simțit o apăsare în suflet. Și-a amintit de ceea ce spusese ghiocul în dimineața în care își

luase diploma: muncă multă, călătorii, suferințe din dragoste, asta spusese.

Au urcat strada înclinată, cu pas lent, l-au văzut, în treacăt, pe Lídio Corró la *Prăvălie* trebăluind cu literele și cu ucenicul. Tadeu vorbea, Archanjo asculta cu capul plecat. Sfat? De ce sfat dacă hotărâse

totul și chiar rezervase bilet pentru vapor?

– Sfat n-o să-ți dau și nici tu n-ai venit aici ca să-mi ceri părerea. Dar cred că gândești cum trebuie.

O să-mi lipsești mult. – A repetat: O să-mi lipsești foarte mult. Dar nu pot să te țin aici.

Tadeu se hotărâse să renunțe la postul din construcția căii ferate și să plece la Rio de Janeiro, unde

avea să intre într-o echipă de ingineri care, sub comanda lui Paulo de Frontin, transforma capitala țării

într-un oraș modern. Îi datora invitația profesorului Bernard, prieten cu Frontin. Acesta fusese la Rio și-i povestise despre talentul tânărului său protejat, muncitor, ambițios și capabil, o achiziție valoroasă

pentru grupul marelui inginer. „Trimite băiatul, am nevoie de oameni tineri și dispuși să muncească."

– E șansa mea, nașule. La Rio există multe posibilități. Aici n-am altă soluție decât să devin funcționar al Secretariatului de Transporturi. Nu mi-am luat diploma ca să fiu birocrat, prizonier într-un

birou, câștigând un salariu amărât și așteptând promovarea. În sud pot să fac carieră, mai ales lucrând cu

cine voi lucra. Puțini au norocul ăsta. Profesorul Bernard s-a dovedit a fi un prieten adevărat.

Numai atât, Tadeu? Nu mai ai nimic de povestit, alt subiect de discutat? *Mestre* Archanjo știa că

principalul încă nu fusese spus. Tadeu căuta cuvintele și felul în care să spună.

– Vorbește, fiule.

Aproape întotdeauna, Archanjo îi spunea lui Tadeu pe nume, uneori pe numele complet: Tadeu

Canhoto. Aproape niciodată nu spunea dragul meu sau camarade, formele lui obișnuite de a-i trata pe

cei din jur. De puține, de foarte puține ori i-a spus „fiule".

– Nașule, îmi place sora unui coleg al meu. Îl cunoști, e Astério, ți l-am prezentat odată, a fost oratorul grupei, îți amintești? Acum e în Statele Unite, o să stea vreo doi ani pe acolo, la specializare,

într-o universitate. Familia lui e foarte bogată.

– Cârlionți blonzi, piele transparentă de opal, ochi mari.

– O cunoști, nașule?

– Și familia aceea de albi bogați, ce părere are despre idila voastră?

– Nu știe nimeni nimic, nașule, numai eu și ea, iar acum dumneata. Adică…

– Zabela…

– Ți-a spus?

– Fii liniștit, nu mi-a spus nimic. E rudă cu Zabela?

– Rudă, nu. Sunt cunoștințe. Adică, bunica lui Lu – o cheamă Luiza, dar i se spune Lu – a fost prietenă cu Zabela când erau tinere și, uneori, se duce s-o vadă ca să-și amintească de trecut. Așa se face că Lu o cunoaște și o vizitează pe Zabela. Dar din familie nu știe nimeni nimic și nu vreau să se afle.

Cel puțin deocamdată.

– Și de ce nu vrei? Te temi că rudele nu-s de acord?

– Pentru că-s mulatru? În familia lui Lu găsești de toate, nu știu ce-o să fie când or să afle. Până

acum m-au tratat întotdeauna foarte bine. Cum or să mă trateze pe urmă, habar n-am. Mama ei are fumuri de noblețe, bunica, prietena Zabelei, de ea nici nu mai vorbim. Uneori e chiar amuzant când dona Emília, mama, certând o servitoare, îi spune „negresă împuțită”. Apoi se uită la mine, încurcată,

mai lipsește doar să-mi ceară iertare. Dar, nașule, nu de asta țin secret, dumneata m-ai învățat să fiu mândru de culoarea mea. Nu vreau să mă duc în casa acelor oameni bogați, ca să le cer fiica în căsătorie, cu mâinile în buzunare. Dacă-mi zic nu pentru că-s mulatru, o să procedez în felul meu. Dar

dacă permit să mi se spună nu pentru că nu-s în stare să întrețin o familie, ce drept aș avea să mă plâng?

Nici unul, nu crezi?

– Ai dreptate.

– Plec la Rio, mă duc să muncesc, nașule. Nu sunt prost și pot să devin un bun specialist. O să intru

în cea mai bună echipă de ingineri din țară. Cred că, în doi sau trei ani cel mult, o să am o situație solidă. Atunci o să pot să mă întorc și să bat la ușa casei lui Lu, având ce oferi. Tot cam pe atunci o să

se întoarcă și Astério din Statele Unite; el ar putea fi un aliat important pentru mine, un sprijin decisiv.

Îți amintești că mă duceam de multe ori să învăț la el acasă? Chiar el zice că fără ajutorul meu nu și-ar fi luat diploma. E prietenul meu.

– Câți ani are fata?

– O să împlinească optsprezece. Când l-am cunoscut pe Astério, în primul an de facultate, și el m-a

luat la ei acasă, Lu avea doisprezece ani, închipuie-ți. Noi ne placem de multă vreme, dar abia anul trecut ne-am privit în față și am jurat.

– Ați jurat?

– Da, nașule! Într-o zi, Lu și cu mine o să ne căsătorim. Cu siguranță! a zis printre dinți, aproape

sălbatic.

– De ce crezi că o să te aștepte?

– Pentru că ține la mine și face parte dintr-o categorie de oameni încăpățânați. Când vor ceva, vor

cu tot dinadinsul. Lu seamănă cu tatăl ei, nu dă niciodată înapoi. Știi cu cine seamănă colonelul Gomes?

Cu dumneata. În multe privințe sunteți diferiți, dar în altele sunteți la fel. Într-o zi o să-l cunoști.

– Te simți dispus și pregătit pentru orice? S-ar putea să fie greu și poate chiar dramatic, Tadeu Canhoto.

– Nu m-ai educat dumneata? Dumneata și unchiul Lídio?

– Când vrei să pleci?

– Chiar azi. Pleacă un vapor după-amiază, am luat bilet.

Spre seară, Pedro Archanjo și Lídio Corró l-au condus pe Tadeu până la docuri. Băiatul luase prânzul în casa familiei Gomes, fusese să-și ia rămas-bun. Apoi fusese tot într-o alergătură ca să-și îmbrățișeze prietenii. Majé Bassã i-a dat un colier de mărgele decolorate și o amuletă, un talisman luat

din altarul lui *Xangô*. Zabela, reumatică, era aproape înțepenită, dar tot a vrut să meargă cu el la docuri.

Tadeu n-a fost de acord – stați în pat și citiți din poeții dumneavoastră. Zabela a făcut o mutră…, trist

final de viață pentru cea care a fost stăpâna Parisului. Manuel de Praxedes și Mané Lima au venit în ultimul moment, aflaseră chiar atunci. Grăbindu-și pasagerii, vaporul șuiera a doua oară.

Despărțirea era o solemnitate, distanțele, imense, greu de străbătut, Rio de Janeiro era foarte departe. Archanjo n-a rezistat și a dezvăluit secretul:

– Nu voiam să-ți spun, voiam să-ți fac o surpriză. Cartea e tipărită aproape toată, mai e puțin.

Pe chipul agitat al tânărului s-a răspândit acea bucurie a uceniculuicare era cu zece ani în urmă, umbrele dispar. Ah! nașule, ce veste bună! Trimite-mi de îndată ce iese, trimite mai multe exemplare, o

să răspândesc prin Rio.

Al treilea șuier, cabinierul iese cu clopoțelul – însoțitorii jos, pasagerii la bord, vaporul va ridica ancora. Sosise momentul îmbrățișărilor și al lacrimilor, al batistelor fluturate în semn de rămas-bun. Cei

patru prieteni coboară pe chei și formează un mic grup printre macarale. Deodată, îl văd pe Tadeu coborând scara în fugă. Agitată, fata cu cârlionții blonzi caută să recunoască pe cineva pe punte, dar cum să vadă dacă ochii ei mari sunt încețoșați și e atâta lume în jur? Tadeu! geme disperată și glasul i se pierde în rumoarea despărțirilor. Dar iată-l lângă ea, gâfâind. Timp de o secundă infinită și scurtă, reținuți în mijlocul curioșilor, se privesc tăcuți; el îi sărută mâna și se întoarce spre vapor. Tadeu!

exclamă patetică și nechibzuită și-i întinde brațele și buzele. Tadeu se smulge din sărut și fuge pe scară, adio.

Curând vaporul dispare în vălătuci de fum, se mai aude doar un ultim șuier. Batista flutură un ultim

adio, iubirea mea, să nu mă uiți. Treptat, cheiul s-a golit; în umbrele amurgului – numai Archanjo și Lu.

– Pedro Archanjo? Fata îi întinde mâna fină cu vene albastre și degete subțiri: Mă cheamă Lu, sunt

logodnica lui Tadeu.

– Logodnica? a zâmbit Archanjo.

– Între noi. Dumneavoastră știți, mi-a spus el!

– Ești atât de copilă.

– Mama îmi propune un logodnic în fiecare zi, zice că am ajuns la vârsta măritișului. – Era un mănunchi de nervi, o flacără nestăpânită, iar râsul îi părea o apă de izvor ce se rostogolea peste pietrele din matcă, limpede și luminos: – Când o să i-l prezint pe logodnicul meu, mama o să facă un atac, cel

mai mare din viața ei. – Deschizând și mai mult ochii ei mari, l-a privit pe Archanjo drept în față: – Să

nu credeți că nu știu cât de greu o să fie. Eu știu cel mai bine, îmi cunosc familia, dar nu-mi pasă. Nu vă

fie teamă.

– Nu mi-a fost niciodată.

– Vreau să zic, pentru mine să nu vă fie teamă.

A fost rândul lui Archanjo s-o privească în ochi:

– Nici pentru dumneata, nici pentru el, pentru nici unul dintre voi. A zâmbit cu toată fața: – N-o să-

mi fie teamă, draga mea.

– Mâine mă duc la fermă, când mă întorc, pot să vă văd?

– Oricând vrei. E suficient să-i spui Zabelei.

– Știți și asta? Mi s-a spus că sunteți vrăjitor, *babalaô*, nu? Tadeu îmi vorbește atât de mult despre dumneavoastră, povestește minuni. La

revedere, nu mi-o luați în nume de rău.

S-a apropiat de el și l-a sărutat pe obraz; amurgul scăpăra aur și aramă la orizont. Copila mea, va fi

sfârșitul lumii, pregătește-te. Era făcută din nervi, un rug aprins.

9

TRECÂND PRIN PRAÇA DA SÉ, ÎN FAȚA VITRINEI LIBRĂRIEI SPANIOLE, a lui *don* Leon

Esteban, și a Librăriei Dante Alighieri, numele pompos al anticariatului lui Giuseppe Bonfanti, Pedro Archanjo trage cu coada ochiului la exemplarele din *Influências africanas nos costumes da Bahia*, expuse printre ultimele ediții autohtone și cărți străine importate de *don* Leon. Era un volum de aproape două sute de pagini, cu literele titlului tipărite într-o risipă de tuș albastru în mijlocul coperții, și, sus, numele autorului, cu litere care imitau scrisul de mână, un italic frumos, cum zicea meșterul Lídio Corró. Mândria se risipește în gânduri; meditativ, *mestre* Archanjo traversează piața – cartea îl costase zece ani de eforturi și disciplină; ca s-o poată scrie, s-a transformat, nu mai e același.

Aruncând cu banii, *don* Leon cumpărase cinci exemplare cu banii jos, pusese două în vitrină, „ *para ellos lo más importante es veer el libro en la vidriería*”119, și trimisese unul în Spania, cadou pentru un prieten interesat de studii de antropologie. Din curiozitate, nu pentru valoarea științifică, desigur inexistentă; era cartea unui ajutor de secretar molipsit de microbul științei. O nebunie mult mai obișnuită decât se crede; orașul Bahia e plin de poeți și filozofi, iar *don* Leon are o vastă experiență

legată de acest tip de autori. Vin zilnic în librărie, dându-și ochii peste cap, belicoși, nerași, originali, cu sonete și poeme sub braț, cu povestiri și romane, cu tratate filozofice despre existența lui Dumnezeu și

destinul omului.

Din când în când, câte unul din aceste genii face rost de bani și de mijloace, tipărește „opera nemuritoare” și vine drept la *don* Leon să-i vândă un număr de exemplare. Între purtătorii bacilului literaturii și cei infectați de virusul științei, *don* Leon îi prefera pe poeți, în general liniștiți și visători, în timp ce filozofii se ambalau cu ușurință, gata să salveze lumea și umanitatea cu teorii originale și irefutabile. Archanjo, om cu judecata slabă și trăind în compania profesorilor, dăduse în patima antropologiei și etnologiei, dar avea stofă de poet, unul dintre cei mai simpatici din ciudata faună, un amărât care merita o soartă mai bună.

Informat, citit, cu o atitudine discretă și plăcută, *don* Leon recomanda autori literaților și studenților. Datorită lui ajunseseră să fie la modă Blasco Ibáñez, Vargas Vila, argentinianul Ingenieros

și uruguayanul José Enrique Rodó. Ingenieros și Rodó pentru profesori, Vargas Vila, foarte popular printre studenți, Blasco Ibáñez, pentru ilustrisimele familii; clientela lui *don* Leon era foarte variată, iar gustul librarului, eclectic.

Judecători, profesori de la diverse facultăți, jurnaliști de rang înalt, figurile cele mai importante ale

vieții intelectuale îi frecventau librăria și cunoștințele – *don* Leon primea cataloage din Argentina, din Statele Unite, din toată Europa. Intermediar în importul de lucrări inexistente în Brazilia, accepta și comenzi. Și Pedro Archanjo se folosise de bunele sale servicii ca să-i aducă unele cărți din Franța, din

Anglia, din Italia, din Argentina. Nu o dată se întâmplase să vină comanda într-un moment în care nu

prea avea bani, ceva foarte obișnuit la el, dar spaniolul avea încredere: „ *Quede con los libros, pague cuando le sea más cómodo*”120. „Fii liniștit, *don* Leon, până sâmbătă îți plătesc.” *Don* Leon aprecia la mulatru corectitudinea în privința plății și în

îmbrăcăminte, curățenia – părea abia ieșit din baie –, politețea care-l deosebea de majoritatea filozofilor, în general gânditori neciopliți, agitați, prost îmbrăcați, murdari și care cereau bani.

Cu vorbă blândă și o prezență simpatică, dar nu mai puțin nebun, având mania că era om de știință;

cheltuia bani, o grămadă de bani!, pe cărți străine – multe dintre ele nici măcar profesorii de medicină

nu le cunoșteau, și-a zis *don* Leon când Pedro Archanjo a venit cu cartea. „ *Muy bien, mis felicitaciones*.121” Într-un exces de generozitate, a cumpărat cinci exemplare, a pus două în vitrină, dar nici nu s-a gândit măcar să răsfoiască broșura nu prea elegantă, nu avea timp liber și nici simțul umorului pentru asemenea compendii de aiureli.

Contrastând cu organizarea Librăriei Spaniole – unde volumele erau aranjate pe rafturi, clasificate

pe teme, limbă și autor, cu fotolii de răchită în fundul încăperii pentru conversațiile clienților iluștri, cu angajatul îmbrăcat cu vestă și cravată –, anticariatul lui Bonfanti era o harababură, cu teancuri de cărți

pe jos, cu tejgheaua plină, cu un spațiu prea mic pentru vasta clientelă de studenți gălăgioși, de subliterați pitorești, de bătrâni în căutare de literatură deocheată. Doi puștani insolenți și flămânzi serveau printre bancuri. La casă, Bonfanti, etalând de șapte ani, de când se stabilise acolo, același costum albastru unsuros și uzat de cașmir, cu glasul pițigăiat, la cumpărare și vânzare:

– Zece parale, dacă vrei.

– Dar, dom’ Bonfanti, am cumpărat Geometria asta chiar de aici, luni, și am plătit cinci mii de *réis*, îi amintea studentul.

– Ai cumpărat carte nouă, vinzi carte uzată.

– Uzată? Nici n-am deschis-o, e nouă-nouță, așa cum a ieșit de aici. Dați-mi măcar două mii de *réis*.

– Cartea care a ieșit din librărie e carte uzată. Zece parale, nici una în plus.

N-a preluat la vedere nici un exemplar din *Influențe* – nu împingea până la asemenea extreme prietenia pentru autorul lor. Primise douăzeci în consignație și răspândise vreo cinci în vitrina cea mică, cea a cărților noi. Pe cea mare o păstra pentru cele uzate, baza profitului său. Tovarăș al lui Archanjo,

schimbau rețete culinare în timpul prânzurilor duminicale de la *Prăvălie* ori acasă la Bonfanti, în Itapagipe, prezidate de dona Assunta, regină grasă și guralivă a macaroanelor. Când era vorba de mâncare, Bonfanti se transforma într-un cetățean amabil și uimitor, mâncatul era viciul lui.

Acea mândrie de autor de carte nouă care dă târcoale vitrinelor a durat puțin. Pedro Archanjo a fost

absorbit complet de sărbătorirea celor cincizeci de ani ai săi – o succesiune neîntreruptă de petreceri –,

„dona Fernanda și dom' Mané Lima vă invită la petrecerea pe care o dau duminică pentru dom'

Archanjo", de dansuri, grupuri de samba, întâlniri, reuniuni, ospețe și chefuri, toți voiau să-l sărbătorească. *Mestre* Archanjo s-a cufundat cu totul în acea mare de rachiu, dans și femei, cu cel mai mare entuziasm. Părea că vrea să recupereze dintr-o lovitură timpul petrecut, de-a lungul atâtor ani, studiind, pregătind cartea. Însetat și înfometat de viață, într-o risipă de energie, era văzut peste tot, apărea în locuri unde nu se mai dusese din tinerețe, a revăzut peisaje și a refăcut itinerarii uitate. Era din nou hoinar și fără ocupație, amator de conversații și hohote dezlănțuite de râs, întotdeauna dispus să

tragă o dușcă, în compania femeilor, ascultând și observând, făcând însemnări cu vârful creionului în carnețelul lui negru. Cu nesaț și în grabă, avid.

Cartea nu-l costase doar peste zece ani de responsabilitate și restricții, a plătit un preț ridicat și în

credințe, puncte de vedere, opinii, precepte, fel de a vedea și de a acționa; nu mai era ca înainte, acum

era altul, era diferit. Când și-a dat seama, era deja întors pe dos, avea o altă măsură a valorilor.

– Cumetre Pedro, dumneata pari un domn, i-a zis Lídio Corró văzându-l cum pleca spre facultate cu

cartea în mână.

– Domnul cui, dragul meu? Mă știi stăpân122 de ceva, camarade?

Spusele cumătrului, geamănul său, l-au alertat. Lídio Corró se temea că o să plece. Nu în vreo călătorie spre alte meleaguri, unde să se mute sau să se plimbe. Să plece, pur și simplu. Să-i părăsească,

pe toți. Poate că era singurul care percepea schimbarea interioară, omul nou care crescuse înăuntrul vechiului Pedro Archanjo, sălbatic și oarecum iresponsabil, libertar, însă inconsecvent, îndrăzneț, fără

îndoială, dar cu vederi limitate. Pentru populația din Tabuão și Pelourinho, pentru tradițiile de Crăciun

și Regii Magi și pentru *gafieira*, pentru cânt și dans, pentru *capoeira* și *candomblé*, rămânea același *mestre* Pedro înconjurat de stimă și de respect; nu era nimeni care să se compare cu el, până și cărți scrie, știe mai mult decât un licențiat și e egalul nostru. Binecuvântează-mă, unchiule, ziceau gardienii

ogã. Binecuvântează, tată *Ojuobá*, rostea grupul de *feitas*, binecuvântează! Majé Bassã și-o fi dat seama da schimbare? Dacă

da, n-a aflat nimeni, nici Archanjo.

La cincizeci de ani, Pedro Archanjo s-a aruncat în viață cu aviditatea unui adolescent. În afară de

cele expuse, nu o făcea cumva și pentru a uita de absența lui Tadeu?

De carte s-a ocupat meșterul Lídio Corró, cu un devotament și o încredere neclintite; pentru el, cărțile cumătrului erau un fel de a doua Biblie. Zugravul de miracole le ghicea importanța, întrucât cunoștea, în carne și oase, adevărul relatat în paginile lor – persecuția și lupta, minciuna și adevărul, binele și răul. Nu ținea socoteală în răspândirea și vânzarea de exemplare. Trimisese volume unor critici, profesori, jurnaliști și gazete, unor facultăți din sud și din nord, unor universități străine, pusese două pachete la poștă pentru Tadeu, ca să le distribuie în Rio.

Numindu-l pe Pedro Archanjo „distinsul autor”, într-o notă de câteva rânduri *Diário da Bahia* 123 a anunțat publicarea cărții, iar *A Tarde* a considerat volumul un relicvariu al tradițiilor noastre. Stimulat de fraza respectivă, Lídio arătase ziarul la mai toată lumea. Doi sau trei critici se pronunțaseră cu prudență asupra valorii lucrării, în niște referiri scurte. Orientați spre Grecia și Franța, ultimi eleniști, cititori spirituali ai lui Anatole France, nu se simțeau atrași de „obiceiurile curioase și primitive din Bahia” și, cu atât mai puțin, de „afirmații îndrăznețe și discutabile despre rase”, de un elogiu al miscegenației, un subiect exploziv.

S-au întâmplat, însă, câteva fapte semnificative. Mai întâi, s-a înregistrat ceva vânzare în librării –

slabă, e adevărat; nu numai în Bahia, ci și în Rio. Un tânăr librar *carioca* aflat la începutul carierei, pe lângă că a comandat, prin intermediul lui Tadeu, cinci exemplare pe loc, a acceptat să primească

cincizeci în consignație, ca să le distribuie librăriilor *cariocas* dacă „editorul i-ar acorda o reducere de cincizeci la sută”. Înălțat la rangul de editor, în culmea entuziasmului, Lídio Corró a trimis de îndată

dublu, o sută de exemplare, și i-a acordat librarului metropolitan exclusivitate asupra vânzărilor pentru

toată partea de sud a țării. Câte s-au vândut, Lídio n-a aflat niciodată, din pricina lipsei unor evidențe. În schimb, tânărul negustor de cărți a devenit prieten apropiat cu Tadeu, numele lui apărând frecvent în rarele scrisori trimise lui Archanjo: „M-am tot întâlnit cu Carlos Ribeiro, librarul, prietenul meu care se ocupă intens de popularizarea cărții dumitale”.

Nici în Facultatea de Medicină publicarea cărții n-a trecut neobservată. Ca să nu mai vorbim de studenți, prieteni ai lui Pedro Archanjo, cărora Lídio le dădea exemplare la prețuri diferite, în funcție de disponibilitatea clientului, căci trebuia să vândă ca să plătească hârtia; cartea a provocat dezbateri printre profesori, în secretariat. Arlindo, celălalt ajutor de la catedra de parazitologie, i-a povestit lui Archanjo discuția teribilă dintre profesorul Argolo și Isaías Luna cel rău de gură. Doar nu s-au luat la

bătaie.

Cu o expresie prefăcută de părere de rău pe chip, profesorul Luna îl întrebase pe șeful catedrei de

medicină legală dacă era adevărat ce comentau studenții la casa de cult. Comentau studenții? Despre ce?

Cu siguranță prostii**,** nerozii. Nilo Argolo n-avea timp pentru asemenea aiureli. Ce ziceau?

Ziceau că ajutorul Archanjo a dovedit într-o carte scoasă la vânzare în zilele acelea supraviețuirea,

în casele de cult ale *candomblé*-urilor, a populației *jeje*, a cultului șarpelui, a divinității Danh-gbi sau, pur și simplu, Dan. Într-o lucrare anterioară, profesorul Argolo negase categoric orice supraviețuire pe

pământurile Bahiei a unui asemenea cult – nu există nici un indiciu, nici o informație. Acum, într-o absolută lipsă de respect, negrul Archanjo îndrăznea să etaleze divinitatea inexistentă, Cobra, Șarpele,

Danh-gbi, Dan, cu altar, ritualuri, costume și simboluri, cu zi de sărbătorire și o legiune de *feitas* dansând în templul lui Bongó. Și povestea acelor *cucumbi*? Asta, după studenți, era veche, încă din prima carte metisul contestase afirmațiile lui Argolo și acum închidea subiectul cu acel ansamblu de dovezi care…

Nu, în privința teoriilor asupra raselor, el, Isaías Luna, un alb baian, prefera să nu aprofundeze subiectul, nu avea să se bage în chestiunea asta, doar nu era nebun. Dar, din câte se spune, dom' Argolo,

ajutorul, discută pe baza unei autorități de prima clasă, dovedește o cultură…

Apoplectic, profesorul Nilo Argolo și-a pierdut capul și într-o portugheză robustă l-a apostrofat pe

fățarnic: „Nevrednicule, intrigantule, om de nimic, curvar ordinar!" Se referea la predilecția notorie a profesorului Isaías Luna pentru negrese, „fierbinți și drăgăstoase, incomparabile, dom' Argolo!"

În ce-l privește pe scepticul *don* Leon, acesta a avut două surprize într-un timp relativ scurt. Prima s-a produs curând după ce expusese în vitrină cartea ajutorului de secretar cu mania grandorii. Venind

de la facultate, cel mai ilustru dintre clienții lui, profesorul Silva Virajá, a intrat în librărie, ca de obicei, ca să afle „dacă prietenul Leon a primit ceva noutăți".

Văzând pe raft volumele din *Influențe*, a luat unul dintre ele:

– *Don* Leon, iată o carte menită să devină o referință clasică în antropologie. În viitor, profesorii o vor cita și faima ei va străbate lumea.

– *¿ De que libro habla usted, maestro* 124 *?*

– Vorbesc de cartea asta a lui Pedro Archanjo, ajutor de secretar la catedra mea, un înțelept.

– Un înțelept? *Usted bromea*125…

– Ascultă, *don* Leon! A deschis cartea și a citit: – „Se va forma o cultură metisă atât de puternică și inerentă pentru fiecare brazilian, încât va deveni însăși conștiința națională și chiar fiii taților și mamelor imigrante, brazilieni de primă generație, vor crește ca metiși din punct de vedere cultural”.

Câteva săptămâni mai târziu, *don* Leon a primit de la compatriotul său pasionat de antropologie scrisoarea care consacra cartea. Îi mulțumea pentru trimiterea cărții lui Archanjo: „O lucrare magnifică,

deschide noi domenii pentru cei studioși, desțelenește pământuri virgine, teme pasionante. Ce oraș

inspirator trebuie să fie acea Bahia – i-am simțit în fiecare pagină culoarea și parfumul”. Solicita să i se trimită cartea publicată anterior de același autor, conform celor consemnate pe coperta interioară a *Influențelor*. Despre acea primă carte, *don* Leon nici măcar nu auzise.

Om de cuvânt, librarul și-a dat seama de greșeală și a plecat în căutarea lui Archanjo. Era seară și

nu s-a mai dus la facultate. A coborât prin Pelourinho căutându-l, cu scrisoarea în mână, s-a rătăcit prin

fundături și străduțe înguste. Întreba ici, întreba colo, peste tot simțea prezența mulatrului, un fel de păstor și patriarh. Foarte diferit de acel amărât, de acel nebun cu manie de filozof. Cum putuse să se înșele astfel? S-au aprins luminile și *don* Leon, pentru prima oară în mulți ani, a pierdut tramvaiul de șase și zece spre Barris, unde locuia.

Când, în sfârșit, a descoperit casa lui Aussá în labirintul acela murdar în care nu se aventurase niciodată până atunci, noaptea cu lună se lăsase peste *caruru*-ul stropit cu rachiu, bere și *aluá*126.

Nehotărât în fața ușii, cu mirosul de mâncare gătită cu ulei de măsline în nări, *don* Leon s-a uitat în încăperea săracă și l-a văzut pe colegul său Bonfanti, cu gura plină, cu mustățile galbene de la mâncarea

de fructe de palmier. Așezat între Rosália și Rosa de Oxalá, cu chipul calm și blând, *mestre* Pedro Archanjo mânca cu mâinile, cel mai bun mod de a mânca.

– Bine ai venit, *don* Leon, ia loc la masă.

Aussá a venit cu un pahar de bere, frumoasa negresă a adus o farfurie cu *caruru*, *acaçá*127 și tocană

de crabi.

10

ÎMBRĂCAT CU COSTUMUL FĂCUT CU DOI ANI ÎN URMĂ PENTRU LICENȚA LUI TADEU,

păstrat la templu, Pedro Archanjo a așteptat-o câteva minute, reținându-și emoțiile – gânduri și imagini

adunate într-o viață întreagă. În cele din urmă, a apărut dinspre Sé, înconjurată de priviri, de vorbe, de o aură de dorință. Aproape

douăzeci de ani, mai exact șaptesprezece, a constatat Archanjo, și fiecare an

adăugase ceva la frumusețea Rosei de Oxalá. Fusese mister întunecat, ispită violentă, chemare de neînvins. Acum era femeie fără adjective, Rosa de Oxalá.

N-a traversat piața, totuși, în straie de baiană, cu fustă, bluză și jupoane albe, culoarea sacră a spiritului. Când, ajunsă la poarta catedralei, i-a oferit brațul lui Archanjo, etala o rochie de doamnă de

societate, croită și cusută de croitoreasa cea mai scumpă, bijuterii neprețuite, pandantive de aur și argint și eleganța nativă a celei care s-a născut regină. Se aranjase ca și cum ar fi ocupat locul care i se cuvenea de drept, alături de tatăl miresei, la stânga preotului.

– Am întârziat? Abia acum a fost gata Miminha, vin de la casa mătușilor, de acolo o să plece. Ah,

Pedro, e atât de frumoasă fata mea!

Au traversat semiîntunericul din biserica luminată doar de două lumânări cu flacăra tremurătoare.

Umbrele amurgului pluteau în aer și coborau peste florile care umpleau naosul dintr-o parte în alta –

crini, ramuri de palmier, crizanteme, dalii. Un covor roșu fusese întins de la altarul principal până la ușă

și pe el avea să calce mireasa, la brațul tatălui, cu rochia ei cu trenă, cu voalul și coronița, cu teama și bucuria.

Mergând în tăcere și în semiobscuritate, Rosa șoptește a nemulțumire:

– După gustul meu, biserica cea mai potrivită era cea din Bonfim, dar în căsătoria asta eu n-am deschis gura ca să-mi dau părerea. Era spre binele fiicei mele, așa că am tăcut.

În timp ce ea spune Tatăl nostru în genunchi, Pedro Archanjo se duce în căutarea lui Anísio, sacristanul catedralei și cunoștința lui de mulți ani din Terreiro de Jesus. Nu ajunsese să fie partener de pahar și chitară cu Jonas, cel de la biserica Rosário dos Pretos, dar, când l-a consultat Archanjo, cu o

săptămână înainte, n-a pus piedici, n-a făcut obiecții, ci doar un comentariu melancolic:

– Unde s-a mai văzut așa ceva? Mă mir că se supune.

Conduși de sacristan, cei doi intră prin spatele altarului, urcă scara și se așază în spațiul corului, într-un colțișor ascuns, pe o mică banchetă; de acolo domină tot interiorul catedralei. Înainte de a-i lăsa singuri, ca să se ducă să aprindă luminile, Anísio, mulatru cu pielea deschisă și fonfăit, nu se poate abține și revine la observația crudă:

– Ceea ce mă miră nu e atât faptul că mama se conformează, ci că fiica e de acord.

Pe buzele Rosei se ivește un zâmbet victorios:

– ’Mneata te-nșeli aici. Am avut mult de furcă până s-o conving să fie de acord ca eu să nu vin. Mă

voia alături de ea, neapărat, tot timpul. A amenințat chiar că nu se mai mărită.

– De ce?

– O să-ți spun un singur lucru: mulțumită bunătății dumitale, de aici, de sus, din gaura asta de șoarece, eu o să pot să-mi văd fata măritându-se. În schimb, ea o să intre în biserică la brațul tatălui ei, recunoscută și cu acte în regulă la notariat, la fel cu fiicele legitime, ale soției. Să-mi spui ’mneata dacă

ți se pare că am plătit scump, pentru că mie, care sunt mamă, mi se pare ieftin.

– Fiecare și le știe pe-ale lui, dona. Scuză-mă.

– Nu am decât să-ți mulțumesc, ’mneata ai fost tare bun că ai dat voie.

Sacristanul a coborât. O clipă, cu batistuța de dantelă la gură, Rosa își reține suspinele. Cu buzele

strânse, Pedro Archanjo privea înainte, umbrele creșteau printre imagini și altare.

– Nici tu nu înțelege? întreabă Rosa când e în stare să vorbească. Tu știe bine că a trebuit să mă

hotărăsc. Într-o zi, el mi-a zis: „Miminha e fata mea cea mai dragă și vreau să fie în egală măsură fiica și moștenitoarea mea, ca și celelalte două. I-am anunțat pe toți din casă, i-am comunicat Mariei Amélia…”. E numele nevestei lui… „M-am ocupat de toate la notariat, există doar o condiție…” Nici

n-am întrebat de condiție, atâta am vrut să știu: ce-a zis nevasta lui? A răspuns în același moment: „A

zis că n-are nimic împotriva fetei, că Miminha e inocentă, n-are nici o vină, că e furioasă doar pe tine”.

În timp ce eu râdeam de furia ofensatei, el a terminat cu mine. „Condiția pentru a o recunoaște pe Miminha ca fiică legitimă e ca ea să fie crescută de mătuși, departe de compania ta.” N-o să-mi mai văd

fata niciodată? „O poți vedea când vrei, dar o vor educa surorile mele, va locui în casa lor și va veni aici numai din când în când. Ești de acord sau nu vrei binele fiicei tale?” Atunci am făcut aranjamentul cu

el, a fost din gură, dar el l-a respectat cum trebuie, de ce nu l-aș fi respectat și eu? Dacă sunt negresă nu înseamnă că sunt prefăcută și fără cuvânt. Oare tu înțelege? Era spre binele lui Miminha! Tu nu înțelege, eu știu că tu nu înțelege. Tu voia ca eu să mă lupt. Tu crede că eu nu știu?

Jos, sacristanul a început să aprindă becurile și, într-o strălucire de flori și lumini, catedrala îi primește pe primii invitați. Pedro Archanjo zice doar:

– Cum poți tu să știi ce gândesc eu?

– Despre tine, Pedro, știu tot, mai mult ca despre mine, știu gândul tău. Pentru cine am dansat toată

viața? Spune-mi! Doar pentru doi: Oxalá, tatăl meu, și tu, care nu m-ai vrut.

– Tu uită de tatăl lui Miminha și de cumătrul Lídio…

– De ce vorbește tu așa? Cu ce te-am supărat? Jerônimo m-a scos din viața pe care o duceam; când

m-a luat cu el, eram o prostituată care trecea de la unul la altul, n-am avut de ales. Mi-a dat casă și mâncare, haine din cele mai bune și chiar tandrețe. A fost bun cu mine, Pedro. Toată lumea se teme de

el, toate femeile, chiar și nevastă-sa. Cu mine întotdeauna s-a purtat cum trebuie – m-a scos din viața de

stradă, mi-a oferit confort, niciodată n-a ridicat mâna să dea în mine. A înregistrat numele lui Miminha

la notariat, a anunțat pe toată lumea: „E fata mea la fel ca și celelalte două”.

– Doar că n-are mamă… – glasul lui Archanjo vine din ultimele umbre, lumina becurilor acoperă

vorbele amare.

– La ce i-ar fi servit mama, o concubină vulgară, fostă prostituată, negresă din grupul de samba, dansatoare? Când a luat-o pe Miminha, am zis: „Eu nu-mi abandonez sfântul, nu conta pe mine când am

de îndeplinit ritualuri”. N-a fost așa toată viața? Spune-mi, n-a fost?

– Da, a fost. La ceremonie și la *Prăvălie*, cu Lídio.

– E adevărat. El îmi luase fata, o dusese în casa surorilor nemăritate, n-o lăsa să mă vadă decât o

dată pe săptămână. Era spre binele lui Miminha, eu consimțisem, dar rozându-mă pe dinăuntru; pentru

el eram bună numai în pat, nu și să-mi cresc fata. Când au luat copila, am fost ca nebună, Pedro, mi-a

orbit vederea, mi s-au întunecat mințile. M-am dus să mă descarc la templu, să caut alinare. Am dat peste Lídio…

Glasul ei, atât de scăzut și dogit, nu ajunge în biserică, se naște și moare acolo în colțul acela întunecat, abia ajunge la urechile lui Archanjo.

– Lídio! Omul cel mai bun pe care-l cunosc, pe lângă el tu e un negrotei ordinar, Pedro. Dar, în toate astea, un singur lucru a fost greșit. În noaptea aia, în loc să-l întâlnesc pe Lídio, trebuia să te fi întâlnit pe tine. Pentru cine am dansat tot timpul ăsta? Am dansat, îți jur, pentru Oxalá și pentru tu, Pedro al meu. Tu știe că e adevărat și că n-a fost mai mult decât dans numai pentru că așa ai vrut tu.

– Dacă era oricare altul…, dar Lídio… Chiar tu ai spus motivul.

Invitații începeau să sosească și să umple templul. Femeile, cu ținute de o eleganță rafinată, ca pentru căsătoria cea mai șic, cea

mai discutată din an, se răspândeau pe bănci în foșnet de mătăsuri și

râsete. Bărbații se adunau în fundul naosului, la conversație. Unii – nași, rude ale mirilor, autorități –

ocupau cele două rânduri de scaune din apropierea altarului principal, de regulă destinate superiorilor bisericii. Din când în când, Rosa recunoștea pe câte cineva și arăta:

– Uite-i pe părinții lui Altamiro! Acum sunt rudele mele, Pedro, sunt plină de rude bogate și albe.

Râdea, dar râsul îi era trist.

Mama, o doamnă grasă, cu pasul lent, cu chipul cumsecade. Tatăl, un colonel de pe plantațiile de

cacao, era slab, nervos și blond; îi lipseau calul și biciușca. Mergea cu capul sus, cu un zâmbet arogant,

cu mustața de culoarea mierii, un străin.

– *Gringo*? a întrebat Archanjo.

– El nu, dar tatăl lui era, cred că era francez, numele de familie e Lavigne. Un bărbat cumsecade,

Pedro. Orice *gringo* ca el e putred de bogat; a venit să mă viziteze, și-a adus nevasta, și a zis: „Dona Rosa, fiica dumitale va fi nevasta fiului meu, nora mea. Casa mea e și a dumitale, suntem rude”. După

el, eu eram acolo, la altar. După el și după băiat.

– Mirele?

– După Altamiro, da. Oameni buni, Pedro. Dar dacă eu m-aș fi impus, familia tatălui Miminhei n-ar

fi venit, mătușile au fost mamă și tată pentru ea. N-am făcut bine că nu m-am luptat? De aici văd și eu,

Pedro.

Din biserică urca o rumoare veselă, animație de sărbătoare. Pedro Archanjo l-a recunoscut pe

profesorul Nilo Argolo de braț cu dona Augusta. A fost singurul moment când a zâmbit pe toată durata

ceremoniei. Rosa i-a apăsat brațul, tot mai încordată:

– Uite-le pe mătuși! Intră acum; asta înseamnă că Miminha a sosit.

Două bătrâne înalte, țanțoșe, cu părul cărunt, au ocupat locuri lângă altar, în fața părinților mirelui.

Corul se umpluse de oameni, cineva încerca sunetul orgii.

– Uite-l pe Altamiro cu nașa, nevasta senatorului.

Pedro Archanjo l-a găsit pe băiat simpatic: semăna cu tatăl la culoare și la părul blond, de la mamă

moștenise expresia oarecum ingenuă.

Toată societatea din Salvador se adunase în catedrală, veniseră oameni din Ilhéus și Itabuna, familia

Lavigne culegea mii de banițe de cacao, iar băiatul, ca și cum nu-i ajungeau atâția bani, lucra ca avocat.

Tatăl miresei, plantator și exportator de tutun, exploziv, nobil violent, libertin, câștigase, pierduse și refăcuse averi. Mama – bârfeau femeile șușotind – era o negresă acoperită de aur și pietre scumpe, țiitoarea lui, o *macumbeira*[128] care-l ținea legat de peste douăzeci de ani, deh, cine rezistă vrăjilor? Se zice că, deși e cel mai rău dintre afemeiați, nu i-a plăcut cu adevărat decât o singură femeie toată

viața, negresa aceea, mama fetei. Copila e un giuvaier de frumoasă, o păpușă…

Se aude sunetul orgii, crește rumoarea în naos, corul intonează marșul nupțial. Rosa de Oxalá strânge brațul lui Archanjo, respiră greu, ochii îi sunt umezi.

Miminha, în dantelele albe ale rochiei, fiica celei mai frumoase negrese din Bahia și a ultimului stăpân fără minte din Recôncavo, pășește pe covorul roșu la brațul tatălui. De două ori făcuse acest tată

același drum pe același covor, printre lumini și flori, în sunetele muzicii, conducându-le la altar pe celelalte fiice. Niciodată, însă, n-a traversat naosul cu atâta mândrie. Primele fiice îi erau dragi pentru că

se născuseră din sângele lui. Asta de acum, mai dragă decât toate, se născuse din sângele și din iubirea

lui.

Multe femei avusese domnul Jerônimo de Alcântara Pacheco, a avut iubite, pasiuni violente, fete și

neveste, fecioare pe care le răpise și trufandale, soție cu diplomă de noblețe. Iubire, numai o dată, pentru negresa Rosa. Chiar și atunci când nu-i mai lega decât fiica lor și, rănită de moarte, Rosa s-a considerat

liberă, în unele nopți venea ca nebun în căutarea trupului de neuitat, venea ca turbat, capabil să omoare

dacă trebuia, ca să-l aibă. Rosa nu l-a refuzat niciodată și, cât a trăit, l-a considerat stăpân al unei părți din ființa ei.

Mușcă batista de dantelă, o sfâșie cu dinții, își înăbușă suspinele, își lasă capul pe pieptul lui Archanjo – ah, fata mea! Preotul se roagă,

se exaltă în predică, vorbește de talentul mirelui, de frumusețea miresei, de prestigiul familiilor care, în ceasul acela, se uneau prin legătura indestructibilă și sfântă a căsătoriei. Pentru Rosa de Oxalá a venit momentul unui alt compromis.

Încet-încet, biserica se golește, Miminha a plecat la brațul soțului, mătușile s-au dus și ele, părinții

mirelui, nașii, invitații, mândrul Alcântara. Muzica a încetat, e din nou liniște. Sacristanul stinge luminile, mai întâi sfeșnicele, apoi becurile. Umbrele cresc, numai două lumânări mai luminează

noaptea și singurătatea sfinților.

– Ți-a spus Lídio?

– Ce?

– N-o să mai vin niciodată la *Prăvălie*, nici ca să dorm, nici în trecere. Niciodată, Pedro, s-a sfârșit.

El bănuia motivul, dar întreabă:

– Și de ce?

– Acuma, Pedro, sunt mamă de femeie măritată, a soției avocatului Altamiro, sunt rudă cu familia

Lavigne. Vreau să am dreptul la fiica mea, Pedro, să-i frecventez casa, să fiu în relații cu cei din jurul ei.

Vreau să-mi pot crește nepoții, Pedro.

În liniștea din catedrală, glasul îi sună ferm, hotărât:

– Odată, când Miminha era copilă, am lăsat să-mi fie luată. Am rămas singură pe lume, liberă să fac

tot ce am făcut. Acum s-a terminat, Rosa de Oxalá nu mai există.

l-a luat mâna lui Pedro Archanjo și a reținut-o într-ale ei.

– Și sfântul?

– Am rezolvat, l-am luat acasă cu consimțământul mamei Majé. S-a sculat din pat ca să facă toate

cele de trebuință. – Se uită la bărbatul cu capul plecat, cu ochii pierduți în întuneric: – Tu nu m-a vrut

niciodată, Pedro, și m-am oferit atâta. Acuma e târziu.

Pe scară se aud pașii sacristanului, vine după ei, e timpul să plece. Îmbrățișați – un singur sărut, primul și ultimul. E târziu, *mestre* Pedro, acuma e târziu, nu mai are rost. Rosa de Oxalá dispare în umbrele din biserică. Așa cum a venit, așa a plecat. O viață întreagă, doar o secundă.

11

CÂND A SOSIT, ÎN SFÂRȘIT, PEDRO ARCHANJO, GARDIENII *OGÃ* ȘI *FIICELE-DE-SFÂNT* s-

au repezit să-l întâmpine, îndurerate și plângând:

– Iute, iute, că vă cheamă întruna, zice doar: *Ojuobá*, unde-i *Ojuobá*?

Ochii lui Majé Bassã se deschid la auzul pașilor:

– Dumneata ești, fiule?

Mâna ei, frunză uscată și fragilă, face semn spre scaun. Archanjo se așază, ia mâna și o sărută.

Bătrâna își concentrează toată energia pe care o mai are în trupul agonizant și, cu un firicel de glas, începe să povestească. Amestecă limbile, folosește cuvinte și fraze în *iorubá*, e ultima lecție, învățătura de pe urmă:

– *Umbé oxirê fum ipacô tô Ijenã*, a fost o serbare la templul *Ijenã*. Era sărbătoare mare, a lui *Ogum*, și au venit o mulțime de oameni ca să-l vadă pe *Ogum* dansând. *Ogum* Aiacá a dansat frumos ca să

bucure ochii poporului obosit de atâta suferință. Tocmai când dansa mai bine, a venit *sarapebé*, mesagerul, și a povestit că veneau soldați cu armele încărcate ca să termine cu petrecerea lui *Ogum* și să

dărâme templul *Ijenã*. Veneau galopând pe cai, grăbiți să ajungă și să bată. *Ogum* a ascultat vorbirea mesagerului, vestea pe care i-o trimitea *Oxóssi*, s-a dus în pădure, acolo aproape, a fluierat chemând două cobre, una mai mare și mai periculoasă decât alta. Le-a pus pe amândouă în mijlocul încăperii, două gheme de venin, încolăcite, cu capul ridicat, cu limbile veninoase scoase, cu ochii ațintiți spre ușa

de la intrare. În fața ușii, stăpân pe el, *Ogum* dansa în așteptarea soldaților. N-a durat mult până să vină, au sărit de pe cai și, fără să zică în numele regelui, au scos armele ca să se repeadă la bătaie. Din ușă,

Ogum le-a spus așa soldaților: Cine e om pașnic să intre în templu, să vină să danseze la sărbătoarea mea. Pentru prieteni, inima mea e miere de flori, dar vai și-amar de dușmani, căci pentru ei inima mea e

izvor de venin. A arătat spre cele două cobre încolăcite în veninul lor; soldaților le era frică, dar ordinul e ordin, și ordinul de la garnizoană și de la poliție e fără milă, fără drept de apel, fără revocare. Soldații au înaintat spre *Ogum*, cu armele ridicate. *Ogum capê dã meji, dã pelu onibã*. *Ogum* a chemat cobrele și cobrele s-au ridicat în fața soldaților. *Ogum* a anunțat: cine vrea luptă va avea luptă, cine vrea război va avea război, cobrele îi vor mușca și îi vor omorî, nu va rămâne nici un soldat viu. Cobrele înaintau cu

limbile lor veninoase și soldații, în strigăte de ajutor, au sărit pe cai și au fugit, au plecat degrabă, pentru că în dansul lui fără oprire *Ogum*

a chemat amândouă cobrele, *Ogum capê dã meji, dã pelu onibã*.

Pedro Archanjo repetă: *Ogum capê dã meji, dã pelu onibã*, blestemul imemorial, teribila

amenințare cu toate relele din lume, cu nenorociri fără număr, blestem și imprecație, cel de pe urmă dar

al lui *Iá*. În oraș, sectoristul Pedrito Gordo dăduse mână liberă haitei care semăna spaima: să invadeze templele, să distrugă altarele, să-i stâlcească în bătaie pe *babalaô* și pe *tații-de-sfânt*, să le prindă pe *feitas* și pe inițiate, pe *iá-quequerês* și pe *ialorixás*. „O să curăț eu Bahia de mizeria asta!” A dat ordine stricte soldaților poliției, a organizat trupa de bandiți și a pornit un război sfânt.

Majé Bassã, cea blândă și de temut, cea prudentă și înțeleaptă, a închis ochii. În depărtare s-a auzit

strigătul lui *Iansã* în fruntea spiritelor morților, *Xangô* a plecat dansând din templu, Pedro Archanjo a simțit o durere în piept și a zis: mama noastră a murit.

12

DIN UȘĂ, PEDRITO VEDEA FRICA PE CHIPUL AGENȚILOR, PATRU MEMBRI ai trupei de

ucigași rezumată în ziarele de opoziție: „O șleahtă de asasini promovați agenți de poliție de actualul guvern al statului încearcă să creeze încurcături în redacția noastră”.

În costum de cașmir englezesc, cu pălărie de panama, unghii cu manichiură, barba aranjată, ac de

cravată cu perlă, porțțigaret lung, absolventul de drept Pedro Gordo, cel mai temut și detestat sectorist

adjutant, părea un dandy, puțin cam grăsuț și cam matur, dar încă superficial și inconsecvent. A aruncat

mucul de țigară și a șters portțigaretul; nenorociților le era frică.

În birou, cu un revolver în mână, Enéas Pombo, rege al violenței și stăpân al orașului, acum în opoziție și în dizgrație, a repetat:

– Cine face un pas înainte moare!

Agenții s-au privit între ei: Candinho Faroleiro, Samuel Cobra Coral, Zacarias da Goméia și

Mirandolino, fiara din Lençóis. Cronică amplă și sângeroasă a faptelor și exagerări care proclamau curajul lui Enéas Pombo, locuitor al cimitirelor, țintă fără greș, îi ținea la respect pe polițiști.

– Adunătură de lași! a zis Pedrito.

A zis și a trecut printre cei patru, având în mână doar bastonul de trestie, subțire și flexibil. Cu arma

ridicată, Pombo l-a măsurat pe sectorist:

– Nu vă apropiați, domnule Pedrito, că încasați un glonț!

Bastonul a șuierat prin aer, la fel ca un bici, lamă tăioasă pe obrazul bătăușului, prima; a doua lovitură de baston – sângele și urmele. Orbit de durere, Pombo trăsese în disperare la întâmplare; dar sectoristul fusese mai rapid. Scund și durduliu, nimeni nu-și închipuia că era în stare de o asemenea agilitate. La vederea sângelui, agenții, revenindu-și, din nou campioni temerari, s-au repezit asupra lui

Pombo.

– Duceți-l la pușcărie! a ordonat Pedrito.

Samuel Cobra Coral s-a apropiat de sertarul unde se aflau biletele de pariuri și banii. Ceilalți trei îl

duceau pe bătăuș în ghionturi. Sectoristul i-a definit cu glas disprețuitor:

– Nenorociți, muieri de nimic, nu sunteți decât niște căcăcioși.

A ieșit în stradă și mulțimea de curioși i-a făcut loc să treacă. Pedrito Gordo i-a făcut cu ochiul fetei

de la cafeneaua de vizavi, s-a urcat în automobil și a plecat în viteză; se vorbea că era cel mai bun șofer din Bahia.

În anticamerele poliției, împreună cu camarazi de aceeași nobilă stirpe, Beato Ferreira, Leite de Mãe, Inocêncio Sete Mortes, Ricardo Cotó, Zé Alma Grande, cei patru eroi ai bătăliei din ajun vorbeau

despre arestarea lui Pombo și sfârșitul domniei. În palat, tronul vacant era scos la mezat. Cine dă mai

mult?

Cei patru viteji erau neliniștiți – domnul Pedrito se exprimase clar, nu se jenase. Înarmat numai cu

bastonul, demolase prozopopeea lui Enéas Pombo, nu respectase nici revolverul, nici ținta fără greș, nici

faima de asasin, în timp ce ei asistau fără să miște, niște găini fricoase, niște căcăcioși.

– Niște găini fricoase! a scuipat Zé Alma Grande înainte de a pleca să răspundă mesajului adus de

un paznic, să se ducă de urgență la palat ca să-i escorteze pe domnul Pedrito și pe guvernator. Niște căcăcioși!

Au ascultat în tăcere, cu capetele plecate – mai bine în fața lui Enéas Pombo înarmat cu revolver

decât cu Zé Alma Grande dezarmat. Zé Alma Grande nu discuta ordinele șefului, nu ezita în executarea

lor. Nu era să-l facă pe el un *caboclo* cu un revolver și amenințări să nu îndeplinească ordinul lui Pedrito. Bătaia și omorul erau pentru el ceva simplu și normal. Moartea, de asemenea, când i-o suna ceasul. Zé Alma Grande, un negru mare cât o magazie, omul de încredere al lui Pedrito, nu știa culoarea

fricii.

Încă rușinați de fraza șefului de post și de lipsa de ascultare a camaradului lor, cei patru se întrebau

ce să facă să reintre în grațiile șefului. Pedrito Gordo nu prea știa de glumă și, când își pierdea încrederea într-un subaltern, îi hotăra soarta rapid și definitiv – lăsarea la vatră în groapă, un bandit nu merită considerație. Oare câți trimisese în ceruri? Izaltino, Justo de Seabra, Crispim da Bóia, Fulgêncio

Bom de Faca, spre a-i pomeni doar pe cei mai notorii. Mai bine să facă și să desfacă în oraș, să bea gratis, să le ia banii spaniolilor, să stâlcească în bătaie și să aresteze cu sau fără motiv, decât să se trezească întinși pe podeaua morgii, victime ale datoriei, după cum informau buletinul poliției și gazetele guvernului. Oricum, se discreditaseră în fața atotputernicului sectorist adjutant.

Trebuia să-și dovedească utilitatea de urgență, să facă ceva ce putea să repare prestigiul zdruncinat

de Enéas Pombo și de revolverul lui. Ceva spectaculos, de preferință. Dar ce?

– Și dacă ne-am duce și am termina cu niscaiva *candomblé*- uri? a propus Candinho Faroleiro.

– Ai nimerit la fix. Domnului Pedrito o să-i placă, l-a susținut Mirandolino.

– Azi e zi de *Xangô*, sunt multe temple unde se bat tobele de ritual.

Informația era de încredere, provenea de la Zacarias da Goméia, un cunoscător în materie.

Respectivul punea pe seama vrăjilor de *macumba* vărsatul care-i desfigurase chipul, un *ebó* comandat de curva din zonă. Pe lângă motivele șefului de post, ideologice și savante, Zacarias da Goméia avea,

după cum se vede, și motive personale ca să se implice în lupta fără răgaz împotriva *candomblé*-urilor.

În cabinetul lui Pedrito Gordo, pe o mică etajeră, se aliniau cărți și broșuri, unele din vremea facultății, altele citite după ce-și luase diploma, însemnate cu creionul roșu, unele publicate recent. *Cele trei școli penale, clasică, antropologică și critică*, de Antônio Moniz Sodré de Aragão, adept al Școlii Antropologice Italiene, *Degenerați și criminali*, de Manuel Bernardo Calmon du Pin e Almeida, *Craniometria comparată a speciilor umane din Bahia din perspectiva evoluționistă și medico-legală*, de João Batista de Sá Oliveira, *Germenii crimei*, de Aurelino Leal. În aceste cărți, și în lucrările Ninei Rodrigues și ale lui Oscar Freire, studentul Pedrito Gordo, cândva un obișnuit al pensiunilor de femei,

învățase că negrii și metișii au o tendință naturală spre crimă, agravată de practicile barbare ale *candomblé*-ului, ale grupurilor de samba și de *capoeira*, școli de criminalitate care îl perfecționau pe cel care se născuse asasin, hoț, canalie. Alb baian, oscilând între blond și roșcovan, sectoristul Pedrito considera etalarea acestor obiceiuri un monstruos afront la adresa familiilor, o batjocură la adresa culturii, a latinității de care erau atât de mândri intelectualii, politicienii, comercianții, fermierii, toată

elita.

La volumele din vremea facultății se adăugau publicații noi, lucrări ale profesorilor Nilo Argolo și

Oswaldo Fontes: *Criminalitatea neagră. Metisaj, degenerescență și crimă*, *Degenerescența psihică și mentală a popoarelor metise din țările tropicale*, *Rasele umane și responsabilitatea penală în Brazilia*, *Antropologia patologică – Metișii*. Când anumiți demagogi, în căutare de popularitate în rândul vulgului, al plebei, al oamenilor de rând, se apucau să discute despre reprimarea tradițiilor populare și

despre metodele violente folosite de poliție ca să reducă la tăcere *atabaque*-urile, *ganzá*-urile, *berimbau*- urile, *agogô*-urile și *caxixi*-urile, ca să împiedice dansul grupurilor de *feitas* și al grupurilor de *capoeira*, sectoristul adjutant Pedrito Gordo își etala cultura antropologică și juridică de pe etajera lui –

„Profesorii sunt cei care afirmă periculozitatea haitei de negri, știința e cea care declară război practicilor lor antisociale, nu eu" – într-un gest de smerenie totală – „eu încerc doar să extirp răul de la rădăcină, evitând propagarea lui. În ziua în care vom termina cu toată porcăria asta, indicele de criminalitate în Salvador se va diminua enorm și, în sfârșit, vom putea spune că ținutul nostru e civilizat".

Dacă ziarele de opoziție îl acuzau că avea idei preconcepute legate de culoare, că stimula ura de rasă, Pedrito arăta articolele publicate în aceleași gazete, în numere anterioare, în care se cerea o acțiune polițienească energică împotriva *candomblé*-urilor și *afoxé*-urllor, jocurilor de *capoeira* și sărbătorilor lui *Iemanjá*. Acum, din opoziție, ca să atace guvernul și poliția, „jurnaliștii de două parale, lipsiți de memorie, se înhăitează cu drojdia criminalilor declarați sau potențiali".

Intervievat de presa guvernamentală în legătură cu campania poliției, profesorul Nilo Argolo a

definit-o ca justă și i-a adus elogii: „Un război sfânt, o cruciadă binecuvântată, menită să reabiliteze forurile de civilizație de pe pământul nostru spurcat". Entuziasmat, l-a comparat pe Pedrito Gordo cu Richard Inimă de Leu.

Un război sfânt; cruciații au plecat în seara aceea de *Xangô* ca să termine cu necredincioșii. În afară

de cei patru temerari ai bătăliilor purtate pe reduta bătăilor violente, s-au constituit în oști latine ale civilizației și nobilii cavaleri *Leite de Mãe*129, cărora li se zicea așa pentru că aveau obiceiul să-și bată

propria mamă, iar Beato Ferreira era specialist în lovituri cu pumnalul aplicate deținuților, și ei iluștri reprezentanți ai culturii apărate prin foc și sabie de sectoristul adjutant.

Au plecat devreme, fiecare cu ciomagul lui, cu bâta lui, lance modernă a acelor cruciați merituoși,

și au făcut treabă bună. În primele trei case de cult pe care le-au invadat, misiunea le-a fost ușoară –

axé-uri mici, temple modeste, ceremonii aflate la început. Ciomăgeli, țipete de durere ale bătrânilor și femeilor; muzica suavă îi însufleția pe războinici în misiunea lor civilizatoare. Când n-au mai avut pe

cine stâlci în bătaie, s-au distrat cu distrugerea *atabaque*-urilor, a altarelor, a cabinelor.

Vestea despre această acțiune a început să meargă înaintea polițiștilor, amuțind orchestre,

dispersând grupuri de *feitas* și inițiate, stingând luminile, punând capăt ritualurilor și petrecerilor. Cu capetele plecate, bărbați și femei se întorceau la casele lor în timp ce divinitățile *orixá* se întorceau la munte, în pădure, la mare, de unde veniseră pentru dansul și cântul din temple.

Cruciații se trezeau deodată că nu aveau pe cine stâlci în bătaie, nevoiți să-și întrerupă distracția atât

de plăcută. Mulțumiți de victoriile obținute, încredințați că vor redobândi stima teribilului lor șef, cereau prin cârciumi, pe lângă

băuturi gratis, informațiile necesare – unde aveau loc ritualuri *candomblé*? Hai, iute, adresele! Cine-și ține gura o încasează, cine ciripește poate conta pe noi. Așa au aflat despre marea sărbătoare de la templul din Sabaji, din afara orașului.

În pavilion, mai mult de zece spirite încorporate etalau costume bogate și participau la dans. În centru, *Xangô*, călare pe un cal mândru și falnic, mulatrul Felipe Mulexê. Era o plăcere să savurezi dansul acela; faima lui *Xangô* reprezentat de Mulexê străbătea lumea. *Ogã* al templului, responsabil cu ordinea în timpul sărbătorii și având grijă ca invitații să se simtă bine, Manuel de Praxedes, atent la fiecare amănunt, i-a văzut venind într-o tiradă de grosolănii și hohote de râs și imediat a recunoscut haita de asasini. Cu chipul sinistru, mâncat de vărsatul negru, fără nas, fără sprâncene, Zacarias da Goméia a strigat din ușă:

– Acuma e rândul lui Zacarias da Goméia să danseze, o să înceapă dansul bâtei cântate!

Împleticit de rachiu, Samuel Cobra Coral a vrut să pătrundă în pavilion. Manuel de Praxedes,

conștient de îndatoririle lui, a cerut respect pentru sfinți. „Du-te la dracu'", a răspuns Cobra Coral și a încercat să treacă mai departe. Cu o lovitură, Manuel de Praxedes l-a aruncat peste colegul mâncat de

vărsat și ciomagul și-a schimbat stăpânul. În mâna descărcătorului de nave era o armă teribilă, un cabestan. Totul s-a dus la naiba.

Adunați în templul aflat în sărbătoare, oameni pașnici și vesele divinități *orixá* s-au trezit întrerupți și amenințați. Unii viteji i s-au alăturat lui Manuel de Praxedes în acțiunea de rezistență. Și azi mai circulă povești despre această luptă – *Xangô* dădea invizibile lovituri de bici agenților, iar gigantul Praxedes crescuse atât de mult, încât părea mai degrabă *Oxóssi*; ciomagul era lancea Sfântului Gheorghe doborând bandiți. Căzut la pământ, zdrobit, Zacarias da Goméia a scos revolverul și a tras primul foc.

Rănit în umăr, cu sângele curgând, Felipe Mulexê, calul lui *Xangô*, temerar, a continuat dansul.

Urmând exemplul lui Zacarias, ceilalți cruciați au scos revolverele. Numai cu ajutorul gloanțelor au reușit să intre.

În încăpere, în sfârșit goală, mai erau doar *Xangô*, plin de sânge și dansând, și Manuel de Praxedes, învârtind ciomagul într-un spațiu gol. Polițiștii s-au regrupat și au atacat: „Hai să-l ducem pe fiul ăsta de cățea la secție și acolo o să vadă el pe dracu'". În fruntea celor șase eroi se afla Samuel Cobra Coral, un negru răzbunător: „La secție o să-ți smulg eu pielea, îndrăzneala, cheful de luptă și de *macumba*, o să te bat atâta că o să rămâi mititel, pui de cățea, din uriaș o să ajungi pitic".

Cu un salt incredibil, minune a lui *Xangô* după cum credea populația, Manuel de Praxedes a sărit pe

fereastră. Mai înainte, însă, cu un pumn în gură, îl ușurase pe Samuel Cobra Coral de trei dinți, unul de

aur, de moft, mândria agentului.

Xangô a dispărut în pădure, cu umărul însângerat, cu dansul de bice. Bandiții s-au răspândit pe urmele fugarilor. Ah! dacă-l prind pe Felipe Mulexê cu *Xangô* al lui! Ah! dacă pun mâna pe Manuel de Praxedes, ce minune! Nici urmă de ei în pădurea întunecoasă, doar vaierul bufniței.

Distrugerea obiectelor rituale nu le-a potolit furia și ura cruciaților. Era prea puțin. Au dat foc pavilionului; flăcările au mistuit templul din Sabaji. Ca să dea exemplu.

Războiul sfânt, cruciada civilizatoare, s-a prelungit timp de mulți ani. În timpul domniei lui Pedrito

Gordo, dandy și sectorist, absolvent cu lecturi și teorii, violența a fost la ordinea zilei, fără drept de apel sau protecție. Domnul Pedrito

promisese să termine cu vrăjitoria, cu samba, cu șleahta de negri. „O să

curăț eu orașul Bahia.”

13

DUPĂ CÂTEVA ZILE, IEȘIND DIN CASĂ ÎN FUNDĂTURA BARONESELOR, DUPĂ PRÂNZ,

Manuel de Praxedes a primit în spate întreaga încărcătură a revolverului lui Samuel Cobra Coral. Un foc

după altul, șase în total. A căzut pe burtă, n-a zis nici ah.

Oamenii au sărit din toate părțile, iar asasinul i-a informat:

– Ca să nu mai facă pe viteazul. Faceți loc să trec.

Populația n-a făcut loc. În strigăte de răzbunare, oamenii l-au încercuit pe criminal; indignarea era

atât de mare, că ucigașul cel fălos a făcut pe el. S-a temut că avea să moară acolo, judecat și condamnat

în stradă. A lăsat arma, a cerut îndurare și a îngenuncheat. Au venit gărzile, au îndepărtat gloata și l-au luat pe arestat. Câțiva oameni au însoțit patrula până la secția de poliție.

După ce criminalul și arma crimei au fost predați autorităților competente, populația a fost

împrăștiată. Administratorul unui cinematograf din Baixa dos Sapateiros i-a amintit șefului de post:

– A fost prins în flagrant în timp ce omora.

– Las’ pe noi, du-te liniștit.

În aceeași seară, pe la orele optsprezece, în compania lui Zé Alma Grande, Inocêncio Sete Mortes,

Mirandolino, Zacarias da Goméia, Ricardo Cotó, râzând și amenințând, agentul secret al secției, adjutantul Samuel Cobra Coral, asasin prins în flagrant și predat poliției spre a fi pus la dispoziția justiției, a trecut prin fața fundăturii Baroneselor unde trupul lui Manuel de Praxedes era vegheat de camarazi și prieteni.

Sectoristul Pedrito Gordo întrebase:

– Ce s-a întâmplat?

– Un *macumbeiro* m-a atacat pe stradă, a înjurat-o pe mama dumneavoastră, dom' șef, și a vrut să-

mi pună mâna pe față. Am tras în el, doar nu era s-o încasez de la vrăjitor.

Războiul e război, a zis sectoristul adjutant. Trupa de agenți secreți a urcat și a coborât strada, s-a

oprit într-o cârciumă, a băut și n-a plătit. Războiul e război, iar soldatul în războiul sfânt are dreptul la unele privilegii.

14

ÎNȚEPENITĂ DE REUMATISM, ZABELA EXPLODA DE DURERE ȘI INDIGNARE:

– Tadeu e o ființă civilizată, acei Gomes sunt niște necioplți, niște soldați din *sertão*. De ce nu e bun? Pentru că sunt bogați?

– Pentru că sunt albi.

– Albi? *Mestre* Pedro, nu-mi veni cu povestea asta cu albi în Bahia. Nu mă face să râd că nu pot,

durerile mă sfâșie. De câte ori ți-am spus că alb curat în Bahia e ca zahărul din moară – e tot brun. Asta

în Recôncavo, cu atât mai mult în *sertão*. Acei Gomes nu merită un băiat ca Tadeu. Dacă nu era vorba de Lu, un amoraș de fată care vine să mă viziteze și stă de vorbă cu mine ore în șir… Dacă nu era pentru

ea, eu l-aș fi sfătuit pe Tadeu să caute o familie mai de soi. Acei Gomes, sincer… Eu îi cunosc foarte

bine; bunica, *mon cher*, acea bătrână Eufrásia, care acum nu iese din biserică, a fost o zvăpăiată…

Pedro Archanjo nu-și ascundea resentimentele:

– Casta asta e totuna. Unii spun ce gândesc – locul negrilor și mulatrilor e în *senzala*. Alții se declară liberali, egalitariști, lipsa lor dură de prejudecată se manifestă până în momentul în care vine vorba de căsătorie. Mai cordiali și mai cumsecade decât a fost familia asta cu Tadeu, n-ar fi putut fi nimeni. Când era student, Tadeu nu mai pleca de acolo. Mânca de prânz, de seară, a dormit multe nopți

în camera colegului, era ca un fiu. Dar când a vorbit despre căsătorie, lucrurile s-au schimbat. Spune-mi,

Zabela, sincer: dacă ai avea o fată, ai da-o în căsătorie unui negru, unui mulatru? Spune adevărul.

Luptându-se cu durerile, „sunt devorată de o haită de câini, îmi mușcă tot trupul”, bătrâna s-a ridicat în scaun:

– Pedro Archanjo, nu admit! Dacă eu mi-aș fi trăit viața în Santo Amaro, în Cachoeira sau aici, printre cei din familiile Argolo, Ávila, Gonçalves, poate că mi-ai fi putut pune întrebarea asta.

Dumneata uiți că mi-am trăit cea mai mare parte din viață în Paris? Dacă eu aș fi avut o fată, *mestre* Pedro, ea s-ar fi măritat cu cine voia, alb, negru, chinez, turc respectabil, evreu de la sinagogă, cu cine ar fi vrut ea. Iar dacă nu voia, nu se mărita. Gemea de durere, se lăsa pe scaun: – Îți spun un secret, *mestre* Pedro: în pat nimic nu-i mai bun decât un negru, așa zicea bunica mea Virgínia – a făcut cu ochiul într-o expresie de maliție. Bunica Virgínia Argolo, măritată cu colonelul Fortunato Araújo, Negro Araújo. Femeie cu limba slobodă, bunica Fortunato le arunca în față baroneselor corcite de la moara de zahăr: „Nu dau un ou de-al lui Negro al meu nici pe două duzini de-ale albilor voștri!” Din

nou indignată, bătrâna revenea la subiectul discuției: – Să-l refuze pe Tadeu, o ființă atât de civilizată, ce absurd!

– Nu l-am refuzat pe Tadeu, o să mă mărit cu el, dac-o vrea Dumnezeu! a răspuns glasul lui Lu de

pe coridor.

Exclamații patetice ale Zabelei, „ *ma chérie, ma pauvre fille, mon petit*”130, un zâmbet pe chipul întunecat al lui Archanjo:

– Erai aici, Lu?

– Bună ziua, Zabela. Binecuvântarea, tată.

Tată, așa îi spunea Lu de ceva vreme. Cu un grup de prietene, ca distracție de tinere, în grija lui Archanjo, Lídio și a fratelui Timóteo, fusese la *candomblé*. Le văzuse pe *feitas*, pe inițiate și chiar bărbați, unii cu părul alb, sărutându-i mâna lui Archanjo – binecuvântarea, tată. De ce tată? l-a întrebat

pe Lídio Corró. Pentru respectul pe care-l datorează și-l acordă lui *Ojuobá* – familia lui Pedro Archanjo e toată această populație și mult mai mult. De atunci ea i-a spus tată și i-a cerut binecuvântarea, jumătate în glumă, jumătate în serios.

Pe ponton, la prima despărțire de Tadeu, Lu comparase cele două figuri, a iubitului și a lui Archanjo. Așa asemănare și sunt doar naș și fin? Par mai degrabă tată și fiu, Doamne iartă-mă!

Întotdeauna reticent când era vorba de familie, discuție nu prea pe placul lui, Tadeu nu vorbea niciodată de tatăl lui, nu-l cunoscuse pe acel misterios Canhoto din care se trăgea. În ce-o privește pe

mamă, își amintea doar de frumusețea ei. „Tata a murit când eram foarte mic, nici nu-mi amintesc de el,

mama era frumoasă; când și-a dat seama de dorința mea de a învăța, m-a dat în grija nașului Archanjo.

Curând după aceea a decedat, pe când eu încă dădeam examene." Subiect închis, punct final.

Curioasă, Lu s-a tot învârtit în jurul tainei obscure a celor din familia Canhoto. Pentru scurtă vreme,

însă, căci a simțit amărăciunea lui Tadeu, rănit în punctele lui sensibile:

– Draga mea, te măriți cu mine sau cu părinții mei?

Lu n-a mai atins niciodată subiectul, dar, cine știe, poate că la început i-a spus tată cu maliție sau cu

o intenție secretă. Archanjo nu s-a lăsat prins în capcană, a consimțit zâmbind. Îi dădea binecuvântarea

și, ca să răspundă pe același ton de glumă la afecțiunea și la respectul cuprinse în expresia fetei, îi zicea

„micuța mea, *axé*!", ca și cum ea ar fi fost o *fiică-de-sfânt* de la templu.

În salon, ghemuită la picioarele Zabelei, Lu i-a explicat:

– Acasă atmosfera e încă un pic apăsătoare. Am profitat că bătrânul a ieșit și am venit în goană

până aici ca să respir. Acum că Tadeu s-a întors la Rio, mama a mai slăbit puțin supravegherea, nu-i mai

e așa teamă că aș fugi ca să mă mărit cu el.

– Dacă fugeai, era dreptul tău. Și al lui.

– Cel mai bine e să așteptăm, mai sunt doar opt luni, trec repede pentru cineva care a așteptat trei

ani. În ziua în care o să împlinesc douăzeci și unu de ani și o să fiu majoră, nimeni n-o să mă poată

împiedica.

A cui o fi fost ideea acestei așteptări, a lui Lu sau a lui Tadeu? Lui Pedro Archanjo i-ar fi plăcut să

știe. I-ar fi plăcut într-adevăr?

– Poate că între timp lucrurile se schimbă acasă. Tadeu crede că se poate întâmpla.

La urma urmelor, era mai bine să se mărite cu consimțământul familiei, să trăiască în armonie. Idei

atât de cuminți, de la cine porneau? De la fată, de la inginer? Ah! Tadeu Canhoto, urci scara, cu iuțeală

și cu prudență!

Câștigând bine, cu o carieră începută cu succes, înconjurat de considerație, stimat de șef și de colegii de serviciu, Tadeu obținuse primul său concediu în trei ani și plecase spre Bahia, având asupra

sa o scrisoare a lui Paulo de Frontin pentru colonelul Gomes: „Stimate domn, am luat cunoștință de intenția domnului Tadeu Canhoto de a cere mâna stimatei dumneavoastră fiice și doresc să fiu primul

care vă felicită. Pretendentul lucrează cu mine de trei ani, e unul dintre inginerii cei mai dotați și mai

capabili din câți lucrează la transformarea bătrânului Rio de Janeiro într-o capitală mare și modernă”.

Continua cu elogii la adresa tânărului: „morală fără pată, caracter de oțel, talent sclipitor” – în fața lui se deschideau toate căile succesului. Felicita din nou familia Gomes pentru fericita logodnă, sigur că nu-și

puteau dori un ginere mai bun colonelul și distinsa lui soție.

N-au servit la nimic nici scrisoarea, nici laudele ilustrului personaj. Primit cu demonstrații de bucurie, „uite cine a venit la noi, Tadeu, ingratul ăsta”, atmosfera s-a transformat cu totul când, solicitând să vorbească între patru ochi cu colonelul, Tadeu i-a înmânat scrisoarea de la șeful lui și a cerut mâna lui Lu.

A fost atât de mare surpriza inițială a fermierului, încât nu doar că a citit scrisoarea până la sfârșit,

dar a și ascultat fără să-l întrerupă puținele cuvinte suplimentare ale inginerului:

– …să cer mâna fiicei dumneavoastră Lu.

Abia atunci s-a stins zâmbetul de pe buzele colonelului:

– Dumneata zici că vrei să te căsătorești cu Lu?

Glasul fermierului era tot o surpriză, un glas neutru, perplex.

– Exact, domnule colonel. Noi ne iubim și vrem să ne căsătorim.

– Dumneata… Brusc se produse o schimbare totală, glasul căpătă un accent dur de furie: – Vrei să

spui că Lu e la curent cu dorința dumitale ridicolă?

– N-aș fi venit în fața dumneavoastră, domnule colonel, fără încuviințarea ei și nu considerăm ridicolă dorința noastră – a accentuat posesivul.

Urlet de animal rănit și periculos, strigătul colonelului Gomes a străbătut casa:

– Emília, vino încoace, degrabă! Ad-o și pe Lu! Degrabă!

Cu ochi dușmănoși, l-a privit pe Tadeu de parcă nu-l mai văzuse niciodată până atunci. Dona

Emília a intrat ștergându-și mâinile de șorț, tocmai o îndruma pe bucătăreasă în prepararea deserturilor

care-i plăceau lui Tadeu, care, cu siguranță, avea să cineze cu familia colegului, prieten fratern. Aproape în același timp, a apărut și Lu zâmbind, emoționată și încordată. Ei i s-a adresat fermierul:

– Fata mea, acest domn aici de față mă surprinde cu o cerere absurdă și zice că o face cu asentimentul tău. E o minciună de-a lui, nu-i așa?

– Dacă vreți să spuneți că Tadeu a venit să-mi ceară mâna, e adevărat tot ce v-a spus. Îl iubesc pe

Tadeu și vreau să mă căsătoresc cu el.

Se vedea cât de colo efortul colonelului de a se controla și a nu se repezi la fată ca s-o ia la palme.

O chelfăneală zdravănă, asta ar merita.

– Poți să te retragi. Vorbim după aceea.

Lu i-a zâmbit încurajator lui Tadeu și a ieșit. Dona Emília, auzind vestea uimitoare, gemuse într-un

fel de mormăit surd – oh, Doamne!

– Tu știai ceva despre asta, Emília? Știai și mi-ai ascuns?

– Știam tot atât cât știai și tu, nu știam nimic. Pentru mine e cea mai mare surpriză. N-a lăsat să

transpară nimic niciodată.

Colonelul n-a întrebat-o ce părere are, fie pentru că și-a închipuit că-i cunoaște părerea, fie pentru

că, în opinia lui, rostul soției era să îngrijească de casă, și nu să-și dea cu părerea în astfel de probleme grave. Se adresă lui Tadeu:

– Ai abuzat de încrederea pe care ți-am acordat-o. Pentru că ai fost coleg cu fiul meu, te-am primit

în casă fără să ținem seama de culoarea dumitale și de descendență. Se spune că ești inteligent, atunci

cum de nu ți-ai dat seama că nu ne-am crescut fata ca s-o dăm după un negru? Acum pleacă și să nu mai

vii vreodată în casa asta, altfel ai să fii dat afară în șuturi.

– Bine că defectul de care mă acuzați e doar culoarea mea.

– Ieși! Afară!

Cu pas măsurat, Tadeu s-a retras, în timp ce dona Emília cădea cuprinsă de leșin. Strigătele colonelului plin de furie se stingeau de caldarâm. Lu avea să înfrunte fiarele, s-a gândit Tadeu. Era puternică și pregătită. În ajun, acasă la Zabela, examinaseră problema în toate amănuntele, luând în calcul diversele posibilități,

căutând soluții pentru fiecare. Tadeu Canhoto iubea calculele matematice,

liniile drepte, hotărârile născute din studiu și din analiză.

Cu toate că se aștepta la un refuz, Pedro Archanjo și-a ieșit din fire, s-a oțărât, și-a pierdut capul,

ceea ce i se întâmpla atât de rar. „Nu-mi pierd capul decât din cauza femeilor”, obișnuia el să spună.

– Ipocriții! Șleahtă de ignoranți! Albi de căcat!

Tadeu a fost cel care l-a potolit:

– Ce înseamnă asta, nașule? Calmează-te, nu-mi insulta rudele. Sunt o familie de fermieri bogați ca

oricare alta, au aceleași prejudecăți. Pentru colonel, a-și căsători fata cu un mulatru e o nenorocire, preferă s-o vadă isterică și să moară nemăritată. Dar asta nu înseamnă că sunt oameni răi și, în fond, cred că și prejudecata asta e superficială, n-o să reziste în timp.

– Le mai găsești și scuze, le iei apărarea! Tadeu Canhoto, acum eu sunt cel surprins.

– Nu le iau apărarea și nici nu-i scuz, nașule. După părerea mea, nimic nu-i mai rău ca prejudecata

legată de culoare, nimic mai bun ca amestecul de rase, am învățat asta de la dumneata, din cărțile și din

comportamentul dumitale. Doar că nu vreau, din cauza asta, să fac din cei din familia Gomes niște monștri; sunt oameni buni. Sunt sigur că Astério, căruia nu i-am comunicat nimic, căci voiam să-i fac o

surpriză, o să ne sprijine. Nu face altceva în scrisorile pe care mi le trimite decât să critice rasismul nord-american, „inacceptabil pentru

un brazilian”, după cum scrie.

– „Inacceptabil pentru un brazilian!” Dar când e vorba să acorde mâna fiicei sau a surorii unui mulatru sau unui negru, se comportă întocmai ca un rasist nord-american.

– Nașule, la urma urmelor, cel surprins sunt eu. N-ai spus dumneata întotdeauna că problema

raselor și soluția ei sunt nu doar diferite, ci chiar opuse în Brazilia și în Statele Unite? Că tendința aici, în pofida obstacolelor, este comuniunea raselor, amestecarea? Și atunci? Doar pentru că apare un obstacol de acest fel, dumneata îți schimbi părerea?

– Adevărul e că m-am înfuriat, Tadeu, m-a înfuriat ceea ce mă așteptam să se întâmple. Și acum ce

te gândești să faci?

– Să mă-nsor cu Lu, bineînțeles.

A fost de ajuns pentru ca furia lui Pedro Archanjo să se transforme în acțiune:

– Schițez un plan de răpire și fugă într-o clipă.

– Răpire și fugă? Nu-i ușor.

– Am făcut eu lucruri mai grele.

Se și vedea în fruntea operațiunii desprinse parcă dintr-un roman: capoeiriști păzind strada, Lu fugind de acasă când se crăpa de ziuă, înfășurată în teamă și într-un pelerină neagră cu glugă, un velier

cu pânzele umflate care să-i ducă pe cei doi logodnici în ascunzișurile din Recôncavo, căsătoria pe ascuns, furia familiei Gomes. Nu întâmplător *mestre* Pedro Archanjo amesteca lecturile sale științifice cu romane de Alexandre Dumas: „De altfel, un mulatru, fiu al unui francez și al unei negrese, o combinație fericită!”

– Nu, nașule. Nici răpire, nici fugă. Lu și cu mine am stabilit tot. Peste opt luni, Lu va împlini douăzeci și unu de ani și va deveni majoră, stăpână pe soarta ei. Dacă până atunci nu se va risipi rezistența bătrânilor, și pentru asta sper să pot conta pe Astério, exact în ziua aniversării ea va pleca de acasă și va deveni soția mea. O să fie mai bine așa.

– Crezi?

– Credem, Lu și cu mine. Chiar dacă nu obținem până atunci încuviințarea colonelului, faptul că am

așteptat majoratul lui Lu va face situația mai ușoară după aceea. Și pentru mine este convenabil din anumite puncte de vedere. Mâine mă întorc la Rio, o să revin peste opt luni.

Pedro Archanjo n-a zis nici da, nici nu; de altfel, nimeni nu-i ceruse sfatul. La *Prăvălia de miracole*, Lídio Corró își uimea prietenii povestind despre succesele lui Tadeu în capitală – Paulo de Frontin nu stabilea nici un detaliu al marilor planuri urbanistice fără să-i audă părerea, l-a numit responsabil cu treburile cele mai grele. În fapt, Tadeu construia noul Rio de Janeiro.

În casa Zabelei, Pedro Archanjo a ascultat-o pe fată repetând aceleași vorbe ca și Tadeu:

– Poate că în lunile astea îi conving pe bătrâni.

– Crezi că e posibil?

– Și dacă vă spun că mama e pe jumătate înmuiată? Chiar ieri mi-a spus că Tadeu e un băiat bun;

dacă n-ar fi…

– …negru…

– Închipuiți-vă că, atunci când vorbește de Tadeu, nu mai zice negru: „Dacă n-ar fi atât de oacheș…”.

Pedro Archanjo a putut în sfârșit să râdă; nu voia să facă pe moralistul, Lu și Tadeu n-aveau decât

să-și rezolve situația cum li se părea mai bine, oricum ar fi fost, aveau sprijinul lui. Legalistă și zăbavnică, aceea nu era soluția lui și nici a lui Alexandre Dumas-tatăl, mulatru născut dintr-un general

al lui Napoleon și dintr-o frumoasă negresă din Martinica (din Martinica sau din Guadalupe? – nu-și aducea aminte); dacă li s-ar fi cerut lor părerea, ar fi optat pentru răpirea imediată, deschis și cinstit.

Profitând de asistență, Zabela se lansa în povestiri despre familia Argolo de Araújo. „Ascultați.

Fortunato de Araújo, colonel în războaiele de Independență, erou la Cabrito și Pirajá, cunoscut ca Negro

Araújo, a intrat în familia nobilă a celor din clanul Argolo pe ușa alcovului bunicii Virgínia Gonçalves

Argolo și a preluat conducerea și comanda. Era un mulatru frumos, eu eram nepoata lui preferată, mă

punea pe șa în fața lui și călăream în galop pe câmpuri și pe coline, el mi-a dat porecla de prințesa din

Recôncavo. *Mestre* Pedro, dumneata, care te pricepi să dezlegi ghicitori, poți să-mi spui de ce ilustrul profesor Nilo d'Ávila Argolo de Araújo, microbul ăla, *le grand con* 131, care face caz de atâția strămoși nobili, e atât de reținut în a folosi onorabilul nume al familiei Araújo? De ce nu pomenește de faptele

colonelului Fortunato în luptele din '23, de ce nu povestește că Negro Araújo a fost rănit de trei ori pe

când lupta pentru independența Braziliei? În familia noastră ilustră n-a existat bărbat mai capabil, lui îi datorăm averile pe care le mai

avem, inclusiv aceste amărâte de rămășițe pe care le mai am. Cu mândrie

și cu dreptate le spunea bunica Virgínia baroneselor, conteselor, domnișoarelor și tuturor celorlalte pupeze: un singur ou de-al lui Negro Fortunato al meu face de zece ori mai mult decât *toute cette bande de cocus* 132 care sunt bărbații și amanții voștri, *les imbéciles* 133.”

15

ISTORIILE RELATATE DE ZABELA L-AU INIȚIAT PE PEDRO ARCHANJO ÎN cunoașterea

genealogiei celor bogați și puternici și, cu timpul, a aflat despre familiile Ávila și Argolo, Cavalcanti și Guimarães, despre mulțimea de lorzi care afișau nume nobile, tot ce știa despre legăturile familiale ale

populației debarcate din navele care aduceau negri. Bunicul fiecăruia și momentul exact în care se amestecase sângele.

După petrecerile aniversării celor cincizeci de ani, în anii care au urmat, *mestre* Archanjo și-a continuat studiile – prin volumele citite în mansardă sau în *Prăvălie* (acolo își ținea majoritatea cărților, în camera din spate, camera lui Tadeu) și prin viața trăită cu pasiune. Se menținuse tânăr, nimeni nu i-ar

fi dat cincizeci și cinci de ani. Se ducea la *capoeira*, pierdea nopți, bun de pahar și nebun după femei.

După Rosália, sau în același timp?, s-a cuplat cu Quelé, o fată de șaptesprezece ani, și ea i-a născut un

fiu. Băiat, ca întotdeauna. Fiică, Archanjo n-a avut nici una, niciodată, în afară de novicele de la temple.

Femeile veneau să-l caute la *Prăvălia de miracole*, unde, după dispariția Rosei de Oxalá, se terminaseră spectacolele și petrecerile. Neîmpăcat cu despărțirea, Lídio încercase o imensă suferință. Și-a revenit cu greu, de tot nu s-a refăcut niciodată. Amanți timp de mai bine de cincisprezece ani, zugrăvitorul de miracole n-a găsit o înlocuitoare în stare să-i șteargă din memoria îndurerată imaginea

Rosei.

În dormitor, statueta de lemn cioplită de iconarul Miguel, prietenul lui Damião, seamănă puțin cu

Rosa. Goală, cu sânii zvelți, cu șoldurile unduindu-se. Dacă Lídio, singurul care o văzuse dezbrăcată, în

pat, în brațele lui, dacă nici el n-a putut să fixeze în vopsele pe pânza tabloului imaginea acelei splendori, fusese mare îndrăzneala cioplitorului de sfinți să și-o imagineze și s-o reproducă în *jacarandá*. Unde erau gura flămândă de sărutări, pântecul de văpaie? În nopțile de insomnie, Rosa se desprinde de pe pânză și din lemn și dansează prin cameră.

Cei doi cumetri umblau la *Prăvălie* și pe străzi, prin bordeluri și pensiuni, la baluri și serbări de Crăciun, *gafieiras* și *novenas* 134, râzând și cântând cu fete și femei tinere, cu flautul, *cavaquinho*, chitara și absența Rosei. Oricât de bine ar fi fost servit, Lídio era permanent nemulțumit, căci cine a avut-o n-o poate uita și nici înlocui. Dar Pedro Archanjo? Pentru el, suferința iubirii începuse cu mult

înainte. Tu nu știi, cumetre Lídio, dragul meu, prețul prieteniei tale.

Multe se schimbaseră la *Prăvălia de miracole*. Tipografia a luat în stăpânire sala mare și vechea anexă. Activitatea sporise mult, meșterului Lídio nu-i mai rămânea timp nici măcar ca să zugrăvească

miracole. Când accepta o comandă, trebuia s-o facă duminica, săptămâna era prea scurtă pentru munca

din atelier.

Prăvălia continua, totuși, să fie centrul vieții populare, zgomotoasă adunare în care se purtau discuții, se dezbăteau idei, realizări. Acolo se ascundeau *tații* și *mamele-de-sfânt* persecutați, acolo s-au păstrat bogățiile *axé*-urilor, acolo s-a vindecat tatăl Procópio după loviturile de bici care-i sfâșiaseră

spatele la poliție. Pe ușă, însă, nu se mai vedea afișul care anunța spectacole de declamație și dans, de

samba și tangou brazilian. Mané Lima și Gorda Fernanda se produceau în alte săli. În ce privește cinematograful primitiv, acesta ieșise din funcțiune de mulți ani. O singură dată s-au mai pălmuit Pinguelinho și Zé Piroca în disputa pentru Lili Chupeta, când Zabela a cerut să vadă piesa moralistă

despre amăgirile prieteniei.

– *Quelle horreur*[135]! Sunteți niște porci, *des sales cochons*[136]! a zis bătrâna, moartă de râs, în fața umorului și a josniciei reprezentației.

– Am trăit mult timp de pe urma acestor păpuși și a nerușinării lor, a explicat Archanjo. Au fost pâinea noastră.

– Ai venit chiar foarte de jos, a zis contesa.

– Oare sus e mai bine, e cumva mai curat?

Zabela a dat din umeri – ai dreptate, peste tot murdăria e la fel, prietenia se vinde pe o para.

Nici pe o para, nici pe moneda neprețuită a iubirii Rosei de Oxalá nu-și vânduse prietenul. De aici

am plecat și aici rămân. Dacă m-am schimbat în vreo privință, și cu siguranță așa s-a întâmplat, dacă în

mine s-au sfărâmat valori și au fost înlocuite cu altele, dacă a murit vreo parte din vechea mea ființă, nu reneg, nici nu renunț la nimic din ceea ce am fost. Nici măcar la spectacolul murdar și obscen. În sufletul meu, totul se adună și se amestecă. Ascultați! Lídio, Tadeu, Zabela, Budião, Valdeloir, Damião

de Souza, maiorul poporului și băiatul meu, ascultați! Doresc un singur lucru: să trăiesc, să înțeleg viața, să iubesc oamenii, tot poporul.

Anii au trecut, ici și colo se vedea câte un fir de păr alb, nici un rid pe fața netedă. Pedro Archanjo,

cu pasul legănat, bine aranjat în hainele îngrijite, traversează Pelourinho spre Terreiro de Jesus. În laboratorul de parazitologie, la Facultatea de Medicină, profesorul Silva Virajá a analizat și descris paraziții schistosoma și a devenit celebru pe plan mondial. În sala aceea, savantul studiază și își aduce

contribuția la cunoașterea dizenteriei, a leishmaniozei cutanate, a bolii Chagas, a micozelor, a bolilor tropicale. Pedro Archanjo îl va mai ruga ceva: să accepte să fie, alături de profesorul Bernard, de la Școala Politehnică, nașul de cununie al lui Tadeu.

Se apropie data aniversării lui Lu, majoratul. Timp de luni de zile, fata fusese exilată la fermă, în

compania mamei. O aduseseră înapoi, în speranța de a o vedea interesată de vreun pretendent demn. Cu

Archanjo, Lídio și Zabela, în lungi conferințe, Lu a examinat planul în ansamblu și în amănunte.

– Cum nu vor să cedeze, nu rămâne altă cale. De altfel, cel care se opune de fapt e tata. Dacă ar fi

fost după mama, aș fi convins-o, dar ea gândește cu capul bătrânului, iar el, colonelul Gomes, nu se dă

bătut. – Se simțea în glasul ei cât îșI iubea și admira tatăl. – E gata să nu-i mai dea suma lunară lui Astério numai pentru că e de partea noastră.

Astério îi scrisese fermierului declarându-se de acord cu căsătoria, vorbind frumos despre Tadeu,

„căruia îi acord o prețuire frățească". „Cine ți-a cerut părerea?", a întrebat colonelul, într-o scrisoare violentă: „Fata mea se va mărita cu un ginere pe placul meu și ales de mine".

De altfel, alesese deja, dacă e să ne luăm după frecvența invitațiilor făcute domnului Rui Passarinho

la prânz și cină. Avocat cu o clientelă puternică, firme mari, bărbat cu prestanță și cu prestigiu, domnul

Passarinho, la cei treizeci și șase de ani, nu avusese timp pentru amoruri, claustrat de timpuriu în birou

și în treburile justiției; unii îl considerau celibatar convins. Într-o zi, la slujbă la Sfântul Francisc, a văzut-o pe tânăra Lu, cu ochii ei mari și cârlionții blonzi, și imaginea ei l-a urmărit în vis. A mai văzut-o apoi de două sau de trei ori. Acasă, i-a vorbit mamei lui văduve despre copila cea frumoasă. Fiica familiei Gomes? E drăguță, e drept, dar nu așa copilă, a trecut de douăzeci de ani, e aproape fată

bătrână, fiule. Familie bună, bani din belșug, pământuri nesfârșite, multe cirezi pe pășuni, străzi întregi cu case de închiriat în Canela, în Barbalho, în Lapinha; dacă se gândea bine, fiica familiei Gomes era

ideală pentru fiul ei holtei.

Chiar mama avocatului Rui Passarinho vorbise cu dona Emília despre interesul fiului ei și puseseră

la cale planul invitației la cină. O cină, un prânz, altă cină, alt prânz, avocatul se lăsa dus de cele două

doamne, și aproape pe la spatele lui, până în pragul căsătoriei. În ce-o privește pe Lu, era foarte politicoasă, foarte amabilă, dar nimic mai mult. Ca s-o distreze pe Zabela, imita încurcătura avocatului

pândind o breșă ca să-și declare sentimentele și fără să știe cum să procedeze, ce să creadă. Bietul de el, o să aibă o surpriză!

În ultima săptămână, în așteptarea lui Tadeu, au pus la punct detaliile, au strâns șuruburile. Pedro

Archanjo se dusese la profesorul Bernard și-i transmisese invitația. A avut o lungă întrevedere cu fratele

Timóteo în claustrul mănăstirii, barba călugărului albise, dar râsul îi rămăsese tânăr. Prin intermediul lui Damião, al maiorului Damião de Souza, Pedro Archanjo a primit o invitație de la judecătorul Santos Cruz să-i facă o vizită acasă. Au stat de vorbă îndelung. Mai rămânea doar să vorbească cu Silva Virajá.

La notariate și în sacristii, în căutare de certificate de naștere și de botez, de la un prieten la altul cu invitații și conversații pe marginea legilor, Pedro Archanjo pregătește căsătoria. Căsătorie împotriva voinței familiei, însă legală, ah!, nu avea farmecul romantic al răpirii și al fugii cu pelerină neagră și crăpat de ziuă, corabie și cai în galop, urmărire și luptă. Ar fi meritat efortul, ca să se amuze un pic și să

le dea o lecție insolenților. Pedro Archanjo se întâlnește cu *mestre* Budião și cu Valdeloir, împreună

aleg oameni de încredere, capoeiriști al căror nume îi face să tremure până și pe agenții secreți ai poliției. Niciodată nu se știe ce se poate întâmpla.

L-A GĂSIT PE PROFESORUL SILVA VIRAJÁ ÎN COMPANIA UNUI BĂRBAT de vreo treizeci de

ani, slab, cu mustață și barbișon roșcovane, cu chip deschis, mâini nervoase și ochi sfredelitori.

– Bună ziua, Pedro Archanjo. Dă-mi voie să ți-l prezint pe domnul Fraga Neto, care va conduce catedra în lipsa mea. Vine din Germania, eu mă duc acolo, așa e a viața. – S-a întors spre coleg: – El e

Pedro Archanjo, despre care am vorbit deja, un om care se bucură de o apreciere specială din partea mea. Oficial e ajutor de secretar al facultății, aflat la dispoziția catedrei de parazitologie, în realitate – o capacitate în antropologie; cunoaște ca nimeni altul tradițiile populare din Bahia. De altfel, i-ai citit cărțile …

Pedro Archanjo mormăia fraze de modestie: „Domnul profesor e prea bun, sunt doar un curios…”.

– Am citit și mi-au plăcut mult. Mai ales ultima. Gândim la fel în multe privințe. O să fim prieteni,

sunt sigur.

– O să-mi facă plăcere și o să fiu onorat, domnule Fraga. Și dumneavoastră, domnule profesor, când plecați?

– Peste două luni, cu aproximație. Mai întâi mă duc la São Paulo, de acolo plec spre Germania.

– Stați mult, domnule profesor?

– Plec definitiv, Archanjo. Nu în Germania, acolo voi rămâne doar atât cât va fi necesar pentru achiziția laboratorului, pe care-l voi înființa și conduce în São Paulo, unde mă voi stabili definitiv. Mi-au oferit condiții excepționale, o să pot să-mi duc studiile mai departe. Aici e imposibil, sumele alocate

nu ajung nici măcar pentru cumpărarea materialului strict necesar. Domnul Fraga a avut bunătatea să

accepte invitația mea, renunțând, din pur patriotism, la o situație foarte bună în Germania ca să vină să

dea concurs de profesor în Bahia și să asigure continuitatea muncii noastre. Pentru asta va avea nevoie

de colaboratorii din catedră, de dumneata și de Arlindo; și de studenți.

– Asta, bineînțeles, dacă iau concursul.

Savantul a râs: „O să-l iei, în cel mai rău caz cu forța, dragul meu”.

Neimplicând o dispută între candidați, concursul pentru profesor asociat era, în general, mult mai

puțin pasionant și impunător decât cel pentru postul de profesor titular. Concursul domnului Fraga Neto,

însă, a umplut până la refuz salonul nobil al facultății și s-a transformat în cea mai mare harababură –

indignare, aplauze, huiduieli, injurii, dezordine și certuri.

Tânărul medic și cercetător venea din Europa precedat de o largă reputație. Profesorul Silva Virajá

însuși, cu greutatea responsabilității sale, îl invitase să concureze și să-l înlocuiască în catedră. Fiu unic al unor părinți înstăriți, după ce-și luase licența, Fraga Neto plecase în Europa. Trăise câteva luni în Paris și în Londra și se stabilise în Germania. Făcuse cercetări în aceleași domenii și în aceeași direcție cu Silva Virajá, „sunt un simplu discipol al marelui maestru”.

Concursul s-a aprins, de mult nu mai concurase la titlul de profesor un candidat atât de agresiv și de

eretic. Comisia examinatoare se trezise pusă în fața unor afirmații și teze efectiv neașteptate. Singurul

care nu s-a scandalizat a fost însuși profesorul de parazitologie, Silva Virajá. Acesta își freca mâinile cu cea mai mare mulțumire, în timp ce candidatul rebel demola convingeri înrădăcinate, idei stabilite, structuri sociale. Cu barbișon roșcovan și arogant, Fraga Neto, cu degetul ridicat, părea un diavol atotputernic.

Cauza unei asemenea tevaturi nu rezida în dezbaterea materiei medicale – teza vorbea despre bolile

tropicale –, ci în afirmațiile de ordin sociologic și politic, multe și uimitoare, aruncate în fața comisiei și a consiliului profesoral de pretendentul la titlu.

Fraga Neto începuse prin a se declara materialist; mai rău – materialist dialectic, discipol al lui Karl

Marx și Friedrich Engels, „cei doi mari filozofi moderni, geniile care au deschis calea spre o nouă eră a

umanității”. Bazându-se pe acești maeștri, a cerut, în vederea completei eradicări a bolilor tropicale, urgente și profunde schimbări în structura economică, socială și politică a Braziliei. „Atâta timp cât vom

fi o țară semi-feudală, cu o economie agrară, bazată pe latifundii și pe monocultură, nu vom putea vorbi

serios de combaterea bolilor tropicale. Boala principală e înapoierea noastră, din ea decurg toate celelalte.” S-a auzit un Doamne-apără printre profesori, mulți dintre ei făcând parte și din catedră, și din clasa marilor proprietari de pământuri, fermieri și crescători de animale.

Dezbaterea a căpătat o virulență neobișnuită, ajungând aproape la insulte. Unul dintre membrii

comisiei examinatoare, Montenegro cel cu neologismele, era în pragul unei crize de nervi. „Ce

absurditate!”, striga el cuprins de panică.

Studenții, unanimi în favoarea candidatului, îi aplaudau tiradele, constituind o galerie turbulentă:

„Economia noastră înapoiată e principala responsabilă pentru schistosomiază, pentru lepră, pentru boala

Chagas, pentru malarie, pentru variolă, pentru endemiile și epidemiile din sărmana noastră patrie. Fără o

schimbare radicală de structură nu ne putem gândi, la modul decent, la eradicarea bolilor, la măsuri preventive, la lupta sistematică și serioasă împotriva belelelor care se abat asupra populației noastre, nu putem vorbi de sănătate publică. A promite asemenea măsuri e o prostie, dacă nu cumva e șarlatanie și

momeală. Atâta vreme cât nu vom transforma Brazilia, oricât ar fi de serioase și originale, studiile noastre nu vor fi decât niște eforturi izolate, rezultate din vocația și din talentul câtorva savanți capabili de sacrificii imense. Restul sunt discuții sterile și academice. Acesta e adevărul, indiferent pe cine doare”.

Momentul de maximă senzație s-a produs în timpul susținerii tezei. Nemulțumindu-se cu murmurul

pricinuit de niște idei atât de agresive, Fraga Neto l-a citat, ca autoritate științifică, pe un ajutor de secretar al facultății. Numindu-l pe ajutor un „competent antropolog cu o largă viziune sociologică”, a

citit pagina extrasă din broșura pe care o tipărise acel Archanjo, un negru care se credea om: „Sunt într-

atât de îngrozitoare condițiile de viață ale populației baiane, atât de mare e sărăcia, atât de absolută lipsa oricărei asistențe medicale

sau sanitare, a unui minim interes din partea statului sau a autorităților, încât a trăi în asemenea condiții constituie în sine o extraordinară demonstrație de forță și vitalitate. Așa stând lucrurile, conservarea obiceiurilor și a tradițiilor, a organizării de societăți, școli, parade, grupuri folclorice, formații artistice, *afoxé*-uri, crearea de ritmuri de dans și cânt, tot ceea ce înseamnă

îmbogățire culturală, capătă importanța unui adevărat miracol pe care numai amestecul de rase îl explică

și-l face posibil. Din miscegenație se naște o rasă cu atâta talent și rezistență, atât de puternică, încât învinge sărăcia și disperarea prin crearea zilnică a frumosului și a vieții". Din scaunele destinate consiliului profesoral s-a auzit un răcnet: „Protestez!" Era profesorul Nilo Argolo, ridicat în picioare, apoplectic, care vocifera:

– Citatul acesta e o batjocură la adresa respectabilei noastre facultăți!

Profesorul Argolo nu s-a limitat la aceste câteva cuvinte, a mai rostit și altele, într-un discurs cu siguranță zdrobitor și prețios. Din nefericire, nu l-a ascultat nimeni; studenții strigau „vivat" pentru Fraga Neto, mai mulți profesori vorbeau în același timp, se întretăiau comentarii, insulte, huiduieli și fluierături, un vacarm. La sfârșitul concursului, trecut cu succes – doi sau trei profesori îi scăzuseră

nota, Fraga Neto a fost purtat pe umeri, în triumf, de studenți.

În ce privește invitația de a-i fi martor lui Tadeu la căsătoria civilă, profesorul Silva Virajá n-a stat

în cumpănă. Îl cunoscuse pe inginer când era încă un puștan, în laboratorul de parazitologie, unde-l aștepta pe nașul Archanjo, și era la curent cu greutățile pe care trebuise să le învingă pentru a termina

cursurile. Adesea îi dăduse bani de tramvai, de înghețată, de cinema. Îi cunoștea și pe cei din familia Gomes, niște fermieri neciopliți din *sertão*, colerici și înapoiați, mult mai prejos sub aspect

intelectual decât Tadeu. Dar, dacă băiatul și fata se plăceau, restul nu avea nici cea mai mică importanță. Ceea ce

aveau de făcut era să se căsătorească și să facă copii.

A FOST UN SCANDAL URIAȘ, SĂPTĂMÂNI ÎN ȘIR NU S-A VORBIT DESPRE ALTCEVA ÎN

BAHIA; numai aniversarea Centenarului Independenței, marea sărbătoare de la 2 iulie, a reușit să-l facă

uitat. A fost motiv de discuții aprinse, de schimburi de insolențe, de parcă era prima dată când se căsătoreau un mulatru și o albă. Albă baiană, adică, stropită cu sânge negru, în opinia competentă a contesei Isabel Tereza, Zabela, prietena intimă a mirilor. Mirele, mulatru negru, „oacheș ars bine de soare” – ca să folosim expresia conciliatoare a donei Emília.

Astfel de căsătorii deveneau fapte obișnuite. Intrând în biserică la brațul părinților, mirii negrualbi

albnegri nu mai deșteptau emoții, ci doar sentimentalismul firesc al legăturilor matrimoniale. Acum, însă, mireasa nu mergea la brațul tatălui, nu se aprindeau lumini în naosuri și altare, ceremonia civilă și religioasă a fost celebrată într-o casă prietenă, în prezența unui număr restrâns de invitați, într-o atmosferă de amenințări. Marș nupțial al lui Tadeu și Lu, discuția incendiase Bahia.

Puternicii Gomes, stăpâni ai unei porțiuni zdravene din *sertão*, figuri proeminente ale elitei, consideraseră cererea în căsătorie o insultă și l-au expediat pe candidatul negru și sărac cu un nu rotund

și categoric. I-au închis ușile casei, până atunci primitoare, și i-au interzis să aspire la inima fetei, fără să

ia în seamă zestrea tânărului – talentul și voința, examenul în versuri dat în facultate, rezolvarea unor

calcule matematice extrem de dificile, evidențierea la diferite materii și cariera strălucită pe care o avea în Rio, căci era brațul drept al lui Paulo de Frontin.

Aplauze pentru familia Gomes – era vremea ca un șef de familie onorabil să pună capăt traficului

criminal de sânge, alterării crescânde a rasei albe în Brazilia, și să le spună negrilor „ajunge”; Nilo Argolo, Oswaldo Fontes și acoliții lor belicoși se felicitau, susținându-l și lăudându-l pe colonel.

Gest inutil și trist, ura de rasă nu poate răzbi în climatul brazilian, nici un zid de prejudecăți nu rezistă avântului poporului – răspundeau cei ca Silva Virajá, ca Fraga Neto, ca Bernard.

Toate acestea, plus frumusețea miresei, inteligența mirelui, despre care se vorbea atâta, iubirea perseverentă și interzisă, învăluiau căsătoria într-o aură romantică și incitantă. A fost evenimentul central al vieții orașului.

Tadeu debarcase cu câteva zile înainte; rămăsese aproape incognito, puțini aflaseră de prezența lui

în Bahia. S-a întâlnit cu Lu în casa Zabelei și împreună au pus la punct ultimele detalii, „într-o atmosferă tandră de-ți era mai mare dragul să-i vezi”, după cum i-a povestit lui *mestre* Archanjo bătrâna care devenea tot mai anchilozată și mai guralivă.

Lu l-a informat pe Tadeu de curtea insistentă a avocatului Rui Passarinho, musafir permanent,

companie obișnuită a colonelului. Atent și discret, avocatul se purta cu delicatețe și tact. Nu se impunea, nu făcea declarații, se limita la insinuări și priviri lungi. Își încredințase cauza donei Emília, care se întrecea în laude la adresa pretendentului. „E atât de îndrăgostit, fata mamii, nu așteaptă decât un cuvânt al tău, un gest, un semn de asentiment ca să facă cererea. La urma urmelor, o să împlinești douăzeci și

unu de ani. Toate colegele tale de la *Colégio das Mercês* sunt măritate, au copii, Maricota și-a și lăsat bărbatul, Doamne păzește,

ce oroare!, un bărbat mai bun ca domnul avocat Passarinho n-o să găsești și e

pe placul tatălui tău și al meu; o să rămâi fată bătrână, fii înțeleaptă, nu fi încăpățânată.” Zi și noapte răsuna aceeași cantilenă la urechile ei și vedea întrebarea în ochii avocatului.

În ajunul majoratului lui Lu, avocatul Passarinho a apărut după cină și, în loc să rămână în salon cu

colonelul, discutând despre politică și despre finanțe, a întrebat-o pe fată dacă era de acord să-l asculte două minute. S-au așezat sub manglierul cel mare din grădina micului palat. Deasupra, un cer cu lună și

plin de stele, dedesubt, apele golfului, Forte do Mar, umbrele vapoarelor, o noapte numai bună pentru

îndrăgostiți. Fără experiență în declarații de dragoste, nu prea în largul lui, după o tăcere cam stânjenitoare, juristul își învinse timiditatea:

– Nu știu dacă dona Emília, căreia i-am cerut permisiunea pentru această conversație cu dumneata,

ți-a spus ceva… Nu mai sunt un tinerel…

– Domnule Rui, mama mi-a povestit. Mă simt onorată, căci meritați toată simpatia mea,

comportamentul dumneavoastră a fost perfect. Tocmai de aceea nu vă las să continuați. Pentru că eu mi-

am dat cuvântul – sunt logodită și o să mă mărit curând, foarte curând.

– Ți-ai dat cuvântul? Ești logodită? Dona Emília nu mi-a spus nimic!

Cu adevărat surprins, avocatul a putut în sfârșit s-o privească pe fată în ochii ei mari și limpezi.

– Nu v-a povestit nimeni nimic? Nu vorbesc de tata sau de mama, ei nu vorbesc niciodată despre

asta. Dar la vremea când a fost făcută cererea, s-a vorbit mult.

– Nu știu nimic, trăiesc foarte izolat, nu sunt la curent cu bârfele.

– Atunci am să vă povestesc tot, e cea mai bună dovadă a stimei pe care v-o port. O parte din cele

ce-o să vă încredințez e secret.

– Sunt un om de bună-credință, domnișoară, și sunt avocat. Port în mine multe secrete.

– Acum aproape un an, opt luni mai exact, am fost cerută în căsătorie de domnul Tadeu Canhoto,

inginer, fost coleg de grupă cu fratele meu Astério. Noi ne placem de când eram copii.

– Tadeu Canhoto, îl cunosc după nume.

– Cererea a fost refuzată pentru că Tadeu e mulatru. Mulatru și sărac, venit de jos, și-a făcut studiile

cu multe sacrificii. Refuzul a venit din partea părinților mei, eu îl iubesc pe Tadeu și mă consider logodnica lui. Nu l-a lăsat s-o întrerupă: – Ascultați și restul; mâine împlinesc douăzeci și unu de ani și exact mâine o să plec din această casă pe ușa aceea și o să mă căsătoresc. Socotesc că, spunându-vă

adevărul, răspund onoarei pe care mi-o faceți gândindu-vă la mine ca posibilă viitoare soție. Nu cred că

trebuie să vă rog să păstrați secretul.

Avocatul a privit spre marea acoperită de lumina lunii, de undeva se auzeau tobe bătând ritmul unei

samba de grup, un cântec de *capoeira*:

Lasă portocala jos, tico-tico

Iubirea mea s-o dus, nu mai stau nici eu

Cu colțișori îi ștergaru' meu

Lasă portocala jos, tico-tico

– Tadeu Canhoto? Nu e unul care, în facultate, a făcut în întregime un examen de matematică în versuri decasilabice?

– Chiar el.

– Am auzit multe despre el, se spune că e un tânăr de mare talent; chiar zilele trecute mi-a povestit

un prieten de curând sosit din Rio că inginerul Canhoto se bucură de cea mai mare încredere din partea

domnului Paulo de Frontin. S-a oprit și ascultă cântul din depărtare, iubirea mea s-o dus, nu mai stau

nici eu: – N-o să spun că mă bucur, am crezut că o să am onoarea să-ți cer mâna, să-mi fii într-o zi doamnă și tovarășă de viață. Mă întorc la hârtiile mele, la cărți și la hotărârile judecătorești, am gusturi de burlac, nu știu dacă aș fi un soț bun. Dă-mi voie să te felicit de pe acum cu ocazia căsătoriei. Pentru

căsătorie și pentru curaj. Nu știu dacă îți pot fi de folos cu ceva, dumitale și inginerului Tadeu. Vă stau la dispoziție, dacă veți avea cumva nevoie de serviciile mele.

– Mulțumesc foarte mult. Nu mă așteptam la altă atitudine din partea dumneavoastră.

– E totu-n ordine, domnule avocat? a întrebat dona Eufrásia atunci când avocatul, amabil și corect,

un gentleman, i-a sărutat mâna la despărțire.

– E perfect, dona Eufrásia, totul e perfect.

Deși dezamăgit, avocatul se simțea oarecum ușurat, se născuse burlac.

– Pe mâine, domnule avocat. Veniți să cinați cu Lu.

– Mulțumesc. Noapte bună.

Asaltată de întrebări, Lu a schimbat subiectul, zâmbitoare și emoționată. Dona Emília l-a informat

pe colonel asupra mersului evenimentelor – merg bine lucrurile, mâine o să avem noutăți.

Și au avut, mari și neașteptate. De dimineață, majoră de-acum, stăpână pe faptele ei, Lu a plecat de

acasă devreme și nu s-a mai întors. Lăsase un bilet adresat părinților, dramatic și laconic: „Nu-mi purtați pică, plec să mă mărit cu bărbatul pe care-l iubesc, adio”. Colonelul Gomes a alergat la biroul avocatului Passarinho, cu intenția de a împiedica pe orice cale căsătoria, de a-și recupera fata și de a-l

băga pe Tadeu la pușcărie.

Orice măsură legală era imposibilă, i-a explicat juristul. Fata era majoră, stăpână legitimă pe voința

ei, având dreptul să se mărite cu cine voia. Pretendentul nu era pe placul părinților? Era regretabil, fără

îndoială, dar nu era nimic altceva de făcut decât să se împace cu mirele, uitând divergențele, cu siguranță, fără prea mare importanță.

Asta, niciodată! Colonelul măsura biroul cu pași mari. Negru samavolnic! Coleg de facultate cu Astério, fusese primit în casă de colonel și de dona Emília, care, de multe ori, îi potoliseră foamea.

Profitase de ocazie ca să-i sucească mințile fetei, un copil. Mulatru fără tată și fără mamă, studiind practic pe baza pomenilor, un coate goale, un oarecare Tadeu Canhoto.

– Scuzați-mă, domnule colonel, dar domnul Tadeu Canhoto nu e un coate goale. E vorba de un

mare inginer, se bucură de o reală apreciere, e un om cu un viitor mare. În ce-o privește pe Lu, nu mai e

un copil, are douăzeci și unu de ani, și, dacă părăsește casa părintească spre a se mărita cu domnul Tadeu, asta înseamnă că-l iubește cu adevărat.

– Un metis!

– Iertați-mă, domnule colonel, însă ieri eram eu însumi candidat la mâna lui Lu și v-am consultat pe

dumneavoastră și pe dona Emília în legătura cu intenția mea, primind aprobarea din partea amândurora,

ceea ce m-a făcut să mă simt mândru. Cu toate astea, domnule colonel, și eu sunt metis și nu…

– Dumneavoastră? Metis?

– Ceea ce vă deranjează, stimate domnule colonel, e culoarea, nu rasa. Bunica mea din partea tatălui era mulatră, cu pielea foarte închisă, domnule colonel. Eu am ieșit alb, dar am un frate, medic în

São Paulo, care e un tuciuriu drăguț, a semănat cu bunica *sinhá* 137 *-dona*. S-a căsătorit, de altfel, cu fiica unui italian bogat. În Bahia, domnule colonel, e greu de spus cine nu e metis.

– Familia mea…

– Domnule colonel, dacă fiica dumneavoastră îl iubește pe inginerul Tadeu, uitați de prejudecăți, duceți-vă și dați-i binecuvântarea.

– Niciodată! Pentru mine, în ziua în care se va mărita cu negrul ăla va fi moartă și îngropată.

– Când vor veni nepoții…

– Domnule avocat, nu-mi pomeniți de asemenea nenorocire. O să împiedic căsătoria asta, oricum ar

fi. Am venit aici ca să vă angajez ca avocat al meu ca să bag canalia aia în pușcărie și să mă ajutați s-o

duc pe Lu la o mânăstire.

– V-am spus că nu e nimic de făcut, domnule colonel, legea…

– Ce-mi pasă mie de lege! Sunteți avocat, știți bine că legea nu e pentru toți. Cine are averi e deasupra legii. Sunteți autorizat să cheltuiți cât va fi necesar.

– Imposibil, domnule colonel. Nu numai că legea e clară, dar mai există un amănunt pe care nu-l

cunoașteți – de ieri sunt avocatul fiicei dumneavoastră Lu, angajat pentru a-i garanta drepturile de cetățeană majoră și apărată de lege contra oricărei manevre menite să împiedice căsătoria ei cu domnul

Tadeu Canhoto. Așa stând lucrurile…

Colonelul a căutat prieteni importanți, a proferat amenințări, a intervenit pe la autorități.

Investigatori au primit ordin să-l găsească pe Tadeu și să-l aducă la poliție. L-au găsit la *Prăvălia de miracole*, în compania avocatului

Passarinho, care-l căutase prin toată Bahia cu scopul de a-l pune la curent cu intențiile fermierului.

– Dumneavoastră sunteți rivalul meu? a zâmbit Tadeu strângându-i mâna.

– Cred că acum vă sunt avocat. Mi-a fost greu să dau de dumneavoastră, domnule inginer.

Stăteau de vorbă când au sosit agenții. Tadeu a refuzat să-i însoțească: „N-am comis nici un delict,

n-am ce să caut la poliție”.

– Dacă nu mergi de bunăvoie, o să mergi cu forța.

Avocatul a reușit să rezolve situația ducându-se el însuși la șeful poliției: „Eu îl cunosc bine, am fost studenți în același timp și păstrăm niște relații excelente”.

În cabinetul șefului de poliție, avocatul Rui a întrebat ce rol avea aparatul polițienesc, să garanteze

respectarea legii sau s-o violeze și să colaboreze la practica abuzurilor și a ilegalităților.

– Stimate domn, nu vă ambalați. Am primit peste zece cereri, colonelul cere închisoarea și bătaia,

eu doar am trimis să-l invite pe numitul individ să vină la poliție și să lămurească situația. În definitiv, e vorba de răpirea unei minore, fiica unei familii care se bucură de cea mai mare considerație.

– Răpire! Minoră! Lu a împlinit azi douăzeci și unu de ani, din punct de vedere legal e la fel de majoră ca mine și ca dumneavoastră. A plecat de acasă pe picioarele ei și a lăsat și o scrisoare. După ce

am lămurit aceste amănunte, întreb dacă știți cine e „numitul individ”. Dacă nu știți, vă spun eu. E

inginerul Tadeu Canhoto, membru al echipei arhitectului Paulo de Frontin, omul lui de încredere.

Profesorul Bernard, de la Școala Politehnică, are în buzunar o procură de la Paulo de Frontin ca să-l reprezinte ca naș la căsătoria inginerului Tadeu cu fiica colonelului Gomes.

– Nu mai spuneți. Credeam că-i un seducător de două parale.

Avocatul și-a continuat interogatoriul – știți unde e găzduită fata? În casa profesorului Silva Virajá.

O să vă duceți s-o scoateți de acolo? Nu vă ajung problemele și criticile provocate de actele samavolnice ale sectoristului Pedrito Gordo? Mai vreți și alte dureri de cap? El, Passarinho, avocatul inginerului, îl oprise să-i telegrafieze lui Paulo de Frontin ca să-i aducă la cunoștință amenințările poliției.

– N-am amenințat deloc. Am trimis să-l invite să vină…

– Ați trimis doi bandiți cu ordin să-l aducă. Dacă nu eram eu de față, l-ar fi târât pe inginerul Tadeu

până aici. Vă imaginați consecințele? Vă puneți slujba în joc ca să serviți capriciilor unui colonel din *sertão*. Dacă Frontin mișcă un deget, nici un guvernator n-o să vă susțină. Lăsați omul în pace, stimate domn.

Șeful de poliție a trimis să-l anunțe pe colonel că regreta, dar nu putuse să facă nimic, întrucât cazul

depășea cu totul atribuțiile sale, și și-a rechemat agenții. Ținea la postul lui, își cumpărase casă în cartierul Graça din comisioane.

Disperat, colonelul a amenințat că face și drege, că va termina cu căsătoria cu revolverul și-i va

„stâlci mutra negroteiului cu biciul”. N-a făcut nimic din toate astea, s-a îmbarcat spre fermă când anunțurile de căsătorie au fost afișate

la tribunal și citite în biserica Sfântul Francisc. Comentariile, bârfele, cumetrele chicotind și întrebând în stânga și-n dreapta nu se auzeau până pe plantații și pe pășuni. Vestea se răspândise, nimeni nu mai vorbea despre altceva în Bahia. Bunica lui Lu, bătrâna Eufrásia, mama donei Emília, având în vedere limitele impuse de bătrânețe, a refuzat să-și însoțească

fiica și ginerele în exilul rural. Nu suporta viața la fermă și nimic nu-i plăcea mai mult ca bârfa, plăcerea bătrâneții, cea de pe urmă. „Rămân aici singură cu servitoarele și cu șoferul, nu merg la fermă nici legată."

După câteva zile, în cea mai strictă intimitate, s-a celebrat căsătoria. Nu în casa Zabelei, cum se stabilise anterior. Întrucât o găzduiseră pe Lu, la rugămintea lui Archanjo, soții Silva Virajá au pus la

dispoziție vila și pentru solemnitate, oferind și șampania. Lu a ezitat, temându-se să n-o supere pe bătrână; Tadeu, însă, a acceptat. „E mult mai bine, draga mea." Zabela, în schimb, s-a îmbrăcat în stil

mare, părea coborâtă din paginile unei reviste de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Fratele Timóteo a oficiat ceremonia religioasă, judecătorul Santos Cruz, care în perioada aceea lucra la starea civilă, a legalizat căsătoria. Au vorbit amândoi.

Călugărul, într-o portugheză dură de spărgea pietre, a lăudat comuniunea inimilor care se iubesc, binecuvântată uniune de rase, sânge și culturi diferite. Judecătorul nu s-a lăsat mai prejos. Strălucit orator, sonetist cu apariții în ziare, a preamărit în tirade lirice iubirea care se situa mai presus de diferențele de rasă și de clasă pentru a crea o lume plină de frumusețe. După părerea Zabelei, emoționată până la lacrimi, discursul judecătorului a fost „un imn închinat iubirii, un poem, *une merveille*[138]".

În vecinătatea casei savantului, pe la porți și pe la colțuri, atenți și pregătiți, vegheau cei mai faimoși capoeiriști din Bahia. Cei doi *mestre*, Budião și Valdeloir, păzeau ușa de la intrare. Deși colonelul

plecase spre fermă, Pedro Archanjo menținuse măsurile de siguranță. Nu voia să rișt e.

Bârfitoare la căsătorie a fost una singură – bunica lui Lu. Disperată să schimbe o vorbă despre nebunia nepoatei, copila încăpățânată care-și părăsise familia pentru un tuciuriu sărăntoc, se dusese la

Zabela, prietenă din tinerețe, și ce prietenă!

– Ah, dona Eufrásia, doamna a plecat la cununie. Ce n-aș da să fiu și eu acolo!

Servitoarea era copleșită de emoție.

– Cununie? A nepoatei mele? A lui Lu? E azi? Unde? În casa lui Silva Virajá? Degrabă, șofer!

Poate ajung la vreme ca să mai văd ceva.

A ajuns când fratele Timóteo îi binecuvânta pe miri, în momentul sărutului.

Zabela a zărit o siluetă în salonul alăturat: *nom de Dieu*139, pare Eufrásia.

– Oameni buni, *chers amis* 140, a sosit reprezentanta familiei, *la grand-mère*141 a venit să-și binecuvânteze nepoata. *Entrez, Eufrásia, entrez* 142!

A ezitat o fracțiune de secundă. Apoi i-a zâmbit doamnei Silva Virajá, a făcut un pas înainte și și-a

privit nepoata – era frumoasă în rochia de mireasă, cu voal și cunună peste buclele aurii, zâmbind cu gura și cu ochii ei mari, alături de soțul atât de distins în fracul bine croit, cu chipul serios, un tuciuriu și jumătate. S-a îndreptat spre Lu și Tadeu, să-l ia naiba pe prostovanul ei de ginere! La urma urmelor, nu

era primul mulatru care se regula în paturile familiei. Eu știu cel mai bine, nu-i așa, Zabela?

Aflați în spatele celorlalți invitați, Pedro Archanjo și Lídio Corró l-au văzut pe Tadeu căzând în brațele bunicii Eufrásia Maria Leal da Paiva Mendes.

18

RĂZBOIUL SFÂNT AL SECTORISTULUI ADJUTANT PEDRITO GORDO A CONTINUAT

MULȚI ANI și, încet-încet, rezistența tenace a *mamelor* și *tații-de-sfânt* a început să cedeze. În cronica vieții urbane, în grupul de samba, în cântul de *capoeira*, populația a înregistrat momentele persecuției:

Nu-mi place la candomblé

E serbare de vrăjitor

Când o să mă doară capul

O să mă duc printre primii

Mulți *babalorixá* și *ialorixá* au dus *axé*-urile și sfinții departe, alungați din centru și din cartierele vecine spre pădurile îndepărtate, spre locuri unde se ajungea cu greu. Alții au luat divinitățile *orixá*, instrumentele, costumele, fetișurile, cântecele și dansurile, *baticum*, ritmurile și s-au mutat la Rio de Janeiro – așa a ajuns samba în capitala de atunci a țării, cu caravanele de baiani fugari. Unele temple

mai mici n-au putut să reziste la atâta persecuție și au dispărut pentru totdeauna. Câțiva au redus calendarul sărbătorilor la ceremoniile strict obligatorii, ținute pe ascuns.

Numai foarte puțini au persistat în lupta de moarte – marile case cu o veche tradiție, cu sute și sute

de *feitas*. În zilele de sărbătoare, când *atabaque*-urile băteau invocând sfinții, populația din aceste temple înfrunta incursiunile poliției, închisoarea, bătăile:

Termină cu sfântu' ist

Iaca vine Pedrito

Vine cântând caô cabiessi

Vine cântând caô cabiessi

Agenții, uneori sub comanda lui Pedrito însuși, infestau noaptea Bahiei în căutare de *candomblé*-uri și *batuque*-uri, bâta mușca în voie:

Zi-i din pandeiro

Scutură din caxixi

Haidi hai digrabă

Câ Pedrito

Vine aci

Din 1920 până în 1926, cât a durat domnia atotputernicului sectorist adjutant, obiceiurile de origine

neagră, fără excepție, de la vânzătoarele de mâncare până la divinitățile *orixá*, au fost obiectul violenței continue și crescânde. Sectoristul dorea în continuare să pună capăt tradițiilor populare, cu ciomagul și

cu pumnalul, cu glonțul dacă era nevoie.

Samba de grup a fost exilată la capătul lumii, pe străduțe și în cocioabe pierdute pe cine știe unde.

Școlile de *capoeira* și-au închis porțile, aproape toate. Budião a stat ascuns o vreme, Valdeloir a îndurat multe neajunsuri. Cu capoeiriștii, treaba se făcea mai subtil, agenții nu-i înfruntau direct, le era frică. De departe și pe la spate, era mai sigur. Din când în când, trupul câte unui capoeirist apărea în zori ciuruit de gloanțe trase pe la spate, opera haitei de asasini. Așa au murit Neco Dendê, Porco Espinho, João Grauçá, Cassiano do Boné.

Printre victimele nedreptăților și brutalităților, în acea perioadă de furie dezlănțuită, se afla *tatăl-de-sfânt* Procópio Xavier de Souza, *babalorixá* de la *Ilê Ogunjá*, unul dintre marile *candomblé*-uri din Bahia. L-a înfruntat pe Pedrito și a fost persecutat și pedepsit de el necontenit. Permanent închis, spatele lui era carne vie de la loviturile de bici, avea fâșii însângerate. Nimic nu l-a clintit, nu s-a lăsat învins.

Populația cânta pe străzi:

Procópio era în templu

Așteptând sfântul să vie

Când a venit dom' Pedrito

Procópio, vino-ncoa'

Găina-i tare de aripă

Cocoșul în târtiță

Procópio în candomblé

Pedrito e în pumnal

Procópio n-a lăsat să amuțească *atabaque***-**urile, n-a fugit de acasă ca să se ascundă în pădure sau în Rio de Janeiro. Grupul de *feitas* s-a diminuat, din imens cum era, a rămas mic, divinitățile *ogã* s-au retras în așteptarea unor vremuri mai bune. Procópio continua:

– Nimeni nu mă va împiedica să-mi sărbătoresc sfântul.

Plin de sânge, cu hainele zdrențuite în fața lui Pedrito Gordo, în biroul postului auxiliar de poliție,

își înnoiește provocarea: sunt *babalorixá*, îmi sărbătoresc sfântul, pe tatăl *Oxóssi*.

– De ce te tot încăpățânezi, imbecilule? Nu vezi că sfinții tăi nu sunt buni de nimic? Vrei să mori de

atâta bătaie?

– Trebuie să-mi venerez divinitățile, în zilele de sărbătoare trebuie să bat tobele pentru ele, e de datoria mea. Chiar dacă mă omorâți.

– Ascultă, dobitoc fără minte, îți dau drumul, dar dacă mai îndrăznești să bați tobele la *candomblé*, ai grijă, o să fie ultima dată. Ultima!

– N-o să mor înainte de ziua sorocită de Dumnezeu. *Oxóssi* mă ocrotește.

– Crezi? Sfinții ăia ai voștri nu-s buni de nimic, dacă erau, m-ar fi omorât până acum. Pun biciul pe

toți până-i termin și tot aici o să fiu, cât se poate de viu. Unde e vraja care o să mă omoare?

– Lucrez doar ca să fac bine, n-am făcut niciodată vrăji ca să fac rău.

– Ascultă, capră râioasă, sfântul din biserică face minuni, de aia e sfânt. Sfinții ăia ai voștri fac numai zgomot, sunt niște sfinți de rahat. În ziua în care o să văd o minune a depravaților ălora, în ziua

aia îmi dau demisia. A râs și a atins cu vârful bastonului pieptul sfâșiat al negrului: – Peste câteva zile se împlinesc șase ani de când am început să pun bățul pe *candomblé*-uri, am terminat aproape cu toate, o să termin și cu ce a mai rămas, odată pentru totdeauna. În tot timpul ăsta n-am văzut nici o minune a

vreunui *orixá*. Multă vorbărie și atât.

Agenții au râs împreună cu el, juristul era nostim, juristul nu se temea. Procópio a auzit amenințarea

finală:

– Ascultă-mi sfatul, închide templul, aruncă *atabaque*-urile, trimite-l pe sfânt la naiba și eu îți dau o slujbă la poliție. Viață fără obligații, întreabă-i pe ei dacă nu merită. Pentru că, dacă mai bați o dată

tobele de ritual, va fi ultima. Eu nu păcălesc pe nimeni.

– Pe sfântul meu nimeni n-o să mă împiedice să-l serbez.

– Fă-o și-ai să vezi. Te-am avertizat.

Prost exemplu pentru a păstra vie rezistența, flacăra care luminează noaptea funestă și periculoasă.

Inflexibil, Procópio nu era liană care se îndoaie. Pedrito și-a trecut în revistă oamenii, unul câte unul,

„haita de criminali, asasinii aflați în slujba sectoristului auxiliar”. Șase ani de comandă îl învățaseră

valoarea și lealitatea fiecărui component a faimoasei trupe, cavalerii războiului sfânt. Bărbat adevărat,

de absolută încredere, inimă neînfricată, braț executor, câine credincios și supus – doar unul, Zé Alma

Grande143.

19

MARILE CEREMONII DE ALTADATĂ DIN CASA DE CULT *ILÊ OGUNJÁ* se reduseseră la un mic

grup de *feitas*, bătrâne mătuși fataliste, și la câțiva *ogã*. La serbarea lui *Oxóssi* au lipsit până și șefii grupurilor care bat *atabaque*-uri. Dacă nu erau prezenți *Ojuobá* și *tatăl-de-sfânt* Procópio, n-ar fi avut cine să preia comanda orchestrei. Umbla zvonul că, dacă Procópio îndrăznea să deschidă templul, sectoristul Pedrito avea să vină personal și vai de cei care erau acolo. El însuși îl avertizase pe *tatăl-de-sfânt* – dacă bătea tobele rituale, era pentru ultima oară.

Prin fundături și pe stradă, Procópio era deja considerat mort. Agenții nu se limitau la arestări și la

bătăi, la devastarea altarelor. Ordinul era să termine cu *babalorixá*. Nesocotind sfaturile și avizările, Procópio s-a hotărât să deschidă templul cu prilejul sărbătorii Corpus Christi, ziua lui *Oxóssi*, și să-l salute pe *orixá*. „Cum să nu țin sărbătoarea sfântului meu?”, i-a zis lui Pedro Archanjo la *Prăvălia de miracole*. „Chiar dacă mă omoară, trebuie să îndeplinesc ritualul, pentru asta am primit învestitura.”

Pedro Archanjo propuse organizarea unei brigăzi de capoeiriști ca să păzească templul și să-i

înfrunte pe zbirii sectoristului. În războiul acela necontenit, poliția omorâse mulți viteji, începând cu Manuel de Praxedes, ucis printre primii. Unii s-au speriat și au fugit, alții și-au schimbat viața, au abandonat *berimbau*-urile. Mai rămâneau, totuși, camarazi neînfricați, Pedro Archanjo știa unde să-i caute. Procópio a refuzat. Era mai bine ca sectoristul, dacă venea, să-i găsească numai pe el, pe *feitas* și pe conducătorii grupurilor de *atabaque*-uri. Cu cât erau mai puțini oameni, cu atât era mai bine.

Ceremonie săracă în afluență, dar bogată în animație. Sfinții au coborât repede și toți deodată, într-

un vârtej. *Xangô* și *Iansã*, *Oxalá* și *Nanã Burucu*, *Euá* și *Iroco*, *Iemanjá* a apelor, *Oxumarê*, șarpe imens pe podea. În centrul încăperii, *Oxóssi*, rege al poporului Queto, vânător de fiare sălbatice, având în mâna dreaptă arcul și săgeata, în stânga, *eruquerê*. *Oquê, arô*!, a salutat Pedro Archanjo *Ojuobá*. În dansul lui Procópio, *Oxóssi*

s-a îndreptat spre ușa templului și a lansat strigătul lui de provocare. *Ojuobá* și *iá-*

quequerê intonau cântecele, organizau dansul, totul decurgea în pace și bucurie. *Oquê arô, Oxóssi*!

Zgomotul automobilelor a marcat ora morții. Pentru anumite treburi, sectoristul adjutant Pedrito Gordo îi acorda încredere deplină lui Zé Alma Grande, gură ce nu întreba, inimă ce nu ezita; într-un trup atât de mare nu încăpeau frica și regretul. Ca să-l facă să tacă odată și pentru totdeauna pe un rebel nu era altul mai nimerit decât el.

De regulă, Pedrito nu-l folosea pe Zé Alma Grande împotriva unor oameni neînarmați, la treburi ușoare, precum bătăi în *candomblé*-uri, grupuri de samba, grupuri folclorice și *batuque*-uri. Câine de pază, om de încredere, era un ucigaș potrivit pentru misiuni mai riscante. Prezent ori de câte ori era vorba să înfrunte pericole adevărate, dușmani înverșunați, asasini înrăiți, adversari politici buni de gură.

Așa s-a întâmplat la arestarea lui Zigomar; cu o palmă zdravănă, Zé Alma Grande îl scosese din luptă pe

scelerat. Când Américo Monteiro a tras în sectorist, la Clubul Comercial, practic de la câțiva centimetri,

cel care a deviat revolverul a fost Zé Alma Grande, care nu l-a sugrumat pe jurnalist numai pentru că

Pedrito voia să-l ciomăgească pe adversar: „Lasă-l, Zé, vreau să văd dacă, dezarmat, mai e așa viteaz”.

Tot lui Zé Alma Grande îi revenea misiunea de a păzi ușa bordelului Vicenzei, în Amaralina, în serile de distracție ale sectoristului transformat în seducător de femei măritate – suferința încornoratului uneori trezește vitejia, Pedrito avea dovada într-o tăietură pe burtă.

Pe lângă toate astea, mai erau ordinele secrete, sarcinile care implicau responsabilitate, bine plătite.

Apăreau morți prin șanțuri, cu capul spart de lovituri, cu urme de degete pe gât. Când Alma Grande ridica mâinile lui enorme, chiar și cei mai viteji deveneau lași. Guga Maroto era un leu, un mascul, un

viteaz. Când a simțit ghearele lui Zé Alma Grande în gât, a căzut în genunchi, implorând iertare.

Pentru prima oară, sectoristul adjutant l-a adus pe Zé Alma Grande la o incursiune într-un

candomblé. Pentru cazul puțin probabil al unei rezistențe, a completat trupa cu Samuel Cobra Coral și Zacarias da Goméia, și unul, și altul dușmani personali ai templelor și ai divinităților *orixá*. Din ușă, impecabil în costumul de in englezesc, cu bastonul în mână, cu pălăria de panama, cu portțigaretul lung,

un dandy, Pedrito i s-a adresat *tatălui-de-sfânt*:

– Procópio, te-am avertizat!

Pedro Archanjo a auzit condamnarea la moarte din glasul sectoristului. Agenții s-au apropiat de șef,

meșterul Archanjo l-a recunoscut pe Zé de Ogum. Nu-l văzuse de mulți ani, de când Majé Bassã interzisese intrarea renegatului în templul lui *Xangô* și-i retrăsese dreptul de a cânta și dansa pentru că

omorâse o inițiată. Când era în puterea sfântului, forța lui se dubla. Într-o noapte, la Conceição da Praia, înfuriat din cauza unei mofturoase, l-a primit pe sfânt și a terminat cu ceremonia, a pus pe fugă o patrulă

de soldați. Abia a doua zi au reușit să-l prindă când, inocent, dormea dus pe Rampa do Mercado. Atunci

l-a recrutat sectoristul Pedrito, scoțându-l din pușcărie pentru a-l include în trupă. Agenții l-au numit Zé Alma Grande pentru francheța cu care vorbea și seninătatea cu care omora. Pedro

Archanjo *Ojuobá* l-a recunoscut pe Zé de Ogum – se putea întâmpla orice.

– Oprește-te, Procópio! Termină cu toate astea! a ordonat sectoristul. Predă-te și eu îi las pe ceilalți

să plece.

– Sunt *Oxóssi*, nimeni nu termină cu mine!

– O să termin cu tine chiar acum, sfânt de rahat!

Pedrito Gordo i l-a arătat pe Procópio lui Zé Alma Grande:

– Ăla. Prinde-l, viu sau mort.

Negrul, mare cât o casă, a înaintat, *Ojuobá* a perceput cu ochii lui *Xangô* o ezitare infimă în pasul ucigașului, atunci când acesta a pătruns în incinta sacră a templului. Samuel Cobra Coral și Zacarias da

Goméia au luat poziție, gata să împiedice orice protest. Procópio continua să danseze, era *Oxóssi*, vânătorul, stăpânul junglei, regele poporului Queto.

Se povestește că, exact în momentul acela, *Exu*, întors din zări îndepărtate, a pătruns în încăpere.

Ojuobá a zis: *Laroiê, Exu*! Totul s-a întâmplat foarte repede. Când Zé Alma Grande a făcut încă un pas spre *Oxóssi*, s-a întâlnit față-n față cu Pedro Archanjo. Pedro Archanjo, *Ojuobá* sau *Exu* însuși, după

părerea multora. Glasul s-a auzit imperativ proferând teribila anatemă, în admonestarea fatală!

– *Ogum capê dã meji, dã pelu onibã!*

Mare cât o casă, cu ochi de asasin, cu braț ca de macara, cu mâinile morții, înspăimântat, negrul Zé

Alma Grande s-a oprit auzind blestemul. Zé de Ogum a făcut un salt și a scos un strigăt, și-a aruncat

pantofii cât colo, s-a răsucit în încăpere și a devenit *orixá*; sub stăpânirea sfântului, forța i se dubla.

Ogunhê! a strigat el, și toți cei prezenți au răspuns: *Ogunhê*, tată *Ogum*!

– *Ogum capê dã meji, dã pelu onibã!* a repetat Archanjo. *Ogum* a chemat cele două cobre și ele s-au înălțat spre soldați!

Brațele lui *orixá* s-au ridicat, mâinile ca niște clești erau două cobre: Zé Alma Grande, *Ogum* înfuriat, s-a îndreptat către Pedrito.

– Ești nebun, Zé?

Samuel Cobra Coral și Zacarias da Goméia n-au avut de ales, s-au pus între demon și sectorist. Cu

mâna dreaptă, Zé Alma Grande l-a apucat pe Samuel Cobra Coral, ucigașul lui Manuel de Praxedes, bunul uriaș al bărcilor și vapoarelor. L-a ridicat în aer și s-a învârtit cu el de parcă era o jucărie de copii.

Apoi, cu toată puterea, l-a trântit la pământ, cu capul în jos. Capul s-a îngropat în gât, oasele șirei spinării i s-au rupt, baza craniului i s-a fracturat și și-a dat duhul la picioarele sectoristului. Zacarias da Goméia era gata să tragă, dar n-a avut timp, a încasat un șut în boașe; a scos un urlet și a leșinat, niciodată n-a mai fost bun de luptă.

Lui Pedrito Gordo nu-i fusese frică decât de două ori în toată viața lui și n-a aflat nimeni niciodată

despre asta.

Prima dată era adolescent, boboc la Facultatea de Drept, gigolo umblând pe la curve bătrâne. După

ce făcuse porcării cu o nefericită, slăbănoagă și tuberculoasă, se trezise în toiul nopții cu nenorocita trecându-i briciul peste carotidă. Aflată la începutul îndeletnicirii, îi crestase deja pielea și-i dăduse sângele, Pedrito încă mai avea urma. Era însă atât de beată, încât tânărul, după o clipă de spaimă, a reușit s-o domine și, cu același brici, i-a înfrumusețat obrazul. Frica tânărului când s-a trezit și a simțit briciul în gât n-a avut martori.

A doua oară, absolvent și om în toată firea, aflat la ferma tatălui, s-a încurcat cu nevasta unui mulatru. Într-o seară, pe când își pusese agregatul la treabă, Pedrito, aflat deasupra nerușinatei, a simțit pișcătura pumnalului în spate și a auzit glasul plin de furie: „Te omor, pui de cățea”. Frica l-a înmuiat

deasupra femeii. L-a salvat țipătul cuiva de afară, care-l chema pe mulatru. În acea clipă de neatenție a

încornoratului, sectoristul s-a regăsit, a pus mâna pe jungher și i-a dat o mamă de bătaie. Nici de frica

aceea n-a aflat nimeni – poate femeia să o fi simțit în bătăile accelerate ale inimii amantului. Cei care au alergat ca să privească lupta au putut vedea vitejia lui Pedrito care-l învăța minte pe mulatru.

De această a treia oară, însă, toți au asistat și au fost martori, a fost o frică publică, o groază

irațională. Când Zé Alma Grande, câine de pază, asasin la comandă, om de toată încrederea, a devenit

Ogum și s-a îndreptat spre sectorist, Pedrito a avut nevoie de toată mândria ca să ridice bastonul într-o ultimă tentativă de a se impune. N-a fost de nici un folos. Bucățile de trestie au trosnit sub degetele celui vrăjit – capete de șerpi îndreptate spre comandantul cruciadei binecuvântate, al războiului sfânt. Nu i-a

mai rămas lui Pedrito Gordo altă soluție decât să fugă în mod rușinos, plin de panică, strigând după

ajutor, spre automobilul rapid care avea să-l ducă departe de infernul acela de zeități *orixá* dezlănțuite în miracole. Dar, vai, niște *macumbeiros* îi găuriseră toate cele patru pneuri.

Pe străzile înțesate, toți l-au văzut pe sectoristul adjutant Pedrito Gordo, fiara poliției, sinistrul șef al haitei de asasini, fanfaronul, blestematul lipsit de suflet, teroarea poporului de rând, în situația tristă de a fugi urmărit de un *orixá* de la *candomblé*, de războinicul *Ogum* părând un mănunchi de șerpi. A fost de râsul orașului, bătaia de joc, știrea comică din ziarele opoziției, versul lui Lulu Parola, balada cântăreților – *mestre* Archanjo a terminat cu fanfaronada lui Pedrito.

20

CU O PLĂCERE NEDISIMULATĂ, ȘEFUL POLIȚIEI A ACCEPTAT CEREREA DE DEMISIE a

lui Pedrito Gordo. Moștenire incomodă a guvernului anterior, autoritate incontrolabilă, acționând după

bunul său plac, fără să aștepte ordine, nici să dea socoteală, aflat la comanda unei trupe de bandiți, de

asasini sălbatici, sectoristul adjutant devenise o problemă și numai teama îl împiedicase pe șeful de poliție să-l destituie spre binele serviciului public.

Timp de câteva luni, nimeni nu l-a zărit pe Pedrito pe străzile din Bahia; plecase în Europa în

„călătorie de studii”. În ce-l privește pe Zé Alma Grande, poliția a răscolit tot orașul în căutarea lui, gașca de criminali își îndeplinise ultima misiune. L-au găsit rătăcind prin păduri, dincolo de marginile

cartierului Cabula, și l-au împușcat fără milă. Rănit de moarte, Zé Alma Grande a mai fost în stare să-l

apuce pe Inocêncio Sete Mortes de gât și să-l ia cu el în cerul asasinilor.

A fost desființată funcția de sectorist adjutant – un fel de dublură a șefului de poliție, înlocuitorul

lui în caz de nevoie, în realitate adevăratul comandant, căci îndeplinea partea executivă –, făcând loc sectoriștilor de carieră. I-a revenit primului dintre ei, juristul Fernando Góis, misiunea de a domoli războiul sfânt, de a permite râsul și sărbătoarea. Amabil și manierat, nu s-a adaptat la asemenea funcție,

a devenit bancher.

Candomblé-urile au putut să-și deschidă din nou ușile templelor, *afoxé*-urile au revenit pe străzi, samba s-a răspândit prin Carnaval, s-au reorganizat grupurile folclorice și formațiile artistice, *bumba-meu-boi* 144 și tradițiile de Crăciun și Regii Magi. Școlile de *capoeira* au revenit în sunete de *berimbau* și în cântece:

Șarpele ista te mușcă

Dom' sfântul Bento

Oi saltul de șarpe

Dom' sfântul Bento

Ei, cumetre!

Eh, cumetre Archanjo, ce luptă îndelungată am dus – amintește meșterul Lídio Corró la *Prăvălia de*

miracole, citind în gazetă despre demisia sectoristului adjutant. Acea luptă cu poliția, cu guvernul, împotriva urii; ei începuseră cu mai bine de douăzeci și cinci de ani în urmă, la sfârșitul secolului trecut, când au conceput, organizat și scos în stradă primul *afoxé* de Carnaval, Ambasada Africană. Tema era curtea lui *Oxalá*, meșterul Lídio era ambasadorul, Valdeloir, dansatorul.

În vremurile acelea de început îl învinseseră și demiseseră pe directorul poliției, domnul Francisco

Antônio de Castro Loureiro, care interzisese defilarea de grupuri folclorice și *afoxé*-uri, *batuque*-ul și samba. Faine vremuri au fost alea, nu-i așa, cumetre?, când eram tineri și îndrăzneți, ieșeam în *afoxé*-ul Fiilor Bahiei, huo pentru poliție, trăiască poporul și sărbătoarea lui! Ți-aduci aminte, cumetre? Lupta asta e atât lungă de parcă nu se mai termină niciodată. Maiorul Damião de Souza, un pușți, a smuls casca unui soldat, răposatul Manuel de Praxedes juca rolul lui Zumbi. De atunci n-a mai încetat lupta,

cumetre; pe stradă și în temple, în cărți și în ziare, cu cerneală și cu pietre, la petreceri și în revolte. Ce luptă îndelungată, ce bătălie nesfârșită. Oare se va sfârși într-o zi, cumetre?

Se va sfârși într-o zi, dragul meu, dar nu în vremea noastră, camarade. O să murim luptând, distrându-ne în luptă. Cu Pedrito în frunte, fugind, cu *Ogum* în urma lui, cu mâinile de șerpi, dă-mi voie să râd, cumetre, niciodată n-am văzut ceva atât de nostim. O să murim luptând. Tineri și îndrăzneți, dragul meu. Huo pentru poliție, trăiască poporul din Bahia!

21

ÎNTR-O NOAPTE, TRECUSE CEVA VREME DE LA ÎNTÂMPLĂRILE DIN *CANDOMBLÉ*-ul lui

Procópio, câțiva bărbați se întorceau cu automobilul de la o sărbătoare care avusese loc în Casa Branca,

la casa de cult Moara Veche, restaurată în toată măreția ei. Mașina era a profesorului Fraga Neto, profesor asociat de parazitologie în cadrul catedrei respective, și cu el mai erau fratele Timóteo, care,

așa, îmbrăcat civil, cu sacou și cu barba lungă, cu pielea rozalie de olandez, părea un rus respectabil, iconarul Miguel și Pedro Archanjo. L-au lăsat pe călugăr la mănăstire și de acolo iconarul s-a îndreptat

spre casă, locuia într-o cămăruță pe aceeași stradă a Liceului unde își stabilise prăvălia de icoane.

Profesorul Fraga Neto adusese din Germania obiceiul distracțiilor nocturne și gustul berii:

– Ce zici de ceva să ne udăm gâtul, *mestre* Pedro? Mi-e gura uscată, mâncarea asta cu ulei de măsline e foarte bună, dar îmi face sete.

– O berică ar pica bine.

Așezați la barul Perez, în colțul dinspre piață, având alături catedrala și în față Facultatea de Medicină, după ce au sorbit primele înghițituri, profesorul Fraga Neto a deschis discuția:

– Aici nu suntem profesorul și ajutorul de secretar de la catedra de parazitologie, suntem doi oameni de știință și doi prieteni. Putem vorbi deschis și, dacă vrei, poți să-mi spui dragul meu, cum faci

cu toată lumea. Pentru că azi vreau să-mi explici anumite lucruri.

Prieteni? s-a gândit Archanjo. O simpatie reciprocă și puternică îi lega pe profesor și pe ajutor.

Fraga Neto, impetuos și generos, care se entuziasma și făcea afirmații cu ușurință, care se aprindea în

dezbateri, exploziv, găsise în Archanjo o experiență matură, siguranță, avântul incoruptibil învești mântat

în blândețe și în bucuria de a trăi. Poate un ajutor de secretar să fie prieten cu un profesor? Archanjo se considera prieten cu Silva Virajá. Timp de mulți ani, peste cincisprezece, simțise căldura afecțiunii aproape părintești a savantului, având în vedere diferența mare de vârstă care-i despărțea. De-a lungul

acestor ani, mâna maestrului îi arătase căile pe care să meargă, îi dăduse tot sprijinul și ajutorul, într-o necontenită și tăcută prezență.

Prieten și cu Fraga Neto care, pentru început, în expunerea tezei de concurs, citase un fragment din *Influências africanas nos costumes da Bahia* și căuta tot timpul conversația și compania lui Archanjo. Fusese de multe ori la *Prăvălia de miracole*; n-a mai cunoscut-o în ipostaza ei de zgomotoasă și boemă sală de dans și cânt, acum era un modest și animat atelier grafic

unde liderii și venerabilii se adunau seara ca să discute despre vreo chestiune deosebit de importantă.

Prieteni, cu siguranță, prietenie diferită, însă, de cea care-l lega de Lídio și Budião, de Valdeloir, de Aussá, de Mané Lima și de Miguel – aceștia erau prieteni și egali, Silva Virajá și Fraga Neto se aflau pe

altă treaptă. *Mestre* Archanjo nu voise să renunțe la distanță nici când pentru asta i se întinsese o mână

prietenă. Numai maiorul Damião, cu un picior jos și celălalt sus, numai el era în stare de un asemenea

echilibru. Și Tadeu? Nu dăduse vești de mult timp. *Mestre* Pedro Archanjo soarbe o înghițitură de bere.

Profesorul Fraga Neto scrutează chipul ajutorului – ce se ascunde în umbra acelor ochi, în blândețea de

bronz? La ce se gândește, care e măsura lui a trăi?

Fraga Neto se ducea la *Prăvălie* în căutarea contactului cu poporul, cu „masele muncitoare”, după

cum obișnuia să spună. Uneori, auzindu-l vorbind despre viața europeană, despre studii, despre

mișcarea politică, despre agitația muncitorească, Pedro Archanjo se simțea bătrân, un om din alte vremuri ascultând limbajul nou al unui profet generos care vorbea despre o lume unde n-ar putea subzista

nici măcar cele mai subtile diferențe capabile să-i despartă pe Archanjo și Fraga Neto.

– Ei bine, dragul meu, a zis profesorul corectându-l pe Archanjo și întrerupându-i gândurile, există

un lucru care-mi scapă și mă face curios. Despre acest lucru voiam de mult să-ți vorbesc.

– Ce lucru? Spuneți și, dacă o să pot, o să răspund.

– Întreb cum e posibil ca dumneata, un om de știință, da, da, un om de știință, de ce nu? De ce nu

ești licențiat? Hai să lăsăm vorbele inutile și să spunem lucrurile pe șleau. Întreb cum e posibil ca dumneata să crezi în *candomblé*.

A golit paharul de bere și l-a umplut din nou:

– Pentru că dumneata crezi, nu-i așa? Dacă n-ai crede, nu te-ai preta la tot ce se face acolo – cântat,

dansat, toate acele costume, dat mâna la sărutat; totul e foarte frumos, ce-i drept, călugărul chiar nu mai poate de plăcere, dar, hai să fim de acord, *mestre* Pedro, totul e foarte primitiv, e superstiție, barbarism, fetișism, un stadiu primar al civilizației. Cum e posibil?

Pedro Archanjo a rămas tăcut o vreme, a împins paharul gol și l-a rugat pe spaniol – o dușcă de rachiu, din cel care știi dumneata, nu altceva.

– Aș putea să spun că-mi place să cânt, să dansez, fratelui Timóteo îi place să asiste, mie-mi place

să fac. Ar fi suficient.

– Nu, dumneata știi că nu. Ceea ce vreau să știu e cum poți dumneata să împaci cunoașterea științifică cu atribuțiile de la *candomblé*. Asta vreau eu să aflu. Sunt materialist, dumneata știi

asta, și uneori rămân uimit în fața anumitor contradicții ale ființei umane. Asta a dumitale, de exemplu. Parcă ar

fi doi oameni în dumneata – cel care scrie cărțile și cel care dansează la casa de cult.

A venit rachiul și Pedro Archanjo a dat paharul pe gât; băgărețul acela voia cheia celei mai grele

ghicitori, a enigmei celei mai tainice și mai complicate:

– Pedro Archanjo *Ojuobá*, cititorul de cărți și cel priceput la conversații, cel care vorbește și discută

cu profesorul Fraga Neto și cel care sărută mâna Pulquériei, *ialorixá*, sunt două ființe diferite, cine știe, poate albul și negrul? Nu te amăgi, profesore, sunt unul singur. Amestecul celor doi, un singur mulatru.

Glasul era sever și domol, de o neobișnuită gravitate, fiecare cuvânt era smuls din inimă.

– Cum poți, *mestre* Pedro, să împaci atâtea diferențe, să fii, în același timp, nu și da?

– Sunt un metis, am și din negru, și din alb, sunt alb și negru în același timp. M-am născut în *candomblé*, am crescut cu divinitățile *orixá* și încă de tânăr am acceptat o funcție înaltă la casa de cult.

Știi ce înseamnă *Ojuobá*? Sunt ochii lui *Xangô*, ilustrul meu profesor. Am un angajament, o responsabilitate.

A bătut în masă chemând ospătarul. Încă o bere pentru domnul profesor, rachiu pentru mine:

– Dacă cred sau nu? O să vă spun ceea până acum nu mi-am spus decât mie și, dacă o să povestiți

cuiva, o să mă văd silit să dezmint.

– Fii liniștit.

– Timp de mulți ani am crezut în divinitățile mele așa cum fratele Timóteo crede în sfinții lui, în

Cristos și în Fecioara Maria. În tot acest timp, ceea ce știam învățasem de pe stradă. Apoi am căutat alte

surse de cunoaștere, am dobândit alte valori și am pierdut credința. Dumneavoastră sunteți materialist,

domnule profesor, eu n-am citit autorii pe care-i citați, dar sunt la fel de materialist ca și dumneavoastră.

Poate chiar mai mult, cine știe?

– Mai mult? Și de ce?

– Pentru că știu, după cum știți și dumneavoastră, că nu există nimic dincolo de materie, dar mai

știu și că, cu toate astea, uneori mă cuprinde teama și mă tulbur. Cunoașterea nu mă limitează, domnule

profesor.

– Explică.

– Tot ceea ce mi-a servit drept bază, pământul unde mi-am înfipt picioarele, totul s-a transformat

într-un joc facil de ghicitori. Ceea ce era o miraculoasă coborâre a sfinților s-a redus la o stare de transă

pe care orice boboc din facultate o poate analiza și explica. Pentru mine, domnule profesor, nu există

decât materia. Dar asta nu înseamnă că nu mă mai duc la casa de cult și nu-mi mai exercit atribuțiile funcției mele de *Ojuobá*, că nu-mi

mai respect angajamentul. Nu mă limitez, ca dumneavoastră, care vă

temeți de ceea ce ar putea gândi ceilalți, care vă temeți că vi s-ar diminua dimensiunea materialismului.

– Sunt coerent, dumneata nu ești! a explodat Fraga Neto. Dacă nu mai crezi, nu ți se pare necinstit

să practici o farsă, ca și cum ai crede?

– Nu. Mai întâi, așa cum v-am spus, îmi place să dansez și să cânt, îmi plac sărbătorile, în primul

rând sărbătorile de la *candomblé*. În plus, mai e un lucru: ne aflăm într-o luptă, crudă și dură. Observați cu ce violență vor să distrugă tot ce avem noi, negrii și mulatrii, valorile noastre, fizionomia noastră.

Până de curând, cât a fost sectoristul Pedrito, era un pericol să te duci la un *candomblé*, cetățeanul își risca libertatea și chiar viața. Știți foarte bine, am discutat despre asta. Dar știți câți au murit? Știți cumva de ce s-a diminuat violența asta? Nu s-a terminat, s-a diminuat. Știți de ce a fost dat afară

sectoristul? Știți cum s-a întâmplat?

– Am auzit, de mai multe ori. O poveste plină de absurd cu numele dumitale la mijloc.

– Credeți că, dacă m-aș fi dus să discut cu sectoristul Pedrito, așa cum discut cu dumneavoastră, aș

fi obținut vreun rezultat? Dacă eu mi-aș fi proclamat materialismul, dacă aș fi abandonat *candomblé*-ul, dacă aș fi spus că totul nu era decât o joacă de copii, un rod al fricii primitive, al ignoranței și al sărăciei, pe cine aș fi ajutat? L-aș fi ajutat, domnule profesor, pe sectoristul Pedrito cu haita lui de asasini, l-aș fi ajutat să termine cu

o sărbătoare a poporului. Prefer să continui să mă duc la *candomblé*, în plus, îmi place să mă duc, îmi place la nebunie să intonez cântările și să dansez în fața *atabaque*-urilor.

– Așa, *mestre* Pedro, nu ajuți la modificarea societății, nu transformi lumea.

– Așa să fie? Eu cred că divinitățile *orixá* sunt o valoare a poporului. Luptele *capoeira*, samba de grup, *afoxé*-urile, *atabaque*-urile, *berimbau*-urile sunt valori ale poporului. Toate astea și multe altele, cărora dumneavoastră, cu gândirea dumneavoastră îngustă, vreți să le puneți capăt, domnule profesor, la

fel ca și sectoristul Pedrito, scuzați-mă că v-o spun. Materialismul meu nu mă limitează. În privința transformării, cred în ea, domnule profesor; și n-am făcut, oare, nimic ca s-o ajut?

Privirea i s-a pierdut în piața de la Terreiro de Jesus:

– Terreiro de Jesus, totul e amestecat în Bahia, domnule profesor. Curtea bisericii lui Isus, casa de

cult145 a lui *Oxalá*, *Terreiro de Jesus*. Sunt amestecul de rase și de oameni, sunt un mulatru, un brazilian. În viitor va fi cum ziceți și doriți dumneavoastră, va fi, cu siguranță, omul merge înainte. În

ziua aceea se va fi amestecat complet totul și ce e azi mister și luptă a omului sărac, grup de negri, de

metiși, muzică interzisă, dans ilegal, *candomblé*, samba, *capoeira*, toate astea vor constitui petreceri ale poporului brazilian, muzică, balet, culoarea noastră, felul nostru de a râde, înțelegeți?

– Poate că ai dreptate, nu știu. Trebuie să mă gândesc.

– Și vă mai spun un lucru, domnule profesor. Știu din cunoaștere sigură că supranaturalul nu există,

izvorăște din sentiment, și nu din rațiune, se naște aproape întotdeauna din frică. Cu toate astea, când

finul meu, Tadeu, mi-a spus că voia să se însoare cu o fată bogată și albă, chiar fără să vreau m-am gândit la cele prezise de *mama-de-sfânt* în ziua în care și-a luat diploma. Am toate astea în sânge, domnule profesor. Vechiul om care am fost încă trăiește în mine, dincolo de voința mea, căci acela am

fost mult timp. Acum vă întreb eu, domnule profesor: e ușor sau e greu să împaci teoria și viața, ceea ce

se învață din cărți și viața care se trăiește în fiecare moment?

– Când vrei să aplici teoriile prin foc și sabie, ele îți ard mâna. Asta vrei dumneata să spui, nu-i așa?

– Dacă eu mi-aș trâmbița adevărul în cele patru vânturi și aș spune că toate astea nu sunt decât o

joacă, m-aș situa de partea poliției și aș urca în viață, cum se spune. Ascultă, dragul meu, într-o zi divinitățile *orixá* vor dansa pe scenele teatrelor. Eu nu vreau să urc, merg înainte, camarade.

22

– DE DATA ASTA, BESTIA DE NILO ARGOLO S-A ÎNTRECUT. IMAGINEAZĂ-ȚI CĂ

LUCRAREA asta e destinată parlamentului pentru a sta la baza unei legi. Nu, nu o lege, un corp de legi,

el un umblă cu mai puțin. – Profesorul Fraga Neto agita placheta, în culmea indignării: – Nici în America de Nord nu s-a gândit cineva la o legislație atât de brutală. Monstrul de Argolo a ajuns până și

la cele mai afurisite legi, cele mai odioase din oricare stat sudist, care erau cele mai rasiste din Statele Unite. Ceva înfiorător**,** numai citind-o!

Fraga Neto se ambala cu ușurință, entuziasmul și repulsia îl duceau la mici și permanente adunări

pe coridoarele facultății și pe sub pomii din piața din fața ei, pe temele cele mai diverse. În mai puțin de cinci ani, devenise extrem de popular printre studenți, care-l căutau sub orice pretext și pentru care se

transformase într-un fel de împuternicit-general.

– Argolo ăsta e un exaltat periculos, e timpul să-i dea cineva o lecție!

Pedro Archanjo a luat broșura, o cărticică în ale cărei pagini profesorul de medicină legală rezuma

și sistematiza bine-cunoscutele sale idei și teze despre problema raselor în Brazilia. Superioritatea rasei ariene. Inferioritatea tuturor celorlalte, mai ales a celei negre, rasă aflată în stadiu primitiv, subuman.

Metisajul, cel mai mare pericol, anatema aruncată asupra Braziliei, monstruosul atentat – crearea unei

subrase la căldura tropicelor, o subrasă degenerată, incapabilă, indolentă, sortită crimei. Toată

înapoierea noastră era cauzată de metisaj. Negrul încă putea fi folosit la munca fizică, avea forța brută a animalelor de povară. Metisul, însă, leneș și samavolnic, nu era bun nici pentru asta. Degrada peisajul

brazilian, altera caracterul poporului, piedică în calea oricărui efort serios în direcția progresului, „a progresării”. Într-un mănunchi de citate într-o portugheză din secolul al XVI-lea, cu pretenții literare, vorbind despre ceea ce este elevat, despre beletristică, despre capodopere mărețe, grandilocvente, diagnostica răul, îi expunea amploarea și gravitatea și punea în mâinile legiuitorilor națiunii rețeta

și bisturiul, medicația și operația. Numai un corp de legi, rod al patriotismului domnilor parlamentari, care

să impună cea mai completă segregație rasială, mai putea salva patria din prăpastia în care se rostogolea

împinsă de metisajul „degradat și degradant”.

Acest corp de legi, care urma să prevadă și să reglementeze aspectele legate de negri și de metiși, se

concentra în două proiecte fundamentale.

Primul se referea la localizarea și izolarea negrilor și metișilor în anumite zone geografice, stabilite

deja de profesorul Nilo Argolo – regiuni din Amazonia, din Mato Grosso, din Goiás. Fotografii de hărți

stabilite de profesor, reproduse în opuscul, nu lăsau nici o îndoială asupra lipsei de ospitalitate a zonelor alese. Această izolare nu avea un caracter definitiv, era menită să mențină „rasa inferioară” și „sub-rasa

degradantă” separate de restul populației până când avea să li se stabilească soarta definitiv. Profesorul

prevedea achiziția de către guvern a unui teritoriu african care să poată adăposti toată populația neagră

și metisă din Brazilia. Un fel de Liberia, fără greșelile experienței nord-americane, firește. În cazul Braziliei, negrii și metișii, toți, dacă era posibil, aveau să fie deportați, expediați definitiv, pentru totdeauna.

Al doilea proiect, de o urgență cât se poate de evidentă, legea sau decretul de salvare națională, urma să interzică uniunile, căsătoriile între albi și negri, înțelegând prin negri toți purtătorii de „sânge afro”. Interdicție absolută, capabilă să pună frâu metisajului.

Astfel, foarte pe scurt, dezbrăcate de limbajul nobil „în mod nemeritat căzut în desuetudine”, aceste

proiecte și teze par o nebunie absurdă. Cu toate acestea, au fost luate în serios de unii autori de articole și parlamentari și, cu ocazia Adunării Constituante din 1934, au fost unii care au scos din măruntaiele

arhivelor Camerei propunerile cuprinse în placheta profesorului Nilo Argolo: *Introdução ao estudo de*

um código de leis de salvação naciona[l 146](#).

De multă vreme Pedro Archanjo nu se mai lăsa dominat de furie. De la refuzul colonelului Gomes

în fața cererii în căsătorie făcute de Tadeu, nimic nu mai stârnise în *mestre* Archanjo o reacție de o asemenea violență. În lupta împotriva actelor de vandalism ale sectoristului Pedrito, cu inima rănită de

bătăi, de razii, de arestări, de asasinate, Pedro Archanjo nu-și pierduse calmul aparent, gesturile măsurate care i-au marcat maturitatea și primii ani de bătrânețe. Era precis, agil, hotărât și dur în acțiune, atunci când acțiunea devenea necesară, liniștit și blând în viața de zi cu zi, camarad vesel, înțelegător și cumsecade. Broșura profesorului Nilo Argolo a avut darul de a-l scoate dintr-ale lui, răcorindu-se apoi cu înjurături – poponar bătrân, cretin, tembel, imbecil!

Cuprins încă de furie, s-a dus la Zabela, acum total incapabilă să se deplaseze pe propriile-i picioare, țintuită într-un scaun cu rotile, foarte bătrână. Pedro Archanjo nu reușise niciodată să afle vârsta contesei. Când o cunoscuse, cu douăzeci de ani înainte, „bătrână și ruinată”, îi păruse o bunică,

aflată la sfârșitul unei vieți intense, pasionate și epuizante. Timp de mai bine de zece ani, Zabela rămăsese aceeași din seara aceea de la *Prăvălia de miracole*, într-o continuă mișcare, curioasă și

neobosită; în unele momente părea o adolescentă, într-atât era de plină de vitalitate și de entuziasm fosta prințesă de Recôncavo și regină a Parisului.

În cele din urmă, reumatismul a potolit-o și limitat-o. Era chinuită de dureri, înțepată de injecții, ciorovăindu-se cu medicii, uneori posomorâtă. N-a cedat definitiv, a reacționat cât a putut, urcând și coborând strada, până când picioarele au refuzat definitiv acea alergătură. Ce altă soluție avea decât să

folosească scaunul cu rotile trimis din São Paulo de Silva Virajá, care aflase de suferințele prietenei sale prin intermediul unei scrisori a lui Archanjo. Nu s-a lăsat doborâtă, cu toate astea, de proasta dispoziție.

Posomoreala era șarm, nu văicăreală, șarm de bătrână. Și-a păstrat luciditatea și prezența de spirit până

în ultima zi. Iubea viața, dar avea oroare de decrepitudine, de „a deveni sâcâitoare, dementă, motiv de

batjocură și de râsete”. Dacă devin senilă, îi recomanda lui Archanjo, fă rost de o otravă de la facultate, din alea care omoară cât ai clipi, și dă-mi fără să știu. Câți ani o avea? Aproape nouăzeci, dacă nu mai

mult.

Venirea oricărui prieten era o sărbătoare, cea a lui Archanjo era de două ori sărbătoare; stăteau de

vorbă ore în șir, bătrâna întreba despre Tadeu și despre Lu, inamici ai scrisului. E adevărat că familia

Gomes se împăcase? Cât a trăit Eufrásia, Zabela era la curent. Bunica, însă, dăduse în primire și veștile

de senzație îi ajungeau cu totul întâmplător; un văr îndepărtat, care locuia în Rio, aflat în trecere prin Bahia, se gândise să-i facă o vizită,

lăudabilă caritate! Ei bine, acest văr, Juvêncio Araújo, agent de asigurări, se întâlnise în capitală cu toată familia Gomes – Emília și colonelul, Tadeu și Lu. Se plimbau

prin Copacabana în cea mai mare armonie. Intransigentul colonel îl prezentase pe Tadeu agentului de asigurări: „Ginerele meu, domnul Tadeu Canhoto, unul dintre inginerii responsabili pentru urbanizarea

orașului Rio de Janeiro”. Foarte mândru de ginere, de braț cu el. Archanjo confirma împăcarea. Nu aflase de la Tadeu sau de la Lu, nu mai scriau de mult. Se întâlnise, însă, cu Astério, fratele fetei, întors din Statele Unite. Tânărul, foarte amabil, îi dăduse vești despre cei doi soți și despre sfârșitul rezistenței colonelului Gomes. Când a aflat că fiica lui era gravidă, s-a îmbarcat în grabă spre Rio, din nefericire

Lu pierduse copilul, un avort neașteptat. În rest, un cer fără nori, erau fericiți cu toții. Tadeu – știți cu siguranță – face o carieră extraordinară, e considerat un urbanist excepțional, îl domină cu totul pe colonelul Gomes. A făcut cu ochiul și a râs, simpatic băiatul, un bon-vivant, nu voia să știe de muncă.

Tadeu nu i se părea cam ingrat? a întrebat Zabela. Ingrat? Pentru că nu scria? Muncă multă, responsabilități, timp puțin. Nici el, Archanjo, nu era un mare amator de scrisori. Zabela îi scruta chipul

– mulatru cu mintea ascuțită, plin de mistere.

Pedro Archanjo îi citea cu glas tare, Zabela își amintea poeme, voia să afle noutățile, sorbeau păhărele cu lichior. Bătrâna nu ținea seama de interdicția medicală strictă. O picătură, ce rău poate să

facă?

De data aceea s-a dus să-i ceară voie să folosească, într-o carte pe care își propunea s-o scrie, informațiile pe care i le furnizase Zabela de-a lungul acelor douăzeci de ani despre aristocrația baiană,

despre marile familii nobile, grijulii cu bunicii, cu particulele și cu sângele alb, pur. I-a arătat broșura profesorului Nilo Argolo – negrii și metișii exilați în Amazonia, în mijlocul junglei, al țânțarilor și al paludismului, al febrelor din împletitura de râuri, al mlaștinilor din Mato Grosso.

– Nu ajunge nici ca să scrii o poveste… a râs Zabela printre grimase, căci râsul îi provoca dureri.

A râs și Pedro Archanjo, bătrâna i-a redat buna dispoziție.

– Nilo Argolo e un microb, un vierme, *un sale individu*147, o porcărie de om. Bine, fiule, povestește totul de-a fir-a-păr și scrie degrabă pentru ca, înainte de a muri, să pot să râd și eu de *ces emmerdeurs* 148.

Pedro Archanjo s-a întors la munca disciplinată și a făcut-o iute, așa cum îl rugase Zabela: vreau să

văd cartea publicată, vreau să-i trimit un exemplar lui Nilo d'Ávila Argolo de Araújo *avec une dédicace* 149.

N-a mai fost timp, s-a sfârșit înainte. Lucidă și sălbatică, în noaptea dinaintea morții a râs fără

încetare, *un fou rire, mon cher*150, când Archanjo i-a povestit cea mai recentă descoperire a sa – un anume negru Bomboxê, strămoș de-al lui Archanjo și ghici al cui? Al profesorului Nilo Argolo de Araújo. *Oh la la*!

De dimineață, servitoarea a găsit-o moartă în patul rococo. Murise în somn, a fost singurul lucru pe

care l-a făcut în liniște și cu discreție în toată lunga ei viață, bogată și petrecăreață, pasionată. În acea zi urâtă, cenușie și umedă, s-au adunat câteva persoane în jurul trupului slab – unii veniți de la palatele din Vitória, alții de pe străduțele din Pelourinho și Tabuão. Când a fost condus sicriul la cavoul familiilor

Araújo și Pinho, au putut fi văzuți Archanjo și Lídio în compania celor din familiile Ávila, Argolo, Gonçalves, Martins, Araújo purtând sicriul.

De la cimitir s-a întors la muncă, a continuat în același ritm de urgență, ca și cum ar mai fi trăit Zabela. Cam la un an de la publicarea anteproiectului de lege al profesorului Nilo Argolo, Lídio Corró a

reușit să tipărească și să lege o sută patruzeci și două de exemplare din *Însemnări despre metisajul din familiile baiane*, un volum nu prea elegant, pe o hârtie de proastă calitate. Nu avusese bani, repararea tiparniței costase o avere, fuseseră nevoiți să se mulțumească cu câteva topuri de hârtie de ziar obținute

cu intervenții și plătite cu sacrificii.

În a treia sa carte, Pedro Archanjo a analizat izvoarele metisajului și i-a demonstrat amploarea, mai

mare decât își închipuise el însuși – nu exista familie fără amestec de sânge, doar câțiva *gringos* veniți de curând și aceștia nu contau. Alb pur era ceva inexistent în Bahia, tot sângele alb se îmbogățise cu sânge indigen și negru, în general din ambele. Amestecarea a început cu naufragiul lui Caramuru151 și nu s-a mai oprit, continuă firesc și accelerat, e baza naționalității.

Capitolul menit să demonstreze capacitățile intelectuale ale metișilor cuprindea o listă

impresionantă de nume de politicieni, scriitori, artiști, ingineri, jurnaliști și chiar baroni ai Imperiului, diplomați și episcopi, toți mulatri, tot ce are mai bun inteligența țării.

Încheind volumul, marea listă a fost motivul marii tevaturi, al scandalului, al persecuției împotriva

autorului. Pedro Archanjo făcuse o listă a familiilor nobile din Bahia și completase arborele lor genealogic care, în general, dădea prea

puțină atenție anumitor bunici, anumitor legături, fiilor bastarzi

și nelegitimi. Bazat pe dovezi de necontestat, era acolo, de la rădăcini până la ramuri, albi, negri și indigeni, coloni, sclavi și liberți, războinici și învățați, preoți și vrăjitori, tot acel amestec național. În fruntea marii liste, familiile Ávila, Argolo, Araújo, ascendenții profesorului de medicină legală, arianul

pur, gata să discrimineze și să-i deporteze pe negri și pe metiși, criminali înnăscuți.

De altfel, cartea îi era dedicată: „Ilustrisimului profesor și om de litere, domnul Nilo d'Ávila Oubitikô Argolo de Araújo, ca o contribuție la studiile sale legate de problema raselor în Brazilia, aceste modeste pagini oferite de vărul său Pedro Archanjo Oubitikô Ojuobá". Archanjo nu se gândise nici o clipă la consecințe.

Archanjo l-a tratat ca rudă și văr pe profesorul de medicină legală în cele o sută optzeci de pagini

ale cărții. Vărul meu încoace, ruda mea încolo, ilustrul meu consangvin. Rude din partea unui stră-stră-

străbunic comun – Bomboxê Oubitikô, al cărui sânge curgea în venele profesorului și în cele ale ajutorului de secretar. Dovezi din abundență – date, nume, certificate, scrisori de dragoste, o adevărată

risipă de informații. Acel Oubitikô era legat de primele mari *candomblé*-uri din Bahia și, negru frumos, își pusese sămânța într-o domnișoară Ávila; așa s-au născut mulatri cu ochi verzi, dragă vere.

Și alde Araújo? Repeta întrebarea Zabelei – de ce vorbea atâta profesorul despre neamul Argolo și

îi trecea sub tăcere pe cei din neamul Araújo? Ca să-l ascundă, probabil, pe Negro Araújo, acel magnific

colonel Fortunato de Araújo, erou al Războiului de Independență, mulatru din Recôncavo, fără îndoială

cel mai nobil dintre toți nobilii zahărului, prin inteligența, prin curajul, prin cunoștințele sale.

În *Însemnări*, meșterul Archanjo a expus adevărul complet și fiecare familie a putut, în sfârșit, să

afle de unde provenea, să vadă nu numai un obraz, ci chipul întreg, grâul și neghina, și să afle cine cu

cine s-a culcat.

Lumea s-a prăbușit.

23

STUDENȚII AU MANIFESTAT ÎN SPRIJINUL LUI PEDRO ARCHANJO, CU DISCURSURI

INCENDIARE în Terreiro de Jesus, la adresa discriminării și rasismului. S-au adunat cei de la medicină

cu cei de la drept și inginerie, au înscenat înmormântarea profesorului Nilo d'Ávila Argolo de Araújo,

Nilo Oubitikô. Un sicriu, pancarte și afișe, discursuri la fiecare colț de stradă, pe străzi; comentând și

râzând, studenții au protestat față de persecutarea lui Pedro Archanjo. Poliția a împrăștiat

înmormântarea în Campo Grande și sicriul a fost aruncat, n-a ajuns să fie ars în Terreiro de Jesus pe un

rug simbolic „înălțat de ura bovină a însuși profesorului Argolo, un energumen", frază a studentului din

ultimul an Paulo Tavares, care trăia de copil într-un scaun cu rotile, paralitic, dar nu mai puțin agitat și turbulent lider și orator.

L-au înconjurat și aplaudat pe ajutorul de secretar când acesta, zâmbitor și calm, a părăsit

facultatea, în după-amiaza în care consiliul profesoral, reunit în plen, a hotărât să-l demită din funcția lui umilă, exercitată cu devotament timp de aproape treizeci de ani, și să-i interzică intrarea în incinta școlii.

Cu imense huiduieli a fost întâmpinat profesorul Nilo Argolo la ieșirea din ședință. A traversat piața în strigăte de „Monstrul! Nilo Oubitikô! Călăul!" A cerut prezența paznicilor, garanții ale poliției.

Oswaldo Fontes, Montenegro și alți câțiva, la fel de implicați în trista cauză, au fost primiți cu manifestări identice de dezaprobare. Fraga Neto, în schimb, a fost aclamat și a urcat la tribuna improvizată pentru ca „încă o dată să-mi exprim protestul la adresa răzbunării nedrepte și meschine exercitate contra unui funcționar exemplar, un studios cu înalte merite; protestez acum în piața publică

așa cum am făcut în consiliul profesoral, cu indignare și revoltă!"

Au ajuns la public și amănunte ale ședinței. Profesorul Isaías Luna, de partea lui Argolo, îl întrebase: „Veți permite, domnule profesor, ca toată Bahia să-i dea dreptate acelui student care, la un moment dat, v-a numit, în timpul cursului, Savonarola? Dumneavoastră instituiți din nou Tribunalul Inchiziției în Facultatea de Medicină din Bahia". Isteric, profesorul Argolo încercase să-l agreseze pe profesorul asociat. În finalul ședinței, înaintea votării, s-a citit scrisoarea lui Silva Virajá, trimisă din São Paulo, unde luase cunoștință de măsurile propuse consiliului profesoral de către secretariatul facultății, cu scopul de a-i „oferi reparații profesorului Nilo Argolo, agresat în onoarea sa de ajutorul de secretar Pedro Archanjo". Silva Virajá scrisese: „Dați-l afară pe ajutor, dacă așa vreți, comiteți această

nedreptate, exercitați această violență. Nu veți putea, însă, niciodată să ștergeți din analele Facultății de Medicină numele celui care a creat, prin smerenie și muncă, o operă care va reabilita renumele școlii noastre, târât atât de jos de propovăduitorii urii de rasă, de falșii oameni de știință, de niște oameni mici”.

Demis și aclamat, Pedro Archanjo a coborât strada din Pelourinho. La *Prăvălia de miracole* îl așteptau Lídio Corró și doi agenți ai poliției.

– Ești arestat! a zis unul dintre agenți.

– Arestat? De ce, dragul meu?

– Aici scrie: turbulent, escroc, element rău. Haidem, ia-o înainte.

– Nu m-au lăsat să ies de aici, cumetre, n-am putut să te anunț, l-a informat Lídio.

Între cei doi agenți, Pedro Archanjo *Ojuobá* a plecat ca arestat. La poliția centrală a fost închis în arest. Când a dat colțul în Pelourinho, s-a întâlnit cu o patrulă de soldați care se îndrepta spre Tabuão.

Numai agenții plecaseră cu Archanjo, Lídio Corró a plecat în căutarea avocatului Passarinho. Nu l-

a găsit nici la birou, nici la tribunal, nici acasă, nicăieri. A reușit să-l anunțe pe profesorul Fraga Neto, s-a întors la avocat și l-a luat de la masă. Domnul Passarinho a promis că se duce la poliție cum termină

de mâncat; arestarea aceea era o absurditate, să fie liniștit, el avea să-l scoată foarte curând pe Archanjo din arest. A promis și s-a ținut de cuvânt, cel puțin în parte. S-a dus la poliție și acolo l-a găsit pe profesorul Fraga Neto. Ordinele, însă, erau severe: negrul merita de mult o lecție.

Uitați aici: un cazier imens.

Vestea s-a răspândit și, fără vreo convocare prealabilă, din toate părțile, populația a început să se

îndrepte spre piața din fața sediului central al poliției. Bărbați și femei, mulatri, albi și negri, bătrâni și tineri, Terência și Budião, iconarul Miguel și Valdeloir, Mané Lima și Gorda Fernanda, Aussá. Oameni

săraci, din toate părțile, tot mai mulți, o mulțime tot mai numeroasă. Mergeau singuri sau în grupuri de

trei și patru, uneori o familie întreagă, mame cu copii în brațe, toți spre piață.

În fața sediului central s-au adunat, mai întâi, câteva zeci de persoane, apoi sute și sute, tot mai mulți,. Unde ajungea, vestea scotea populația din case. Ieșeau din fundături, din ulicioare sărăcăcioase,

din ateliere, din prăvălii, din cârciumi, din casele de femei, din toate părțile veneau spre piață. În fruntea tuturor era maiorul Damião de Souza, în costum alb, pentru că era fiu al lui *Oxalá*, cu guler, cu pipa în gură, cu vorba plină de furie.

Pe o ladă de kerosen, cu mâna ridicată, cu vorbe de foc, a proferat un discurs fără sfârșit. Cobora de

la tribună, intra pe ușa sediului central, dispărea pe coridor, apoi se întorcea exaltat. Se urca din nou pe ladă și relua peroarația. Și-a început discursul în amurg și a intrat în noapte – ce infracțiune a comis *Ojuobá*, de ce îl acuză pe Pedro Archanjo, pe cine a omorât, pe cine a furat, ce infracțiune a comis?

Ce infracțiune a comis? întreba populația.

Înăuntru discutau sectoriștii, avocatul Passarinho, șeful de poliție și profesorul Fraga Neto. Fără o

vorbă de la guvernator nu pot să fac nimic, repeta șeful de polițe. Chiar el a dat ordinul de arestare, numai el poate ordona eliberarea. Unde se afla guvernatorul, nu știa nimeni; plecase după cină fără să

spună nimic.

Mai devreme, Lídio Corró primise vești proaste și plecase în goana mare spre *Prăvălia de*

miracole; când a ajuns și a văzut stricăciunea, soldații plecaseră deja.

Cocoțat pe lada de kerosen, cu glasul dogit ridicat împotriva violenței, maiorul Damião de Souza

perora, în finalul și la reluarea discursului – libertate pentru omul bun care n-a mințit niciodată, care n-a folosit niciodată cunoașterea ca să facă rău; libertate pentru omul care știe și-i învață și pe alții, libertate.

Era noaptea târziu și încă veneau oameni pe străzi, piața era plină. Veneau de departe, pe drumuri

greu de străbătut, aduceau felinare și opaițe. Lumini slabe străbăteau piața poliției ocupată de populație.

Un glas a început să cânte – *Ojuobá*, un altul i-a răspuns, apoi altul și încă unul, cântul a trecut din gură

în gură, s-a ridică la cer și și-a trimis ecourile în arest. Voce numeroasă și unică, un cânt care purta în el căldura prieteniei. Archanjo era bucuros, fusese o zi amuzantă. Era obosit, fusese o zi obositoare.

Glasuri fără număr, dulce cânt de iubire. Pedro Archanjo a adormit legănat ca de o mângâiere.

105 *Geniul Creștinismului* (fr.).

106 *Paranoia la negri și metiși* (fr.).

107 Scrisori către redacție.

108 Ministerul de Externe brazilian.

109 *Eseu despre inegalitatea raselor umane* (fr.).

110 Leucoderm – individ cu piele albă; melanoderm – individ cu piele neagră; feoderm – individ cu pielea de culoare închisă.

111 *Călătorie în Brazilia* (germ.).

112 Formulă de salut pentru divinitatea Iemanjá.

113 Ritual în *candomblé*. Textual înseamnă „mâncare pentru cap”.

114 Mâncăruri braziliene.

115 În original se folosește apelativul *doutor*. În Brazilia, ca și în Portugalia, *doutor / a* înseamnă *licențiat / ă* și este folosit în formulele de adresare, de regulă înlocuind apelativul *domnul / doamna*.

116 Ajunul zilei Sfântului Ioan Botezătorul, 23 spre 24 iunie.

117 Cesare Lombroso (1835-1090), adept al fizionomiei tipice, considerat părintele criminologiei moderne.

118 În traducere, Afonso Gură Spurcată.

119 Pentru ei, cel mai important e să vadă cartea în vitrină (sp).

120 Păstrează cărțile, plătești când poți (sp.).

121 Foarte bine. Felicitările mele (sp.).

122 Joc de cuvinte. Termenul portughez *senhor* înseamnă și domn, și stăpân.

123 *Jurnalul de Bahía*.

124 Despre ce carte vorbiți, maestre? (sp.).

125 Glumiți (sp.).

126 Băutură răcoritoare preparată prin fermentarea porumbului măcinat.

127 Mâncare tradițională și rituală, făcută din porumb și frunze de bananier.

128 Participantă la *candomblé*, numit și *macumba.*

129 *Lapte de mamă.*

130 Draga mea, biata mea copilă, micuța mea (fr.).

131 Mare prost (fr.).

132 Toată banda asta de încornorați (fr.).

133 Imbecilii (fr.).

134 Practici religioase desfășurate timp de nouă zile.

135 Ce oroare! (fr.)

136 Niște porci împuțiți! (fr.)

137 Formulă de adresare folosită inițial de sclavi, derivată din *senhora,* ulterior extinsă și sugerând o persoană de familie bună, educată.

138 O minune (fr.).

139 Dumnezeule mare (fr.; trad. liberă).

140 Dragi prieteni (fr.).

141 Bunica (fr.).

142 Intră, Eufrásia, intră (fr.).

143 Zé Suflet Mare (port.). Zé este diminutiv de la José.

144 Dans popular brazilian asemănător cu capra din folclorul românesc.

145 Termenul portughez pentru casa de cult este *terreiro*.

146 *Introducere la studiul unui cod de legi de salvare națională*.

147 Un individ josnic (fr.).

148 Enervanții ăștia (fr.).

149 Cu dedicație (fr.).

150 Un râs nebun, dragul meu (fr.).

151 Navigator portughez naufragiat pe coasta Bahiei, erou al poemului epic cu același nume, având ca temă descoperirea Bahiei.

FILOZOFÂND DESPRE TALENT ȘI SUCCES, FAUSTO PENA ÎȘI IA

RĂMAS-BUN; ERA ȘI TIMPUL

E EVIDENT CĂ TALENTUL ȘI CUNOAȘTEREA NU AJUNG PENTRU A ASIGURA SUCCESUL,

victoria în ale literelor, în artă, în știință. E grea lupta unui tânăr pentru notorietate, drumul său e aspru.

Loc comun? Cu siguranță. Am inima grea și caut numai să-mi exprim gândurile, fără să mă gândesc la

figuri de stil și fantezie.

Ca să obții o laudă neînsemnată, să-ți vezi numele în vreo rubrică, să fii citat în ziare și reviste, să te bucuri de rarele adieri ale succesului trebuie să plătești un preț ridicat în compromisuri, ipocrizii, tăceri, omisiuni; hai să spunem o dată cuvântul exact – josnicii. Cine refuză să plătească? Printre colegii de sociologie și muze, antropologie și ficțiune, etnologie și critică, nu știu pe nici unul care să se fi târguit.

În schimb, cei mai ordinari sunt cei mai exigenți în materie de integritate și decență, a celorlalți, bineînțeles. Pozează în incoruptibili, se proclamă caractere fără pată, sunt tot timpul cu demnitatea și conștiința în gură, judecători feroci și neînduplecați ai conduitei celorlalți. Admirabil tupeu. Dă rezultate și unii cred în el.

În era noastră industrială și electronică, de zbor spre stele și gherilă urbană, cine nu e iute și gros de

obraz, cine nu se bagă cu îndrăzneală și nerușinare a încurcat-o. A încurcat-o de-a binelea. N-are nici o

scăpare.

De la un literat bătrân și obtuz am auzit, totuși, acum câteva zile, o părere bizară, într-o amară

vărsare de năduf; după el, tinerii de azi se găsesc în fața a numeroase și strălucite posibilități, multiple opțiuni, lumea e a noastră și iată dovada, Puterea Tânără.

Da, Puterea Tânără, nu încape îndoială, departe de mine intenția de a nega, mă consider parte a marii mișcări. În adâncul ființei mele doarme un nonconformist, un marginal al societății, un radical, un

luptător și mă înrolez în momentele potrivite (actualmente rare și periculoase, nu e nevoie să explic motivele, sunt clare ca bună ziua, cum se spune). Tinerii își impun revoluția lor, comandă lumea, toate

astea sunt adevărate, dar tinerețea trece și e necesar să ne câștigăm existența. A spune că sunt multe posibilități și că victoria e la îndemâna oricui, ah, asta nu! Pentru un loc sub soare, un locșor mititel, am făcut pe dracu-n patru, am luptat cu îndârjire și bravură, mă doare spatele. Cu amărăciuni, plătind prețul

care mi-a fost cerut; și unde am ajuns? Ce am obținut? Cam trist bilanțul. La capitolul „important”, cercetarea legată de Pedro Archanjo, comanda genialului James D. Levenson, cartea mea de vizită.

Restul: mărunțișuri, firimituri. Rubrica Poeziei Tinere, adjective de laudă la adresa talentului meu poetic, laude reciproce – na-ți-o-ție-dă-mi-o-mie, promisiunea unei emisiuni de seară la TV, în afara orarului nobil, *A bossa jovem*[152.] Ce-ar mai fi? Trei poeme incluse în *Antologia poeziei tinere baiane*, organizată de Ildásio Taveira și editată de un organ guvernamental, în Rio. Trei poeme ale mele, cinci

ale Anei Mercedes – închipuiți-vă!

Iată, pe scurt, ce-am cucerit până acum în competiția dură și printr-un efort îndârjit. N-am adăugat

la total fornicația unor poete, nu toate atât de sincere și curate pe cât ar fi trebuit. În realitate, vegetez sărac și inedit. Din ce e mare și frumos, monedă de aur adevărat, viața mi-a dăruit-o doar pe Ana Mercedes și am pierdut-o din pricina geloziei.

Merită să mai consemnez, la realizări, scrisoarea-contract, în sfârșit semnată de domnul Dmeval Chaves, proprietar de librărie și editură, personaj important în comerț și industrie. Se angajează să

publice în două mii de exemplare lucrarea despre Pedro Archanjo, plătindu-mi drepturi de autor – zece

la sută din prețul de vânzare al exemplarelor vândute și raport de vânzare semestrial. Cred că e bine, cu

condiția ca el să-mi trimită, efectiv, aceste rapoarte.

În ziua istorică a semnării scrisorii-contract, în biroul de pe strada Ajuda, la primul etaj al clădirii

librăriei, înconjurat de telefoane și secretare, mecena a fost cordial și l-am crezut generos. În prezența

mea a achiziționat o gravură originală de Emanoel Araújo și a plătit-o cu bani lichizi, fără să discute prețul artistului snob și elogiat, unul dintre acei favoriți ai soartei. Editorul mi-a explicat că adună

tablouri, gravuri, pânze, desene, pentru pereții cei noi ai casei sale din Morro do Ipiranga, Colina dos

Milionários, pe care o renovase de curând adăugându-i un al treilea etaj; tată a opt copii, vrea să ajungă

la cincisprezece, dacă Dumnezeu îi dă putere și energie. Atâta risipă mi-a dat curaj să-i adresez două

rugăminți.

Am solicitat, mai întâi, un modest avans în contul drepturilor de autor. Niciodată n-am văzut o transformare de fizionomie atât de rapidă. Chipul luminos și plăcut al editorului, până atunci luminat de

zâmbet și euforie, s-a întunecat a decepție și tristețe când a auzit cuvântul „avans”. Pentru el, mi-a spus, era vorba de o chestiune de principii. Am semnat un contract, cu clauze explicite, cu drepturi și obligații. Abia l-am semnat și vrem deja să-l distrugem, acționând cu lipsă de respect față de textul acestuia? Dacă încălcăm o clauză, oricare ar fi ea, contractul își va pierde orice valoare și seriozitate. O

chestiune de principii. Care, n-am aflat. Extrem de solide, însă, întrucât nici un argument n-a fost în stare să-l smulgă pe editor din refuzul lui definitiv. Puteam să cer orice voiam, mai puțin să abandoneze

principiile.

Odată încheiat incidentul, i-au revenit culorile și zâmbetul pe chipul afectuos și i-a primit cu veselie

pe gravorul Calazans Neto și pe soția lui, Auta Rosa, și mi-a cerut părerea despre diferitele lucrări aduse de faimosul artist. Oscila în alegere, ezita între două sau trei. După cât se vede, aceea era ziua gravurilor. După ce a zăbovit cu alegerea și a plătit suma respectivă – tipii ăștia primesc în mână, de altfel soțiile sunt cele care fac prețul și încasează, pricepute și scumpe, cuplul a plecat, iar eu m-am lansat în a doua tentativă – după cum știți, sunt perseverent.

Mi-am deschis inima și am mărturisit că nu am altă pretenție decât să văd în vitrine și pe tejghelele

librăriilor o culegere, o cărticică cu poeme de-ale mele, având pe copertă numele acestui bard nefericit.

Poemele merită, cu certitudine, să fie editate, cu o festivitate de lansare și o după-amiază de autografe în compania cititorilor. N-o spun eu, ci tineri critici dintre cei mai importanți din Rio și din São Paulo.

Dețin o cantitate respectabilă de aprecieri, unele tipărite în rubrici literare, altele inedite, mâzgălite prin restaurante și baruri cu ocazia călătoriei pe care am făcut-o la Rio în compania Anei Mercedes, ah!, ce

dor mi-e de acele zile de petreceri și încântare. Cu ajutorul unor asemenea laude, puteam încerca să

găsesc un editor în sud, dar cum el, Dmeval Chaves, contractase volumul despre Archanjo, m-am hotărât, ca o dovadă de prietenie, să-i încredințez spre editare aceste „poeme cu conotație generală

supra-socială”, după cum s-a exprimat Henriquinho Pereira, opinie supremă, indiscutabilă și *carioca*. O

carte menită să aibă succes, de critică și de vânzări. Vânzare sigură, fiți convins. Era însă un sceptic, acest domn Dmeval Chaves. S-a îndoit în privința vânzărilor. Nici sigure, nici nesigure. Mi-a mulțumit,

totuși, pentru că-l preferasem pe el, afirmând că era emoționat de acea dovadă de stimă. Curios, se simțea preferatul poeților; era de ajuns să aibă poeme pentru un volum și dădeau fuga la el, îi ofereau lui primele recolte.

Am renunțat la drepturile de autor, i-am oferit gratis poezia mea – n-a vrut-o. Totuși, nu mi-a închis

ușa de tot. S-a arătat dispus să studieze problema dacă eu, având relații bune în Rio, îi aduceam un angajament, mai bine zis, promisiunea unei sume, de la Institutul Național al Cărții, pentru cumpărarea

a cinci sute sau, cel puțin, trei sute de exemplare din culegere. Tirajul ar fi depins de cumpărare – între șase sute și opt sute de volume.

Ideea nu e rea, o să încerc, mi-am făcut relații în Rio, am investit dolarii în prânzuri, cine, whisky și

discoteci, să vedem acum dacă aduc dobândă. Cine știe dacă n-o să mă întorc în curând în fața cititorilor, nu în calitate de sociolog arid, ci de cântăreț libertar al vremurilor noi, maestru al Poeziei Tinere.. Poate că, văzându-mă fericit autor de cărți publicate, poet federal, se înduioșează și Ana Mercedes și văpaia iubirii îi cuprinde din nou inima înflăcărată. Chiar dacă aș împărți-o cu muzica populară și cu compozitorii, cu alți poeți tineri, chiar dacă aș purta toate coarnele din univers, nu-mi pasă, o vreau chiar și așa; departe de trupul ei, poezia se ofilește.

În ce-l privește pe meșterul Pedro Archanjo, îl las aici, în pușcărie, nu-l însoțesc mai departe, n-are

rost. Ce oferă bun ultimii lui cincisprezece ani, cu excepția cărții de bucate? Grevă, muncitori, decadență, sărăcie. Domnul avocat Zezinho Pinto m-a convins să respect integritatea morală a marilor

bărbați, prezentându-i lipsiți de defecte, de vicii, de ticuri, de meschinării, chiar dacă asemenea imperfecțiuni au existat în viața personajului respectiv. Nu văd de ce să amintesc momente nefaste și triste când gloria iluminează, în sfârșit, figura ignoratului *mestre* baian. Care figură? Ca să spun cu toată

sinceritatea, nici eu nu știu. În timpul acestor festivități grandioase ale centenarului, zgomotul e atât de strident, artificiile laudelor oficiale explodează cu asemenea strălucire, că te împiedică să vezi contururile exacte ale figurii. Ale figurii sau ale statuii?

Chiar ieri, dinamicul prefect a dat unei străzi moderne din oraș numele lui Archanjo și autorul cărții

Viața populară din Bahia s-a văzut promovat la statutul de patron de întreprinzători, în discursul unui consilier cam analfabet. Nici prefectul, cu toată autoritatea lui, n-a reușit să pună lucrurile la locul lor, nici el n-a putut să-l redea pe Archanjo timpului și sărăciei lui. Impresionant, nimeni nu se referă la opera și la lupta lui Archanjo. Articole și discursuri, anunțuri și afișe de propagandă îi utilizează numele și gloria pentru a-i lăuda pe terți: politicieni, industriași, generali merituoși.

Mi s-a povestit că, în cadrul unei recente omagieri a memoriei sale – clădirea Colegiului Pedro Archanjo din cartierul popular Liberdade, în prezența autorităților civile, militari și religioși, oratorul oficial al ceremoniei, domnul Saul Novais, funcționar responsabil cu probleme culturale, avertizat la timp asupra inconvenientelor unor referiri la democrația rasială, metisaj, miscegenație etc., teme subversive, adică tot ceea ce înseamnă viața și opera omagiatului, n-a ezitat, a rezolvat problema într-un

mod radical (și admirabil) –, l-a eliminat pe *mestre* Archanjo din discurs. Magnifica sa oratorie, un imn închinat celor mai nobile

sentimente de patriotism ale brazilienilor, a vorbit despre un alt Archanjo,

„primul, acela care a plecat din Bahia ca soldat voluntar pentru a apăra pe câmpurile de luptă, în Paraguay, onoarea și măreția patriei”. A povestit despre eroism, despre vitejie, despre ascultarea oarbă a

ordinelor date de superiori, calități supreme care i-au adus galoane și nominalizări înainte de a muri pe

câmpul de luptă, exemplu pentru fiu și pentru generațiile viitoare. Astfel, în treacăt, rapid și discret, l-a pomenit pe Pedro Archanjo, vlăstar al nemuritorului soldat. S-a descurcat bine, a scos-o la capăt, un tip

isteț.

Cine sunt eu ca să mă bag în asemenea subterfugii? De ce să-l înfățișez pe *mestre* Archanjo bătrân

și zdrențăros, coborând prin Pelourinho spre bordelurile sărăcăcioase? Monumentul crește în lumina omagierilor – statuia îl reprezintă, aproape alb pur, pe savantul salariat al facultății, castrat și mut, îmbrăcat cu tunica de soldat, Pedro Archanjo, gloria Braziliei.

Îmi iau rămas-bun, domnilor, îl las pe Pedro Archanjo în pușcărie.

152 *Tendința tânără*.

DESPRE ÎNTREBARE ȘI DESPRE RĂSPUNS

1

NE ÎNTOARCEM LA ÎNCEPUT, LA SCAUNUL DE BĂRBIER – A ZIS MEȘTERUL Lídio Corró.

Dacă ar trebui să-i bărbierească pe clienți, ar mai ști? Nu mai avea mâna ușoară, încheietura flexibilă. Avea mână fermă și

îndemânatică, totuși, în zugrăvirea de miracole. Zugrăvitul de miracole e

adevărata lui meserie și, dacă o schimbase cu atelierul tipografic, mult mai rentabil, nu abandonase niciodată cu totul vechea profesie și artă. Din lipsă de timp, refuza majoritatea comenzilor, dar cădea în

ispită când miracolul se impunea inventivității sale prin raritate sau prin măreție: „Miracolul pe care l-a făcut Domnul Nostru cel glorios din Bonfim pentru cei șase sute de pasageri din transatlanticul englez

King of England, victimă a unui incendiu înspăimântător care s-a produs la ieșirea din bara Bahia". Șase sute de pasageri, toți protestanți, doar un singur baian, și acesta, în ceasul primejdiei, a strigat, cu ochii ațintiți asupra Colinei Sfinte: „Ajută-ne, Doamne Isuse din Bonfim!" A promis un tablou comemorativ

pentru biserică, sacrificiul unui vițel și al unui țap pentru *Oxalá*; în aceeași clipă, un val uriaș a măturat nava și a stins incendiul imens.

În ziua demiterii și arestării lui Pedro Archanjo („Negrul e arestat, stimate alb", îl informase agentul

pe profesorul Argolo, la ordinul șefului de poliție), după ce trecuseră soldații pe la *Prăvălia de miracole*, din atelier nu mai rămăsese nimic. Ucenicul alergase la poliție cu vestea întipărită pe chip: patrula invadase tipografia, devastase mașinile, rafturile, distrusese topurile de hârtie cumpărate pe credit ca să completeze ediția *Însemnărilor* – avem nevoie cel puțin de cinci sute de exemplare, toată

lumea vrea să cumpere și să citească. Au pus literele în saci de pânză, la grămadă cu cărțile. Ordinul era

să se confiște exemplarele din *Însemnări*, au luat și cărțile lui Archanjo, au scăpat doar cele care se aflau în mansardă, cele pe care le citea în fiecare zi, cărțile de căpătâi. Au fost arestați Havelock

și Oliveira Martins, Frazer, Ellis și Alexandre Dumas, Couto de Magalhães, Franz Boas, Nina Rodrigues,

Nietzsche, Lombroso și Castro Alves, precum și mulți alții, o amplă listă de filozofi, eseiști, romancieri, poeți, zeci de volume, traducerea în spaniolă a *Capitalului* într-o ediție ieftină, cu text prescurtat, tipărită

în Buenos Aires, și *Cartea sfântului Ciprian*.

Aduse una câte una de cei care făcuseră investigațiile și de soldați, cărțile au sfârșit în anticariate.

Archanjo a reușit să recupereze câteva, cumpărându-le de la Bonfanti: „Vând la prețul pe care l-am plătit, *figlio mio* 153, nu câștig nici o para”. Din *Însemnări* au fost confiscate patruzeci și nouă de volume, celelalte fuseseră trimise de meșterul Corró pe la universități, facultăți, biblioteci, profesori, critici, redacții, date spre vânzare în librării sau înmânate direct – și nu toate „au ars pe rugul Inchiziției aprins în centrala poliției de reclamațiile lui Savonarola Argolo de Araújo”, după cum a relatat profesorul Fraga Neto într-o scrisoare adresată lui Silva Virajá. Unele au fost vândute pe ascuns și la un preț ridicat de agenții poliției, și n-a fost comisar și sectorist care să nu-și fi luat un exemplar pentru acasă, ca să

arunce o privire la faimoasa listă a mulatrimii, urmând exemplul șefului de poliție. „Nu uitați să păstrați unul pentru guvernator!”

Datorând și cămașa de pe el, fără nici o perspectivă de a reface atelierul, cu o nevoie urgentă de bani, meșterul Lídio a vândut mașinile și ce mai rămăsese din litere aproape la preț de fier vechi. Scăpat

de creditorii cei mai nerăbdători, s-a considerat răsplătit pentru prejudiciu: cumătrul Archanjo smulsese

penele și mărgelele, pietre prețioase false care-i împodobeau pe profesorii închipuiți și intoleranți de doi bani, savanți de rahat, haită

de fanfaroni, oameni de mucava! Expuși în piața publică, demascați și târâți

în rușine, nu le-a rămas decât biciul poliției, agenții și soldații. În rest, au ajuns de râsul orașului.

Doi mulatri puternici, doi cumetri veseli. Meșterul Lídio Corró zugrăvea miracole, *mestre* Pedro Archanjo îi învăța gramatică și aritmetică pe copii, avea și vreo patru elevi la franceză.

În realitate, Lídio se simte bolnav, a împlinit șaizeci și nouă de ani. Dacă merge ceva mai mult, i se

umflă picioarele, circulație proastă. Doctorul David Araújo i-a prescris o viață liniștită, un regim alimentar sever, mâncare de regim, fără fructe de palmier, fără cocos, fără piper și nici o picătură de alcool. Mai lipsea să-i interzică femeile. Poate că n-o făcuse crezând că Lídio își pusese scula în cui, că

nu se mai gândea la asta. Imposibil, domnule doctor, să interzici fructele de palmier și rachiul unui bărbat care și-a pierdut puțina lui avere sub patul puștilor, sub labele soldaților și o ia de la capăt, de la nimic. În privința femeilor, ele încă îl preferă multor tineri. Dacă vreți să vă convingeți, nu trebuie decât să întrebați prin zonă.

Cu opt ani mai tânăr, Pedro Archanjo nu se plânge de sănătate. Țeapăn și aranjat, e amator de mâncare și de băutură, întotdeauna de fete tinere și nu numai una. Nu ascunde, însă, că nu-i place să-i

învețe pe copii, nu mai are aceeași răbdare, timpul e prea scurt și prețios ca să-l irosească dând lecții de gramatică.

Ceea ce-i place cu adevărat e să stea de vorbă. Să umble din ușă-n ușă, din prăvălie-n prăvălie, din

casă-n casă, din petrecere-n petrecere. Să asiste, în atelierul iconarului Miguel, la procesiunea celor necăjiți și nevoiași care vin să-l caute pe maiorul Damião de Souza. Uneori petrece acolo

dimineți întregi, mâzgălește în carnețelul negru, unii îl iau drept secretarul maiorului.

Îi place să asculte intimitățile divinităților *orixá* din gura Pulquériei și a lui Aninha, povestiri din vremea sclaviei spuse de unchiași bătrâni cu părul lor creț și alb; să asiste la repetițiile *afoxé*-ului Petrecăreții din Africa, la a cărui regie a acceptat să participe la rugămintea mamei Aninha, atunci când

Bibiano Cupim, *axogum* al *candomblé*-ului din Gantois, a înălțat din nou gloriosul stindard și l-a purtat pe străzi; să se așeze pe banca orchestrei Școlii de Capoeira a lui *mestre* Budião sau a celei a lui Valdeloir, să pună mâna pe *berimbau* și să cânte:

Ce mai faci ce mai zici

Camunjerê

Ești bine sănătos

Camunjerê

Am venit să te văd

Camunjerê

Îmi face plăcere

Ce mai faci ce mai zici

Camunjerê

Îi place să cânte la casa de cult, să dea binecuvântarea la *feitas* și inițiate, să stea lângă *mama-de-sfânt*:

Cucuru, Cucuru

Tibitiré la wodi la tibitiré

Că mănânci bine, că mănânci prost, tot trăiești. Nu-i așa, tată *Ojuobá*? Binecuvântarea, plec, cine

vine după mine să tragă zăvorul. În timp ce meșterul Lídio caută clienți, anunță că se întoarce la zugrăvitul de miracole – zugrăvitor ca el n-a fost și nici n-o să mai fie, *mestre* Archanjo reduce numărul de elevi și de lecții, își petrece tot timpul pe stradă, stând de vorbă când cu unul, când cu altul, râzând, întrebând, deschide gura, camarade, deapănă ghemul, lămurește misterul. Ascultă și povestește și nu-i

altul care să povestească cu atâta pricepere și har, cu atâtea ocolișuri – abia la sfârșitul povestirii oferă

dezlegarea intrigii.

Atâta sete și nerăbdare de a trăi nu avusese nici în adolescență, când, întors din Rio, se aruncase în

viața baiană. Timpul s-a scurtat, zilele sunt mai mici, săptămânile și lunile trec în goană. Timpul nu ajunge pentru nimic și îl mai și pierde învățând copii. Când Bonfanti i-a comandat cartea despre bucătăria baiană, s-a folosit de pretext și a renunțat și la restul de elevi. Acum se simțea complet liber de orice angajament, ore fixe sau restricții. Era stăpân pe timpul lui, restituit străzii și oamenilor.

Îl privea pe meșterul Lídio perfecționându-și mâna în zugrăvirea de miracole, alegând culorile

pentru scena animată. Femeie de patruzeci de ani și grasă, căzută în fața tramvaiului, cu rochia ruptă, cu

sânge pe coapsa rănită, cu piciorul rupt, dona Violeta privește implorând imaginea lui Isus din Bonfim.

Accidentul dramatic – căzătura periculoasă, tramvaiul ucigător, privirea pioasă, toate acestea ocupă o mică parte a tabloului. În

celelalte două treimi rămase, tramvaiul e un salon sărbătoresc unde pasagerii,

vatmanul, conductorul și controlorii, un polițist și un câine discută despre cele întâmplate. Zugravul migălește la fiecare figură, un bărbat mustăcios, un negru bătrân ținând de mână un copil alb, femeia galbenă, câinele de un roșu viu.

Deodată a ridicat privirea spre Archanjo:

– Cumetre, știai că a venit Tadeu, că e în Bahia?

– A venit Tadeu? Când?

– Când, nu știu, de vreo două zile. Am aflat azi, dis-de-dimineață, la dugheana Terênciei. Damião

s-a întâlnit cu el pe stradă. Zice că se duce în Europa. E în casa familiei lui Lu…

– Familia lui, dragul meu. Nu e ginerele colonelului, soțul fiicei lui?

– N-a venit pe aici…

– O să vină, cu siguranță. Abia a venit, are treburi de rezolvat, plimbări de făcut, rude de vizitat.

– Rude? Și noi?

– Dumneata ești rudă cu el, dragul meu? De când? Fiindcă îți spunea unchi? Chestii de ucenic, camarade.

– Nici dumneata nu ești?

– Sunt rudă cu toată lumea și cu nimeni. Dacă am făcut copii, nu-i am, n-am rămas cu nici unul,

dragul meu. Nu te ambala, când o să aibă timp, Tadeu o să vină încoace. Ca să-și ia rămas-bun.

Lídio și-a plecat privirea asupra tabloului, vocea lui Archanjo era neutră, aproape indiferentă. Unde

era acea iubire adâncă, acea afecțiune cea mai mare din lume?

– Vorbeam de lup și lupul la ușă, a râs Pedro Archanjo și Lídio a ridicat privirea.

În ușa *Prăvăliei*, de o eleganță sobră și rafinată, cu pălărie de pai, cu mustața bine aranjată, unghiile făcute, guler înalt, ghetre, baston cu mâner de sidef, un prinț, Tadeu Canhoto a zis:

– Abia azi am aflat ce s-a întâmplat. Tocmai mă pregăteam să vin aici să vă văd. Am venit degrabă

de cum mi s-a povestit. E adevărat, deci? N-ați putut să recuperați nici măcar mașinile?

– Dar ne-am distrat pe cinste, l-a lămurit Archanjo. Și eu, și cumătrul Lídio credem că a meritat.

Tadeu a intrat, a venit spre ei și i-a sărutat mâna nașului. Lídio, emoționat, l-a cuprins în brațe:

– Ești un adevărat lord!

– În poziția mea, trebuie să fiu mereu bine îmbrăcat.

Pedro Archanjo l-a privit cu ochi prietenoși pe domnul cel important care stătea în picioare în fața

lui. Tadeu trebuia să meargă pe treizeci și cinci de ani, avea paisprezece când l-a adus Dorotéia la casa

de cult și i l-a încredințat lui Archanjo – nu vorbește decât de citit și de socotit, nu-mi ajută la nimic, dar nu pot să-l abat de la destinul lui, să-i schimb soarta copilului. Nici eu nu pot să mă abat de la destinul meu, să schimb drumuri, să opresc timpul, să împiedic urcușul, cumetre Lídio, dragul meu. Tadeu Canhoto merge pe drumul lui, va

ajunge în vârf, pentru asta se pregătise, iar noi, camarade, l-am ajutat.

Uite-l, Dorotéia, pe băiatul tău cum urcă, o să ajungă departe.

– Vreau să știu cum pot să ajut. Am niște bani ai mei, îi pusesem deoparte pentru o problemă pe

care voiam s-o rezolv în Europa. Știți, nu-i așa? Am obținut o bursă de la guvern pentru un curs de urbanism în Franța. Lu merge cu mine. Cu totul, vom fi plecați un an. La întoarcere o să-i iau locul șefului, care se pensionează. Așa stau lucrurile acum, cel puțin.

– Dacă nu scrii, cum era să știu? s-a plâns Lídio.

– De unde timp? Trăiesc tot într-o alergătură, am sub ordinele mele două echipe de ingineri, în fiecare seară avem întâlniri, ieșim mult, Lu și cu mine. Un infern. După tonul vocii, era ușor de înțeles

cât îi plăcea infernul acela. – Ziceam că am ceva bani, niște economii. Mă gândeam să-i folosesc pentru

un tratament, poate Lu reușește să ducă la bun sfârșit o sarcină. A pierdut trei copii.

– Păstrează-ți banii, Tadeu, fă tratamentul lui Lu, noi n-avem nevoie de nimic. Ne-am hotărât să

terminăm cu tipografia, e multă muncă și câștigul e mic, Lídio se omora zi și noapte. Pentru noi e mai

bine așa, cumătrul zugrăvește miracolele lui, uite ce frumusețe de tablou pictează. Eu predau când am

timp, am predat toată viața, acuma italianul mi-a comandat o carte, lucrez la ea. N-avem nevoie de bani,

tu ai mai multă nevoie, o călătorie ca asta nu e joacă.

Tadeu rămăsese în picioare, cu vârful bastonului înfipt în scândurile putrede ale podelei. Brusc, cei

trei au rămas fără subiect de discuție, fără să aibă ce să-și spună. În cele din urmă, Tadeu a zis:

– Mi-a părut foarte rău de moartea Zabelei. Colonelul Gomes mi-a povestit că a suferit mult.

– Colonelul s-a înșelat. Zabela avea dureri, era anchilozată, îi plăcea grozav să se plângă. Dar a fost

veselă și mulțumită până în ultima zi.

– Cred că ai dreptate. Acum trebuie să plec. Nici nu vă imaginați de la câți trebuie să ne luăm rămas-bun. Lu vă cere iertare că n-a venit. Ne-am împărțit, eu pe-o parte, ea pe alta, numai așa vom putea să răzbim. M-a rugat să vă transmit salutări.

După îmbrățișări și urări de călătorie plăcută, când Tadeu trecea prin ușile batante, Archanjo s-a dus

după el; l-a ajuns în stradă:

– Spune-mi un lucru! În drumurile tale, treci și prin Finlanda?

– În Finlanda? Cu siguranță, nu. N-am nimic de făcut acolo. Nouă luni în Franța, durata cursului.

Apoi dăm o fugă în Anglia, în Italia, în Germania, în Spania, în Portugalia, *a vol d'oiseau*154, cum ar zice Zabela. A zâmbit și a dat să-și continue drumul, dar s-a oprit: De ce Finlanda?

– Nu, nimic.

– Atunci, la revedere.

– Adio, Tadeu Canhoto.

Din ușă, Archanjo și Lídio l-au privit urcând strada, cu pasul ferm, învârtind bastonul în mână, un

domn important, bine îmbrăcat, cu inel pe deget, circumspect și distant, inginerul Tadeu Canhoto. De

data asta despărțirea era definitivă. Tulburat, Lídio Corró s-a întors la pictura miracolului:

– Nici nu mai pare același.

Pentru ce am luptat noi, cumetre Lídio, bunul, camaradul meu? Pentru ce ne aflăm aici, doi bătrâni

fără o para în buzunar? Pentru ce am fost arestat, pentru ce au terminat cu tipografia? Pentru ce? Pentru

că am spus că toți trebuie să aibă dreptul să studieze, să avanseze. Ți-aduci aminte, cumetre, de profesorul Oswaldo Fontes, de articolul din gazetă? Negrii și mulatrii invadează facultățile, ocupând locurile, trebuie să punem frână, să punem capăt, să interzicem această nenorocire. Îți amintești scrisoarea pe care am scris-o și trimis-o la redacție? A devenit articol de fond și paginile ziarului au fost lipite pe pereți la casa de cult. Tadeu a pornit de aici, aici și-a început escalada, a urcat, nu mai aparține acestui loc, dragul meu, aparține aristocraticului bulevard Corredor da Vitória, familiei Gomes, e inginerul. Tadeu Canhoto.

La școala lui Budião, capoeiriștii cântau în stilul de altădată, al epocii sclaviei:

Pe vremea când aveam bani

Mâncam la masă cu domnișori

Mă culcam în pat cu domnișoare

Camarade, he, he,

Camarade!

Doctorul Fraga Neto zice că nu există nici alb, nici negru, există doar bogat și sărac. Ce vrei, cumetre? Să învețe băiatul și să continue să trăiască aici în sărăcia din Tabuão? Pentru asta a învățat el?

Inginerul Tadeu Canhoto, ginerele colonelului, moștenitor de pământuri și de cirezi, bursă în Franța, călătorie în Europa, nu există alb, nici negru, pe Corredor da Vitória banii albesc, aici sărăcia înnegrește.

Fiecare cu soarta lui, dragul meu. Puștii de pe strada asta, camarade, se vor împărți, fiecare își are

destinul lui. Unii vor încălța pantofi, vor purta cravată, vor fi absolvenți de facultate, alții vor continua să trăiască aici, cu nicovala și ciocanul. Împărțirea în alb și negru, dragul meu, sfârșește în amestecătură, s-a terminat pe mâna noastră, cumetre. Împărțirea e alta acum și cine vine în urmă să tragă zăvorul.

Adio, Tadeu Canhoto, mergi pe drumul tău care suie. Dacă treci prin Finlanda, caută-l pe regele Scandinaviei, Oju Kekkonen, e fratele tău, transmite-i salutări din partea mea. Spune-i că tatăl lui, Pedro Archanjo *Ojuobá*, o duce foarte bine, nu-i lipsește nimic.

– Domnul inginer Tadeu Canhoto, om ilustru și bogat, cumetre. Viața merge fără oprire, roata nu se

învârtește înapoi. Hai să mergem să ne plimbăm, dragul meu. Pe unde e vreo petrecere azi, camarade?

2

CÂTEVA ZILE MAI TÂRZIU, SPRE SEARĂ, ÎNTORS DE LA ANTICARIATUL LUI BONFANTI,

UNDE fusese să ia șpalturile cărții despre bucătăria baiană, la sosirea la *Prăvălia de miracole*, Pedro Archanjo l-a găsit pe Lídio

Corró, cumătru, prieten, frate, geamăn, căzut mort peste miracolul neterminat, sânge adevărat revărsându-se din matca lui.

Pensula pictorului șterge literele de pe fațadă, *Prăvălia de miracole* nu mai există. Un bătrân coboară strada, cu pasul domol.

3

INIȚIAL LIMITATĂ LA VATMANI, CONDUCTORI, CONTROLORI DE TRAMVAI și ceilalți

funcționari ai Companiei de tramvaie Circular, din Bahia, extinsă apoi la auxiliarele sale, Compania de

Energie Electrică și Compania Telefonica, greva l-a găsit pe meșterul Pedro Archanjo urcând și coborând străzile în pantă din Pelourinho, Carmo, Passo, Tabuão, străbătând Baixa dos Sapateiros, distribuind facturi de lumină. Obținuse slujba prin intermediul domnului Passarinho, avocat al

întreprinderii. Era obositoare și prost plătită, dar, cu toate astea, o prefera îndeletnicirii sedentare de a preda copiilor. Distribuind facturi, se ducea din casă-n casă, din magazin în magazin, din prăvălie în prăvălie. Stătea de vorbă, auzea una, povestea alta, comenta întâmplări, accepta o gură de rachiu. Unde

a fost *Prăvălia de miracole*, un turc a deschis un magazin de țesături și articole de mercerie, un bazar de mărunțișuri.

Cu toate că cei de la Energia Electrică au aderat la grevă câteva zile mai târziu, vatmanii și conductorii au început-o imediat și Pedro Archanjo n-a mai pierdut nici o ședință a sindicatului, dovedind o activitate și un entuziasm molipsitor; puțini tineri puteau concura cu bătrânul acela sub aspectul acțiunii și inițiativei. Pentru că el n-o făcea la comandă, din obligație, pentru a îndeplini o sarcină dată de un grup sau de un organism de partid. O făcea pentru că socotea că e corect și amuzant.

Pentru prima oară după șase ani, s-a oprit la ușa Facultății de Medicină. Studenții din vremea lui terminaseră, Archanjo nu-i cunoștea pe cei de acum și nici ei nu-l cunoșteau pe el. Profesorii, însă, recunoscându-l pe vechiul ajutor de secretar, încetineau pasul. Unii i-au dat bună ziua. Pedro Archanjo

îl aștepta pe profesorul Fraga Neto și s-a îndreptat spre el când l-a văzut apărând printre studenți, discutând aprins cu ei.

– Domnule profesor…

– Archanjo! De cât timp… Vrei să vorbești cu mine? I-a întrebat pe studenți: Voi știți cine e omul

acesta?

Băieții s-au întors spre mulatrul sărac, cu hainele uzate, vechi, însă curate, cu pantofii întreținuți de

luciul cremei de ghete. Obișnuința de a umbla curat rezista în fața sărăciei tot mai mari și a bătrâneții.

– Este Pedro Archanjo, despre care s-a vorbit atât de mult. A fost ajutor de secretar la facultate timp

de vreo treizeci de ani și e un profund cunoscător al vieții din Bahia, al obiceiurilor populare, un antropolog cu cărți tipărite, cărți serioase. A fost dat afară din facultate pentru că a scris o carte răspunzând unei lucrări rasiste a profesorului Nilo Argolo. Archanjo a dovedit, prin cartea sa, că în Bahia toți suntem mulatri. A fost un scandal…

– Am auzit. De aceea s-a pensionat monstrul de Argolo, nu-i așa?

– E adevărat. Studenții nu i-au iertat intransigența. Nu-i spuneau decât… Cum e, Archanjo?

– Oubitikô.

– De ce acest nume?

– E unul dintre numele de familie ale profesorului, unul pe care nu l-a folosit niciodată. Nume moștenit de la Bomboxê, un negru, stră-străbunic al profesorului. Și, prin coincidență, și al meu…

– „Vărul meu, profesorul Argolo”, și-a amintit Fraga Neto. Scuzați-mă, domnilor, mă duc cu

Archanjo, nu l-am văzut de mult. La revedere.

Profesorul și fostul ajutor de secretar s-au așezat la barul Perez, ca înainte.

– Ce bei? a întrebat Fraga Neto.

– Nu refuz o înghițitură de rachiu. Dacă beți și dumneavoastră…

– Nu, nu pot. Nici un fel de alcool, nici bere, din nefericire. Complicații ale ficatului. Dar beau o

apă tonică.

Îl examina pe Archanjo pe furiș: decăzuse mult. Nu numai că îmbătrânise; nu mai avea nici

prestanța de altădată. Cât timp va mai dura efortul de a-și menține hainele curate, pantofii lustruiți?

Profesorul nu-l văzuse pe Archanjo de câțiva ani buni, de la moartea fratelui Timóteo. Fuseseră

împreună în mănăstire la priveghiul călugărului olandez. Altă dată îl căutase sperând să obțină un exemplar al *Însemnărilor*, dar nu l-a mai găsit la *Prăvălia de miracole*. În locul acesteia a dat peste bazarul unui turc. Și Pedro Archanjo? Nu avea o adresă fixă, putea fi văzut uneori pe acolo, dacă voia să

lase un mesaj… Fraga Neto a renunțat. Acum, la masa de la bar constata: decăzuse mult bătrânul Archanjo.

– Domnule profesor, am venit să vă caut în legătură cu greva de la Circular.

– Cu greva? Generală, nu? S-a oprit totul, nu-i așa? Tramvaiele, Ascensorul Lacerda, șaretele, totul

e oprit. Formidabil, nu?

– Formidabil, da! O mișcare îndreptățită, domnule profesor, salariile sunt mizerabile. Dacă Energia

Electrică și Telefonica aderă… victoria noastră e sigură.

– Noastră? Ce legătură ai dumneata cu asta?

– E adevărat, dumneavoastră nu știți. Sunt funcționar…

– La Circular?

– La Energia Electrică, în fond e același lucru. E trustul, cum ziceți dumneavoastră, domnule profesor.

– Așa e, trustul imperialist, a râs Fraga Neto.

– Ei bine, domnule profesor, eu sunt membru al unei comisii de solidaritate cu greviștii. Și am venit

să văd dacă…

– Bani…

– Nu, domnule. Adică, și banii sunt de ajutor, bineînțeles, dar asta e treaba altei comisii, cea de finanțe. Dacă vreți să contribuiți cu bani, vorbesc cu cineva de la finanțe și o să vă caute el. Eu voiam

altceva – prezența dumneavoastră în sindicat. Ne aflăm în ședință permanentă, zi și noapte, și multă

lume vine să-și exprime solidaritatea, ziarele publică, e important. Au venit profesori de la drept, deputați, jurnaliști, literați, multă lume bună, studenți cu grămada. Eu m-am gândit că dumneavoastră,

cu ideile pe care le aveți…

– Cu ideile pe care le am… Ai avut dreptate să te gândești la mine, am ideile mele, nu m-am schimbat. Pentru muncitori nu e nimic mai just decât greva, e arma lor. Numai că eu nu pot să merg. Nu

știu dacă ești la curent, o să dau concurs pentru postul de profesor titular…

– Și domnul profesor Virajá? Știu că trăiește, chiar acum câteva zile am văzut o știre despre el în

ziar.

– Profesorul Silva Virajá s-a pensionat, nu i s-a părut corect să țină catedra ocupată de vreme ce nu

mai predă și nu intenționează să se întoarcă. Am făcut totul ca să-l împiedic, n-am reușit. Am doi concurenți, Archanjo. Unul destul de capabil, profesor-asociat de aceeași specialitate în Recife. Celălalt

e un nerod chiar de aici, cu relații peste tot. Va fi o bătălie din alea de-ale noastre, *mestre* Archanjo.

Sper să reușesc, dar sunt victima unei campanii teribile, folosesc totul împotriva mea, în special ideile

mele, alea la care te referi dumneata. Dacă merg la sindicatul dumitale, dragul meu, pot să-mi iau adio

de la catedră… Înțelegi, Archanjo?

A dat din cap, în semn că da. Profesorul a adăugat:

– Nu sunt politician. Am convingerile mele, dar nu fac politică. Poate că ar trebui să fac, ar fi cel

mai bun lucru. Dar, bunul meu Archanjo, nu toată lumea are fibra dumitale și nu-și pune în joc slujba și

titlul ca să-și apere ideile. Nu mă judeca rău.

– Un titlu de ajutor de secretar… Foarte puțin, domnule profesor, în comparație cu cel de profesor

titular. Fiecare lucru își are prețul lui, valoarea lui. De ce v-aș judeca eu, domnule profesor? O să le spun tovarășilor de la comisia de finanțe să vă caute.

– Diseară, acasă, e mai bine.

Archanjo s-a ridicat, la fel și Fraga Neto, care a scos portmoneul ca să plătească:

– Ce funcție ai la Energia Electrică?

– Distribui facturi de lumină.

Cu glas scăzut, puțin emoționat, profesorul a întrebat:

– Pot să te ajut cu ceva, Archanjo? Oare ai accepta… Scotea o bancnotă din portofel.

– Nu mă jigniți, domnule profesor. Păstrați-vă banii, adăugați-i la cei pe care-i veți da pentru grevă.

Succes la concurs. Dacă nu mi-ar fi interzisă intrarea în facultate, aș veni să vă susțin.

Fraga Neto l-a însoțit cu privirea; afurisitul de bătrân inflexibil. Neliniștit, cu pasul ezitant, a ieșit

din bar și s-a îndreptat spre automobil. Afurisitul de bătrân fără minte, redus la distribuitor de facturi.

Un concurs e un concurs, o catedră e o catedră. Un tânăr candidat la docență, de curând venit din Europa, are dreptul să fie nebun și să se declare marxist. Un profesor de la Facultatea de Medicină, aflat

în ajunul concursului pentru postul de profesor titular, având de înfruntat doi competitori, unul competent, celălalt protejat de miniștri, nu s-ar duce la un sindicat de greviști decât dacă ar vrea să

piardă concursul, să-și încheie cariera. Ar fi același lucru cu a arunca pe fereastră catedra, Archanjo.

Titlul de ajutor de secretar e una, titlul de profesor titular e alta, nu se pot compara, chiar tu ai spus-o.

Sărman ajutor, sărăcie și mândrie. Profesor universitar bogat, unde-ți sunt mândria și decența? Numai

ajutorul poate fi decent, poate avea mândrie? Grăbește pasul, aproape alergând după bătrân:

– Archanjo! Archanjo! Stai!

– Da, domnule profesor…

– Sindicatul… La ce oră, spune-mi, la ce oră trebuie să mă duc?

– Chiar acum, dacă vreți, domnule profesor… Veniți cu mine, dragul meu.

Profesorul Fraga Neto n-a pierdut catedra; s-a impus cu strălucire la concurs și i-a învins cu distincție pe competent și pe protejat. Pedro Archanjo, el da, și-a pierdut slujba, căci afurisitul de bătrân nu s-a mulțumit să ducă persoane solidare la sindicat. S-a erijat în agitator, a stat de vorbă, a convins, a fost unul dintre cei care au declanșat greva de la Compania de Energie Electrică, urmată imediat de

Telefonica. Grevă generală, victorioasă; în momentul acela n-a fost nimeni dat afară. O lună după aceea

au început demiterile. Printre primii, Pedro Archanjo.

A coborât piața Pelourinho râzând. Șomer. Da, Zabela, *chômeur*.

4

LUNGĂ ȘI MESCHINĂ ERA LISTA DE SLUJBE, TOATE DE SCURTĂ DURATĂ și cu salariu mai

mic. Pentru un bătrân, deja era greu să muncească, iar afurisitul de bătrân nici nu respecta programul,

părăsea serviciul pe la mijlocul programului, venea târziu, pleca devreme, alteori nu venea deloc, lăsându-se dus de conversațiile cu unul și cu altul pe stradă. Era imposibil să-l țină în serviciu, cu toată

bunăvoința generală.

A fost rezervă de revizor la redacția unui ziar de dimineață. La căderea serii se ducea să vadă dacă

aveau nevoie de serviciile lui, azi lipsea unul dintre titulari, mâine nu venea altul, bătrânul avea o anumită practică, era bun la gramatică și avea o exprimare bună. Spre dimineață, cu *sarapatel* și cu rachiu, distribuia știrile din lume și din țară pe la prieteni, lui Miguel, maiorului, lui Budião, lui Mané Lima… ei erau primii care aflau. Lumea mergea prost, din tulburare în tulburare. Fasciști omorând negri în Abisinia, demolând tronul din Saaba, ah, Sabina dos Anjos, Saaba, regele tău a fost dus într-un

lagăr! Se succedau masacrele de evrei, s-a emis o proclamație oficială a arianismului, războiul mondial

se apropia în răpăitul tobelor. În Brazilia, era chestia aia, Statul Nou, gurile pecetluite, închisorile pline.

N-a durat mult și bătrânul nu numai că a fost dat afară, dar numele lui a fost pe lista neagră din ziare.

Totul conduce la bănuiala că bătrânul a încurcat intenționat un articol în care era zeificat Hitler, semnat de un grande din guvern, colonelul Carvalho, și distribuit gazetelor prin Departamentul de Presă

și Propagandă cu indicația expresă de a fi cât se poate de bine pus în evidență. Diavolul își cam vârâse

coada prin întregul conținut al articolului. Încă se mai putea admite, i-a spus și a repetat șeful cenzurii de stat directorului organului de presă, de altfel prieten cu el, cu bună-credință încă se putea admite să

apară „Hitler, puroiul lumii" în loc de „Hitler, lumina lumii", era vorba doar de o literă155, neatenție de înțeles din partea linotipistului. Dar era mult mai greu de acceptat „ucigaș al umanității" în loc de

„salvator156 al umanității" așa cum era în original. Era cu totul de neacceptat acel cuvânt, *xibungo*, repetat de două ori alături de numele Führerului. Noroc că în Rio nu știa nimeni că *xibungo* înseamnă

poponar. Cu toate astea, ordinele venite de acolo erau teribile și el însuși își risca postul încercând să

limiteze scandalul și pedeapsa la confiscarea numărului respectiv și la suspendarea timp de opt zile, opt

zile lucrătoare, pe lângă ordinul dat cenzorilor de la ziar să facă o anchetă urgentă pentru a-i depista pe cei care se făceau responsabili de toate acestea.

Cenzorii n-au clarificat nimic, a fost imposibil să se descopere probele revizuite, dispăruseră cu totul. Într-o unanimitate covârșitoare, nimeni nu știa nimic, toți erau orbi și muți. Cum bătrânul era doar un înlocuitor ocazional, numele lui nici n-a fost

adus în discuție. Chiar și proprietarul ziarului, furios din pricina suspendării și a prejudiciilor, dar încă și mai furios din pricina dictaturii, a trecut sub tăcere numele zăpăcitului, deși l-a pus pe lista neagră a întreprinderii: „Dacă mai continuă să revizuiască texte, o să ne bage pe toți în pușcărie. Pezevenghi bătrân!”, ziceau linotipiștii. Exemplarele din acel număr al

gazetei, care s-au vândut pe sub mână, au ajuns la un preț bun.

Copist pentru realizarea de copii în arhiva tribunalului, dacă ar fi fost doar faptul că nu lucra n-ar fi

avut importanță, după cum i-a explicat grefierul Cazuza Pivide maiorului Damião de Souza. Mai rău e

că nici nu lucrează și nici nu lasă pe nimeni să lucreze, doar ce sosește și toți se opresc din treabă, afurisitul de bătrân e o tolbă cu povești, care de care mai încurcată, mai captivantă, dom’ maior. Până și

eu las la o parte ce fac ca să-l ascult.

Pedagog de gimnaziu, a rezistat o zi în funcție; copiii interni păreau prizonieri, smulși din cămin și

de pe stradă, supuși unei discipline intolerabile, veșnic înfometați de mâncare și de libertate. În prima și singura noapte de planton, le-a oferit băieților un spectacol literar-muzical, cu poeme și *cavaquinho*. I-ar fi prins zorile cântând dacă directorul, chemat în grabă, nu s-ar fi prevalat de autoritatea sa punând capăt acelei harababuri de nedescris. Portar de hotel, ieșea pe ușă la cea mai mică invitație. Controlor de bilete la cinematograful Olímpia, în Baixa dos Sapateiros, îi lăsa pe puști să intre gratis la matineele de duminică. Pontator în construcții, pe soare și pe ploaie, se punea la discuții cu muncitorii și ritmul de

lucru scădea; bătrânul nu se născuse moralist, cu atât mai puțin vânător de sclavi sau vătaf de muncitori.

La urma urmelor, prost plătiți, exploatați, de ce s-ar fi spetit ei – zidari, tâmplari, meșteri și ajutoare –

pentru ca alții să câștige banii atât de ușor? Bătrânul nu respectase niciodată ore fixe; chiar și disciplina cu care studiase fusese una interioară, nu o controlase cu minutarele ceasului; nu s-a supus niciodată

minutarelor și calendarului.

Hainele uzate, cămășile roase, pantofii rupți. Un singur costum, trei cămăși, două perechi de chiloți,

două perechi de ciorapi – imposibil să se mențină bine aranjat. Cu toate astea, având oroare de murdărie, își spăla singur acele puține lucruri, iar Cardeal, lustragiu la casa de cult de peste douăzeci de ani, îi făcea pantofii, gratuit:

– Vino, tată, să-ți dau lustru la ghete.

Mulțumit, umbla dintr-o parte în alta. La Librăria Dante Alighieri, numindu-l hoț pe Bonfanti,

„unde sunt banii de pe cartea mea de bucate, calabrezule?” „Poți să mă faci hoț, dar nu-mi zice calabrez,

io sono toscano, *Dio merda*!157” La prăvălia lui Miguel, la atelierele din Pelourinho, la dughenele din Mercado do Ouro, din Mercado Modelo, din Mercado de Santa Bárbara, petrecea dimineți și după-

amiezi întregi stând de vorbă. Mânca pe ici, pe colo, vesel invitat. Permanent la masa Terênciei, acum

servit de nepoata Nair, o tânără de douăzeci și cinci de ani și mamă a șase copii mici. Primul, nepot al

Terênciei, căci Nair îl avea de la vărul Damião, care nu era prost să lase pentru vreun alt îndrăzneț acea

trufanda familială. Ceilalți cinci, fiecare de la alt tată, într-o scală de culori care mergea de la blond la negru, Nair nu avea prejudecăți și nici nu pierdea timpul.

– Niciodată n-am văzut așa ceva… Cum vede nădragi… – se plângea Terência, cu părul albit, cu

ochii ațintiți asupra cumătrului. N-are mândria dumitale, cumetre.

– Mândria mea, cumătră? De ce spui asta?

A citit răspunsul în ochii triști – atâția ani așteptând un cuvânt, o rugăminte, o implorare. N-a fost

mândrie, cumătră, a fost respect. Vorbeai atâta de Torto Souza, cu glas furios, cu inimă care spera. Eu

mâncam pâinea dumitale, îți învățam copilul să citească, am respectat patul gol crezând că… Dumneata,

cumetre, care ești atât de inteligent, dumneata care ești ochii lui Xangô, ah!, cumetre, de ce n-ai știut să

vezi? Acum e târziu, suntem doi bătrâni neputincioși. Chiar așa neputincioși, cumătră? Al cui e penultimul copil al lui Nair, al Sfântului Sisoe? Încă n-a împlinit doi ani și tatăl, află, cumătră, dacă nu știi, e servitorul acela…

Pe la școlile de *capoeira*, stând de vorbă cu Budião și cu Valdeloir, la repetițiile pentru serbările de Crăciun, la sediul *afoxé*-ului Petrecăreții din Africa, la casele de cult, diminețile la Sete Portas, la Água dos Meninos… Din conversație în conversație, luând notițe în carnețelul negru, provocând râsul sau plânsul cu diferite cazuri și întâmplări, tot într-o alergătură; așa și-a trăit bătrânul Pedro Archanjo ultimii ani din viață. Atâta alergătură, atâția oameni și atât de singur.

Singur de la moartea lui Lídio Corró. Își revenise cu greu, a fost nevoie de toată energia, de pasiunea de a trăi. Încet-încet, cumătrul

a înviat în eroul preferat a mii de povești. Tot ce văzuse și realizase bătrânul fusese în compania lui Lídio, lucrare comună. Frați, gemeni, siamezi. „Odată, acum

mulți ani, cumătrul Lídio și cu mine ne-am dus la o sărbătoare de *Iansã* pe un drum lung, spre Goméia, pe vremea sectoristului Pedrito, când bâta mușca în voie pe spinarea oamenilor devotați sfântului.

Cumătrul Lídio…”

Văzându-l atât de sărac și nevoiaș, mama Pulquéria, pe care el o ajutase atâta în rezolvarea unor probleme legate de casa de cult, i-a propus o funcție remunerată. Avea nevoie de cineva care să se ocupe de încasarea cotizațiilor lunare ale membrilor *axé*- ului, a chiriei și a impozitului pe teren pentru cocioabele clădite pe terenul de la margine, locuințe ale rudelor și adepților, ale *fiicelor-de-sfânt*. Cineva de încredere care să facă socotelile, ea nu avea timp. Suma de plată era mică, dar tot folosea la ceva, niște bănuți de tramvai. Tramvaiul nu-l plătea, de când cu greva. Mâncare avea din belșug, la multe mese, avea de unde alege. Îmi asum misiunea, mamă Pulquéria, e obligația lui *Ojuobá* și plăcerea unui prieten, dar cu o condiție: o fac gratis, nu accept plată, nu mă jigni, mamă. Își zisese în sinea lui: dacă aș

mai crede în mister, dacă n-aș fi pătruns taina șaradei, poate aș fi putut, credincios și convins, să

primesc bani de la sfânt. Acuma însă, nu, mamă Pulquéria; cel care îndeplinește sarcina e doar un prieten devotat. Se plătește fratelui de credință, dar prietenului nu i se plătește, prietenia nu se închiriază, nu se vinde, prețul ei e altul, unul diferit, întreabă-mă pe mine! Până la sfârșitul vieții, Pedro Archanjo s-a ocupat de cotizațiile lunare ale membrilor sectei, fiii aparținători de casa de cult a Pulquériei, de impozit și de chirie de la chiriași și locuitori, a ținut cu exactitate socotelile *axé*-ului și chiar, când a avut, a pus câțiva bănuți din buzunarul lui în cutia milei a lui *orixá*, pe altarul lui *Xangô*, în casa lui *Exu*.

La un moment dat, a dispărut câteva zile și, când și-au dat seama prietenii, a fost o mare agitație.

Au tot căutat peste tot, și nimic; pe unde s-o fi aciuit? De când părăsise mansarda care dădea spre mare,

locuința în care trăise treizeci de ani, n-a mai avut niciodată o adresă sigură, a schimbat camera și patul în fiecare lună, a trăit cum a dat Dumnezeu. În cele din urmă, a fost descoperit de Ester, patroană a unei

case de femei din Maciel de Cima, matroană respectată și fina lui. Când era tânără și ospătăriță de cafenea, fusese inițiată. Bătrâna Majé Bassã abia se putea mișca și *Ojuobá* a ajutat-o mult în conducerea acelei nave de inițiate la mal, în ziua de nume. Când a venit vremea s-o radă158 pe Ester, Majé Bassã, lipsită de putere, a împrumutat mâna lui *Ojuobá*, i-a dat lui briciul.

Într-o cocină infectă, fără pat, fără saltea, cu o pătură ruptă, o zdreanță, cu lada cu cărți – așa o sărăcie Ester încă nu văzuse –, Archanjo ardea de febră și zicea că nu era nimic, doar o simplă răceală.

Medicul a diagnosticat un început de pneumonie, a prescris pilule și injecții și mutarea imediată a bolnavului. La spital în nici un caz, s-a opus Archanjo, nu punea el piciorul în spital. Un sărac în spital e mort sigur. Medicul a dat din umeri – în orice loc unde poate locui un creștin, dar sub nici o formă nu

poate să rămână în gaura asta umedă, unde nu rezistă nici șoarecii.

În spatele clădirii bordelului, Ester avea o cămăruță pentru ospătarul care le servea clienților bere,

vermut și coniac, asigura ordinea și le proteja pe fete. Aceste atribuții atât de diferite și de răspundere erau încredințate lui Mario Formigão. Mulatru roșcovan și tată de familie exemplar, locuia cu soția și

copiii. Cămăruța era liberă. O casă de curve nu era un loc pentru tatăl *Ojuobá*, dar Ester n-a văzut altă

soluție, de vreme ce bătrânul încăpățânat nici nu voia să audă de spital.

În camera aceea din spatele bordelului lui Ester, o cutie de chibrituri, și-a trăit ultima perioadă, bucuros de viață. Din slujbă în slujbă – nu mai era un serviciu, ci mici servicii pe ici, pe colo, a trecut fără aniversare pragul celor șaptezeci de ani; înainte de a împlini șaptezeci și unu a început războiul și a fost singura lui slujbă, i-a ocupat zilele, ceasurile, minutele.

Prin toate colțurile orașului, de la bordeluri la piețe, de la târguri la prăvălii, de la ateliere la case de cult, prin case și pe străzi, a discutat și s-a ambalat. Tot ceea ce gândise și făcuse era acum în joc, era în pericol, în pericol de moarte.

A fost soldat și general, el, civilul cel mai civil. Tactician și strateg, a plănuit și desfășurat multe bătălii. Când toți erau descurajați și s-au dat bătuți, el a preluat comanda unei armate de mulatri, de evrei, de negri, de arabi, de chinezi și a plecat să înfrunte hoardele naziste. Haidem, dragul meu, să

biruim moartea dezlănțuită, moartea infamă!

5

DRUMEȚ INVETERAT, BĂTRÂNUL A ÎNSOȚIT PARADA DE LA PUNCTUL de plecare din

Campo Grande până în Praça da Sé, unde impunătoarea manifestație organizată cu ocazia celei de-a patra aniversări a celui de-al Doilea Război Mondial s-a încheiat cu o adunare imensă. Ca să reziste la

atâta mers pe jos, își căptușise cu hârtie pantofii găuriți în talpă, nu mai căuta să ascundă petele de pe

sacou sau rupturile de pe pantaloni.

Forțele antifasciste adunaseră mii de manifestanți, un ziar a pomenit de douăzeci și cinci de mii de

oameni, altul, de treizeci de mii. Studenți, intelectuali, muncitori, persoane publice, oameni din popor de toate categoriile sociale. La lumina torțelor aprinse cu petrolul brazilian interzis – a cărui existență era oficial negată și multora li s-au intentat procese și au fost pedepsiți cu închisoarea pentru că au afirmat-o

–, într-o imensă și lentă procesiune, masele se deplasau repetând lozinci, printre strigăte de „Trăiască!”

și „Moarte!”

Drapele ale statelor aliate, afișe și pancarte, portrete imense ale liderilor războiului împotriva nazismului. În fruntea cortegiului, pe umerii membrilor conducerii Frontului Medical – portretul lui Franklin Delano Roosevelt. Bătrânul l-a recunoscut, printre cei care duceau portretul, pe profesorul Fraga Neto, cu capul semeț, cu barbișonul lui polemic, cu mustața roșcovană. Fusese unul dintre primii

care încălcaseră interdicțiile poliției și ceruseră în piața publică trimiterea de trupe braziliene pe fronturile de luptă.

Urmau portrete ale lui Churchill, Stalin, printre aclamații delirante, De Gaulle, Vargas. Două

cuvinte de ordine dominau demonstrația. Primul cerea formarea imediată a unui corp expediționar, capabil să retragă declarației de război a Braziliei împotriva puterilor Axei caracterul pur simbolic, pentru a deveni participant real. Celălalt cerea măsuri care să permită cercetarea și exploatarea petrolului brazilian, a cărui descoperire fusese dovedită în Recôncavo. Se puteau auzi și primele cereri

de amnistiere pentru deținuții politici. În ce privește libertatea, populația o cucerea în practică, prin manifestații și adunări. Bătrânul zdrențăros și cu mers tărăgănat nu pierdea nici o manifestație, avea preferințe pentru anumiți oratori, era capabil să distingă culoarea politică a fiecăruia, cu toții aflați acum într-un front unic pentru victoria în război.

În fața Școlii Politehnice, în São Pedro, coloana a făcut o scurtă oprire și de la o fereastră a primului

etaj s-a înălțat glasul înflăcărat care denunța crimele nazismului rasist și totalitar, care-i elogia pe soldații democrației și ai socialismului. Fiecare cuvânt smulgea aplauze. Cu efort, bătrânul se urcase pe

un scaun ca să-l vadă mai bine pe orator, unul dintre preferații săi, Fernando de Sant'Ana, student la inginerie și lider necontestat al studenților, voce plină, fraze rotunde. Slab și cu pielea închisă, având aceeași culoare ca și Tadeu. Cu mulți ani înainte, pe vremea Primului Război Mondial, bătrânul îl ascultase pe studentul Tadeu Canhoto cerând de la aceeași fereastră participarea Braziliei în conflictul

contra militarismului german. Acel prim mare război nu-l afectase prea mult, deși risipise salivă și argumente în favoarea Franței și Angliei. Vibra, asta da, la discursurile lui Tadeu, la fascinanta inteligență a băiatului, la fraza justă, la raționamentul limpede. Cu câteva zile în urmă, citise în ziare, printre laude la adresa „remarcabilului talent urbanist baian", știrea despre numirea inginerului Tadeu Canhoto în funcția de secretar al Lucrărilor Publice în cadrul Prefecturii Districtului Federal. Familia Gomes se mutase la Rio de Janeiro, ca să ajute la creșterea nepoților care, în sfârșit, se născuseră.

Tratamentul făcut de Lu, în Franța, ori promisiunea făcută de dona Emília Domnului Isus din Bonfim,

în Bahia?

Acum lucrurile stau altfel; bătrânul soarbe, avid, fiecare cuvânt al tânărului student, metis impetuos

care denunța rasismul, tinerețe avântată care întrezărea viitorul. Coboară de pe scaun – în războiul acela

era veteran, lupta în el de mulți ani, pe baricadele lui și-a consumat viața.

Cortegiul se oprește din nou în Piața Castro Alves și mulțimea se răspândește prin Barroquinha, prin Montanha, o parte pe străduța înclinată São Bento. De acolo, din mijlocul străzii, bătrânul cu pasul

tărăgănat l-a văzut pe maior pe piedestalul monumentului poetului, cu degetul ridicat. Bătrânul nu auzea

decât aplauzele, cuvintele oratorului nu ajungeau până la el. Nici nu era necesar, căci le știa pe toate, termeni și fraze, adjectivele grandilocvente, interjecțiile, „oh! popor, popor al Bahiei!” Împărțit în tot orașul, dreptatea săracilor, speranța celor arestați, providența celor nevoiași, știința celor analfabeți, Avocatul Poporului – Damião al lui, în picioare pe mica treaptă a statuii. Cam încălzit deja la ora aceea,

cu o cantitate apreciabilă de rachiu în gușă, lucid și sclipitor, nimeni n-a reușit vreodată să-l vadă beat.

Fiecare dintre ceilalți oratori era reprezentant al unei organizații sau alteia, al unui front, sindicat, clasă, uniune, partid persecutat și clandestin. Numai maiorul vorbea în numele poporului. Aproape la nivelul

străzii, pe micul piedestal al statuii.

Într-o uriașă serpentină, manifestația a urcat strada Chile; de la balconul palatului, vorbitorul a făcut

semn spre mulțime. De la prefectură, profesorul Luis Rogério s-a adresat maselor: „Vom învinge!”

Bătrânul își amintește de el, tinerel, student la medicină, participant la vesela înmormântare simbolică a

profesorului rasist; la casa de cult, într-un discurs împotriva demiterii ajutorului de secretar.

În Praça da Sé, pe o estradă colorată de drapele, adunarea de încheie. Bătrânul se strecoară prin înghesuială, cere voie atunci când, din întâmplare, e recunoscut, și i se face loc. Reușește să se apropie

de scenă. Un mulatru tânăr, înalt și frumos cap-verdian, cu voce de bas, vorbește în numele Frontului

Medical antifascist, numele lui e dr. Divaldo Miranda. Fiind licențiat de curând, bătrânul nu-l cunoscuse, dar iată că, în acea zi de întâi septembrie 1943, tânărul evocă întâmplări uitate, dezgroapă

umbre și fantome. Se referă la un studiu pentru un proiect de lege, autor fiind un anumit profesor de la

Facultatea de Medicină, Nilo Argolo de Araújo, prin care metișii brazilieni urmau să fie izolați în regiuni neospitaliere din țară și cei care rezistau la climă și la boli urmau să fie deportați în Africa. Nu s-a dat curs propunerii, care a provocat râsul și indignarea. Când Hitler a preluat puterea în Germania și a

anunțat începutul mileniului rasist, profesorul încă trăia și l-a salutat într-un articol delirant: „Trimis de Dumnezeu”. Trimis de Dumnezeu ca să-i extermine pe negri și pe evrei, pe arabi și pe metiși, mulatrimea sordidă, să transforme proiectatul genocid în lege.

În piață, admirându-l pe tânărul atât de frumos și impetuos, bătrânul își amintește un dialog, vechi

de peste treizeci și cinci de ani. Publicase prima lui carte și profesorul Argolo îl interpelase pe coridorul școlii. „E un cancer”, zisese profesorul referindu-se la metisaj, „trebuie extirpat. Chirurgia pare o formă

crudă de a practica medicina, în realitate e benefică și indispensabilă”. Archanjo, tânăr cu inima deschisă ca și tânărul de la tribună, își înăbușise râsul și întrebase: „Să ne omoare pe toți, unul câte unul, domnule profesor?” O sclipire galbenă, de fanatism, se aprinsese în ochii profesorului. Rostise condamnarea nemiloasă, implacabilă: „Să vă elimine pe toți, o lume numai de arieni, de ființe superioare, să se păstreze doar sclavii indispensabili pentru treburile murdare”. Un geniu, un lider, un

trimis al lui Dumnezeu avea să preia ideea uluitoare, un invincibil senior al războiului care să

îndeplinească misiunea supremă, aceea de a curăța lumea de evrei, de arabi și de galbeni, să măture din

Brazilia „această drojdie africană care ne umple de noroi”.

Tot ceea ce dorise și prevăzuse profesorul devenise realitate. Tot ceea ce propovăduise și apărase

bătrânul era în pericol. Tezele și ideile se confruntau din nou. Nu mai era o dezbatere intelectuală, acum

era cu arma în mână. Sângele curgea și legiunile de soldați aduceau moartea în mâinile lor.

Dacă Hitler iese învingător, Hitler sau oricare alt fanatic rasist, ar putea el să termine cu toți, prin

moarte și prin sclavie? Profesorul a zis că da, l-a invocat pe liderul capabil s-o facă și, din cețurile Germaniei, Hitler a răspuns: Prezent! Dacă iese învingător, ar putea el să termine cu poporul, omorând

sau aducând în sclavie? Bătrânul caută un răspuns în cuvintele oratorilor.

Giocondo Dias, revoluționar dovedit în acțiune, i-a salutat pe luptătorii din lumea liberă în numele

muncitorilor brazilieni și a rostit cuvântul amnistie, repetat de mase într-un strigăt continuu care nu s-a stins decât atunci când porțile închisorilor s-au deschis, în ajunul victoriei. Nestor Duarte, profesor de

drept, scriitor, cu glasul răgușit, cu vorba incendiară, a atacat limitarea libertății, produs al dictaturii, a cerut democrația, „în apărarea democrației, soldații pun mâna pe arme contra nazismului”. Cu chipul înflăcărat și trist, cu glasul exprimând suferința ghetourilor și a pogromurilor, profesorul Tzalie Jucht îi reprezenta pe evrei. Figură populară și îndrăgită, orator avântat, Edgard Mata a încheiat adunarea cu o

profeție gongorică: „Flagel al lui Satan, Fiara Apocalipsei, Hitler se va târî în mocirla înfrângerii!”

Mulțimea aplaudă, strigăte, bătăi din palme, entuziasm și nerăbdare. Masa uriașă de oameni se

mișcă, se comprimă, începe să evacueze piața. Înghiontindu-se, bătrânul caută ieșire; pleacă fără un răspuns la întrebare – ar putea, într-adevăr, cineva să termine cu ei toți? Hitler sau un altul, azi sau mâine? Aproape strivit, merge în urma unui marinar și scapă din mulțime, respirând cu dificultate.

O ia spre Terreiro de Jesus, durerea îl apucă brusc. Nu e prima dată. Încearcă să se sprijine de zidul

palatului episcopal, dar nu ajunge. Dă să cadă, o tânără sare iute și-l susține. Bătrânul se reface, inima i se liniștește, durerea cedează, acum e doar o înțepătură ușoară de pumnal, îndepărtată.

– Mulțumesc.

– Ce simțiți? Spuneți-mi, sunt studentă la medicină. Vreți să vă duc la un spital?

Avea oroare de spitale, un sărac în spital înseamnă comandă de sicriu. N-a fost nimic, doar lipsă de

aer în înghesuială, am simțit că mă sufoc. Nimic serios, mulțumesc foarte mult.

Ochii obosiți o privesc pe tânăra oacheșă care-l sprijină. Frumusețea ei îi e cunoscută, intimă, familiară. Ah! nu poate fi decât nepoata Rosei! Dulceața, senzualitatea, freamătul, seducția, frumusețea

deosebită, el o recunoaște pe de-a-ntregul:

– Ești nepoata Rosei? Fiica Miminhei? vocea îi e teribil de obosită, însă veselă.

– De unde știți?

Atât de la fel și atât de diferită, câte feluri de sânge s-or fi amestecat ca s-o facă așa de perfectă?

Părul lung și mătăsos, pielea fină, ochii albaștri și misterul intens al trupului zvelt și plin.

– Am fost prieten cu bunica dumitale. Am asistat la cununia mamei dumitale. Cum te cheamă?

– Sunt Rosa, la fel ca ea. Rosa Alcântara Lavigne.

– Studiezi medicina?

– Sunt în anul trei.

– Am crezut că n-o să mai văd vreodată o femeie la fel de frumoasă ca bunica dumitale. Rosa Alcântara Lavigne… – o privea pe tânără

în ochii albaștri, sinceri și curioși, moșteniți de la familia Lavigne. Sau de la Alcântara? Ochi albaștri, piele oacheșă: – Rosa de Oxalá Alcântara Lavigne…

– De Oxalá? Al cui e numele?

– Al bunicii dumitale.

– Rosa de Oxalá… Ce frumos, cred că am să-l adopt…

Un grup de studenți strigă: Rosa! Rosa! Hai, Rosa! Vin acum, răspunde Rosa, nepoata Rosei, atât

de la fel și atât de diferită.

Adunarea se împrăștia, oamenii umpleau tramvaiele, noaptea se lăsa peste felinarele cu becurile stinse; bătrânul zâmbi, obosit și vesel. Tânăra simțea vag că acel moșneag împleticit, poate bolnav, cu

sacoul mototolit, cu pantalonii peticiți, cu găuri în pantofi, cu inima obosită, îi era apropiat, poate rudă, cine știe? Despre familia bunicii nu aflase niciodată ceva precis, i se pierduse urma, era un mister trecut sub tăcere, familia Oxalá.

– La revedere, fata mea. A fost ca și cum aș fi văzut-o iar pe Rosa.

Într-un impuls, împinsă de nu se știe ce forță stranie sau sentiment, tânăra ia mâna tuciurie și săracă

și o sărută. Apoi, pleacă alergând spre grupul vesel de colegi; cântând, coboară strada învăluită de umbre.

Încetișor, bătrânul traversează Terreiro de Jesus spre Maciel de Cima, era ora cinei în bordelul lui

Ester. Ar putea cineva, oricât ar fi el de stăpân puternic de armate, să termine cu tot poporul prin moarte și prin sclavie, să termine cu Rosa și cu nepoata ei, cu perfecțiunea?

– Binecuvântarea, tată, îl roagă o fată, o copilă aproape, în căutarea primului client din noaptea aceea.

Umbrele îl învăluie pe bătrânul cu pasul împleticit, o enigmă dură, cine ar putea să-i dea cheia șaradei?

6

DUPĂ JURNAL, DUPĂ BULETINELE DE RĂZBOI, „RUȘII ĂIA SUNT GROZAVI!”, Maluf a făcut

cinste cu un păhărel, au comentat manifestația și adunarea, valoarea englezilor care nu se dau bătuți, epopeea americană din insulele pierdute ale Asiei, isprăvile sovieticilor. Ataulfo, un pesimist, nu considera victoria certă și sigură. Departe de așa ceva. Hitler avea încă multe atuuri în mânecă, arme secrete, capabile să distrugă lumea.

Să distrugă lumea? Dacă Hitler ar câștiga războiul ar putea să-i omoare și să-i facă sclavi pe toți cei

care nu sunt albi puri, arieni dovediți? Să termine cu viața și cu libertatea, morți sau, și mai rău, sclavi cu toții, fără excepție?

Discuția s-a aprins – poate, nu poate, de ce nu poate? și dacă poate?! Fierarul s-a oțărât:

– Nici Dumnezeu care i-a făcut pe oameni nu poate să-i omoare pe toți dintr-o dată, îi omoară unul

câte unul și cu cât omoară el mai mult, cu atât se nasc și cresc mai mulți oameni, și-or să se nască, să

crească și să se amestece; nici un fiu de cățea n-o să-i împiedice!

Bătând în tejghea cu mâna imensă ca a lui Manuel de Praxedes sau a lui Zé Alma Grande, a dus

paharul la gură și a dat pe gât restul de rachiu. Turcul Maluf, om bun și prietenos, a oferit încă un rând.

Bătrânul Pedro Archanjo a repetat răspunsul pe care-l auzea, în sfârșit:

– … or să se nască, să crească și să se amestece, nimeni nu-i poate împiedica. Ai dreptate, camarade, asta e, nimeni nu poate să termine cu noi, nimeni. Nimeni, dragul meu.

Era târziu, încă își simțea brațul amorțit și durerea acolo în adânc, la pândă. Vesel, și-a luat rămas-

bun – pe mâine, dragii mei, merită să trăiești când ai prieteni, o dușcă de rachiu și o certitudine atât de certă. Plec, cine rămâne la urmă să tragă zăvorul.

În întunericul de pe strada în pantă, cu pas tărăgănat, cu un ultim efort, *mestre* Pedro Archanjo suie drumul, merge înainte. Durerea îl despică în două. Se sprijină de peretele casei cu etaj, se rostogolește

pe caldarâm. Ah, Rosa de Oxalá!

153 Fiule (it.).

154 În linie dreaptă (fr.).

155 În portugheză termenul pentru „puroi” e *pus* (pronunțat „puș”), iar pentru „lumină”, *luz* (pronunțat „luș”).

156 Termenii originali sunt *matador* și *salvador*, care exclud o confuzie neintenționată.

157 Sunt toscan, la naiba! (it.)

158 Ritualul inițierii prevede, printre altele, rasul pe cap.

DESPRE GLORIA PATRIEI

ILUSTRUL DOMN ZEZINHO PINTO PREVĂZUSE CORECT, INTUISE BINE – salonul nobil al

Institutului de Istorie și Geografie din Bahia, mic și impunător, era plin. Văzând acea adunare ilustră,

decanul Facultății de Medicină i-a spus excelenței sale domnul guvernator: dacă în momentul acela ar

cădea o bombă pe clădirea institutului, Bahia ar pierde dintr-o lovitură tot ce are mai bun în materie de

inteligență, capital și rezerve. Într-adevăr, pentru sărbătorirea centenarului nașterii lui Pedro Archanjo se adunaseră acolo figurile de seamă, mai-marii ținutului. Unanimi în îndeplinirea unei datorii civice dintre

cele mai plăcute – aceea de a omagia o autentică glorie a patriei.

Deschizând ședința solemnă și invitându-l pe guvernator s-o conducă, într-o mică și elegantă

alocuțiune, președintele institutului nu s-a putut abține de la plăcerea de a profera o frază acidă destinată

ipocriților și celor cu pretenții: „Ne-am adunat aici pentru a sărbători grandiosul centenar al celui care

ne-a învățat numele complete ale strămoșilor noștri”. Cu toată vârsta înaintată și importanta operă în domeniul istoriei, președintele Magalhães Neto gusta din plin o epigramă reușită și îmbina rimele în cea

mai bună tradiție baiană.

După ce s-a stabilit prezidiul, guvernatorul a dat cuvântul domnului Zezinho Pinto, proprietarul ziarului *Jornal da Cidade*, inițiatorul manifestărilor. „Promovând aceste grandioase manifestări, *Jornal da Cidade* concretizează unul dintre cele mai importante obiective ale

programului său – cinstirea și promovarea numelor bărbaților iluștri, al căror exemplu luminează calea noilor generații. Mobilizată de

propaganda ziarului *Jornal da Cidade*, Bahia, în sfârșit în marș rapid pe calea dezvoltării și industriei, își achită datoria de gratitudine față de Pedro Archanjo, care aduce patriei glorie și succese internaționale.”

În continuare, profesorul Calazans, mulțumit că ajunsese viu și în libertate la finalul maratonului, a

citit traducerea scrisorii adresate de marele James D. Levenson comisiei de onoare. Pe lângă faptul că

lăuda inițiativa, laureatul Nobel făcea cunoscut succesul obținut de traducerile cărților baianului, nu numai în Statele Unite, ci în toată lumea cultă. „Promovarea operei lui Pedro Archanjo a făcut ca originala și remarcabila contribuție braziliană la rezolvarea problemei raselor, înaltă expresie a umanismului, până nu demult ignorată, să fie, în prezent, obiect de interes și studiu pasionant în cele mai diferite și pretențioase centre științifice.”

În numele Societății Medicilor Scriitori, doctorul Benito Mariz l-a omagiat în Pedro Archanjo,

înainte de toate, pe stilistul cu limbaj rafinat, „elegant și stilat” care „a învățat în compania maeștrilor medicinii să mânuiască știința și arta literelor”. Decanul Facultății de Medicină a insistat asupra tezei bine cunoscute: „Pedro Archanjo aparține Facultății de Medicină, e patrimoniu al acestei școli, acolo a

muncit și a construit, facultatea i-a oferit mediu propice și condiții”.

De la Facultatea de Filozofie n-a vorbit nimeni, întrucât profesorul Azevedo, încă iritat de

interzicerea seminarului despre miscegenație și apartheid, refuzase invitația; omagiul lui pentru Archanjo consta în cartea care se afla

sub tipar. I-a explicat motivele lui Calazans:

– Sunt în stare să-mi ceară discursul ca să-l citească și să-l cenzureze.

– Cine? a întrebat secretara Centrului de Studii, Edelweiss Vieira, tot mai departe de subtilitățile de

limbaj indispensabile în vremurile unei vieți politice confuze și cu intervenție vădită în cultură.

– Intervenția cui? Vă rog, dona Edelweiss, nu mai întrebați nimic, aveți cuvântul, poftiți la tribună.

La tribună, într-o pagină emoționantă, Edelweiss Vieira a mulțumit „părintelui studiilor folclorice

baiane" pentru imensa bogăție scăpată de uitare și salvată de la abandon în paginile cărților sale.

Mulatră albă, cu chip rotund și vorbă blândă, cu zâmbet modest, o persoană teribil de simpatică, după ce

a terminat textul de recunoștință și iubire, s-a adresat răposatului și i-a cerut: „Binecuvântarea, tată

Archanjo". Cercetând pe terenul desțelenit de el, străbătând cărări și scurtături deschise de autorul *Vieții populare din Bahia*, folclorista părea, în atmosfera aceea plină de formalitate, de toată vorbăria aceea elocventă și goală, o respectuoasă fiică a casei de cult îngenuncheată în fața nașului. În clipa aceea, s-a proiectat în sală, clară, figura lui Archanjo. Pentru un scurt moment doar, pentru că, în continuare, i s-a dat cuvântul ilustrului academician Batista, orator principal al serii, de vreme ce profesorul Ramos, din

Rio de Janeiro, nu mai venise, din motive identice cu cele ale profesorului Azevedo. „Susceptibilități de

domnișoare”, a comentat domnul Zezinho. Ah, ce-ar merita curva asta bătrână de politică!

Până în momentul acela, toate discursurile fuseseră rezonabil de scurte, nici unul nu depășise jumătatea de oră, oratorii respectaseră considerațiile secretarului-general Calazans: „O jumătate de oră

pentru fiecare înseamnă trei ore de retorică, e limita maximă la care poate rezista publicul”. Când, însă,

cunoștința noastră Batista a luat în stăpânire tribuna, asistența a fost cuprinsă de descurajare și dacă nu s-a produs o dezordine generală a fost numai din considerație pentru *Jornal da Cidade*, pentru domnul Zezinho, față de prezența guvernatorului și, ca să spunem tot adevărul, din pricina unui anumit sentiment de teamă. Profesorul Batista era un om de seamă în societate, responsabil, după cum se spunea, pentru multe denunțuri și chiar câteva procese ale unor elemente subversive. În aceste condiții,

nu prea era loc pentru speranțe, era liber să abuzeze cât dorea, să se întindă la pagini întregi, după

bunul-plac.

O parte din cuvântarea stufoasă fusese scrisă cu destulă vreme înainte, cu ocazia trecerii lui Levenson prin Bahia. Era pentru cina omagială, refuzată de extravagantul laureat Nobel, mai curios în

legătură cu viața populară și cu farmecele Anei Mercedes decât cu personalitățile eminente. La acea introducere veche, prolixul Batista adăugase unele capitole referitoare la Archanjo și la probleme de interes general și imediat. Așa a compus „un text magistral plin de erudiție și patriotism”, după cum a

afirmat redactorul de la *Jornal da Cidade*. Magistral și interminabil.

Și cam polemic. La început, Batista a polemizat cu James D. Levenson, dovedind că știința și cultura nu erau privilegii ale

americanului; el însuși, oratorul, chiar dacă recunoștea meritele nord-americanului, nu se temea de o confruntare cu el. A lăudat în special titlurile lui Levenson, funcția de

profesor universitar, faima, naționalitatea demnă de toate laudele. A criticat constanta lui erezie științifică, lipsa de respect față de numele consacrate, ușurința cu care distrugea tabuuri și trata auguste somități drept „șarlatani periculoși”. În continuare, a polemizat cu Archanjo. După părerea lui, omagiatul serii, ținta unor laude generoase din partea celor prezenți, n-ar fi trebuit să depășească

niciodată limitele cercetărilor folclorice: „Chiar dacă impregnate cu numeroase imperfecțiuni, reprezintă

o încercare promițătoare și merită să fie admise în practica savanților”. Vrând, însă, să lucreze pe ogorul marilor savanți de statura lui Nilo Argolo și Oswaldo Fontes, „a tipărit extravaganțe lipsite de o minimă

bază care să susțină cât de cât afirmațiile”. N-a dus prea departe tema Pedro Archanjo. A umplut cea mai mare parte a discursului cu elogii la adresa „adevăratei tradiții, singura cu adevărat demnă de cult,

aceea a familiei braziliene și creștine”. Profesorul Batista preluase de curând președinția Asociației de

Apărare a Tradiției, Familiei și Proprietății și se simțea răspunzător de siguranța națională. Cu ochi ager de polițist, peste tot vedea dușmani ai patriei și ai regimului. Chiar și anumite figuri din guvernul statului i se părea că ar fi suspecte de cârdășie cu subversivii și pe unii chiar îi denunțase – vă rog să nu întrebați care și pe cine, dona Edelweiss.

Totul se termină într-o zi; la fel și textul amenințătorului Batista a ajuns la final pe la unsprezece și

jumătate noaptea; în sală era o liniște apăsătoare, o unanimă proastă dispoziție. Din cele văzute și auzite, dacă Archanjo ar fi apărut acolo, probabil că vorbitorul ar fi chemat soldații.

Cu un oftat de ușurare, guvernatorul se pregătea să încheie ședința:

– Nemaifiind înscrieri la cuvânt…

– Cer cuvântul!

Era maiorul Damião de Souza. Întârziat, ca întotdeauna; cu ochii injectați, căci la ora aceea din noapte absorbise o bună parte din alcoolul din Bahia, pătrunsese în sală la începutul plictisitoarei dulcegării a virtuosului Batista. Era însoțit de o mulatră prost îmbrăcată, într-o stare avansată de graviditate, nu prea în largul ei într-un mediu atât de festiv. Maiorul i-a ordonat poetului și sociologului Pena:

– Poete! Cedează locul pentru biata fată care așteaptă un copil și nu poate să stea în picioare.

Fausto Pena se ridicase și, o dată cu el, solidară și topită, s-a ridicat și literata subțirică, recentă

debutantă în Rubrica Poeziei Tinere, cea mai nouă descoperire a poetului.

– Stai jos, fata mea, i-a zis maiorul mulatrei.

S-a așezat și el pe celălalt scaun rămas liber, și-a fixat privirea asupra oratorului și imediat a adormit. L-au trezit aplauzele, tocmai la timp ca să ceară cuvântul.

La tribună, după o privire melancolică spre paharul cu apă minerală – „când or să le ofere

vorbitorilor bere?” –, s-a adresat autorităților și acelui buchet de talente reunite acolo ca să-l sărbătorească pe Pedro Archanjo, dascălul poporului și al maiorului însuși, cel care îl învățase primele

litere, învățat care devenise mare cu prețul propriei sale străduanii, nume exponențial al Bahiei, care alcătuia, împreună cu Rui Barbosa și Castro Alves, „Suprema Trinitate a Geniului”. După discursul sumbru al lui Batista, punctat de subînțelesuri și amenințări, cuvintele maiorului, grandilocvente, baroce, cât se poate de baiane, făceau din nou aerul respirabil și meritau aplauzele festive ale auditoriului. Maiorul întindea brațele, dramatic:

– Foarte bine, doamnelor și domnilor! Toate aceste omagii aduse lui *mestre* Archanjo pe parcursul

lunii decembrie, care au reunit tot ce e mai de seamă în inteligența Bahiei, toate sunt foarte juste și minunate, însă…

– Dacă cineva aprinde un chibrit la gura lui, ia foc… i-a șoptit guvernatorului președintele

institutului, dar a spus-o cu o imensă simpatie, erau de o mie de ori preferabile vocea fonfăită și damful

de rachiu ale maiorului Damião de Souza decât vocea impostată și privirea sinistră a sobrului Batista.

Cu brațele deschise, cu suspine în glas, maiorul a ajuns la perorație – atâtea festivități, atâtea discursuri, atâtea laude la adresa lui Archanjo, care merită toate astea și încă mult mai mult – dar iată

reversul medaliei! Familia, descendenții lui Archanjo, rudele lui, aceștia mureau pe capete, vegetau în

cea mai mare sărăcie, în foame și în frig. Chiar aici, bunele mele doamne, iluștrii mei domni, în sala aceasta unde are loc sărbătorirea atât de grandioasă, chiar acolo suferea o rudă apropiată a lui Archanjo,

mamă a șapte copii, în așteptarea celui de-al optulea, văduvă care plânge încă moartea regretatului ei soț, care are nevoie de medic, de spital, de medicamente, de bani pentru mâncarea copiilor… Acolo, în

sala aceea unde se auzeau atâtea laude aduse lui Pedro Archanjo, acolo…

Arăta spre mulatra care stătea pe scaun:

– Ridică-te, fata mea, scoală-te în picioare ca să vadă toți în ce stare se află o descendentă, o rudă

apropiată a nemuritorului Pedro Archanjo, gloria Bahiei și a Braziliei, gloria patriei!

În picioare, cu capul plecat, neștiind ce să facă cu mâinile și unde să privească, cu burta umflată, cu

pantofii scâlciați, cu rochia ponosită, o sărăcie cumplită. Câțiva s-au ridicat de pe scaune ca să vadă mai bine.

– Doamnelor și domnilor, în loc de adjective și elogii, eu vă cer acum darul unui obol pentru femeia

aceea sărmană în venele căreia curge sângele lui Archanjo!

A spus asta și a coborât de la tribună cu pălăria în mână. Începând cu masa prezidiului, de la fiecare

din cei prezenți a adunat bani. Când a ajuns în fundul sălii, guvernatorul declara ședința încheiată,

„printr-un meritoriu exercițiu creștin de caritate”, iar maiorul a răsturnat în poala beneficiarei jenate bancnotele de diferite valori, tot bănetul adunat. După ce și-a golit pălăria, luându-l de braț pe Arno Melo, i-a propus:

– Dragul meu negru, fă-mi cinste cu o bere, am gura uscată și sunt înțepenit.

Și s-au dus la barul Bizarria. Cei doi și Ana Mercedes. Ana Mercedes la brațul lui Arno, în sfârșit

ancora în portul promovării și publicității. Impresionantă revelație de contact, nu era client care să

reziste la argumentele ei. În stradă, Arno i-a cerut voie maiorului – dă-mi voie s-o sărut, de trei ore nu-i simt gustul gurii și am auzit atâtea prostii, sunt însetat și aș putea să mor dacă n-o fac. În ordine, dragul meu, descarcă-te, dar hai degrabă, nu uita că așteaptă berica. După aceea, dacă vrei, îți spun unde e un

bordel foarte discret, din vremea lui Archanjo.

În timp ce sala se golea, profesorul Fraga Neto, cu barbișonul și cu mustața albe, un bătrânel încă

țeapăn și certăreț, s-a apropiat de ruda sărmană și apropiată a lui Pedro Archanjo:

– Am fost prieten cu Archanjo, fata mea, dar nu știam că avea familie, că ar fi lăsat descendenți.

Dumneata ești fata cui, care e gradul de rudenie?

Încă jenată, strângând geanta ordinară unde pusese bancnotele – niciodată nu văzuse atâția bani grămadă! –, mulatra se uită la bătrânul curios din fața ei:

– Domnule, eu nu știu nimic despre asta. Acel dom' Archanjo eu nu l-am cunoscut, nu știu cine e,

azi am auzit de el prima dată. Dar restul e adevărat – nevoia, copiii mici, nu sunt șapte, ci patru, da, domnule, omul meu n-a murit, ci a plecat și m-a lăsat fără un ban în casă… Atunci m-am dus după

maior să-i cer un ajutor. L-am găsit la barul Triunfo, mi-a spus că n-avea bani, dar că să vin cu el într-un loc unde o să-mi facă rost de un ajutor. M-a adus aici… – a zâmbit și a ieșit pe ușă afară; deși gravidă,

își unduia șoldurile într-un pas legănat la fel ca răposatul Archanjo.

A zâmbit și profesorul Fraga Neto și a clătinat din cap. De la prima idee a lui Zezinho Pinto până la

ultimele cuvinte ale discursului lui Batista, Tradiție și Proprietate – periculoasă bestia! –, în acele manifestări aniversare totul fusese farsă și înșelătorie, un șir de absurdități. Singurul adevăr a fost, poate, invenția maiorului, mulatra însărcinată care nu avea ce mânca, nevoiașă și isteață, falsa rubedenie, ruda adevărată, lumea lui Archanjo, universul lui Archanjo. A repetat din amintire: „Invenția

poporului e singurul adevăr, nici o putere nu va reuși vreodată s-o nege sau s-o corupă".

DESPRE TERITORIUL MAGIC ȘI REAL

LA CARNAVALUL DIN 1969, ȘCOALA DE SAMBA *FIII CARTIERULUI TORORÓ* A

PREZENTAT PE STRĂZI montajul *Pedro Archanjo em quatro tempos*159 și a obținut un mare succes și câteva premii. În sunetele sambei-montaj de Waldir Lima, învingător a cinci concurenți foarte buni

din aripa compozitorilor, școala a defilat prin oraș cântând:

Scriitor emoționant

Realist senzațional

A uimit lumea

Oh! Pedro Archanjo, genial

Viața lui în patru timpi

V-o prezentăm în Carnaval

În sfârșit, Ana Mercedes a avut ocazia să fie Rosa de Oxalá și nu i-a rămas cu nimic datoare în seducție și senzualitate. Cu fundul slobod

și sânii liberi pe sub bluza de stambă și dantele, cu privirea

insinuantă care cerea pat și sculă competentă – pentru că mulatra asta, ah, nu e pentru orice cocoșel bun

doar de făcut pipi –, a înnebunit piața și populația. Cine n-a visat la coapsele înalte, la burta plată, la buricul care se oferea? Bețivii și clovnii s-au târât la picioarele ei care dansau.

Ana Mercedes își făcea rolul printre principalii dansatori de *gafieira* și fiecare dintre ei întruchipa un personaj din subiect: Lídio Corró, Budião, Valdeloir, Manuel de Praxedes, Aussá și Paco Muñoz. În

carul alegoric, *afoxé*-ul grupului *Fiii Bahiei*, ambasadorul, dansatorul, Zumbi și Domingos Jorge Velho, negrii din Palmares, soldații Imperiului, începutul luptei. Cântau din toate puterile:

Din teritorii magice și reale

Glorie a inteligenței naționale

A extras din ființe și din lucruri

Un lirism spontan

Kirsi cea de nea și grâu, îmbrăcată ca steaua dimineții, în fruntea grupului tradițional de Crăciun,

atât de blondă și de albă, frumoasă blondă din Scandinavia. Zeci și zeci de femei, mare parte din aripa

feminină unde sunt înscrise frumuseți, stele, prințese și casnice de cea mai înaltă calitate, toate în poze senzuale într-un pat colosal care ocupa singur unul dintre carele alegorice, poate cel care a avut cel mai

mare impact. Precedându-l pe scenă, maestrul de ceremonii expune un afiș cu titlul acelei alegorii cu atâtea femei adunate într-un pat comun și infinit: DULCEA MESERIE A LUI PEDRO ARCHANJO.

Erau toate acolo sporovăind și râzând, țiitoarele, cumetrele, fetele, cele căsătorite, fetele mari, negresele, albele, mulatrele, Sabina dos Anjos, Rosenda, Rosália, Risoleta, Terência cea gânditoare, Quelé, Dedé,

fiecare la rândul ei. Din pat plecau pe jumătate goale spre grupul de samba:

Glorie glorie

Din lumea braziliană

Contemporană

Glorie glorie

În sunete de *atabaque*-uri, *agogô*-uri, *chocalho* și *cabaça*, venea *candomblé*-ul de *feitas*, inițiate și zeități *orixá*. Procópio o încasează cu biciul într-un balet sinistru al agenților poliției, *Ogum*, o namilă de negru cât o magazie, îl pune pe fugă pe sectoristul adjutant Pedrito Gordo, făcând pe el de frică. Dansul

invincibil continuă.

Capoeiriștii schimbă lovituri imposibile, Mané Lima și Gorda Fernanda dansează tangou brazilian

și argentinian. Bătrâna cu umbreluța deschisă, cu fusta cu volănașe și ritm de cancan, e contesa Isabel

Tereza Martins de Araújo e Pinho, pentru cei intimi Zabela, prințesă de Recôncavo, mondenă din Paris.

Cu coarne de diavoliță, înfășurată în flăcări de hârtie roșie, Dorotéia anunță sfârșitul cortegiului și

dispare într-o flacără de pucioasă.

Laudă gloriilor dobândite

În marile lor călătorii

În lumea Dumnezeului meu

Și tot ce arătăm pe bulevarde

Sunt povești ce-au fost trăite

În cărțile lui povestite

Capoeiriști, *fiice-de-sfânt*, inițiate, dansatoare din grupurile de Crăciun, divinități *orixá*, grupul Regilor Magi și *afoxé*-ul, dansatori și frumoase cântă, dansează și se despart în două, *mestre* Pedro Archanjo *Ojuobá* cere să i se facă loc:

Glorie glorie

Glorie glorie

Pedro Archanjo *Ojuobá* vine dansând, nu e unul singur, e multiplu, numeros, bătrân, de patruzeci

de ani, tânăr, băiețandru, drumeț, dansator, bun povestitor, bun de pahar, rebel, revoltat, grevist, turbulent, cântăreț din chitară și *cavaquinho*, iubit, amant tandru, armăsar, scriitor, savant, un vrăjitor.

Toți sunt săraci, negri și civili.

Vila Moreira, în casa fraternă a lui Nair și Genaro de Carvalho,

Bahia, din martie până în iulie 1969.

159 *Pedro Archanjo în patru timpi*.

GLOSAR

A

Abebé – evantai circular.

Adê – coroană.

Adufe – instrument muzical portughez.

Afoxé – instrument muzical; ritm muzical; ansamblu carnavalesc; samba tematică.

Agbê – instrument de percuție.

Agogô – instrument muzical format din unul sau mai multe clopote caracteristice muzicii *yorubá.*

Atabaque – instrument muzical de percuție.

Axé – salut religios utilizat în *candomblé* și în *umbanda*, însemnând energie pozitivă; energia vitală, sacră, a divinităților *orixá*.

B

Babalaô – sacerdot în cultul *jéjé-nagô*.

Babalorixá – sacerdot și lider al unui centru de cult al unei religii afro-braziliene; tată-de-sfânt.

Balangandã – amulete sau podoabă purtată de femeile baiane.

Berimbau – instrument cu o singură coardă de origine angoleză, asemănător cu un arc.

C

Cabaça – fruct al arborelui *Crescentia cujete* (*bignoniáceas*).

Caboclo – metis rezultat dintr-un alb și un indian.

Candomblé – religie derivată din animismul african având la bază cultul divinităților *orixá.*

Capoeira – combinație de arte marțiale, sport, dans și muzică.

Caxixi – instrument de percuție de origine africană, în formă de coșuleț de paie sau de clopoțel.

Curinga – carte de joc cu valoare variabilă, în funcție de regulile fiecărui joc.

E

Ebiri – sceptru.

Ebó – curățare de influențe negative; curățenie spirituală; în general, include sacrificiul unui animal.

Eruexim – instrument liturgic, bici făcut din coada unui cal legată de mâner de os, lemn sau metal, cu care *Iansã* controlează spiritele morților.

Eruquerê – obiect sacru făcut din coadă de bou folosit pentru alungarea spiritelor morților.

Exu – *orixá* gardian al templelor, răspântiilor, caselor, orașelor și oamenilor, mesager divin al oracolelor.

F

Feita – inițiată în diferite faze ale stagiului, care durează șapte ani.

Fiică-de-sfânt – preoteasa în candomblé, devotată cultului unui *orixá*.

G

Ganzá – instrument muzical de percuție utilizat în samba și alte ritmuri braziliene.

I

Iabá – *orixá* feminin.

Iansã – *orixá* feminin al vânturilor, fulgerelor și furtunilor, precum și al pasiunilor.

Iá-quequerê – a doua preotesă în ierarhia *candomblé*- ului.

Iemanjá – *orixá* feminin al mărilor și curățeniei, mamă a multor *orixá*. Zeitate a fertilității feminine și a psihicului ființelor umane.

Ijexá – numele unei regiuni din Nigeria și al unui ritm pentru divinitățile *Oxum*, *Ogum* și *Oxalá*..

Ilu – *atabaque* în limba poporului Ketu.

J

Jeje – negru din Dahomey, venit în Brazilia ca sclav.

M

Macumba – denumire peiorativă a practicilor religioase tip *candomblé*.

Mamă-de-sfânt – preotesă în *candomblé.*

N

Nagô – negru care vorbea sau înțelegea limba *iorubá*.

O

Obá – *orixá* feminin al Râului Oba. Zeitate a războiului și a apelor.

Obi – nucă de cola, folosită într-un sistem simplificat de divinație.

Ogum – *orixá* al fierului, războiului, focului și tehnologiei, zeu al supraviețuirii.

Omolu – *orixá* al bolilor de piele și al molimelor.

Orixá – divinitate africană.

Orobô – fruct sacru de origine africană foarte utilizat în ritualurile *candomblé*.

Oxalá – cel mai respectat *orixá*, tată al tuturor divinităților *orixá* și al ființelor umane.

Oxê – sacerdot sau vrăjitor african posedat de Xangô.

Oxóssi – *orixá* al vânătorii și al belșugului.

Oxum – a doua soție a lui Xangô; *orixá* care domnește asupra apelor dulci ale râurilor, asupra iubirii, intimității, frumuseții, bogăției și diplomației; zeitate a aurului și a poporului *ijexá*.

Oxumarê – *orixá* a ploii și curcubeului, stăpâna șerpilor și a transformărilor.

P

Pandeiro – instrument de percuție.

Paxorô – baston.

U

Umbanda – religie heterodoxă braziliană; textual înseamnă *arta de a vindeca*.

X

Xangô – al patrulea rege legendar din Oyo (Nigeria), devenit *orixá* cu caracter violent și răzbunător.

Xaxará – instrument simbolic al divinității *Obaluaiyê*.

Xeré – instrument de percuție.

Document Outline

- DESPRE CUM A FOST ÎNSĂRCINAT CU O ACTIVITATE DE CERCETARE POETUL FAUSTO PENA…
- DESPRE SOSIREA ÎN BRAZILIA A SAVANTULUI NORD-AMERICAN JAMES D. LEVENSON…
- DESPRE MOARTEA LUI PEDRO ARCHANJO, OJUOBÁ, ȘI DESPRE ÎNMORMÂNTAREA SA ÎN CIMITIRUL QUINTAS
- DESPRE BARDUL ȘI CERCETĂTORUL NOSTRU ÎN POSTURA LUI DE AMANT (ȘI ÎNCORNORAT) CU O MOSTRĂ DE POEZIE
- UNDE E VORBA DESPRE OAMENI ILUȘTRI ȘI CULȚI, INTELECTUALI DE ÎNALTĂ CLASĂ, ÎN GENERAL MARI ÎNVĂȚAȚI
- UNDE SE POVESTEȘTE DESPRE CARNAVAL, CERTURI DE STRADĂ ȘI ALTE MAGII…
- UNDE FAUSTO PENA, ARIVIST NEDISIMULAT, PRIMEȘTE UN CEC (MIC), O LECȚIE ȘI O PROPUNERE
- DESPRE CUM A PROMOVAT SOCIETATEA DE CONSUM ANIVERSAREA CENTENARULUI LUI PEDRO ARCHANJO…
- UNDE SE POVESTEȘTE DESPRE CĂRȚI, TEZE ȘI TEORII, DESPRE PROFESORI UNIVERSITARI…
- UNDE FAUSTO PENA ÎȘI POVESTEȘTE EXPERIENȚA TEATRALĂ ȘI ALTE TRISTEȚI
- UNDE PEDRO ARCHANJO E PREMIU ȘI SUBIECT DE PREMIU, CU POEȚI, AGENȚI DE PUBLICITATE…
- DESPRE BĂTĂLIA CIVILĂ A LUI PEDRO ARCHANJO OJUOBÁ ȘI DESPRE CUM A OCUPAT POPULAȚIA PIAȚA
- FILOZOFÂND DESPRE TALENT ȘI SUCCES, FAUSTO PENA ÎȘI IA RĂMAS-BUN; ERA ȘI TIMPUL
- DESPRE ÎNTREBARE ȘI DESPRE RĂSPUNS
- DESPRE GLORIA PATRIEI
- DESPRE TERITORIUL MAGIC ȘI REAL
- GLOSAR